

XK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

AMBRUS ATTILA
BALÁZS-BÉCSI ATTILA
BALÁZS-BÉCSI GYÖNGYVÉR
BODÓ BARNA
CSETE ÖRS
DÁNÉ TIBOR KÁLMÁN
ELEK TIBOR
HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY
IANCU LAURA
KÁNYÁDI ANDRÁS
KÖTŐ JÓZSEF
LÁSZLÓ ERDEI EDIT
ÓDOR LÁSZLÓ
OLÁH-GÁL ELVIRA
PÉNTEK JÁNOS
PÉTER ÁRPÁD
SZENTES ZÁGON
SZILÁGYI ALADÁR
VETÉSI LÁSZLÓ

6

**SZIGETEK, SZÓRVÁNYOK,
ZÁRVÁNYOK**

III. FOLYAM
2014.
JÚNIUS

XXK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

HARMADIK FOLYAM • XXV/6. • 2014. JÚNIUS

TARTALOM

IANCU LAURA • Százéves éjszaka, anyámhoz, Ünnepély, Este a faluban (8), A távolhoz közel (<i>versek</i>)	3
BODÓ BARNA • Szórványról – másként	6
VETÉSI LÁSZLÓ • Nagyvárosi szórványok, egyházi közösségépítések	24
PÉNTEK JÁNOS • Nyelvi sziget- és szórványhelyzetek, folyamatok	39
CSETE ÖRS • Megmaradás és multikulturalizmus	46
ÓDOR LÁSZLÓ • Élni idegenben – ahogy egy nyelvész diplomata látja	51
MATEI VIȘNIEC • K. úr szabad (<i>regényrészlet</i>)	56
■ TOLL	
KÖTŐ JÓZSEF • Új Siculicidium – új golgotajárás	62
KÁNTOR LAJOS • Székely bánja	68
■ HISTÓRIA	
HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY • Székelység – A székelység	69
■ MŰ ÉS VILÁGA	
ELEK TIBOR • Formabontás és/vagy teremtés	75
KÁNYÁDI ANDRÁS • Két úti kaland: Spa és Drezda	82
■ KÖZELKÉP	
BAKÓ BOTOND • Alakuló szórványsziget pillérei	85
BALÁZS-BÉCSI GYÖNGYI • Válaszúti vonzaskör	88
BALÁZS-BÉCSI ATTILA • A Mezőségi Téka névjegye	92
AMBRUS ATTILA • Nem siratni kell a szórványt	95
SZILÁGYI ALADÁR • Szórványok és zárványok a Belényesi medencében	97
DÁNÉ TIBOR KÁLMÁN • Magyar Házak Romániában	101
B. KOVÁCS ANDRÁS • Nyelvi és közösségi revitalizáció	103
LÁSZLÓ ERDEI EDIT • „Gyógyító tűként” a türi szórványban	105

OLÁH-GÁL ELVIRA • „Itt a Csángó Rádió Moldovából”	107
BODÓ BARNA • Szórványgondnoki szolgálat	109

■ TÉKA

LÁSZLÓ SZABOLCS • Kentaurlet a peremvidéken (<i>Sasszé</i>)	111
SZÉMAN EMESE RÓZSA • Az elmúlás megragadása	113
PÉTER ÁRPÁD • A Kárpát-medence magyar fiataljai	114
FÁBIÁN RÓBERT-DONÁT • Búcsú a „hűtlen fekete földtől”	117
BOTH NOÉMI ZSUZSANNA • „Legyen neked a hited szerint!”	118
SÜTŐ ZSUZSA • A nimfaktól a zombiinvázióig	121
A Korunk könyvajánlata (<i>Cseke Péter ajánlja</i>)	124

■ TALLÓ

GÁL KATALIN • Az önazonosság-tudat ébrentartója	125
---	-----

ABSTRACTS	127
-----------------	-----

■ KÉP

SZENTES ZÁGON

ALAPÍTÁSI ÉV 1926

Susținem
CLUJ-NAPOCA 2021
Capitală Culturală Europeană
oraș candidat

Kiadja a Korunk Baráti Társaság ■ **Elnök:** KÁNTOR LAJOS ■ **Tiszteletbeli elnök:** DEGENFELD SÁNDOR
Főszerkesztő: KOVÁCS KISS GYÖNGY ■ **A szerkesztőség tagjai:** BALÁZS IMRE JÓZSEF (főszerkesztő-helyettes, irodalom), CSEKE PÉTER (médiatudomány), HORVÁTH ANDOR (főszerkesztő-helyettes, világirodalom), RIGÁN LÓRÁND (filozófia) ■ **Gazdasági vezető:** KOVÁCS GÁBOR ZSOLT ■ **Grafikai arculat:** KÖNCZEY ELEMÉR
■ **Titkárság:** BALÁZS JÚLIA, SASS GYÖNGYI, SÓLYOM ANNAMÁRIA
■ **A Korunk – Budapesti Porta grémiuma:** DERÉKY PÁL, ILIA MIHÁLY, POMOGÁTS BÉLA, POSZLER GYÖRGY, ROMSICS IGNÁC, TETTAMANTI BÉLA, ZALÁN TIBOR
■ **Állandó munkatársak:** EGYED PÉTER, HAJDÚ FARKAS-ZOLTÁN (Heidelberg), JAKABFFY TAMÁS, KESZEG ANNA, KOVALSZKI PÉTER (Detroit), PETI LEHEL, SZENTES ZÁGON, ZELEI MIKLÓS (Budapest)
■ A megjelenéshez támogatást nyújt a bukaresti Művelődési Minisztérium, a Bethlen Gábor Alap, a Kolozsvári Városi Tanács, a Kolozs Megyei Tanács, a Nemzeti Kulturális Alap, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Communitas Alapítvány, az Új Budapest Filmstúdió.
■ **SZERKESZTŐSÉG:** Kolozsvár, Str. gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52.
Telefon: 0264-375-035; Fax: 0264-375-093 ■ **POSTACÍM:** 400750 Cluj, OP.1. cp. 273, Románia;
Internet: www.korunk.org; e-mail: korunk@gmail.com; korunk@korunk.org; Fényszedés: KOMP-PRESS Kft.
■ **NYOMDA:** ALUTUS, Csíkszereda, Hargita út 108/A. Tel./fax: 0266-372-407
■ Előfizetést a szerkesztőség is elfogad: egy évi előfizetés 50, fél évi előfizetés díja 26 RON.
A KORUNK magyarországi terjesztését az Apáczai Sajtóhíd Alapítvány végzi (1088. Budapest, Krúdy Gyula u. 3., Tel.: 0036-1-266-65-85); a lap megrendelhető a következő faxon: 0036-1-235-07-39, illetve e-mailen: erno.toth.deb@gmail.com.
■ Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului Local Cluj-Napoca; Proiectul susține candidatura orașului Cluj-Napoca la titlul de Capitală Culturală Europeană 2021.
■ Revistă editată de Asociația de Prietenie Korunk (400304 Cluj-Napoca, str. gen. Eremia Grigorescu nr. 52.; Cod fiscal 5149284) ■ **ISSN: 1222-8338**

IANCU LAURA

Százéves éjszaka

Olyan hosszú ez az éjszaka!

Araszol a lámpafényben egy bogár.
Pillanat volna ez, vagy a sötétség maga?

Tegnap még virággal takart felhők
kísérték hazautam,
hitetlenül is hazataláltam.
Téged is láttalak. Igazi kalapban,
fekete szalaggal. Mintha gyászban.
Azt mondtad, fázol.

Hideg van –

most is, midőn tán Isten is pihen
egy bárka tövében,
csak a kishitű tanítványok kiáltanak a szélben,
csak a térképen lépked a határ észrevétlen,
eszébe juthatott egy régi-régi adósság.
Megérkezését figyelem.

Anyámhoz

Árnyéktalan a fájdalom,
tán nem is fáj, csak gyanútlan,
hazatalálni de nehéz
gaz verte utakon.
Mit kereshetek ott, ahol
kényszer s büntetés álmodnom?
Se ház, se csillagos akol,
s a hit is földre nyom.
Egyik országból hiányzol,
a másokban imádkozol.

Árnyéktalan a fájdalom.
Araszolva a sötétben
gaz verte utakon,
hideglelés elgondolnom:
a hit is földre nyom.

Ünnepély

Nem kell nekem külön háború,
lehunyom szemem és jönni látom,
egy sincs köztük, ki ne volna szomorú.

Félek, és megadón bámulom,
teli szájjal hogy kiáltják mindahányan:
Véged van!

Este a faluban (8)

Áruld el, Uram,
magam vagyok, nem hallja más,
és tán nem is fáj már úgy, mint rég
az emberi beszéd,
hogy fér el harminc esztendő, benne oktávnyi évszázad
s egy egész hideg táj egyetlen szavadba,
és miképpen lehet szülőföld,
ha kerítése nem a haza?

Hát ki gondolt a földönfutásra...
És a gyalogos gyámolítókra?
Csupa-csupa rokolyás farkas,
úgy vadásztak mit sem tudva
miféle konc, miféle préda,
mi nékem szent és sérthetetlen.
Nem bánod, Uram, hogy kérdezem?
Egy a szívem, de négy szemem,
őket látom minden szószéken,
ajkuk nem ismer másik szót,
csak a Te nevedet,
és nevedben temetnek mindennap.
Ha nem hallottad, minek nevezik nyájadat,
tán jobb is, Uram, ha meg sem tudod.
S valóban,
összerágták igéid
távolsággal és hosszú álommal,
hogy a maradék szökni ne tudjon a bajban.

A Te ablakodon mit látsz
a Kárpátok mögött?
Felém fakanalak menetelnek – őszi erdőfolt,
kicsi csuprok Gorzafalvából,
s olyan beszédet hallok, mi akkor nem volt.
Mondják, nyelved a szív szava,
Téged érteni nem kell, elég a bizalom,
de ilyenkor, nagyhét árnyékában,

kétkedőn hullok térdre s megvallom:
rettegek, hogy mese volt a nyelvháza.

Hová készülsz véres ingben?
Péter végül meghalt Rómában!
Semmiség, Uram, ne fáradj, messze van
és elvégezte már a dolgát
a Szereten is a malom.
Micsoda örlemény! Micsoda csend!
Csodálkozom, hogy folyvást azt nézed,
mintha csak ez volna küldetésed.

A távolhoz közel

Nem tudom, Uram, láttad-e, kitakarítottam.
Megváltam tárgytól, embertől.
Karácsonyi idő van. Úrjövét.
Újat kellene mondani, de nem lehet,
ma sem tudjuk, ki hová közeleg.
Körülnézek. Éjjél is elmúlt.
Kinyitom ablakomat, senki,
senki nem hallja megcsontosodott szavamat.
Hallgatózom, mint a tolvaj, ki nem is lopott,
csak falatozott a zsákmányból,
és hallom az utolsó csoszogást,
látom a nyitott ajtót, hol átment egy egész világ,
és ott állok, Uram, a sorban.
De minek mondjam a fehér hónap,
jaj, minek a szemérmes fagynak,
hogy vigyázzák, hadd aludd még egy kicsit álmodat...
Egyszer utoljára kel fel a Nap,
s midőn megtelnek jajjal a sikolyok,
akárhon is rejtőzöl, élém jössz,
s látni fogod, íme: egyedül vagyok.

BODÓ BARNA

SZÓRVÁNYRÓL – MÁSKÉNT

2002-höz viszonyítva, miközben a tömbben élő magyarság esetében a helyi demográfiai százalékos mutatók javulnak vagy stagnálnak, a szórványnak minősülő megyékben a magyarok lélek- és arányszáma drasztikusan csökken.

6

A címben ott a jelzés: a szórványt illetően valami nincs rendben, valamit – minden bizonnyal: sok mindent – másként kellene.

Húsz éve örültünk annak, ha valaki leírta a fogalmat, foglalkozott az általa jelölt létformával. Nem igazán létezett a szórványról közösnek elfogadott ismeret, a jó szándékú nekirugaszkodásokat idéző szövegektől az okoskodó értelmezésekig sokféle beszédmóddal találkozhattunk. A szórványstratégia kidolgozásával a kilencvenes évek közepén az RMDSZ köré csoportosult elemzők és értelmezők annak ellenére nem boldogultak, hogy az elvárás erős volt: a szórvánnyal való stratégiai törődés politikai programként szerepelt a szervezet vállalásai között.

Ma ritka az a tapasztalt politikus, aki a szórványról szólván szakmailag nagyon vitatható állításokkal álljon elő – bár volt/van példa ilyesmire is. A lényeg: rengeteg szó esik napjainkban a szórványról. Beszél a politikus, természetesen, és beszél a kutató, szintén természetesen. Beszél a pedagógus, (írva) beszél a média. Beszél a pap, és beszél a kultúra közmunkása. Beszél a nagyvárosi panelrengetegben lakó, gyermekéért aggódó szülő és a „világvégi” kis faluban élő család. Fontos: nagyon sokan, nagyon sok kontextusban foglalkoznak a szórvánnyal.

És mégis... Valami nincs rendjén: egyre több a jelzés, hogy nem elég. Egyre inkább nem elég. A legutóbbi, 2011-es romániai népszámlálás adatai riasztó trendet jelenítenek meg: miközben tömbben, Székelyföldön jelentős városok – pl. Sepsiszentgyörgy – magyar lakossága némileg növeke-

dett 2002-höz viszonyítva, miközben a tömbben élő magyarság esetében a helyi demográfiai százalékos mutatók javulnak vagy stagnálnak, a szórványnak minősülő megyékben a magyarok lélek- és arányszáma drasztikusan csökken. Kiss Tamás és Barna Gergely 2012-es tanulmánya a részeredmények nyilvánosságra hozatala után készült, s bár nem mennek részletekbe, azt egyértelműen kimutatják, hogy a pozíciókat megőrző/némileg erősítő tömbbel szemben a szórványmegyék magyarsága erősödő ütemben fogy. Arad megyében 2002–2011 között 24,8, 1992–2002 között 19,2 százalékos a magyarság fogyása. Beszterce-Naszód megyében 1992–2002: –13,0%, 2002–2011: –19,5%. Brassó megyében 1992–2002: –19,8%, 2002–2011: –22,9%. Fehér megyében 1992–2002: –16,5%, 2002–2011: –23,3%. Hunyad megyében 1992–2002: –25,0%, 2002–2011: –36,1%. Temes megyében 1992–2002: –19,6%, 2002–2011: –30,2%. A legnagyobb a fogyás Bukarestben (–40,6% a korábbi –29,7%-hoz képest), illetve Krassó-Szörény megyében (–43,8% a korábbi –26,1%-hoz képest). (Kiss T.–Barna G. 2012) Érvényesnek tűnő jellemző: minél inkább szórvány, vagyis minél kisebb és erőtlenebb a helyi közösség, annál erősebb a szórványosodás, az asszimiláció. Mennyire és miért van így, az további kutatások tárgyát kell hogy képezze.

Ezekről a kérdésekről nemcsak beszélni kell. Nemzetstratégiai lépésekre van szükség, a szándéktól el kellene jutni olyan közpolitikai programok megfogalmazásáig, amelyek mögött egyrészt világosan azonosítható a (kisebbségi-nemzeti) közösségi szerepvállalás, másrészt a megvalósulás feltételei is biztosítottak.

Ami bizonyos: a szórvány téma. Divatos téma a szórvány. Jöhet a figyelmeztetés: ez önellentmondás, paradoxon. Ami divat(os), az értékelt, azt igénylik, az kellő. Mi itt az érték, mi itt a kellő? A szórvány mindennek ellentéte: megkopnak, kifakulnak (közösségi) értékek, fellép az asszimiláció, apad a közösség, a valahova tartozást jelző identitástudatot felváltja az asszimilációs pályára lépett egyén származástudata: a korábbi új identitás váltja fel. Ha valami negatív dimenziós asszimilációt idéz elő – lehet-e divatról beszélni? Kinek kell a szórvány(helyzet)?! Olykor magának a szórványnak sem...

Ennek ellenére vagy talán éppen ezért: igen sokan, sokféleképpen beszélnek a szórvánnyról. Túl sokféleképpen. Nem alakult még ki az a világos keret, amely a szórványhelyzet kapcsán szokásos moralizálás helyett a kérdés közpolitikai kérdésként történő elemzését és értelmezését tenné nem csupán lehetővé, hanem egyben szükségessé is, amikor a bucsálódás és az elmúlás miatti kesergés helyett a segítő szándék találna világos keretet, elosztható feladatokat és ezekhez rendelt forrásokat.

Itt az ideje, hogy a bajainkról való beszédmódban a bajokról át lehessen térni ezek kezelésének az előkészítésére. Ha erre bárki visszakérdez: és akkor eddig miről volt szó? – a válasz: sokszor, nagyon sokszor önmagunk megnyugtatásáról, a politikában oly gyakori öngazolásról.

Sokáig, túl sokáig tanultuk a helyzetet és kísérleteztünk a róla való beszédmóddal. Két évtizedre volt szükség ahhoz, hogy a közélet különböző színterein elfogadható szabatosággal és a lényegyet láttatóan beszéljünk a szórvánnyról.

A beszédmódról

■ A fogalomhasználat lehet egyszerre kontraproduktív és árulkodó.

Sokan jelzőket keresnek, ugyanis új jelzős szerkezettel vélik megfoghatóbbá, értelmezhetőbbé tenni a helyzetet. Nemrég, 2013 októberében a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) szervezett Kárpát-medencei konferenciát a szórványkérdésről ezzel a címmel: *Kenyérhéjmagyarok – Magyar szórványképek, szórványölfedezők*. A konferencia szervezőinek szándék szerinti célja:

előadásokkal, beszámolókkal, fórumokkal, hanggal, képpel bemutatni a szórvány-magyar-ságot, valamint példát mutatni, eszmecserére ösztönözni a túléléssel kapcsolatos lehetőségekben (együttműködés, együttélés, gazdaság, turizmus, gyümölcskultúra, borkultúra, az egyház szerepe, művelődési programok, tankönyvkiadás stb.). Meghívottként már akkor jeleztem: a nyelvi invenció talán segít abban, hogy egy újszerű kifejezés kapcsán a kérdésre irányuló figyelem szintje ideiglenesen növekedjen, de a helyzet értelmezésében nem segít.

Olykor a szórványkérdéssel foglalkozó dilemmáit jeleníti meg a nyelvi újító szándék. A szórványosodást egyesek az agyelszívással asszociálják (Tusványos, 2012). Vajdasági író, Hornyik Miklós vallja a *VajdaságMa* portálon: „A legnagyobb gondunk huzamosabb ideje a szórványosodás. Mi szó nélkül lenyeljük azt, hogy állandóan a nyakunkra telepítenek idegen ajkú embereket.” (2008) Minden magyarázat nélkül kerül itt egymás mellé két jelenség: a betelepítés önmagában nem szórványosodás. Kosztándi T. Ildikó 2003-as tanulmányát ekként indítja: „Maga a szórvány fogalma igen nehezen meghatározható. »Szórvány az, amit támogatni kell!«” (Vetési László) A fogalom magába foglalja az etnikai (gyakran vallási) izolációt, a vegyes házasságok, a munkanélküliség, az anyanyelvi és az anyanyelven történő oktatás hiányának, a közösségi élet leépülésének és a kulturális élet hiányának a jelenségeit. Ezek mind hozzájárulnak a magyar nyelv tévesztéséhez, kialakítva a román dominanciájú két-nyelvűséget. Fennáll annak a veszélye, hogy ez fokozatosan az [többségi] egynyelvűség irányába hajlik majd.”¹ Itt az alapértelmezés helyes, némileg kilóg a sorból a munkanélküliség besorolása az etnikus elemek közé. Erre még visszatérek.

A példák sora folytatható, időben a legrégebbi számomra Bárdi Nándor 1996-os nagydobronyi előadása, amikor a fogalom leírását külső/formai jegyek szerint kísérte meg, és hat szempontot jelölt meg: tárgykör, eredet, elhelyezkedés, méret, intézményesültség, hangsúlyos problémák. Szerinte ezek a külső jegyek jelölik ki a szórvány értelmezési kereteit. Nem volt nála szó asszimilációról – pedig ez a szórványkérdés alfája és omegája.

És találkozunk a szigetmagyarság, foszlánymagyarság, mélyszórvány (ez esetben a kisebbséghez tartozók száma 10–20 fő) kifejezésekkel is. Nincs baj, ha mindezekhez az asszimiláció fogalma társul, mert ha nem – akkor a figyelem a lényegről terelődik el.

Vannak, akik szórvány okán nem folyamatról, hanem állapotról beszélnek. Például Molnár-Gábrity Irén² szabadkai professzornő vagy Ladányi Lajos,³ aki a Felvidéken élő közéleti személyiségként tekinti elsőrendű feladatának a szórvánnyal való foglalkozást. A szórványt szórványosodásként kell vizsgálni, folyamatként. Egyik korábbi dolgozatomból idézem: „A szórvány lényegét *politológiai* értelmezés képes visszaadni, miszerint a szórvány mindennapi döntéshelyzet.⁴ Ez a helyzet akkor is létezik, ha a szórványban élő nem gondol rá, nem törődik vele, hiszen benne van a nyelvhasználattól a párkeresésig, a baráti társaságoktól a munkahelyválasztásig valamennyi tudatos vagy ösztönös döntésében. Minden döntés háttere és kerete, hogy a szórványban élő számára társas lény mivoltának a megélése nem teljes körű, a más kultúrájú többségi közegben megszűnik az övéi közötti jelenlét otthonossága, magától értetődő mivolta – állandó nyomás alá kerül. Ennek hatására válik a szórvány asszimilációra hajlamosító közeggé, s válik lényegessé a szórványosodás folyamata, amelynek a végeredménye lehet nyelvváltás, kultúraelhagyás vagy akár etnikai adaptáció. Ezt az igazodási kényszert nem lehet az emberek életéből kiiktatni, illetve a szórványhelyzet kutatójának, a szórványgondozónak ezt a körülményt figyelembe kell vennie.”⁵ (Bodó 2009)

Az igazodási kényszer, a folyamatos kettős (többségi és saját nyelvközösség általi) kihívás és kötöttség és az ehhez kapcsolódóan szinte mindig jelentkező választási kényszer nem természetes állapot, mivel az a természetes, hogy mindenki számá-

ra egyformán adott az anyanyelvében való megmaradás esélye és lehetősége. A többséghez tartozó polgár anyanyelvét az állam védi, és szavatolja szabad használatát. Szórványban az egyénnek kapaszkodnia kell anyanyelvébe – ez a természetellenes. A tapasztalat szerint a kettős nyomás alatt idővel a belső, anyanyelvi kötődés gyengül, a külső környezet hatása pedig erősödik. Bár ritkán tudatosul, az egyén tegnapi helyzete nem azonos a maival, és a holnapi megint (alig) érzékelhetően más lesz. Az egyénnek akkor van lehetősége anyanyelvében megmaradni, ha a környezeti kihívásokra ösztönös válasz helyett tudatosan képes reagálni.

Ismert: a beszéd olykor éppenséggel figyelemelterelés. Hiszen nemcsak beszélni kell, a szándékoktól el kell jutni olyan közpolitikai programokig, amelyek mögött egyrészt a (kisebbségi-nemzeti) közösségi szerepvállalás világosan azonosítható, másrészt kitörést jelenthet az európai uniós politikai (tolvaj)nyelv köréből, miszerint ha valahol valami nem működik, felidéznek/ajánlanak máshol létező, mintának minősített jó gyakorlatot. Az ilyen ajánlások nem vagy csak korlátozott mértékben veszik figyelembe a társadalmi közeg, a közösségi mentalitás fontosságát/hatását a helyzetek kezelésére szánt megoldások kimunkálásában.

Amiről beszélünk

■ Vajdasági szociológusra utaló idézet: „Kis túlzással azt is mondhatnám, hogy aki szórványt mond, az »sikolt«, hogy változtatni kellene, de nem látja, nem érti, mit és miként kellene megváltoztatni”,⁶ amit a 2006-os zsoboki konferencián ekként kommentáltam: „Többnyire ezért és ettől válik a szórványról való (köz)beszéd lemondóvá, önfeladóvá, amikor a felelősség felemlégetése igazából a saját felelősség határainak a jelzéseként, gyakran az önnön lelkiismeret megnyugtatójaként értelmezhető.” (Balogh–Bodó–Illyés 2007) Napjainkban is érvényes az akkori észrevétel: „a szórványról való beszéd a fogalmat többnyire *stílusfordulatként* kezeli, értvén ezalatt halmozottan hátrányos helyzetet, veszélyeztetettséget, szorongást, önfeladást – nyelvi-közösségi szempontból a vég kezdetét. Ezek pedig mind következmények, ezekre közvetlenül hatni nem lehet, előbb a veszélyeztetettség és a szorongás kiváltó okait és tényezőit kell azonosítani, vagyis ezt a komplexitást be kell emelni a kérdésről való nyilvános beszédbe.” (Balogh–Bodó–Illyés 2007).

Ismétlem, két évtizedre volt szükség ahhoz, hogy a közélet különböző színterein megfelelő szabotossággal és avatottan beszéljünk a szórványról. A beszédmód megváltozott, viszont a szórványkérdés kezelésére nincs (még?) politikai recept, csak kísérletek vannak.

A lényeg: a szórványok demográfiai számokhoz kötöten nem határozhatók meg egységesen és egyértelműen. Vannak szerzők, akik 30 százalékos kisebbségi arány alatt már szórványról beszélnek – beszéltek főleg a két világháború között –, mások szerint a 300 fő jelentené a határt, amely alatt szórványhelyzetet kell mondani. Egyik szempont sem elégséges – önmagában. A meghatározásnak legalább három tényezőre kell kiterjednie: a *kisebbségi lélekszámra*, ennek a többséghez viszonyított *arány-számára* és az *intézményi ellátottságra*. Ezek a tényezők együtt határozzák meg a helyi magyar közösségek *etnikai-kulturális reprodukciós képességét*. Kutatások szerint amennyiben a vegyes házasságok aránya meghaladja a 25 százalékot, az asszimilációs veszteség generációnként elérheti akár a 20-at is. Az intézményi ellátottság az asszimiláció számára gátat jelentő, a magyar identitástartalmak kialakulását és megőrzését elősegítő intézményekre, elsődlegesen az anyanyelvű iskolára és a templomra vonatkozik. A művelődési intézmények (könyvtárak, tánc- és énekcsoportok, hagyományőrző egyesületek) megléte, illetve hiánya szintén fokmérője a szórványosodás előrehaladottságának.

A szórvány értelmezhető más kulcsfogalmak segítségével is, egy ilyen elméleti keret a szórványok kulturális nemzet határáként történő értelmezése. (Bodó 2009) Ez azt jelenti, hogy a szórványban lakóknak meg kell küzdeniük azzal, hogy a *nyelvhatáron élnek*, meg kell harcolniuk az anyanyelvben való megmaradásért. Ha ez nem sikerül, akkor az illető kisebbséghez tartozó személyek asszimilálódnak, és amikor ez tömegessé válik, a nyelvhatár elmozdul, átlép az illető térségen. Fél évszázada Krassó-Szörény megyében még voltak helyi magyar közösségek (Resicabánya, Boksánbánya, Oravicabánya városok magyar lakossága sorban 2,3%, 1,7%, 1,1%-t tesz ki a 2011-es népszámlálás szerint, a II. világháború után a magyarok részaránya mindenik településen elérte vagy megközelítette a 10 százalékot). Időközben ezen a térségen átlépett a nyelvhatár. Látni kell, hogy a nyelvhatár folyamatosan változik, mozog, a szórványok asszimilációja külső – anyanemzeti, a kisebbségi tömb részéről érkező – támogatás nélkül nem áll le, vagyis a kulturális nemzet területe szűkül, magyarok által is lakott hagyományos térségek „letörnek”, eltűnnek a magyar nyelv és kultúra térképéről. Több példa idézhető ebben a vonatkozásban, például a romániai Bánság teljes déli része magyar szempontból múlt, történelem, itt helyi potenciálra támaszkodó magyar közösségek léte nem képzelhető el.

Fogalomtisztaásra a kisebbségi léthelyzetek megkülönböztetését illetően is nagy szükség volna. Abban még nem alakult ki egységes fogalomhasználat, hogy miként nevezzük az érdekérvényesítés szempontjából eltérő kisebbségi léthelyzeteket. A Kárpát-medence regionális magyar közösségei demográfiai szempontból igen eltérő képet mutatnak, három nagy kategória elkülönítése látszik lehetségesnek és szükségesnek. *Tömböt* alkotnak azok a magyar közösségek, ahol a térségben, a helyi lakosságban (erős) többséget alkotnak, erre példaként Székelyföldet, Csallóközt, a Beregszászi járást, a történelmi Észak-Bácskát lehet idézni. *Fronthelyzetben* él a kisebbségi magyarság ott, ahol a helyi lakosság jelentős – 20–50 százalékos – részét képezi, és megvannak a politikai eszközei arra, hogy közösségi érdekeikért sikeresen fellépjen (példaként idézhető nagyvárosok – Kolozsvár, Nagyvárad, Szabadka –, illetve térségek, mint Bihar, Szatmár megyék, Dél-Bácska, Galántai járás, Ungvári járás bizonyos része). A *szórvány* olyan kisebbségi léthelyzet, amikor a helyi magyar közösség nem rendelkezik azokkal a kulturális-intézményi és politikai eszközökkel, amelyek révén biztosítani képes önnön etnikai fennmaradásának kulturális feltételeit.

A *szórványt* meg kell különböztetni a *diaszpórától*, amely a történelmi szállásterületről való elvándorlással, politikai, gazdasági vagy szociális okokból bekövetkező migrációval jön létre, vagyis számára nem adottak a történelmi szálláshelyen való maradással kapcsolatos őshonosságra építő jogok: intézmények biztosítása etnikai identitásának megőrzésére. Ilyés Zoltán szerint a „közmegegyezészerű diaszpóra fogalomban hangsúlyosan jelen van a szétszórás, a vándorlás, az eredeti helyről való elkerülés momentuma, addig a magyar, »belső használatú« szórvány fogalomban a helyben maradás, a maradékjelleg, a regresszió és a veszélyeztetettség a hangsúlyos jellemzők”.⁷

Ilyés Zoltán ugyanott felhívja a figyelmet arra, hogy a szórványok kialakulásának módja eltérő lehet. „A klasszikus erdélyi (Mezőség, Dél-Erdély, Erdélyi-érchegység) szórványterületeken az asszimiláció, a különféle háborúk és nemzetiségi villongások vagy a csekély népszaporulat miatt pusztuló magyarság az ún. »regressziós szórványok« típusába tartoznak: a magyar etnikai tömb széttöredezésével, pusztulásával alakultak ki, miközben ennek ellentétes irányú – a középkortól napjainkig tartó – folyamatként az említett területeken tömbbé erősödött a románosság. A Kárpát-medencében szórványoknak nevezett magyar csoportok nem mind a fent vázolt történeti léptékű visszaszorulással keletkeztek. A Délvidék szórványmagyarsága egy, az oszmán-török hódoltság utáni hosszú és szervezett, majd később spontán paraszti

kolonizáció révén jött létre a 18. század második felétől a 20. század elejéig. A román, német, szerb többségi közegben élő, szervezett, integráns faluközösségeket alkotó bánási, bácskai magyar közösségek más asszimilációs, integrációs utat jártak be, mint Szlavónia és Szerémség gyakran később települt, szétszórtabb, a településeken jórészt kisebbségben élő társaik. Jelentősek a kárpáti hegységkeret (főleg Bereg, Máramaros, Szatmár) 18–19. századi kincstári/kamarai telepítései révén létrejött bányász és iparos szórványközösségei is.”

A szórvány fogalmunk egyedi, csak a magyar társadalomkutatás ismeri és használja, szellemi hungarikum. A Kárpát-medence többi népei, a románok,⁸ szerbek, szlovákok, ukránok nem ismerik a szórvány–diaszpóra különbségtételt, németül sincs külön fogalom a történelmi szállásterületükön asszimilálódó őshonos, hagyományos közösségekre – pedig a németek a II. világháborút követő időkben milliós nagyságrendű közösségeket veszítettek el a térség országaiban. A fogalom hiánya/nemléte más népek és kultúrák esetében talán azzal is magyarázható, hogy az idők során eltérő nemzetpolitikát folytattak. Nézzünk meg röviden az erdélyi magyarokra közvetlenül ható három példát, a román és a német nemzetpolitikát, a magyar mellett.

A 2001-ben elfogadott magyar státustörvényt a román politikai elit elutasította, de szakmai körökben komoly kihívást jelentett, aminek hatására nem csupán a törvényt magát, de a vonatkozó román gyakorlatot is többen elemzés tárgyává tették (Renate Weber, Gabriel Andreescu és Constantin Iordachi dolgozatai idézhetők⁹). A román nemzetpolitika társadalmi mobilitást erősít, segíti és ösztönzi az anyaországba való áttelepedést. Ugyanezt a célt szolgáló román gyakorlat a kettős állampolgárság kedvezményes megadása határon túli románok részére,¹⁰ vagyis a román gyakorlat a határokon belüli integrációt célozza meg. A román politika számára mindig elsőrendű cél volt a románok által (is) lakott területek egyesítése. Ezt napjainkban Moldovai Köztársaságot illetően zárójelbe tették, de nem adták fel.¹¹

A németség vonatkozásában mindig erős regionális identitások léteztek, a német területektől messze eső tájakon is. Ezt a helyi kötődést törte meg a II. világháború utáni politika, ezt törték össze a kollektív bűnösség okán kiagyalt praktikák. Miután a háború utáni „politikai nagytakarítás” során a németség jelentős részét elűzték a Kárpát-medence országaiból, „elcserélték” lakosságcsere keretében, illetve Romániában ellehetlenítették, a hetvenes évek német kormánypolitikája megnyitotta azok hazatelepedése előtt az utat, akik Kelet-Közép-Európa kommunista uralmaival torkig voltak. A német kormányzat kemény pénzeket fizetett azért, hogy nemzetársait visszafogadhassa.

Ugyanakkor a magyar nemzetpolitika a történelmi dilemmát – azt, hogy a magyar állam és a magyar nemzet határai nem esnek egybe – a regionális politika révén, a határok jellegét átminősítő, a határokon átívelő integrációval kívánja megoldani. A magyar nemzetpolitika alapvető szempontja, hogy a külhoni magyar közösségek a szülőföldjükön őrizzék meg magyarságukat. Magyarország ehhez természetesen segítséget nyújt; a sikeres megmaradást és gyarapodást szolgálják a nemzetstratégiai célok az egyes szakpolitikák szintjén is.

Egyazon geopolitikai környezetben három eltérő értelmezés: a nemzetpolitika prioritásai és eszköztára jelentősen eltérnek. Az összehasonlítás arra indít, hogy egyfajta tipológiát alakítsunk ki. Cél a pontos látlelet, amikor az egyes folyamatok nem csupán önmagukban, hanem más kontextusban, összehasonlítás által külön is értelmet nyernek.

A jelzett, nagy vonalakban leírt folyamatok alapján a nemzetpolitikát illetően az alábbi modellek azonosíthatók: a) német modell: *nemzeti közösségcentrikus*, cél a nemzet tagjainak egyesítése, a gyengülő határon kívüli közösségek anyanemzeti in-

tegrációja, elfogadja és támogatja az anyaországba történő migrációt;¹² b) román modell: *területcentrikus*, célja a nemzet területi alapú egyesítése, ha a terület egyesítése nem lehetséges, akkor az egyének migrációját segíti elő, miközben a területegyesítésről nem mond le; c) magyar modell: *identitáscentrikus*, cél a nemzetrészek identitásának a megőrzése történelmileg determinált jelenlegi szálláshelyeiken.

Miközben a román és a német modellek „harmonizálnak”, a román és a magyar modellek (részben) kizárják egymást. A magyar nemzetpolitika „szükséges” fogalma a szórvány – a másik kettő stratégiai céljait képes a fogalom nélkül is értelmezni és megfogalmazni.

A tudomány számára a szórvány kifejezés nem hordoz egységes jelentéstartalmat. Aki kutatói érdeklődéssel fordul a szórványhelyzet felé, az valamely aspektusát fogja vizsgálni valamely szaktudomány eszköztárának segítségével hívásával. Ezzel a szakterületek szerinti tagoltsággal ellentétben a társadalmi szféra a politikaival egyetemben a kérdést *egységesen kezeli*, a szórványról mint társadalmi jelenségről úgy beszél, mintha jelentéstartalma egységes, világos és egyértelmű volna. Érdekes módon, amikor a migráció jelensége kerül hasonló politikai-társadalmi kontextusban előtérbe, akkor majdnem mindenki számára világos, hogy a migráció *következmény, közösségi válasz* bizonyos társadalmi helyzetre. A migráció társadalmi folyamatok hatására alakul ki, s ha a migrációval kapcsolatosan pozitív változást kívánnak elérni, akkor a (háttér)körülmények és hatások vonatkozásában kell megoldást keresni, illetve programot alkotni.¹³

A szórványok *osztályozhatók* kialakulásuk, társadalmi-gazdasági helyzetük, az integrációs-asszimilációs szint és önkép, önreprezentáció és veszélyeztetettség alapján.¹⁴

Kialakulásuk szerint a szórvány lehet autochton vagy allochton: a középkortól a mai helyükön lakók, avagy újkori telepítés által kialakultak. Napjaink gazdasági folyamatai, munkaerőpiaci vándorlásai is létrehozhatnak szórványjellegű csoportokat.

Elhelyezkedés szerint elsősorban a településhálózat különböző nagyságú, hierarchia-szintű egységeiben való jelenlét alapján osztályozhatjuk a szórványokat, eszerint beszélhetünk falusi, kisvárosi, nagyvárosi szórványokról.

A szórványok osztályozhatók *integrációs-asszimilációs szintjük*, azaz a kulturális, etnikai, nemzeti beolvadás különböző fokozatai szerint is. A többségi népcsoporttól a kisebbségben élők számos kulturális elemet (ételek, viselet, népszokások, hiedelmek, szavak, kifejezések stb.) kölcsönözhetnek, de át is adhatnak a többségnek bizonyos kultúraelemeket (akkulturáció). Az akkulturáció kölcsönös, amikor az *érintkező kultúrák* egyszerre mintaadók és befogadók, de lehet *egyirányú*, amikor a befogadó kultúrára egy domináns kultúra gyakorol hatást. Szórványban ez a jellemző.

A szórványközösségek *önképe és önreprezentációja* is többnyire eltérő, léteznek hagyományokkal rendelkező és „hagyománytalan” szórványok, ez utóbbiak emlékezetében, történeti tudatában kevés a magyar múlthoz kapcsolódó momentum, így a tudati asszimilációjuk is gyorsabb. Ahová sokfelől költöztek magyarok, éppen a sokféleségük, települési, vallási, hagyománybeli különbségeik miatt új településükön nem képeznek integráns, összetartó közösségeket.

Minden szórványközösség többé-kevésbé veszélyeztetett, helyzetük (nagyváros – kistélepülés), nagyságuk, demográfiai szerkezetük, intézményi hátterük, a lelki gondozás rendszeressége alapján vannak a végveszélybe került, illetve még eséllyel rendelkező, megmenthető, gondozható közösségek.

Szórványhelyzet, szórványosodás

■ A szórványosodás – asszimilációs folyamat. Az asszimilációnak vannak külső és belső tényezői, illetve okai. A szórványra érvényes asszimilációs elmélet hosszú ideig nem készült, a szórványokra vonatkoztatva a legutóbbi időig többnyire Milton Gordon 1964-es, diaszpórára kidolgozott asszimilációs elméletét alkalmazták a kutatók.¹⁵

A folyamat megértése szempontjából továbblépést jelent a 2011-ben kidolgozott új értelmezés, a strukturális asszimiláció elmélete.¹⁶ Az asszimilációt kiváltó tényezőket és ezek hatásmechanizmusát az új elmélet az alábbi ábra szerint összesíti.

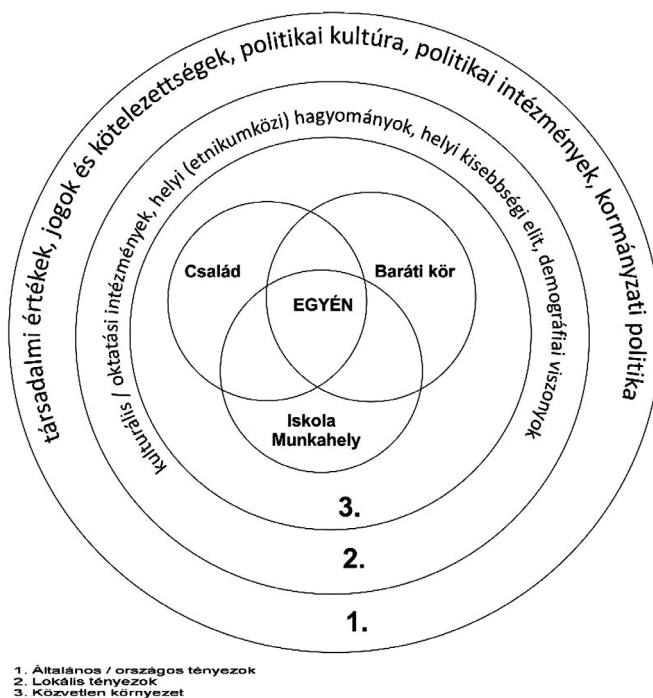
A szórványosodás/asszimiláció tényezői: 1. *általános/országos* tényezők: társadalmi értékek, jogok és kötelezettségek, politikai kultúra, politikai intézmények, kormányzati politika; 2. *lokális* tényezők: demográfiai viszonyok, kulturális/oktatási intézmények helyi léte, helyi kisebbségi elit, helyi (etnikumközi) hagyományok; 3. *közvetlen* környezet: család, baráti kör, iskola/munkahely.

Az asszimiláció a következő társadalmi folyamatokat jelenti:

– Kezdetben a *demográfiai helyzet* változik meg elvándorlással, a születések csökkenésével, többségiek betelepedésével, miközben elindul a nemzeti identitás tartalmait nyújtó intézmények felszámolódása: az *etnikus tér megváltozik*, a településen belül a kisebbségi népelem számaránya lecsökken, az etnikus arányok felborulnak, és ebből erőteljes demográfiai térvésztes következik.

– A demográfiai viszonyok megváltozása miatt elindul az *intézményi keret* átalakulása: a) Az *iskola*, az *anyanyelvi oktatás* fokozatosan felszámolódik: előbb a felső, majd az elemi, végül a legelemibb foka, az óvodai is. Sérül az anyanyelvi oktatás értéke, presztízse, csökken az anyanyelvi oktatás iránti szülői, gyermek-, majd közösségi igény. b) *Kulturális és művelődési leépülés*. A kultúra anyanyelvű intézményei objektív és szubjektív okok (etnikai arányok, forráshiány, helyi vezető hiánya, többségi türelmetlenség) miatt lassan leépülnek. Maradnak a helyi hagyományos rendezvények (falunap, egyházi ünnepek), de lassan ezek is elsorvadnak.

1. ábra: Az asszimiláció tényezői

Forrás: Fabian, H. and Dunlop, A.W. (eds.) (2002): *Transitions in the Early Years*. Routledge Falmer Publishers, London – alapján készítette a szerző.

– Az intézményi térvesztés kiváltja az *anyanyelv visszaszorulását*: a) Az intézmények, az egyszerű *önszerveződési formák* leépülnek, felszámolódnak, minden területen bekövetkezik a szervezkedési, együttléti igény halála. b) *A nyelvi térvesztés*. Az anyanyelv használati köre leszűkül, mind használati, mind pedig szimbolikus értéke csökken, a nyelvi kölcsönhatások felerősödnek. Stigmatizálódik az anyanyelv, felértékelődik a hivatalos, a többségi nyelv. Beáll a kétnyelvűség, idővel keveréknyelvűség, majd nyelvi erőzió, nyelvcsere, beolvadás. c) Iskola- és párválasztásban a kisebbségi kifelé orientálódik, a többségi iskolát választja, élettársa is többségi. De olykor magyar–magyar család is nyelvet vált.

– Átalakul a *közösségi élet*, az anyanyelv visszaszorul, nincsenek külön kisebbségi rendezvények, ahol a közösség reflektálhatna a saját helyzetére – *megszűnik a kisebbségi külön világ*, ahol az anyanyelv családon kívül használható. a) *A közösségi élet leépülése*. A kisközösség már nem szerves etnikus közösség, hanem töredék, az itt élők nem tudják közösségben megélni etnikai hovatartozásukat. b) *Izoláció*. Részleges majd teljes elszigetelődés a nagyobb anyanyelvi közösségektől, a kollektív kultúra, a szóbeliség felszámolódása.

– *A társadalmi térvesztés* áterjed a gazdasági és a politikai szférára is: a) *Gazdasági térvesztés*. A magyarság nem tud versenyben maradni a többséggel, csökken a vállalkozói kedv, kiszorul a gazdaság meghatározó tényezői közül a helyi közösségben és régióban. Gazdasági érdekei a többségi közeg felé viszik, ebbe épül be. b) *Politikai térvesztés*: az etnikus kiscsoport visszaszorul az érdekképviselethez, a helyi önkormányzatokból, közéletből, a nagypolitikából¹⁷ is.

– A kisebbség az asszimilációs folyamatokkal szemben kiszolgáltatott, képtelen védekezni, mivel nincs, aki a még ott élő magyarokban a kötődést ébren tartsa – *elit, helyi vezető nélkül* marad.

Az asszimiláció – szörványosodás – folyamatának *több szakasza* különíthető el.

1) *Az első szakaszban* az anyanyelvdomináns kétnyelvűség kiegyensúlyozott kétnyelvűséggé változik, amikor megszűnik az anyanyelv természetes elsőbbsége.

2) *A második szakaszban* a többségi nyelv válik dominánssá, aminek következtében az egyén számára kulturálisan a családi helyett a külső kapcsolatok válnak elsőrendűvé. Mivel a helyi kultúra dominánsan többségi nyelvű, elindul a szétfejlődés.

3) *A harmadik szakaszban* a személyes kapcsolatok, kötődések többsége már nem anyanyelvalapú, a személy nyelvvel, kultúrával kapcsolatos döntéseiben (párválasztás, iskolaválasztás) a többségi hatás az elsőrendű és meghatározó (kulturális szétfejlődés).

4) Ennek következtében – *negyedik szakasz* – a személy kifelé orientálódik, egykori önmagát, anyanyelvi kultúráját kívülről látja, a többségi környezetben kíván érvényesülni, számára ez jelenti az önmegvalósítás útját és lehetőségét.

5) *Az ötödik, végső szakaszban* a többségi közegbe való átlépés érzelmi szempontból is megtörténik, miáltal egykori kisebbségi identitása származástudattá változik. Már nem zavarja, ha nem beszéli anyanyelvét – feloldotta, fel dolgozta ezt a „kérdést”.

Az átlépés soha nem végleges, az emberi élet nem tábla, amelyről teljesen le lehet törölni események és kapcsolatok hatását. Felléphetnek olyan tényezők, amelyek az egyént korábbi lépéseinek felülvizsgálatára készítetik. De a tapasztalat szerint ez ritka, és jelentős társadalmi sokk válthatja ki.

Álljon itt a Gordon-féle klasszikus (az asszimiláció strukturális) elmélet(e) és a strukturális asszimiláció elmélet összehasonlító táblázata.

Gordon elmélete – lépések	Szórványosodás – lépések
Akkulturáció	Nyelvvesztés, továbbá nyelvcsere
Strukturális asszimiláció	Kulturális szétfejlődés (disszonancia)
Maritális asszimiláció	Társadalmi/közösségi kapcsolatok átalakulása: asszimetrikus megkettőződés (racionális identifikáció)
Identifikációs asszimiláció	Átlépés a többségi közösségbe (érzelmi identifikáció)
Attitűdinternalizáció	Nem releváns
Viselkedéselfogadó asszimiláció	Nem releváns
Civil intézményi asszimiláció	Nem releváns – sajátos eset az egyház ¹⁸

(Forrás: a szerző)

Szórvány – politika – felelősség

■ Olvasom a Kárpát-medence egyik legkisebb magyar közösségének, a muravidéki (Szlovénia) magyarságnak rövid és középtávú stratégiáját.¹⁹ A dokumentum a muravidéki magyarság megmaradását szolgáló stratégia tervezete, vitaanyagként 2012 februárjában került bemutatásra. Általános helyzetértékelése: „A muravidéki magyarság száma az elmúlt 90 évben drasztikusan csökkent. Pontos adatok nincsenek, ezért fontos lenne a népszámlálás elvégzése legalább néhány településen, hiszen az adatok ismeretében könnyebben meg tudnánk határozni a teendőket a közösség megmaradása érdekében. A magyarság intézményrendszere kiépült, működése szlovén és magyar költségvetési eszközöknek köszönhetően jelentős mértékben biztosított. A magyar nyelv presztízse nincs a megfelelő szinten, ezen a megmaradás érdekében változtatni kell.”

Egy kb. 6000 főt számláló regionális magyar kisközosségről van szó, amely teljes egészében szórványnak minősül. Amikor egy közösség érdekképviselője egy szakmai anyagban azt állítja, hogy az anyanyelv presztízse nem megfelelő, akkor azt mondja áttételesen, hogy az illető közösségben a nyelvvesztés jelensége aggasztó. Ez a strukturális asszimiláció folyamatában azt jelenti, hogy a kulturális szétfejlődés előrehaladott, és elindult a racionális identifikáció folyamata – a szórványosodás eljutott negyedik, utolsó előtti szakaszába. Szórványról van szó, a stratégia megalkotói mégsem látják szükségesnek a szórványról külön szólni, a fogalom nem jelenik meg a szövegben, nem foglalkoznak külön a jelenséggel. Meglehet azért, mert csak szórvány létezik, a kisebbségi lét másik két típusa hiányzik. Továbbá kiépült intézményrendszerrel beszél a stratégia, miközben társadalomtudományi berkekben általános a vélekedés, hogy a muravidéki kétnyelvű oktatás kisebbségi szempontból nem megfelelő. Valójában nem is kétnyelvűek az iskolák, nincs egyforma súlya az oktatásban a szlovén és a magyar nyelvnek, a szlovénok alig tanulnak meg magyarul a kétnyelvű iskolában. Mindezt a stratégia vonatkozó fejezetében korrekt módon jelzik. Véleményem szerint ebben a helyzetben az intézményi keret újragondolása volna különösen indokolt – miközben a stratégia pótlólagos foglalkozások révén keresi a megoldást, és nem merül fel az oktatási rendszer megváltoztatásának a kérdése.

A kisebbségi megmaradás alapkérdése a nyelvben való megmaradás, a múlt értékeinek, a hagyományoknak a vállalása. Természetesen szükség van nyitottságra mind a többségi értékek, mind a modernizációs kihívások vonatkozásában. Az első számú felelős mindig maga a közösség. Ha elfogadjuk azt az egyszerűsítő és igaz

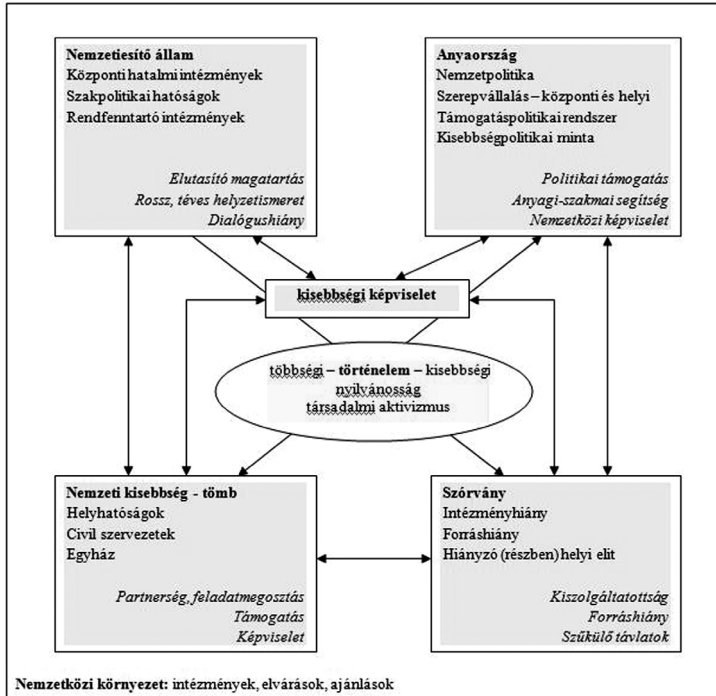
meghatározást, hogy a szórvány olyan nyelvi-kulturális közösség, amelyet segíteni kell – akkor kikerülhetetlen a kérdés: kitől jöjjön/jöhet a segítség? Sajátos esetben – lásd muravidéki magyarok – a szórvány rendelkezik intézményekkel, de ennek oka, hogy az országos kisebbségi intézmények egyben a szórvány intézményei. Ilyen helyzet csak ott alakulhat ki, ahol a kisebbségi közösség eljutott létezésének legtörekenyebb szakaszába, amikor nincs már tömb, nincs fronthelyzet – csak szórvány van. Ma már Horvátországban is hasonló a helyzet, itt a magyarság lélekszáma alig haladja meg a 14 ezret.

A megmaradás politikai kérdés. Minden segítségnyújtás politikai döntés kérdése, hiszen forrásokat kell a vonatkozó szórvány részére megítélni és megadni. A politikai döntések mindig felvetik a felelősség kérdését: ki felelős a szórványért?

A 2. ábrán bemutatom a szórványpolitika szereplőit és kapcsolatrendszerét.

Első szinten a szórványközösség maga, akár rendelkezik, akár nem olyan intézményekkel, amelyek politikai értelemben megnyitják az érdekérvényesítés csatornáit. Hiszen bármely támogatás csak akkor hasznosulhat, ha a befogadó oldalon létezik szereplő (egyen vagy civil struktúra), amely helyben felelősséget érez és vállal.

2. ábra: A szórványpolitika szereplői és kapcsolatrendszere

A szórványpolitika szereplői és kapcsolatrendszere (a szerző szerkesztése)

Második szinten felelősnek tekinthető a kisebbségi közösség demográfiaailag erős része, a tömbben élő nyelvtestvérek, vagyis azon helyi közösségek, ahol a helyi politika irányítása és a források elosztása felett nagyobbrészt vagy teljes egészében ők rendelkeznek. Ezt nevezzük tömb-szórvány tengelynek.

Harmadik szinten a nemzetállam, vagyis az állam, amelynek a szórványban élők polgárai. R. Brubaker szerint a kelet-közép-európai államokra jellemző, hogy itt a nemzetépítés folyamata nem tekinthető befejezettnek, még nem konszolidálódott a

demokrácia, ezek az országok nemzetiesítő államok. A legitimitást kereső, a nemzet-építés kiteljesítésére összpontosító politikai elitekre jellemző, hogy a nemzet szellemi-kulturális homogenizációjának a feladataival vannak elfoglalva, elsődleges céljuk a domináns nemzet intézményrendszerének a konszolidációja (Brubaker 1996). Linz és Stepan a nemzetépítés két (egységesítő és különbségekre építő) változatát, illetve az államépítés két (befogadó és kizáró) alapstratégiáját különbözteti meg. A változatok kombinációjából összeálló négy lehetőség közül a szórvány esetében az asszimilációs valósul meg, amikor a kisebbség tagjai teljes értékű politikai jogokra akkor számíthatnak, amennyiben lemondanak etnokulturális identitásukról, sajátos hagyományaikról. A strukturális asszimilációnak éppen ez a lényege, amikor nincs szükség külön politikai döntésre, hogy az asszimiláció bekövetkezzen, „elegendő” ha az állam az egyéni jogok kizárólagosságának a hangoztatásával nem támogatja külön az etnokulturális sajátosságok megmaradását elősegítő közösségi intézményeket (Linz–Stepan 1996).

Negyedik szinten jelenik meg az anyaország mint felelősségvállaló. Idevágóan a Magyar Nemzetstratégia így fogalmaz: „A magyar állam a magyar nemzet letéteményese. Magyarország rendelkezik azon állami kerettel, amely nélkül a nemzetpolitika megalapozása és működtetése elképzelhetetlen; ez egyben kiemelt felelősséget is ró a magyar államra. Ezt a felelősséget az Alaptörvényből eredezteti. *Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.* Azonban a nemzet fennmaradása nem csupán Magyarország felelőssége, hanem minden – magyarországi és külföldi – közös felelőssége.”²⁰

A Magyar Nemzetpolitikai Stratégia a célkitűzések meghatározásakor abból indul ki, hogy „Magyarország számára a külföldi magyarság érték, ezért áldoz energiát és anyagi forrásokat arra, hogy a külföldi magyar közösségek fennmaradjanak. Tisztázni kell azt is, hogy a magyar nemzet kohéziója önmagában vett érték. Közös európai értékeink alapján hisszük, hogy minden nemzet egyszeri és megismételhetetlen értékeket hordoz magában; igaz ez a magyar nemzet esetében is. Az olyan európai értékek, mint a hagyományos kulturális vagy a nyelvi sokszínűség, a nemzeti közösségek által hordozott értékek elismerésre és védelemre szorulnak; ám ha ez az elismerés és védelem megvalósul, úgy az gazdasági előnyökkel is jár. Az egyetemes magyar kultúra szempontjából felbecsülhetetlenül értékes a külföldi magyarok hozzájárulása a kultúrkinccs gyarapításához, ahogy gazdasági érdekeink is fűződnek ahhoz, hogy a szomszédos államokban prosperáló magyar közösségek létezzenek. Fontos, hogy a szomszédos államok is elismerjék: az, hogy gyarapodó magyar közösségek élnek területükön, számukra is előnyt jelent. [...] Magyarországnak világos üzeneteket kell közvetítenie a külföldi magyarság felé, hiszen partnerként tekint rájuk. Ebből következnek, hogy a külföldi magyar közösségek és a magyar állam közötti viszony alapjául a kölcsönös lojalitás és felelősség kell hogy szolgáljon. Ez a kölcsönös elvárás az elmúlt évtizedekben sokszor kimondatlan maradt, vagy csak az egyik oldalon érvényesült.”

A szereplők között aszimmetrikus kapcsolatok léteznek: a szórvány szinte minden esetben fogadó fél, ha létezik helyi elit, van esélye az aktív szerepvállalásnak. Kétoldalú kommunikációt alakít ki a tömbben élő nyelvtestvérekkel és a kisebbségi közösség politikai képviselőivel. A kisebbség általános érdekérvényesítő képességét jelentős mértékben meghatározza a politikai képviselet súlya, a minél jelentősebb képviselet érdekében a politikai érdekképviselet(ek)nek szüksége van a szórványra,

a szavazataikra. A tömbnek áttételesen van szüksége a szórványra: a szórvány nyelvhatáráként a tömböt is védi, ezért a tömb jövője bizonyos mértékig a szórvány lététől és mibenlététől is függ.

Az anyaország elkötelezett szerepvállalása szükségessé teszi az eltérő helyzetű határon túli magyar közösségekkel való külön-külön foglalkozást és törődést. Ennek érdekében intézményrendszert alakít(ott) ki, nemzetközi szinten képviseli a kisebbségben élő magyarok érdekeit. Építi a kapcsolatokat a szórványban működő szervezetekkel, helyi elitekkel.

A román állammal a szórvány kapcsolata egyoldalú: a szórványhelyzetet külön nem ismeri, nem tartja számon, nincs ebben a vonatkozásban semmilyen külön célja. A nemzetiesítő állam abban érdekelt, hogy a strukturális asszimiláció folytatódjon, hogy a kisebbségi kérdés ne terhet – intézmények működtetését, forrásbiztosítást – jelentsen, hanem olyan „díszítő” elemet, amellyel külföldön jól példázható a „sikeres román kisebbségpolitika”.²¹ A képviselő nélküli helyi kisebbség nem követel, hanem „megköszöni a politikai ajándékot”.

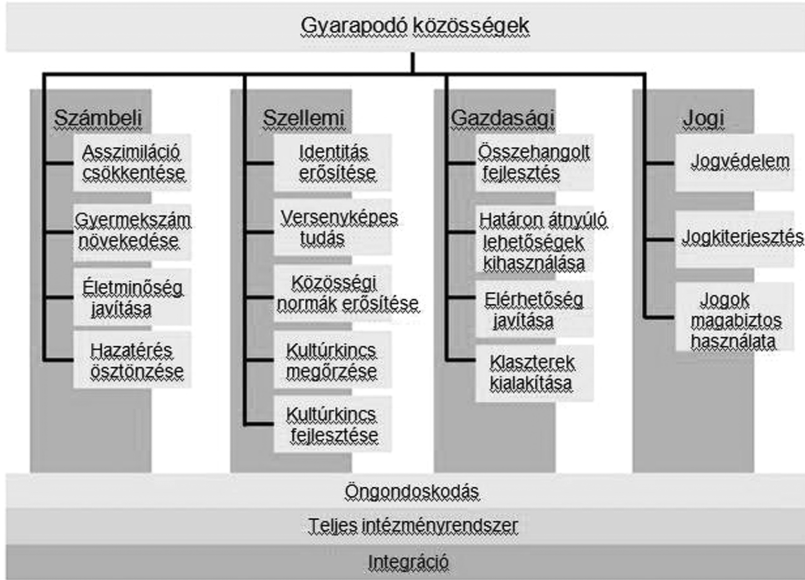
A két állam közötti szomszédságpolitika tartalmaz kisebbségpolitikai elemeket is, de ezek igen ritkán válnak a napi politikát alakító tényezővé.

Célok, cselekvési területek, feladatok és eszközök

■ A célok és cselekvési területek számbavételénél abból indulunk ki, amit a már idézett Nemzetstratégia tételesen megfogalmaz: „A magyar nemzetpolitika alapvetésnek tartja, hogy a külhoni magyar közösségek a szülőföldjükön szeretnék megőrizni magyarságukat. Magyarország ehhez természetesen segítséget nyújt; a sikeres megmaradást és gyarapodást szolgálják a későbbiekben vázolt célok az egyes szakpolitikákat illetően is. Ugyanakkor Magyarország nem tud és nem is szeretne szembenemenni azokkal a nemzetközi tendenciákkal, amelyek a mobilitás növekedését jelzik. Magyarországnak és a külhoni magyarságnak is arra kell törekednie, hogy a jól képzett, több nyelvet beszélő, világot járt magyar fiatalok hazatérjenek, és nemzetközi tapasztalataikat szülőföldjükön kamatoztassák. Törekedni kell arra is, hogy olyan pozitív gazdasági változások következzenek be régióinkban, amelyek mind a fiatal, mind az idősebb korosztályok számára kellő motivációt jelentenek a szülőföldön való megmaradásához.”

Ezek általános kitételek, azt kell megnézni, hogy azok a célok, amelyeket a nemzetstratégia általánosan megfogalmaz, teljes mértékben érvényesek-e, és miként érvényesíthetők a szórványt illetően.

A Nemzetstratégia kulcsmondata: „A nemzetpolitikai stratégia átfogó célja a gyarapodó közösség. Magyarország és a külhoni magyarság közösségének gyarapodása kizárólag abban az esetben biztosítható, ha az ezen tényezőkre ható területeket meghatározzuk, azok komplex fejlesztését megteremtjük.” A továbbiakban a gyarapodást értelmezi: „A gyarapodás minden nemzet és minden nemzeti közösség célja. Minden állam és minden nemzeti kisebbség törekszik nyelve és kultúrája továbbörökítésére. Az európai társadalmak ezen a normán alapulnak. Az utóbbi évszázad történelme azt igazolja, hogy önkéntesen egyetlen kisebbség sem mondott le identitásáról, nyelvéről. Így a külhoni magyar társadalmak is ezen a normán alapulnak, azonban helyzetükből adódóan korlátozva vannak abban, hogy nyelvük és kultúrájuk maradéktalanul továbbörökídjön. Ezért szükséges, hogy ezt a hiányt Magyarország kipótolja. A megfogalmazott célkitűzés a magyar közösségek számbeli, gazdasági, szellemi, valamint jogaikban való gyarapodását kívánja elérni.”

(Forrás: Magyar Nemzetstratégia)

Itt van az a mozzanat, amelyről kevés szó esik, ami felett átsiklik olykor még az elemző figyelem is. Az idézett szövegből az identitásról, a nyelvről való önkéntes lemondás kérdésére utalok.

Senki nem vitatja: a nyelv- és kultúraváltás soha sem lehet spontán, mindig valamilyen tényező váltja ki. Két okról lehet beszélni: 1) valaki(k) így döntött(ek), és valamilyen eszközzel eléri(k)-kikényszeríti(k); 2) a helyi/társadalmi körülmények hatása. A döntés oka-indoka lehet (nemzet)politikai, amire a történelem folyamán igen sok példa volt Kelet-Közép-Európában és Romániában is. A világháborúk közötti időszakból és a kommunizmus legkeményebb diktatúrájának éveiből sok égbé kiáltó, tragikus példa idézhető erre vonatkozóan. Keveset foglalkozunk mind elméleti, mind politikai szempontból a második helyzettel, amikor a helyi társadalmi körülmények okozzák az asszimilációt, illetve annak felerősödését.²² Vagyis az asszimilációt előkészítő, hosszabb távon kiváltó döntés lehet személyes életvezetéssel kapcsolatos egyéni döntés, de ez nem „szabad”, amennyiben mindig egyrészt külső körülmény határozza meg, másrészt természetes önelismerési kondicionáltságnak a „másikra” vonatkoztatott aktusára vezethető vissza. Ki kell tehát hangsúlyozni, a strukturális asszimiláció során a nemzeti többség nem alkalmaz erőszakot vagy politikai kényszert, viszont olyan politikai-finanszírozási környezetet hoz létre, amely ezt kiváltja. Ha a körülmények megváltoznak, és az anyanyelv vállalásának társadalmi költségei az egyén számára olyan magasak, hogy negatívan befolyásolják életvitelének más területeit, az egyén (pl. a szülő) olyan döntéseket hoz(hat), amelyek már rövid távon az anyanyelv térvészéséhez, hosszabb távon nyelvcseréhez vezetnek. Napjainkban Temesváron a magukat magyarnak vallók gyermekei közül kb. 23% jár magyar iskolába – és az arány évente csökken valamennyivel. Az így döntő szülők nem önkéntesen, de nem is politikai kényszerre mondtak le az anyanyelvben való megmaradás talán legfontosabb intézményéről, hanem a társadalmi struktúrák – ez esetben hátrányos jogi környezet, hiányzó források – okán, személyes döntéssel.

Erre a kérdésre kell nagyobb figyelmet összpontosítani, hiszen a kényszerdöntés is személyes döntés, és el kell érni, hogy az anyanyelv melletti döntést soha senki ne érezhesse valamilyen más szempontból hátrányosnak, vitathatónak.

A szórvány kérdésével a Nemzetstratégia külön alfejezetben foglalkozik. Az általános cél egyértelmű: „A nemzetpolitika célja, hogy revitalizálja azokat a szórványrégiókat, szórványtelepüléseket, ahol erre reális esély mutatkozik. Csak hosszú távú szórványstratégiát érdemes elfogadni.” Az általános cél megvalósulásához szükséges azon térségek és települések feltérképezése, ahol az asszimiláció megállítható. Sorra veszi a cselekvési területeket: az anyanyelv legfontosabb intézményeit – iskola és egyház –, a(z) elektronikus) médiát, kiemeli a szórvány-tömb együttműködés fontosságát, kis településeken a magyar iskolák meglétét tartja elsődlegesnek, a civil szférát és támogatását, hiszen a civil rendezvények a találkozási pontok, a kötelekek a magyar intézményekkel, a magyar étellel. Sokrétű, elsődlegesen az anyaországi felelősségre építő célrendszert határoztak meg.

Létezik továbbá a Magyar Állandó Értekezlet Szórvány Bizottsága által munkanyagként tárgyalt és elfogadott *Szórványstratégia* (Bodó 2011). Ebben, lebontva, a következő feladatok szerepelnek:

1) Minden szórványnak minősülő térségben a *helyszínen kell felmérni a helyzetet*, folyamatosan elemezni kell az egyes térségek demográfiai folyamatait, az intézményi keretek alakulását, a helyi elit létét és mibenlétét azonosítandó azokat a véleményvezéreket, akikre a szórványpolitika építhető.

2) Ki kell dolgozni minden kistérségi szórvány esetében a kulturális reprodukció elméletére épített *helyi stratégiát*, a minden területre kiterjedő – gazdasági, kulturális, etnikus, nyelvi, oktatási és önértékelési – átfogó rehabilitáció tervét.

3) Olyan összefüggő, a helyi sajátosságok figyelembe vételével kiépített *intézményi rendszerek* kialakítására van szükség, amelyek biztosítják minden anyanyelvéhez ragaszkodó számára azt, hogy *elviselhető teher- és kockázatvállalás* mellett dönthessen a nyelvben és kultúrában való megmaradás mellett. Össze kell hangolni az oktatással, kultúrával, egyházzal, médiával kapcsolatos terveket.

4) Az elszigeteltség felszámolása/csökkentése érdekében segíteni kell *helyi hálózatok kialakulását*, biztosítani a (kis)közösségi lét fennmaradásának feltételeit.

5) Regionális szinten biztosítani kell a nemzeti közösséghez való csatlakozás lehetőségét és feltételeit, a *tömb-szórvány kapcsolatok* kialakulását és intézményesülését.

6) *Figyelőszolgálatot* kell kialakítani a szórványléttel kapcsolatos *nyelvi, kulturális jogsértések* kivizsgálására és kezelésére.

7) Biztosítani kell, hogy minden szórványnak minősülő helyi közösségben létezzen olyan *helyi vezető/elit*, aki/amely vállalni képes a szórványléttel kapcsolatos gondok kezelésének komplex feladatát és erkölcsi felelősségét. Ezt az elitet képezni, szakmailag-emberileg támogatni kell.

8) Külön programok révén szükséges a helyi többségek – esetenként: románok, szlovákok, szerbek, ukránok stb. – számára a *helyi magyarság értékeinek a bemutatása és elfogadtatása*, hogy a helyi többség empatikusan kezelhesse a vele együtt élő, de a hivatalos intézményi hálózat – iskolák, múzeumok, média – által mellőzött közösség megmaradási törekvéseit.

9) Az etnikus közösség megóvása feltételezi a folyamatokban történő gondolkodást, ugyanis a szórvány jelenségként folyamatosan terjed, a strukturális asszimiláció nem csak a szórványokra jellemző – de itt lehetnek következményei a közösség számára tragikusak. A szórványok védelmét össze kell kapcsolni az etnikai *fronthelyzetben élők körülményeinek, esélyeinek* javításával.

10) Külön kérdésként kell kezelni a *csángók helyzetét*, amely népcsoportra más magyar közösségektől eltérő történelmi folyamat hatott, ahol a helyi identitás alakulását a többi térségtől eltérő folyamatok határozzák meg, ahol az etnikus megmaradás külön értelmezendő.

A feladatok megjelölésén túl nevezett szórványstratégia nem jut el feladatcentrikus projekt-portfólió kialakításáig, de a legfontosabb kérdéseket külön tárgyalja, és pedig: szórványgondnok intézménye, oktatáspolitikai, helyi művelődési élet, egyházak helyzete, helyi értékek feltárása és bemutatása, helyi média, internet – közösségi portálok, szórványmunkára értelmiségi képzés, testvértelepülési kapcsolatok, állampolgári nevelés, gazdaságpolitika, támogatáspolitikai. Ezek közül az állampolgári nevelés lehet olyan, amelyhez külön magyarázatot fűznék.

Politológiai alapigazság, hogy az etnikai viszonyok kezelését illetően a demokrácia nem rendelkezik specifikus válasszal. Ez azt jelenti, hogy a minden szempontból demokratikus országok sem képesek kizárólag a demokrácia elveire támaszkodva megoldani a kisebbségek speciális igényeit. Ezek az igények abból a jogi paradoxonból fakadnak, hogy nemzetállamok esetében a(z állam)nyelv nem egy közösség, hanem egy terület nyelve, függetlenül attól, hogy ott élnek más ajkúak is. Fel kell készíteni a szórványban élőket arra, hogy speciális igényeik mellett *megfelelő módon tudjanak érvelni*, ne hallgattassák el őket a többség képviselői a demokráciára és a diszkrimináció-mentességre való hivatkozással. A megfelelően előkészített és végrehajtott állampolgári nevelés képes a helyi véleményvezéreket felkészíteni arra, hogy a helyi értetlenség, a kisebbségellenes feltételezések és vádak lebontása normálisan, civilizáltan megtörténhessen.

A Szórványstratégiában megjelölt feladatok a legtöbb esetben eszközt is jelentenek. Például ha feladatként azt fogalmazzuk meg, hogy külön programok révén mutassuk be a helyi többségek – esetenként: románok, szlovákok, szerbek, ukránok stb. – számára a *helyi magyarság értékeit, és fogadtassuk el ezeket*, minden idevágó tevékenység – kiállítás, bemutató anyag, helyi tanácskozás a kérdéssel kapcsolatosan – egyben a megvalósítás eszköze is. Vagyis a megfogalmazott feladatok esetében van olyan – pl. a támogatáspolitikai –, amelyről szükség lehet társadalmi vitára, van olyan, amely viszonylag könnyen értelmezhető, szinte önként adja magát.

Összegzés

■ Nem vállalkoztam az eredmények bemutatására, szükségesnek tartom viszont néhány általános megjegyzés megfogalmazását.

a) A szórványjelenséget tudományosan sikerült leírni, a politika jelenségekört helyesen értelmezni, a közéletben ennek ellenére még nem tisztult le teljesen a szórványról való beszédmód, léteznek zavaró elemek. Továbbá vannak olyan rész kérdések és helyi jelenségek, amelyek okán a kutatás a továbbiakban is elsődleges feladat marad.

b) Elkészültek azok az elemző dokumentumok, stratégiák, amelyek egységes képet nyújtanak a szórványokkal kapcsolatos célokról, feladatokról és eszközökről. Vannak jól működő anyaországi programok (pl. az utóbbi években az óvodások, kisiskolások vonatkozásában vagy a szórvány-tömb kapcsolat erdélyi megyék között), ugyanakkor vannak olyanok, amelyek éppen elindultak (szórványgondnok intézménye), vagy el sem indultak (szórvány kisközösségek számára helyi vezető felkészítése a vállalandó feladatra). Az utóbbi évek több újdonságot hoztak erdélyi szinten is, mindenekelőtt a tömb-szórvány kapcsolatokban, illetve a Szórvány Napjának a bevezetésével.

c) Az anyaországi támogatáspolitikai forrasszűkével küzd (a Magyar Nemzetstratégia-ban megtalálhatók két évtizedre visszamenően az erre fordított összegek), nagy szükség volna az anyaországi támogatáspolitikai – 2004 után csökkenő, 2010 után némileg emelkedő összegek – elemzésére és a prioritások újragondolására elsősorban az oktatási támogatások területén. Ugyanakkor a Communitas Alapítvány szórvány-támogatási rendszerét is szükséges volna stratégia-központúan újragondolni és átalakítani.

d) A kisebbségi politikai képviselő olykor nem tudja – azt nem feltételezem: nem akarná – a speciális szórványérdeket képviselni. Két példát erre: a 2011-es oktatási törvény a finanszírozás vonatkozásában (utaltam rá a dolgozat során), amit nem sikerült kivédeni. Ugyanakkor a 2004-es helyhatósági választási törvény a helyhatóságok esetében is bevezette az 5 százalékos bejutási küszöböt. Ezzel egyszerre több szórványmegye vesztette el képviselőjét megyei szinten (Temes, Hunyad és Fehér megyék), azóta Beszterce-Naszód magyarsága is megyei képviselő nélkül maradt. Az RMDSZ-nek kezdeményeznie kellene a helyi választási küszöb felülvizsgálatát.

e) A szórványkérdés nem (lehet) pártpolitikai kérdés. Aki pártpolitikai alapon közelít hozzá, az pártérdekeit és nem a szórvány ügyét tekinti elsődlegesnek. Erdélyi magyar pártok között még nem indult el a tárgyalás, egyeztetés a szórványokat illetően. Szükség volna arra, hogy minden szórványkérdésben érdekelt és az évek során munkát végzett politikus, civil és szakértő közös asztalhoz leülve tárgyaljanak, juszanak közös nevezőre, és jelöljék ki a prioritásokat.

Amíg nem késő. Illetve van, ahol már késő.

■ JEGYZETEK

1. Kosztándi T. Ildikó: *Szórványoktatás: elmélet és gyakorlat*. http://www.rmpsz.ro/web/images/magiszter/2003_nyar/5.pdf. Letöltve: 2014. ápr. 15.
2. Lásd *A fennmaradásért*. Hét Nap, 2005. júl. 6.
3. Lásd http://www.felvidek.ma/index.php?option=com_content&task=view&id=11298&Itemid=1. Letöltve: 2009. febr. 6.
4. Bodó Barna: *Szórvány-narratívák*. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTAKI, Bp., 2005.
5. Lásd Bodó Barna: *A szórványtól a nemzetig – és vissza*. Pro Minoritate 2007. 1. (Tavaszi).
6. Mircsics Károly: *A szórványválasztás folyamata mint a nemzeti kisebbségi közösség lebomlásának terméke*. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTAKI, Bp., 2005. 96–102.
7. Ilyés Zoltán: *Szórványhelyzetben a Kárpát-medencében*. Háttér-tanulmány a Határon Túli Magyar Oktatásért Apáczai Közalapítvány számára. Lásd: [http://szorvany.hu/display/szervezetek/?szervezetek\[szervezetek_display\]\[keyvalue\]=29](http://szorvany.hu/display/szervezetek/?szervezetek[szervezetek_display][keyvalue]=29). Letöltve: 2011. okt. 10.
8. A román nyelv a szórványra külön kifejezést nem alkotott, a szétajrással kialakuló diaszpórát természetesen ismeri, miközben az országon belüli, hagyományos nyelvhatárok mozgása révén jelentkező etnikai szórványt nem. A romániai magyarok által használt kifejezés – belső diaszpóra: diaszpóra internă – jelentését talán kezdik megismerni és elfogadni, de használatára hosszas internetes keresés nyomán sem sikerült példát találni. Ez pedig nemzetpolitikai kontextusban azt jelenti, hogy bár a Romániával szomszédos országokban élő romániaság helyzetével való foglalkozás politikai kérdésként jelen van a nyilvánosságban, szakmai-tudományos kérdésként viszont már/még alig. Alighanem ennek tudható be, hogy a Timoc-völgyi (a Duna dél-bánsági szakaszának jobb, szerbiai oldalán élő) románok (vlahok) helyzetével, egy önmagát több százezresre taksáló közösség nyelvi-kulturális számkivettségével nem vagy nem a szükséges módon foglalkoznak.
9. R. Weber: *Az anyaország és kisebbségei: európai standardok?* In: Kántor 2002. 36–56.; C. Iordachi: *A nemzet újrajzolt határai: a magyar státustörvény és Románia kettős állampolgárságra vonatkozó politikája*. In: Kántor 2002. 90–116.
10. 1991–2012 között 335 ezer személy kapott Romániában egyszerűsített eljárással állampolgárságot, csak 2011–2012-ben 152 ezer személy, szinte valamennyien moldovai és ukrain származásúak. Lásd <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-16393342-cetatenia-romana-pentru-moldoveni-alarmeaza-ministrii-germani.htm>. Letöltve: 2014. ápr. 25.
11. Van párt, amely programjában is vállalja ezt, pl. a Nagy-Románia Párt, de nincs olyan párt Romániában, amely nyíltan elutasítaná Románia és Moldova egyesítésének a kérdését. A Nagy-Románia Párt statútumának negyedik kulcsmondata: „A NRP harcol Nagy-Románia történelmi határok közötti, békés úton történő újraegyesítéséért.” (Románul: Partidul România Mare militează pentru înfăptuirea pe cale pașnică a României Mari, în hotarele ei istorice.) Lásd <http://prm-central.ro/statut/>. Letöltve: 2014. ápr. 25.
12. A helyzet a '90-es évek közepén megváltozott, a német állam úgy ítélte meg, Közép-Kelet-Európa országaiból már nem indokolt a menekülés, az innen áttelepülni vágyókat már nem fogadták a korábbi lehetőségek.

13. Ismeretes, hogy a diaszpórákutatók szoros kapcsolatban áll a migrációkutatással. A diaszpórákutatók azért egészen más, mint a szórványkutatás, mert a diaszpórában élők nem nyelvükből és kultúrájukból, hanem egy társadalmi-gazdasági helyzetből kívántak kilépni. Lásd Szabó Mátyás: *A diaszpórákutatók korlátai és lehetőségei*. In: Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Gondolat – MTAKI, Bp., 2004. 25–30.
14. Forrás: Ilyés Zoltán: *Szórványhelyzetben a Kárpát-medencében* c. idézett háttér tanulmánya.
15. Kivételként meg kell említeni Gyurgyík László kiváló munkáját: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Kalligram, Pozsony, 2004.
16. Az elméletet Bodó Barna dolgozta ki, bemutatta 2011. okt. 29-én az ELTE Politikatudományi Intézete által szervezett konferencián.
17. Komplex kérdés, attól függ, a kisebbségi politikai képviselő mennyire kezeli külön a szórványok helyzetét, illetve érdekeit.
18. A római katolikus egyház szórványok esetében szórványosító tényező is lehet, amennyiben megszűnnek a kisebbségi/magyar nyelvű misék, a többnyelvű misézéskor pedig fő nyelvként az államnyelv szerepel.
19. Lásd *A muravidéki magyar közösség rövid és középtávú stratégiája*. http://muravidék.si/wp-content/uploads/2012/09/strategia_tervezet.pdf. Letöltve: 2014. ápr. 18.
20. *Magyar nemzetpolitika*. Lásd <http://www.nemzetiregiszter.hu/download/9/a2/00000/Magyar%20nemzetpolitika%20A4.pdf>. Letöltve: 2014. ápr. 22.
21. Temesváron 2000 körül kérte a helyi RMDSZ, hogy a város helyezzen ki, jelképesen, négy nyelvű táblákat a város bevezető útjain. Az elutasítás határozott volt. Amikor 2012-ben felmerült, hogy Temesvár megpályázza az európai kulturális főváros címet, szinte azonnal megjelentek a négy nyelvű (román, német, magyar, szerb) helynévtáblák.
22. A tanulók száma szerinti normatív támogatási rendszer bevezetésével a szórványra komoly csapást mértek, ugyanis hiába létezik az elvi lehetőség a 25 tanuló elemi osztályoknál jóval kisebb, mondjuk 10 tanuló osztályok megalakítására, ha ehhez nem lehet előteremteni a szükséges finanszírozást. Temesváron az addig működő 2 általános iskolai magyar tagozat megszűnt, jelenleg egyedül a Bartók Béla Líceumban működnek általános iskolai osztályok. A magyar tanulók átlagban legalább kétszer annyi időt fordítanak az iskolába jutásra, mint román társaik – a szülők olykor kényszerből döntenek a román nyelvű iskola mellett. A rendszert kormányrendelettel vezették be 2009-ben, de nem változott a 2011-es oktatási törvény elfogadásával, bár ekkor az RMDSZ ismét kormánytényező volt.

■ IRODALOM

- Balogh Balázs – Bodó Barna – Ilyés Zoltán (szerk.): *Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás*. Lucidus Könyvkiadó, Bp., 2007.
- Bodó Barna: *Szórványnarratívák*. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTAKI, Bp., 2005.
- Uő: *A szórványtól a nemzetig – és vissza*. Pro Minoritate 2007. 1. (Tavaszi).
- Uő (összeállította): *Szórványstratégia*. Vitaanyag, Gordian Kiadó, Temesvár, 2011.
- Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Gyurgyík László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Kalligram (Mercurius Könyvek), Pozsony, 2004.
- Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTAKI, Bp., 2005.
- Ilyés Zoltán: *Szórványhelyzetben a Kárpát-medencében*. Háttér tanulmány a Határon Túli Magyar Oktatásért. Apáczai Közalapítvány számára. Lásd [http://szorvany.hu/display/szervezetek/?szervezetek\[szervezetek_display\]\[keyvalue\]=29](http://szorvany.hu/display/szervezetek/?szervezetek[szervezetek_display][keyvalue]=29). Letöltve: 2011. okt. 10.
- Kántor Zoltán: *A státustörvény: dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*. Teleki László Alapítvány, Bp., 2002.
- Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI század első évtizedében*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kvár, 2012.
- Kosztándi T. Ildikó: *Szórványoktatás: elmélet és gyakorlat*. http://www.rmpsz.ro/web/images/magiszter/2003_nyar/5.pdf (2014. ápr. 15.)
- Linz, Juan J. – Stepan, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996.
- Mirnic Károly: *A szórványvá válás folyamata mint a nemzeti kisebbségi közösség lebomlásának terméke*. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*, Gondolat – MTAKI, Bp., 2005. 96–102.
- Magyar nemzetpolitika. Lásd: <http://www.nemzetiregiszter.hu/download/9/a2/00000/Magyar%20nemzetpolitika%20A4.pdf> (2014. ápr. 22.)

VETÉSI LÁSZLÓ

NAGYVÁROSI SZÓRVÁNYOK, EGYHÁZI KÖZÖSSÉGÉPÍTÉSEK

Elemzésvázlat (kolozsvári példák tükrében)

...értsük meg végre:
az erdélyi
szórványkérdés
alapvetően nagyvárosi
kérdés. A szórványvita
nagy sikere az volt,
hogy a nagyváros
a szórvány-diskurzus
központjába került.

■ Az utóbbi negyedszázadban az erdélyi magyarság körében is felgyorsultak azok az etnikai folyamatok, amelyeknek már évtizedeken át magunk is tanúi voltunk, elsősorban a nyugati emigrációban élők között, de a trianoni utódállamok szélsőbb régióiban is. Trianon óta döbbenet követjük a Felvidéken, Délvidéken zajló nagyvárosi etnikai térvesztést, de a politikum, az egyházi közösségépítés és a közbeszéd is igyekezett azt a látszatot kelteni, hogy ez nálunk nem lehet időszerű. Minket megvéd a hagyományos, erős magyar transzszilván falumodell, és a mindenkori túléléshez elegendők lesznek a nagyvárosi etnikai erőtartalékaink is. Aztán bekövetkezett nálunk is az erőteljes integráció és asszimiláció, de etnikai szemléletváltás, értékátrendeződés is: megjelent a magyarul már nem beszélő *identitás-módosult* magyar is.

A nagyváros-kérdés dilemmái Stratégiák – cselekvési tervek nélkül?

■ A romániai magyar érdekvédelem, a civil szféra és lényegében az egyházak is – a szakrális feladatellátásokat leszámítva – lényegében értetlenül állnak a nagyváros teljes problematikája előtt. Elmondhatjuk, hogy az adatfeldolgozásokon és -értékeléseken kívül voltaképpen semmilyen előrelátóbb tervezés nem történt ezen a területen. Az egyházakon kívül egyedül a szociális, gyermekvédelmi kérdéseket, ifjúsági csoportalakító progra-

Az elemzés a kolozsvári Nemzeti és Etnikai Kisebbségkutató Intézet és az RMDSZ által Kolozsváron, 2013. december 13-án szervezett nagyváros-tanácskozáson elhangzott problémafelvető előadás szerkesztett változata.

mokat felvállaló civil szféra emelkedik ki ebből a sorból. Hatása azonban messze a szükségletek mögött kullog.

Arról van ugyanis szó, hogy az egész nagyvárosi problematika és a városi magyarság – mint társadalmi csoport és mint szervezési egység – mind problematikájában, mind pedig közösségszervezésében majdnem teljesen átfoghatatlan, átláthatatlan és „mozgathatatlan”.

Még nagyon messze vagyunk a nagyvárosi cselekvéstervezés profizmusától is. Méltányolnunk kell azonban, hogy az egyházak és a civil szféra mellett a helyi-területi RMDSZ-irodák alkalmilag, politikai alapsejtként, nagyobbreszt közösségszervező egységként működnek sikeres kisközösségeket teremtő igyekezetükkel, és ezek a törekvések mindenképpen értékelendők.

Az egész nagyváros-feltárás is nálunk még gyermekcipőben sem jár. Még a szociografikus leírások sem jutnak el ide, de még a riportirodalom sem. Az utolsó negyedszázadban mikor olvasott valaki gazdagon adatolt lakótelepi riportot Marosvásárhelyről, Kolozsvárról, Temesvárról vagy Nagyszebenről? Mikor látott tényfeltáró riportfilmet a városnegyedek sajátosságairól? Szilágyi Aladárnak az *Erdélyi Riportban* folyamatosan megjelenő portyázásai kiemelkedők a szórványjárás tényirodalmában, de ő is csak az utóbbi időben jutott el pl. Nagyvárad-Hegyalja nagyvárosi gyűrűjéig.

Attól meg végképp nagyon messze vagyunk még, hogy az egész problematikához átgondoltan, *cselekvéstervezési szempontok* szerint és tervezetten tudjunk hozzájárulni.

1996-ban, naivan, egy sehová sem vezető szórványvitát próbáltam generálni a *Romániai Magyar Szó* hasábjain. Ha érdemi vita nem is lett belőle, az már megérte, hogy Szilágyi N. Sándor többrészes, terjedelmes tanulmányban dolgozta fel a 1992-es népszámlálás eredményeinek városi adatait, annak illusztrálására, hogy értsük meg végre: az erdélyi szórványkérdés alapvetően nagyvárosi kérdés. A szórványvita nagy sikere az volt, hogy a nagyváros a szórvány-diskurzus középpontjába került.

Az erdélyi magyar nagyváros és nyelvi gyűrűje

Nagyvárosi változások, peremre szorulás, harc Marosvásárhelyért

■ Rendkívül elgondolkodtató, de lehangoló is egyben, ha összehasonlítjuk egy-egy erdélyi nagyváros népesedési adatait az elmúlt évtizedek változó-romló időszakai-ban. Az adatok és a tapasztalati élmények évszázados visszatekintéseiben az is jól látszik, hogy populációs számban, arányainkban hogyan veszítettük el előbb a magyar népességreprodukcióra képtelen, magyar településgyűrű védelme nélkül maradt dél-erdélyi városainkat (Gyulafehérvárt, Szászsebest, Vajdahunyadot, a dévai csángótelepet például), Marosszék városai közül Dicsőszentmártont, Szászrégent, Marosludast, és a 60–70-es évekre eljutottunk Szatmárig, Nagyváradig. Elgondolkodtató, hogy a második bécsi döntésig még Dél-Erdély városainak nagyobb része is jelentős és az etnikai értékek továbbéléséhez elegendő, egészséges magyar arányt őrzött meg, ami azt jelenti, hogy nagyjából 30–40% volt a jelenlétünk. Annak ellenére volt ez így, hogy e nagyvárosok nagyobb részének alig volt, vagy egyáltalán nem volt magyar etnikai védőgyűrűje, ahonnan a magyar népességutánpótlás betelepülhető lett volna.

Nagyvárosainkban a kisebbségeknek és sajátos értékeiknek, másságuknak a folyamatos természetes és erőszakos bedarálása folyik. De különösen így van ez a nagy nehézipari városok munkás magyarságával, lásd a Zsil völgyi Bányaság, Vajdahunyad, Déva, de Brassó, Szeben, Temesvár városait. Ahol nemcsak nagy közös foglalkozásélmény, nagyiparélmény, de közös veszélyhelyzetek köré összpontosuló sorközösségek, különösen a bánya veszélyélményei is összeolvasztották és olvasztják az etnikai határokat.

Kolozsvár „etnikai romlásán” már nagyjából túltettük valahogyan magunkat, de nehéz feldolgozni a folytatást: Nagyvárad és Szatmár mellett a nemrég még majdnem teljesen magyar Marosvásárhely változásait. Pontosan érzékeljük azt is, hogy jelenleg Marosvásárhelyért folyik az elkeseredett küzdelem: a tényleges hatalom, a szimbolikus terek, értékek birtoklásáért, a nyelvi nyilvánosságért és dominanciáért, az etnikai látványokért, egyáltalán a másság elfogadtatásáért. Jól jelzi ezt az is, hogy Marosvásárhelyen a Bolyai Kollégiumon kívül egyetlen magyar nevet csupán a közelmúlttól viselő Bernády Iskola is mekkora politikai harcba került, de nem kis sérelem Vásárhelynek az sem, hogy ismereteim szerint csupán egyetlen színmagyar középiskolája van. Magyar gyermekeink napi sérelmeket szenvednek a párhuzamos kétnyelvűség régi vásárhelyi hagyományainak erőszakos felszámolásáért is, a csúfságolás szembetűnő példája pedig a „cinikus kétnyelvűség”, pl. az utcanévtáblák színlelt fordításai. Fájdalmas arra is gondolni, hogy etnikai szerkezetében Vásárhely úgy néz ma ki, mint az 50-es évek végén Kolozsvár. Ma már a legmagányosabb erdélyi magyarok a nagyvárosi középkorúak és idősek, akik szorongó nosztalgiával, sajnó szívvel emlékeznek vissza a régi utcákra, lakóikra, régi üzletkekre, elárusítók arcaira, a lokális polgári hangulatra. Helyét kereső és nem találó, tévesztítő, szorongó nagyvárosi őslakos lett tehát a hajdani *civisz magyar*.

Míndezeket pedig a hatalom elsősorban nem természetes népességmozgással, hanem a legkegyetlenebb „etnikai idegenkezűséggel” hajtotta végre.

Lakótelepi gyermektársadalom számára a játszóterek mozgásterei is nagy nyelvi olvasztótégelyek. Erdélyi nagyvárosainkban már alig van mód arra, hogy természetes környezetben anyanyelvi játszótéri közösségek alakuljanak ki. A gyermekek folyamatosan belebotlanak a másik csoport, galeri nyelvébe, értékrendjébe, hacsak nem szerveznek fiatal, kisgyermekes szülők etnikai játszótéri csoportokat és alkalmakat. Eltűnt a *gyermeki magyar térszólás* is, a kiszámoló magyar nyelve, az *anyanyelvi játék nyelve* is.

A magyar tulajdongyűrű elvesztése, a metropolisz magyarsága

■ A városi magyarságnak rendkívül szomorú tévesztési élménye az is, hogy negyedszázada már folyamatosan gyorsuló magyar tulajdonvesztés tanúi vagyunk erdélyi nagyvárosaink gyűrűjében, különösen az iparilag és lakóparkilag kiemelten felértékelődött metropolisz övezetekben. A legismertebb és legszembetűnőbb jelenségként ez zajlik Kolozsvár környékén is. Megélhetési területpocsklás, passzív értékcsökkenés. Brétfű, Szopor, Eperjes, Berek, Borhánca, Feleki tető oldala összefüggő területeit szinte teljes egységében vesztegette el a kolozsvári magyarság, különösen pedig a város legősibb magyar földtulajdonosi rétege, a hóstáti földész társadalom. Ez is megérne egy elemzést a közgazdasági szak hallgatóival, vagy a jogon, vagy épp a szociológián egy szakdolgozatot is, hogy szinte azonos „forgatókönyv” szerint miként és miért veszítettük el Nagyvárad, Szatmárnémeti, Zilah, Kolozsvár, Nagybánya, Dicsőszentmárton magyar tulajdongyűrűit is. A leglátványosabb és legfájdalmasabb magyar jellegű tévesztés mindenképpen Marosvásárhely gyűrűje. A teljes déli, keleti, északkeleti terület magyar többségű tulajdonban volt, és erre terjeszkedett a leginkább az iparosodás és kertvárosiasodás.

A metropolisz-övezetek kialakulása több irányú, összetett folyamatokat generált nagyvárosaink vonzaskörzetében. Ami a vidéki magyar közösség számára igen kedvező, hogy pl. a Kolozsvár környéki magyar jellegű falvakban jelentős magyar agglomerációs terület jött létre a ki- és áttelepedésekkel. A jelenség a „hétvégi magyarság” kialakulásával kezdődött, valamikor a 70-es években. Kispetri évtizedek óta a kolozsvári magyarság jelentős rétegének pihenőfalujává, menedékhelyévé lett. Vele kezdődött tulajdonképpen a falura költöző, zárt magyar informális etnikai közösségbe ki-

menekülő hétvégi magyar összegyülekezés. Utána nem sokkal erősödött fel ilyen „küldetésében” Györgyfalva, Szucság, Vista, Méra. A hétvégiségből – a megközelítési lehetőségek könnyebbé válásával – természetes módon alakult ki az életvitelszerű kinnlakás. Eközben néhány évtized alatt majdnem teljesen felszámolódott Fejérd magyarsága, mert a 20 km-es közelséget is legyőzte a megközelíthetlenség, az út, a megélhetés és a munkahely hiánya.

1989 után a Nagyvárad gyűrűjében elhelyezkedő román többségű falvainkba is olyan méretű lett a városi lakótelepi magyarság kitelepedése, hogy önálló magyar gyülekezeteket is kellett szerveznünk, és a magyar híveknek templomot építenünk.

De ugyanez vonatkozik a többségekre is, hisz városok körgyűrűjében elhelyezkedő magyar jellegű falvaink kerültek veszélybe azzal, hogy nagy arányú többségi exodus következett be. Nemrégén még erős identitású magyar jellegű falvaink erőteljesen védelmezték arcukat, tulajdonszerkezetüket. Néhány olyan keményen védekező településről is tudunk, ahol az eladásra szánt telkeket, házakat „kivásárolta” a közösség, hogy ne kerüljön idegen kézre. Néhány régióban évszázadokig élt a többségi szokás is, hogy „oda nem költözünk, mert az egy magyar falu”. Ez az etnikai „önkontroll” is már a múlté. Ugyanígy ellenkező irányú kitelepedése zajlik Marosvásárhely térségében a románságnak Jeddre, Marosszentgyörgyre, Maroskeresztúrra, Kakasdra, Marosszentkirályra.

A hátrányos helyzetbe került falusi jellegű kisebbségi településeink és közösségeink már nem bírják felvenni a versenyküzdelmet a rájuk nehezedő többséggel. Kolozsvár közvetlen szomszédságában elhelyezkedő Szopor tanya földterületeinek nagy része nemrég még döntően magyar tulajdonban volt. Tizenöt év alatt ez a helyzet nemcsak megfordult, de úgy tűnik, Kolozsvár környékének egyik leggyorsabban fejlődő hétvégi telepe is kertváros lesz.

Mindenik „település-sors” más és más feladatokat ró az egyházra: a maradékfalvas, a kiteleplő metropolisz-falura. De a falvakra is, hisz Kolozsvár környékének magyar lelkészei is kemény küzdelmet, reklám- és propagandahadjáratot folytatnak azért, hogy falvaik üresen álló, eladó házaik számára magyar vásárlót szerezzenek.

Lakótelepi agrárproletárok

■ Az egész nagyvárosi magyarság legárvább népessége az erőteljesen teret és súlyt vesztített *lakótelepi magyar munkásság*. Nemcsak teljes felszámolódás alatt van a klasszikus értelemben vett *melós magyar réteg*, de a „magyar szaki” is, és nagy lelki válságokat él át személyi, családi és elsősorban munkahelyi vonatkozásban egyaránt. A nagyipar felszámolódásával gyakorlatilag a *klasszikus magyar munkásosztály* is eltűnt, szakszervezeti szervezettsége, csoport-, munka- és szabadidős élete, klub- és egyleti világa is. A jelenlegi nyugdíjas klubok, szabadidős tevékenységek nagy részének rendszeres tagjai, részvevői még ők, akik így próbálnak társasági, közösségi életet élni.

Mellettük kialakult ugyan egy töredékréteg, amely még árnyéka sem lehet a hajdaninak, hiszen fiatal kétkezi munka súlypontja a külföldi munkavállalásra, csoportéletre helyeződött át. A munkásnyugdíjas réteg alkotja ma a nagyvárosaink népességének döntő hányadát. Az a réteg, amelyik a rendszerváltás környékén előző biztos munkahelyeik nyomán mehetett még nyugdíjba, élvezve annak olykor jelentős, máskor elviselhető előnyeit. A legszomorúbb ebben a nagyvárosi melósrétegben az, hogy körük csoportosult néhány „fagyöngy korosztály”, ezek gyermekei, nemritkán unokái: az a fiatalabb vagy már középkorú réteg, amelyik munkanélkülivé lett, kora miatt munkát már nem kap, és együtt, szüleik nyugdíjából, jobb esetben falusi örökségeikből élnek meg, vagy épp várják, hogy szüleik, nagyszüleik elmúltával végre örökölhessenek.

■ A nagyvárosi rétegek között külön kell szólni ennek mellékváltozatáról, a *nagyvárosi, lakótelepi falusiakról*. Ők azok, akik kétlakian vagy az év agráridőszakában nagyobb részt hazaköltözve gazdálkodnak, hazanosztalgiaíza háztáji gazdálkodásaikkal egészítik ki családjuk (gyermekük, unokáik) jövedelmét.

Az identitás megőrzés szempontjából az etnikai csoport számára igen fontos kérdés, hogy honnan jött, milyen közösségi háttérrel hoz magával és őriz meg a nagyvárosi beköltözött. Ez nagyban meghatározza identitását, az értékek túlélését, az integráció és asszimiláció ütemét is. Tapasztalatból tudjuk, hogy más a kalotaszegi háttérű magyarság és más a szélső mezőségi, és egészen más a nyelvhatáron túli. Ott a legsikeresebb az értékek túlélése, ahol a szülőfölddel való folyamatos kapcsolat élő „háttér-országot” képez a kisebbségi mögött. Teljesen más a rendszeresen hazajáró, kapcsolattartó és más az elszigetelt életvitellel, értékőrzéssel. Fontos az otthon faluháttér fenntartása, a rendszeres hazajárás, az életvitelszerű kapcsolat, sőt, ez akkor sikeres, ha a közösségi életet, a baráti közösségeket is meghatározza, „visszacsatolja”, és a párválasztás szabályozásába is normatív, tiltó vagy ösztönző erőként lép fel.

A nagyvárosi magyarság veszélyeztetettségének egyik fokmérője pedig a vegyes házasság foka és a környezeti nyelvként elsajátítható kisebbségi nyelv ismeretségi szintje. Egy nagyváros etnikai veszélyeztetettségét a vegyes házasságok identitás reprodukciója méri le a legjobban. *A vegyes házasságok utód- reprodukciós képessége a nagyváros etnikai jelzőberendezése*. A másság átadási szándékának sérülése.

Egy adott arányvesztés mellett a homogén párválasztás „matematikai” lehetőségei is felszámolódnak. Azok a nyelvi életterek szűntek meg, ahol magyar ismerkedési közösségek, munkahelyi körök élnek, melyek a tartósabb együttlét mellett a párválasztásá fejlődő ismerkedés közösségi bázisai lehetnének. Ma már egy Kolozsvár, Brassó, Temesvár, Szeben méretű erdélyi városban alig alakulhat ki munkahelyi *anyanyelvi mikroközösség*, sem a nagyvállalati szinten, de még a kisvállalkozói közben vagy iskolai tantestületi környezetben sem kerül anyanyelvi szaktárs, munkatárs.

Sérül és lassan majdnem teljesen felszámolódik a *párválasztási kognitív kontroll* is. A fiatalok jelentős része a párkeresés folyamatában nemcsak hogy nem él az *etnikai önellenőrzés*, a homogén kapcsolatra való törekvés, a tudatos keresés igényével, de szinte menekülésszerűen szalad bele a vegyes kapcsolatba. A legszembetűnőbb és leglátványosabb rombolódást ezen a területen talán a kolozsvári hóstáti közösségben figyelhetünk meg. A régi kolozsvári emlékezet még őrzi azokat az időket, amikor a hóstáti közösség tagjai körében nemcsak hogy teljes képtelenség volt az etnikai vegyes házasság, de *városrész-endogámia*, sőt, egyenesen az *utcaendogámia* is kötelező volt. Magyar utcai fiú pl. nem udvarolhatott a szomszédos Honvéd utcai leánynak. Ezzel szemben a mai hóstáti fiatalokat mára már erőteljesen rombolja a soraikban eluralkodó etnikai vegyes házasság.

A nagyvárosok etnikai-nyelvi veszélyeztetettsége ott folytatódik, ahol már a kisebbségi nyelvek környezeti nyelvként való elsajátításának sincs meg a lehetősége. Kolozsvár az 50–60-as évek fordulóján, Marosvásárhely a 80-as évek közepétől veszítette el a magyar nyelvnek a környezeti nyelvként való átadási formáit, az ebben jelentkező természetes elsajátítási, egymás megismerési lehetőségét is.

A nagyvárosok oktatási kérdései, válságjelenségei is nagy hiányterületei a lakótelepi közösségépítésnek. Miközben – egyébként jogosan és helyénvalóan – hatalmas energiákat fektetünk bele a néhány tanulót érintő vidéki szórványoktatás szervezésébe, a magyar gyermekek tömegei nagyvárosban vesznek el az iskolaválasztás, a többségi „jobbán érvényesülés” tévhitének útvesztőjében. Miközben a szülők nagyvárosainkban, elvben tucatnyi anyanyelvi iskola közül szabadon és kedvükre vá-

laszthatnának. Úgy tűnik a „jobban érvényesülés” mítosza mélyen összenőtt azzal, hogy a köztudatban a személyi, gazdasági, családi sikeresség erőteljesen többségfüggő tüneteket termel maga körül.

Itt van egy másik érdekesség is: az *elit integrációs-asszimilációs folyamatok*, törekvések. Úgy tűnik, hogy egy adott társadalmi rangon, gazdasági sikerkategórián felül szinte illik vegyes kapcsolatot kialakítani. Mintha a társadalmi, szakmai, gazdasági siker tartozéka nemcsak a többségi iskola, jobb érvényesülés, de a többségi elithez való igazodás, értékrend igazítás, az *elit házasság* is feltétele lenne. Akárcsak az iskolaválasztásnál, a „jobban érvényesülés” hite és tévhite, a párválasztásban is a vegyes, a többségi kapcsolat fele mutató tudatos törekvés is a többségi környezetben való jobb érvényesülés biztosítója lenne.

Sőt, a ranglétra egy adott fokán túl vagy bizonyos foglalkozási kategóriáknál különösen a csúcs- és divatszakmákban, pl. az orvosoknál, gyárigazgatóknál, csúcsvállalkozóknál már régóta megfigyelhető, szinte kötelező egy *családalapítási belterjeség* (orvos, ügyvéd, csúcsvezető bármi áron lehetőleg belső körben köt házasságot), a román gazdasági sikerágazatokban, cégvezetőknél, cégtulajdonosoknál is a zárt, kasztszerű párválasztás a lehetséges sikernek fontos tartozéka.

A nyilvános beszédkésztség, fogalmazáskésztség sérülése

■ A nyelvi kompetenciaszint romlásának többek között két kirívó és szembetűnő jele is van. Az egyik a *hangos, nyilvános beszédkésztség, a hivatalos anyanyelvi megnyilvánulások sérülése*. A másik az írás- és fogalmazáskésztség romlása. A döntően magyar többségű területeket leszámítva a kisebbségi számára alig van alkalom magyarul fogalmazni, írni, verbálisan megnyilvánulni. A „magyar nyelvi helyzetben” fogalmazni kényszerülők szájából gyakran halljuk, hogy nem is tudom, hogy kell mondani, hogy kell leírni (pl. magyar állampolgári kérelem, magyar egyházzal kapcsolatos szövegezesek).

Amerikában láttam, hogy az ott élő kemény identitású magyarjaink gépkocsijukra piros-fehér-zöld vagy Nagy-Magyarország matricát ragasztanak, és így adnak magukról etnikai jeleket. Érdekes kezdeményezés. Inkább belső szimbólum ez, mint használható, vételezhető jelzés, hisz ugyan mekkora a gyakorlati valószínűsége annak, hogy Amerikán átutazva az autópályai száguldásban közvetlen anyanyelvi beszédhelyzetbe kerülhet magyar a magyarral?

A személyes találkozási helyzetekben pedig sokan ugyanolyan címeres, háromszínű kitűzőket használnak *identitásjelölésre*, belső azonosításra. Az „*Igen, tessék*” mozgalom nagyvárosi üzenetét jelentőségét itt nem az én tisztem értékelni. De nagyvárosi vonatkozásaival mindenképpen ez is megérne egy minden vetületét körüljáró szakmai tanácskozást. Sokat rontott a nagyvárosi kereskedelmi és *ügyfél-kommunikációban* az is, hogy az anyanyelvi ügyfeleket ellátó kapcsolatokban a személyzet számára már régen nem kötelező az *azonosító névtábla*.

Küzdelem a többséggel, az ortodoxiával

A román Kolozsvár

■ Tudomásul kell vennünk, hogy egy 75–80 százalékos ortodox többségű nagyvárosokban élünk, és a többség másságával, összes fölényével és arroganciájával együtt kell szembemennünk. Láthatjuk azt is, hogy a zárt szimbólumrendszerű, belterjes magyar közbeszédnek nem nagyon van mit kezdenie a *román Kolozsvárral, Nagyvárral, Szatmárnémetivel*. Különösen és csak lekicsinylően szólunk a régi románágról, és mély agresszióval és undorral az újjgazdag románságról. Talán még a politikai-önkormányzati, érdekvédelmi, városvédelmi területeknek valamennyire van

velük kapcsolata, de a „nemzeti közbeszédnek” semmiképpen. Erdélyi nagyvárosaink magyar etnikai énképe nosztalgikus, *idős-centrikus*, amivel nincs mit kezdeniük a fiataloknak, és ez még mindig a „*lesz-lesz-lesz*” város, miközben a jelen és a jövő egyre inkább „*volt-volt-volt*” hangulatú. A kolozsvári anyaországi, székely és régi kolozsvári szemléletben a *revíziós alapszemlélet* dominál. Ebbe pedig nem férnek el „a mások”, az „ők”.

A hagyományos kolozsvári magyar diskurzusban le lehet nézni és illik is lenézni a többség „hagymakupolás honfoglalású” terjeszkedését, és ez valóban túlzás. De bármennyire is fáj, tudomásul kell vennünk, hogy ilyen etnikai arányok mellett egy lakótelepi közösségben egy 8–10 utcából álló kolozsvári teleprész már egy 4–5 ezer lelkes, önálló templomra és papra „jutó” ortodox gyülekezeti csoportot gyűjt össze. Magyarán: a mi arányaink és szabványaink szerint is minden 10–15 utcában lennie kellene egy ortodox templomnak. Ezt tudomásul kell vennünk akkor is, ha jogos túlzásnak tartjuk a fölényes-agresszív szakrális terjeszkedést.

De az ortodoxiával tulajdonképpen nem csatázik az erdélyi nagyvárosi magyar: titkos, félt babonással veszi körül őket, miközben látja, egy kicsit talán irigylis is a többségi lét kényelmes fölényét, mindenekfeletti diadalmát. Egyszerre lenézi és irigylis, nem érti, zavarja, de kárörvendi a már-már babonás, az ereklyeimádó fanatizmusukat, a templomok körül egymás között, a szentségekért, ereklyékért és áldásokért zajló „szent bunyóikat”.

Számolnunk kell és le is kell számolnunk az ortodox misztikummal kapcsolatos magyar tévhitekkel, belső babonákkal. A kemény identitású nagyvárosi magyarság is jellegzetes védekezési technikákkal operál: a *kultúrfölénnyel*, „*múltfölénnyel*”, *elsőbbségfölénnyel*, felső- és elsőbrendűséggel. Ezek a kapcsolatkezelések azonban nehezen adhatók el a többségieknek, de már a kisebbségi fiatal nemzedékeknek sem. Az előttünk járó nemzedékek még státusszimbólumokat gyártottak, önvédelmi rendszereket alakítottak ki a „mi Kolozsvárunk”-ból. Főként a régi magyar utcanévadás megőrzéséből, fenntartásából, annak mítoszából. Abból, hogy „Matyi tér”, Széchenyi tér, Deák Ferenc utca, de már csak a bennfentesebbeknek Wesselényi és Ferenc József út, sőt Eötvös és Berde Mózes utca. Ezek az emlékkörzési hagyományok elkoptak, a szimbólumok (és részben pótcselekvések) is sajnos elmúlóban vannak, „nem jönnek be” a mai magyar fiatal nemzedéknek. (Próbáljon csak meg valaki megkérdezni a főtéren tanyázó néhány magyar fiataalt, hogy a Mátyás király körüli szobrok kiket ábrázolnak. Tízből nem hiszem, hogy egy is be tudná azonosítani őket.)

A magyar utcanév mitizálásából alig maradt egy-kettő, még a keményvonalas jobboldali gondolkodású, etnikai hitvallású fiatalok köréből sem jutnak tovább Dózsa Györgynél és Budai Nagy Antalnál (amelyek viszont nem régi magyar utcanévek).

Egy város kisebbségi etnikai állapotát jól jelzi, hogy az arányok, az együttélés, a természetes szabályozások, együttélések, együttműködések mentén, miként juthat hozzá mindegyik egymás mellett élő etnikai csoport a másik értékeihez, nyelvéhez, kultúrájához, hogyan kerül, és *kerül-e a másság valamennyire működő, elfogadható (legalább elviselhető) emberközbe*.

Vallási sértések, ortodoxia, hang- és látványszennyezés

■ Az utóbbi évszázad nagy etnikai ránc zúdulásában nem csoda tehát az erdélyi kisebbséginek a többségtől való elzárkózása. Sőt, a kölcsönös féltékenység sem. A kisebbségeket folyamatosan érik a nyelvi, vallási sérelmek és sértések. Mert a nagyvárosi kisebbségnek keményen meg kell küzdenie az ortodoxia nyelvi-vallási látványos hangfölnyével. Olyan képi és szimbolikus térvesztési élményeket, sérüléseket kell átélniük, mint a többségi csendháborítás, a városi többségi térhangok agressziója, sértései: a maneszennyezés, szlujbaszennyezés, ortodox műezinzene. Elsősor-

ban nagyvárosainkban a kisebbségnek az abszolút többséget alkotó ortodoxia „*difuzoros hitéletét*” közel-keleti dallamvilágát, amelyet szakrális szennyezésként, hang-, zene-spamként kell elviselniük; hallgatniuk kell a nyelvi, vallási kisebbségek lakótelepi ablakától, erkélyétől 5–6 méterre hetente többször is a hangszóróba üvöltő papokat. Bizony igen összetett, kemény vizuális képi-építészeti, nyelvi, zenei sérelmezés is zajlik, és ünnepek tájékán: a *liturgikus környezetszennyezés* mellett felerősödik a „kolinda-szennyezés” is.

A többség „restitúciós” sérelmei; van morbus maioritatis?

■ Egy folyamatos fölényre, történelmi elsőbrendűsége, sőt, magasabbrendűsége nevelt nemzet nehezen fogadja el, hogy „útjában áll” a mások birtoklása, nyelvi zaklatásként értékeli a sajátján kívüli többi nyelvet, és nemcsak a magyart, de a cigányt is. Felháborítónak tartja-érzi, hogy a belvárosban a kisebbségek öröklött „érdemtelen” történelmi előjogokkal, birtokkiváltságokkal rendelkeznek. Nemcsak a magyarokra haragszik, akik előtt „meg kell alázkodnia” pl. az ingatlanpiacon, hanem a belvárosban jelentős ingatlantulajdonnal rendelkező magyar-német evangélikusokra, sőt a Széchenyi téri zsidóságra is.

Az ortodoxia dilemmája

■ A szakrális szolgálat és szolgáltatás dilemmájának jellegzetes példája az ortodox egyház. Az ortodox templomépítési kultúra nem sokat változat ezer év alatt: a *szakrális liturgikus egyház* jellegzetes példája. Minden templomépítéssel liturgikus teret épít csupán, és nincs helye benne a közösségszolgálati térnek, a szabadidős helységeknek, a szolgálati élettereknek. Ennek ellenpéldái a neoprotestáns egyházak családcentrikus, szeretetszolgálat-centrikus térkialakításai. A nagyvárosi ortodox egyházak is most élik át nagy válságaikat: azt, hogy a *szertartás egyházakból szolgáló, lelki egyházzá kellene válniuk*, vagy menthetetlenül és könnyörtelenül bedarálja híveiknek a belső hitélmény utáni lelki éhsége és a nagy neoprotestáns ébredés. Ez az egyház most éli át a misztikus, liturgikus közösségből a lelki élmény- és hitközösséggé válás hiányának-kihívásainak válságait, különösen a neoprotestánsokkal, köztük elsősorban a pünkösdzizmussal való versenyben.

Magyar foglalkozás- és élettér-szigetek a visszaszolgáltató ingatlanokban, a cigánygettós Kolozsvár

■ A nagyvárosi magyar közösségek fennmaradása szempontjából életfontosságú, hogy mennyire maradhatnak meg magyar anyanyelvi munkahelyek, foglalkozásszigetek, alakulhat-e ki anyanyelvi lakótér, mekkora számú a környezeti nyelvet beszélő többségek vagy az egymás nyelvét beszélő csoportok száma.

A magyar nagyvárosi kisvállalkozók köré rendeződő, többnyire magyar alkalmazottakból szerveződő munkahelyek kialakítása a kisebbségi vállalkozók jelentős részének alapvető igénye. Ezeknek a munkaközösségeknek helyzetét és pozitív nyelvi közérzetét jól jelzi a magyar háttérrádiózás jelenléte, ezek hallgatásának gyakorlata. Ezért ezeket „*paprikarádiós munkahelyek*”-nek is nevezhetjük.

A nagyvárosok központi bérlakásaiban hetven éve folyamatosan zajlik a magyarság térvesztése. Mégis, ha megfigyeljük, a belvárosban, a központban mintegy 1 km-es átlóban helyezkedik el a kolozsvári magyar intézményrendszer 70–80 százaléka. A tapasztalati magyar Kolozsvár-élményeinkhez, de a többség sérelemérzetéhez is hozzátartozik a „*belvárosi magyar Kolozsvár*” képe, ahol „túlrepresentáltak érzik” a magyar intézményrendszert, különösen a magyar iskolarendszert.

Visszaszolgáltatót magán- és egyházi ingatlanok magyar többségű lakóközösségei lettek a legjellegzetesebb új keletű, számottevően megnövekedett nagyvárosi új ma-

gyar életterek, lakószigetek. Ezek közül a legismertebb magyar kisközösség lett Kolozsváron Szentegyház utca, az Arany János és Pavlov utcák, és még inkább a Magyar utca 1. szám. Itt diadalmas visszaszámlálással valóságos sikerélmény volt, amikor az utolsó román is önszántából elhagyta az ingatlant, és a népes magyar gyermeksereg vette át a belső tereket. A Magyar utca 1. szám alatt élő kisebbségi románság számára pl. az 58 lakásból álló magyar többség által lakott ingatlan egyszerűen elviselhetlenné és lakhatatlanná, „élhetlenné” vált a többségiek számára. Nem tudták elviselni a térvesztést, a már nem természetes nyelvi előzékenységet, fölöslegessé és értelmetlenné vált nyelvi kiszolgálás és udvariaskodás elmaradását, az új lokálisan domináló többségi nyelvet, a mindennapi nyelvi mellőzöttség- és sérelemélményeket. Innen érthettek meg ők is valamit abból, amit mi már Trianon óta is kisebbségi sorsnak és *morbus minoritatis*-nak nevezünk. Ez lenne hát a *morbus maioritatis*?

De nemcsak románok fele zajló asszimiláció van nagyvárosainkban, hanem a mélyszegénységben és szegregációban élő, csak a cigány nyelvet beszélő roma népesség egy része olyan kirekesztetten él, hogy egyszerűen „nem jut hozzá” a román nyelvhez, nyelvi közösséghez. Az egyik kolozsvári külvárosi román iskolában a cigánytelepről kötelezően beiskolázott gyermekekhez tolmácsot kellett fogadni, hogy a tanítónő szót értsen velük. Ennek jellegzetes élettere volt és részben ma is a Pillangó telep, a Dallas és a Patarét.

A magyar egyház – nagyvárosban; egyházi közösségépítési technikák

A nagyvárosi egyházak típusai, egyházi városszerkezetek

■ A nagyvárosi egyházat és az egyházi feladatokat is meghatározza a régió, a terület városszerkezete, a lakótér típusa, a népesség és foglalkozás szerkezete. Minél heterogénebb egy nagyváros, városrész, annál erőteljesebb külső beavatkozásra, új gyülekezetépítési és cselekvési technikákra van szükség.

Egységes gyülekezet az, ahol a szolgálati feladatokat a település teljes társadalmi, etnikai szerkezetében kell átgondolni. Vannak központi, belvárosi bérház jellegűek és lakótelepi gyülekezetek. Ezeknek tipikus példái a csak tömbháznegyedekkel rendelkező ún. *blokkegyházak*. A *falusi jellegű* gyülekezetek külvárosi magánházakban élők, már-már faluközösségszerű városrészekből állnak. Vegyes szerkezetűek a nagyvárosi gyülekezetek szinte valamennyien, mert behálózta őket egyrészt a lakótelepi tömbrengeteg, magánházak, majd a villanegyedek sora. Külön terület és réteg valamennyi nagyvárosban a belvárosi bérházak kiöregedő maradék magyarsága, akár csak az új kolóniává alakult, a városhoz hozzáértő metropolisz övezetek.

Vallási peremre szorulás – az identitás peremre szorulása

■ A szakrális keretek nem minden közösségépítési rendszerekre alkalmasak. Nem szólítanak meg, nem érnek el minden társadalmi réteget. A kisebbségi egyházak, lakónegyedi gyülekezeti közösségek körül is koncentrikus körök formájában helyezkednek el a vallásgyakorló rétegek. Akik a legközelebb vannak az egyházhoz, a rendszeres hitgyakorlók természetes módon a kisebbségi identitás felvállaláshoz, továbbadásához is a legközelebb vannak. Ahol totális, teljes családot átfogó egyházi aktivitás van, ahol a gyermekek és több nemzedék együtt hitüket gyakorló keresztyének és aktív egyháztagok, ott az identitás megőrzése természetes védelmi folyamatok között zajlik.

Azt ma már biztosan állíthatjuk, hogy aki az egyházi közösségi életben nem vesz kellő intenzitással részt, az az esetek többségében etnikai identitásának is peremére

szorul. De ugyanakkor arról is beszélni kell, hogy ahol az egyház csak formális feladatokat lát el, és nem vesz részt a közösségépítés tágabb területeiben, és nem terjed ki szolgálata az egyházon és szakrális téren is túlmutató közösségszervezésig, ott megnövekszik az identitás-feladás is. Az egyház hitépítő tevékenysége, a lelkész aktivitása is pontosan lejelzi és szeizmográfként majdnem pontosan követi az egyház etnikai szolgálatát is. Régi közhely, hogy ahol inaktív az egyház, a lelkész, a gyülekezeti élet, hogy nemzedékekre nyomon követhető az etnikai értékekhez való megromlott viszony is.

Egyház a lakótelepi közösségben

■ A fokozottan hátrányos nyelvű kisebbségi társadalomban és így a nagyvárosban is az egyházak jelentik a közösségszervezés hajszalér-hálózatát. Évtizedek óta próbáljuk e sajátos kérdésekre felkészíteni a lelkészeket, nehézségeire, buktatóira felhívni a figyelmet.

A nagyvárosi felekezeti és etnikai csoportterápiás feladatok nagy részét az egyházak látják el szakrális feladatvégzéseik mentén. Ez egyben be is határolja a feladatvégzés lehetőségeit és korlátait is. Munkájának többsége szakrális tartalmú vagy kísérőtartalmú, és jelentősen ki is zárja az nem aktívan vallásos, hitgyakorló rétegeket. A nyelvi és vallási peremhelyzet is nagyban összefügg; akik a hitélet gyakorlásának határán túl helyezkednek el, azok nyelvi peremhelyzetbe is kerülnek. A nagyvárosi magyar közösségek nagy gondja, hogy nincs elegendő terük, motiváltságuk arra, hogy informális közösségekbe szerveződjenek, vagy azokba betagozódnak.

Az egyház szakrális, közösségi-diakóniai és anyanyelvi szolgálatában két törekvés mentén próbálkozik cselekvési, kitörési pontokat találni.

Az általános és elsődleges technikája a kifele építkezés, a *honfoglalás stratégiája*: megpróbál zártságából kilépni, és részt venni a társadalomban az anyanyelvi intézményrendszer megőrzésében, kifejlesztésében, visszafoglalásában, az érdekvédelmi, önkormányzati harcban, iskolateremtésben, közösségfejlesztésben, sőt, olykor a pártpolitikában is. Ezen a területen jogos, de alanyi jogon meg nem adott kisebbségi intézményrendszer kialakítása, *visszaállítás*a a cél. Az egyházi honfoglalás tipikus példája a tordai önálló magyar Jósika Miklós középiskola indulása, mely a helyi református, katolikus és unitárius lelkész kezdeményező, lelkesítő és cselekvő hozzájárulása nélkül nem jöhetett volna létre.

Az egyház másrészt a *befejele építkezés* eszközeivel cselekszik. Ezt én *Noé-bárka effektusnak* nevezem. Az egyház mindent, amitől a többségi társadalom természetes vagy mesterséges-erőszakos módon megfosztotta, ami a fogyás következtében, a többségi erőszak nyomán, a nagytársadalmi mozgásban megsemmisült, és már nem indulhat újra, megpróbálja *beépíteni az egyházba*. Ez nehéz és veszélyes dolog, hiszen az egyház nem bírhat magába újraépíteni egy másik teljes értékű rendszert úgy, hogy megduplázza a társadalmi, kormányzati intézményeit, feladatellátását. Szerencsére ezek a technikák legtöbbször vegyes szerkezetűek.

Szolgálat és szolgáltatás, nyelvcseré

■ A nagyvárosi magyarság számontartása, megkeresése és megszólítása az erdélyi magyar egyházak munkájában követhető nyomon a legeredményesebben, de még így is messze van az elvárásoktól, feladatoktól. A gyülekezeti tagok folyamatos megszólításhoz, hitéleti és anyanyelvi mozgósításhoz a híveik, a lakótelepi magyarság regisztrációja, számbavétele, folyamatosan érvényes nyilvántartása szükséges. Az egyházak adatbázisai nagyon fontosak, funkcionálisak, a rendszeres egyházfenntartást fizetőkről folyamatosan frissítik és életben tartják az adatokat, de mégis nagyon jelentős a lappangó, rejtőzködő, hosszabb ideje külföldön dolgozó réteg.

Az elmúlt tizenöt évben többször voltak kísérleteink a kolozsvári lakónegyedek magyarságának lakásról lakásra zajló, teljességre törekvő összeírásos regisztrációjára. Ez csak részlegesen és csak nagyon hiányosan sikerült. Kényelmes az egyház hozzáállása: aki ide akar tartozni, az járjon templomba. Kényelmes a magyarság vezetőinek álláspontja is. Végezze el ezt a regisztrációt az egyház. Neki van apparátusa, támogatói háttere, erkölcsi tőkéje, sőt felhatalmazása és feljogosítása is. Ebben is van igazság: az egyházaknál élő és funkcionális az adatanyag. Mert csak a funkcionális adatgyűjtésnek és kezelésnek van értelme. Ezen kívül nem mindenki végezheti ezt el úgy, hogy adatgyűjtésével személyiségi, adatvédelmi stb. problémákat ne vessen fel. Az egyházak lakótelepi adatbázisaiknak külön érdekessége, hogy miközben szidalmazzuk az állami népszámlálás helyi eredményeit, legszívesebben ezekre hivatkoznak, azzal, hogy „bár csak legalább annyian lennénk, mint a hivatalos adatokban”!

Az egyházaknál is – bár ez rájuk jellemző a legkevésbé – az önkéntes munkásokból is nagy hiány van. Nincs elegendő emberük a beteggondozáshoz, a családokkal való rendszeres kapcsolattartáshoz, gyermekfoglalkoztatáshoz és általában a széles kitekintésű közösségi terepmunkához. Nagy kísértés a hívekkel való rendszeres kapcsolattartás, a *rendszeres családlátogatás elmaradása*. Ezzel jelentősen sérül a kapcsolattartás is. Sok területen tehát a közösségépítés a lehetőségekhez vagy azok alsó szintjéhez igazodik, a problémakezelés sokszor látszat-, felszínes kezelés.

Az egyház sokarcú tevékenységeivel lényegében a közösségi *szolgálat* és lelki *szolgáltatás* feladatvégzése között keresi helyét az erejét meghaladó nagyvárosi munkában. A gyülekezeti közösségben végzett anyanyelvi szolgáltatások egészen gazdag ötlettára alakult ki az orvosi rendeléstől, a gyógyszertáraktól, a turkálókön át a szegénygondozásig: gyermekgondozás, hátrányos, fogyatékos gyermekek számontartása, nyelvkurzusok, kézműves tanfolyamok. De az egyháznak a szakrális feladatvégzés „korlátaival” is szembesülnie kell, mert a gyülekezeti közösség peremén elhelyezkedők nem mindenben és mindenkor vállalják a reguláris vallásosságban való részvételt is. Vannak, akik számára ez már nem teljes értékkel vállalható. Emellett nem mindenben duplázható, sőt, triplázható meg a nagyvárosi intézményrendszer többségi, állami magyar mellett egyházira is.

A nagyvárosok magyar történelmi egyházainak nagy gondja az is, hogy az asszimiláció felerősödésével megjelent a nyelvcseréseket és a többségi környezetet kiszolgáló *egyházi-liturgikus kétnyelvűség* sokféle változata. Elsősorban a temetések alkalomával, de egyre erősödő ütemben érte el az első áldozás, konfirmálás, esketés, keresztelés nyelvét, sőt, a templomi szolgálatokét is. Ebben a történelmi egyházaknál sajnos teljes a zűrzavar, szabályozatlanság.

A magyar neoprotestánsok vallási élete a nagyvárosok egy részében sikeresen anyanyelvi tagolódású, önálló egyháztestként működnek. Más részük viszont a egyes területen kétnyelvű, esetenként *szinkronnyelvűek* a szolgálatok, melyeket nagyjából végül is csak legyőz a domináns, a minden réteg és csoport által ismert és beszélt többségi nyelv. De ugyanúgy a baráti, hittestvéri kapcsolatokban, majd a párválasztásban is győz a vallási hasonlóság mindennél fontosabb, etnikai hovatartozást is felülíró szabályozása.

Gyakorlati ötlettár

Az egyház cselekvési lehetősége, küldetése és határai

■ Abban valamennyiünknek egyet kell értenünk, hogy az önkormányzati, érdekvédelmi, civil és egyházi szférával közös küzdelmet kell folytatnunk azért is, hogy kreatív ötletekkel élő és szimbolikus nagyvárosi anyanyelvi közösségeket hozzunk létre. Olyan ötletek kellenek, amelyek nagy közös és közösségi élményeken keresztül

alakítanak ki lelki-fizikai egységet, közösségi tudatot. A nagyvárosi magyar egyházak munkájában azonban sok a párhuzamosság és kevés az együttműködés. Az egyházaknak felekezeti átfogó olyan komplex közösségi életet kell kialakítaniuk, ami-be bele kell férnie majdnem mindennek: szakrális feladatokon túl a *szabaidőklub* jelleg, közös *népnapozás*, *szilveszterezés*, tánckör, egyéb szakmai körök, táncház, népi mesterségek.

A szervezett magyar nevelőszülői hálózatok is nagyon hiányoznak az árvagyermek problémák megoldásából. Nagyvárosainkban jelentős számú a halmozottan veszélyeztetett, kallódó magyar gyermekréteg. Az árvák, a családalapító fiatalok segítése mellett a nagyvárosi magyarságnak is fel kell készülnie az *idősgondozó hálózatok* kialakítására, a házi beteggondozás megszervezésére, öregotthonok kialakítására. A családi jellegű regionális gyermekházak mellett ma – minden nagyobb településen – égető szükség van idősgondozó hálózatokra.

Szakmai rétegszervezések és rétegélmények is kellenek: nagyvárosi magyar orvosok, vállalkozók, a magyar mecénatúra rendszeres találkozóira. Több nagy, közös város- és *lakótelep-élményre* is szükség lenne. Magyar bálók, farsangok, közösségi együttlétek, a hajdani szakszervezeti élet szervezeti keretei mintájára. Nagy közös nyelvi sikerélmények is kellenek. Néhány visszaszerzett belvárosi bérházban kevés pénzzel, sok közmunkával közösségi tereket lehetne kialakítani, ahol fiatal, öreg, táncscsoport, és néptáncos rendszeresen találkozhatna. Régi terv, hogy a tágas belvárosi pincehelyiségekben multifunkcionális közösségi helyeket lehetne kiépíteni. Annyi nagy belvárosi bérház pincéje üres és lakatlan, hogy azokban nyugodtan közösségi tereket, találkozó helyeket, mulatságos teret, szabadidő klubokat lehetne létrehozni. És sorolhatnám a lakótelepi közösségépítés további ötlettárát: nyelvtanulás, szilenciumi program, iskolások begyűjtése délutánonként, szabadidőklub, közösségi játékok, foglalkozások, népi mesterségek elsajátítása, tanfolyamok, csonkacsalád, kismamaklub, gyermekkörök, lelki tanácsadás, munkahely közvetítés. Kalandtúra szervezése, kézimunkázás, állásbörze, barátság, ismeretség, közös születésnap, magányosok klubja, idősek szabadidős klubja, korosztályok találkozója, évfordulók megünneplése, közös ünneplések, születés- és névnapok.

Közben nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy Romániában az egyház, és köztük a nagyvárosi is, még mindig a legszélesebb társadalmi csoportokhoz, emberekhez és problémáikhoz legközelebb elhelyezkedő intézmény. Nálunk az ortodoxia hátterében a kisebbségi egyházak is szerencsésebb helyzetben vannak. Európában mi is egy 60–70%-os egyházi bizalmi indexszel rendelkező, *már-már sámánikus társadalom részesei vagyunk, ahol az egyház szinte démonikus nagyhatalom* és egy egész sor kérdés kezelésében is megkerülhetetlen. Ennek felelősségteljes üzenete, küldetése van a kisebbségi egyházak, de a kisebbségi magyarság tömegei fele is. Ugyanakkor azt is tudomásul kell vennünk, hogy a román társadalomban is, különösen nagyvárosban, gyorsuló ütemben morzsolódik az egyházak erkölcsi bizalmi tőkéje.

Az egyház azonban küldetésében és szerkezetében is sok területen alkalmatlan arra, hogy kicsiben és zárt anyanyelvi térben reprodukálja a nagytársadalmat, a formális és informális közösségi élet egészét. Legfennebb annak kicsinyített mását nyújthatja. Ugyanaz, ami nagy lehetősége az egyháznak a léleképítésben és hitközösségben, nagy hátránya is a „másfajta közösség” fele való nyitásban. *Be van határolva a szakralitásba*, annak keretei közé. A kisebbségi egyház csak bizonyos határok és korlátok között segíthet a kisebbségi közösségi és intézményi formák kialakításában, ki- és beépítésében. Szakrális küldetését esetenként akadályozza, ha önálló adminisztratív keretű intézményteremtést tervez. Ez a hasadás majdnem mindenütt megjelenik, ahol az egyház külső, önálló életet élő intézményépítésbe kezd.

Meg kell értenünk azt is, hogy ezek informális csoportok, amelyeket a csoport tagjai maguk választanak és eldöntik az idetartozás élményét is. Hatásuk nem, alig vagy csak távoli hullámokban jut el a munkahelyig, az oktatásig, a társadalmi nyilvánosságig. Pedig a jó hangulatú, közérzetű informális közösségek el kell vezessenek oda, hogy az érintettek a formális anyanyelvi közösségeket is megkeressék. A hagyományörzők, *néptáncosok*, *kézműves körök* csak egy adott pontig „kísérik el” a kisebbségi csoport tagjait a homogén közösségi kapcsolatokban. De ugyanakkor el is zárják az immunizálások elől. A gyakran zárt anyanyelvi iskolák védelméből, a közösségből való kilépés után pedig a fiatalok gyakran védtelenül, szinte végzettszerűen rohannak bele a többségi kapcsolatokba, különösen a vegyes házasságba.

Továbbá a nagyvárosi cselekvési terveknek is az lenne a végcélja, hogy egymásba fűzhesse a szorosan összefüggő lelki, nyelvi, szociális kérdéseket, problémákat, a kezelések és megoldások láncszemeit. Hogy lehetőségek szerint láncolatokban tervezhessen. Mert hiába old meg két-három összefüggő kérdést (pl. árva gyermekek örökbeadása, hivatásos nevelőszülő-keresés), ha utána ismét utcára kerül a gyermek, fiatal, mert a következő láncszemek (megélhetés, lakhatás, munkahely, anyanyelvi csoport, családalapítás anyanyelvi közösségben) a láncból már hiányoznak.

Az egyházak példamutató szolgálatait között külön ki kell emelnem Jakab Gábor Kolozsvár-kerekdombi plébános kajántói családtelepítési akcióját, mely minta értékű a nagyváros-szórvány organikus közösségépítésben, a fiatal házások segítségével. Arról van szó, hogy az erősen elszórványosodó kajántói római katolikus egyház visszaszolgáltatót földterületét felosztotta 43 fiatal, ferences lelkiségben élő kisgyermekes család között, melyekre közösen családi házakat építettek, és ezzel a gyülekezet lélekszáma megháromszorozódott. Egyszer találkozik ebben a tervben a szolgáló egyház igazi küldetése és alázata.

Magyar közösségi hálózatok

■ Gyakran érzékeljük, hogy a rendezvények hangja nem ér el a szélekre, lakótelepi szigetekre. Hétvégén a 8–10 magyar jellegű kolozsvári kulturális megmozdulás többnyire elitrendezvények, értelmiségi együttlétek, találkozóok széles kínálati-változatai. Érdemes megfigyelni, hogy ezek törzsgárdája lényegében ugyanaz a száz-kétszáz, enyhén változó összetételű törzsközönség.

A nagyvárosoknak pedig az egyik legszomorúbb gondja, hogy intézmények nyújtotta anyanyelvi közösségi élmény *lehetősége* és az azokkal való élés *gyakorlata* nagyon gyakran nem találkozik. Kolozsváron minden magyarhoz eljut hetente néhány olyan populáris esemény, amelynek részese, megszólítottja, kedvezményezettje lehetne. A színház, opera csúcsművénytől a nótaestekig, klubszerű, szabadidős eseményekig. A magyarság szélső rétegeinek jelentős része, nem is beszélve a vegyes házasokról, az asszimilánsokról, mégis elszigetelődik az etnikai csoportélettől. Talán csak a funkcionalitás és az „etnikai szolgáltatás” adhat erre valamelyes kilépőt.

Valószínű, hogy a modern hálózatelméletek következtetéseiből és tanulságaiból következően nagyvárosi *kis magyar közösségi hálózatok kialakítása* lesz egyfajta lehetséges jövő. A nagyvárosi kisebbségi túlélés lehetséges technikája, lehetősége a családi, baráti közösségi láncolatok kialakulása. Az erősen hátrányos arányú nagyvárosi magyarság számára olyan *anyanyelvi hálózati rendszereket kell kialakítani*, amelyek anyanyelvi környezetben teremtik meg az informális és formális közösségeket. Hogy ezek mennyire valósíthatóak meg egy erőteljesen többségbe integrált társadalomban és rétegnél, azt még nem tudjuk, de mindenképpen meg kell próbálni. Ennek mai ismereteink szerint egyetlen lehetséges gazdája az egyház lehet. De azal is számolni kell, hogy a reguláris vallásosságtól való erőteljes további eltávolodás és ennek növekedése a közeljövőben ezt bizonyára nem mindenben fogja elősegíteni.

Felkészülve sem szakmailag, sem lelkileg azonban erre sem vagyunk. Még az egyházak sem.

Valószínű, hogy a *virtuális anyanyelvi közösségek*, társasági oldalak, a modern elektronika eszköztárai is beépíthetőek ebbe a hálózati rendszerbe. De a virtualitás nem pótolja az élő helyzeteket, az anyanyelv aktív használatát és a közösség élő működését. Meg kell adnia a szemtől szembeni kapcsolat lehetőségét, a személyességet, az érzelmi tényezők kibontakozását.

A Kolozsvári Magyar Napok sikersorozatai

■ A Magyar Napok fél évszázad óta a legjelentősebb összmagyar, nagyközösségi térben zajló tömegmegnyilvánulások Kolozsváron. A sérült önértékelésű közösségekben nagy nyelvi nyilvánosságokra, *etnikai térélményre* is nagyon nagy szükség. Kivonulásra a magán- és egyházi szférából, a zárt etnikai terekből a közösségi térbe, jelen lenni ott, ahol egyébként az intézményes életműködésében mindent a többség számbeli fölénye és fölényessége birtokol és bitorol. Sikere azt bizonyítja, hogy *egy arányait erőteljesen elvesztő, folyamatosan fogyó, sérülő etnikai csoportnak nagy közös nyelvi-etnikai sikerélményekre van szüksége, és ezt jelentős mértékben meg is lehet teremteni*. Még akkor is kiemelkedő lenne ez, ha „csupán” ünnepélmény lenne, és ennek nem azonnal és nem minden esetben lenne közvetlen hozadéka a civil élet-szervezés fellendülése.

Három alkalom után fontos lenne egy alapos hatástanulmányt végezni eredményességéről, jelrendszeréről, vételezett és elsikkadt üzeneteiről. Megérne ez akár egy magiszteri dolgozatot is. Különösen azt kellene nyomon követni, hogy a város mekkora és milyen jellegű magyar és asszimiláns rétegei vesznek részt benne, vagy maradnak ki ebből. Az a csapat, amelyik megtervezi ezt, jól gondolja, hogy összes rétegekben és régióiban is el kell érnie a magyarság megszólítását, hogy minden rétegnek, korosztálynak, foglalkozásnak, kulturáltsági szintnek, őslakosnak, jövevénynek, egyetemistának, gyermeknek, nyugdíjasnak nyújtania kell valamit, a hóstáti operett-igénylőktől a melóson, nyugdíjason és az egyetemistákig és egyetemi tanárokig.

Ahová viszont már csak alig ér el a Magyar Napok hatása, az a vegyes házias, az erőteljesen asszimiláns magyarság rétege. De vannak olyan programok, amelyek egyetemes referenciaszemélyeken keresztül egyszerre megszólítják az értelmiségit, munkást, fiatal, gyermeket, de akár olyan közös Kolozsvár-élmények és sikerek is vannak, mint a Szent Mihály-templom tornyának meglátogatása.

A magyar napokkal, a szimbolikus terek jelképes birtokbavételével megszületett és ismét visszahelyeződött a kolozsvári köztudatba, szimbólumrendszerbe *a köztéri nyelvként honfoglaló magyar nyelv, nyelvi nyilvánosság és az ezzel járó erősödő nyelvi önértékelés és önbizalom is*.

Valóban tehetetlenek lennénk?

■ A kolozsvári magyar csúcs(elit)értelmiség jelentős része sokáig úgy vélte, hogy az anyanyelvi közösségében egy zárt szakmai, etnikai mioritikus („ábelikus”?) térben él, szimbólumokkal, emlékekkel és álmokkal védelmesített mitikus helyzetben, olykor védett etnikai „munkahely-burokban”. És ha „mindent megtesz”, „van jövő”. Minden másoktól hallott etnikai gondot, sorscsapást ezzel hesseget el magától: „ez velem nem történhet meg”. Aztán hirtelen földrengésszerűen kell megélnie az asszimiláció, a veszteség személyes érintettségét és tehetetlenségét. Rá kell döbbsennie arra, hogy gyermekein, unokáin keresztül szembesül az asszimilációval, vegyes házassággal, nyelvromlással, a „nem lehet”, „nincs értelme” szindrómákkal, sőt, családjában megjelennek a más etnikumú utódok, az egyenes ágú leszármazottak között is. Minden létkérdésnek és létértelmezésnek kapuja, amikor az elméletek, a nagy cselekvések

mellé a magyar értelmiségre a személyes érintettség zuhan rá, és a tehetetlenség következik be: amikor a kutatás, cselekvés, tervezés tárgya és szenvedő alanya egyszerre ő maga és a családja.

Álljon itt végül egy kolozsvári magyar csúcsértelmiségi apa vallomása: „Lányaimat óvodától kezdve magyar intézetekbe járatam, az egyetemet is magyarul végezték. Rendszeresen részt vettek az iskolai néptáncsoportban, csak magyar baráti közösségekben jártak, magyar barátaik voltak. Teljes közösségi életüket magyar közösségekben éltek meg. Nagyobbik lányom első munkahelyéről két hét után hazaállított egy jóképű, kreol arcú caracali diplomás fiatalemberrel. – Ő a barátom – mondta, majd egy hónap után összeköltöztek. Mindez már öt éve tart. Nem tudom, mit tegyek. Mondd meg nekem, mit csináltam rosszul, hol rontottam el?”

Nagyon sajnáltam, de nem tudom megmondani!

PÉNTEK JÁNOS

NYELVI SZIGET- ÉS SZÓRVÁNYHELYZETEK, FOLYAMATOK

„Szigetek a Holttengerben”

■ A bonyolult jelenségek és folyamatok többféle megközelítési lehetősége között mindig van olyan, amely diszciplinárisan és módszertanilag a többinél inkább megfelelő, azaz adekvát. A nyelvészetnek is több lehetősége van arra, hogy a szórványok nyelvi vonatkozásait vizsgálja, és ezek a jelenségeknek más és más vonatkozásait tárják föl. A nyelvi, nyelvjárási régiókkal, szigetekkel, a nyelvek egymást átfedő határzónáival egy viszonylag hagyományosabb diszciplína, a geolingvisztika, közelebbről az areális nyelvészet és a dialektológia foglalkozik. A nálunk már az előző század közepe óta folyó intenzív nyelvöldrajzi kutatások tisztázták az egyes magyar nyelvi tájak jellemzőit, kiterjedését, a szigetek és szórványok elhelyezkedését, történelmi kapcsolatát. Ezeknek a kutatásoknak az eredményei, a további elemzések forrásai a nyelvatlások, amelyek csak 1990 után jelenthettek meg.¹ Ezek alapján tudjuk, hogy Erdélyben, amely a maga egészében kontaktuszónává és nyelv-ütköző zónává, feszültségzónává vált a 20. század folyamán, a két karakterisztikus nyelvjárási régió, a mezőségi és a székely, a két történelmi régió, a vármegyei és a székely hajdani kiterjedésének felel meg, a partiumi rész pedig szorosan kapcsolódik Magyarországot keleti felének régióihoz.

A nyelvszigetek rendszerint a nyelvterületen („történelmi szálláshelyen”) kívül vagy annak peremén helyezkednek el, rendszerint valamely expanzió eredményeként jöttek létre (lásd pl. a német nyelvszigeteket). A moldvai magyar, a mi egyetlen nyelvszigetünk, inkább az elmenekülés,

**A nyelv és a kultúra
átörökítése és az ideális
kétnyelvűség kialakítása
csak az intézményes
oktatásban,
az iskolában valósítható
meg. Ennek elsődleges
feltétele az elérhető
iskola és az ezt választó
szülői döntés...**

mint a terjeszkedés következménye, vallásában is sziget, nyelvjárásilag pedig belső Erdély tipológiai kettősségét őrzi: dominánsan a székelyt, kisebb mértékben az archaikusabb mezősségit (ez a kettősség az eredetét is valószínűsíti).

A dél-erdélyi és észak-erdélyi peremszigetek egy-egy településből vagy kisebb településcsoportból állnak: maradék- vagy maradványszigetek. A nyelvhatár délkeleti csücskében ilyen a hétfalusi kis régió, aztán Krizba, Halmágy, Kóbor, Datk, Nagymoha és még néhány, többnyire evangélikus vallású település magyar népeisége, délebbre, nyugatra haladva Oltszakadát, majd a Dévához közeli Lozsád és néhány szomszéd település, valamint Csernakeresztúr. Ez utóbbi egyben nyelvjárásziget is. A nyelvjárásziget típusában más, mint az azonos nyelvű régió nyelvváltozata, ebben az esetben a (bukovinai) székelyé, mint a környékbeli mezősségi maradványoké. A nyelvterület északi határán szigethelyzetbe került Domokos a Lápos mentén és a Besztercéhez közeli Magyardécse. Magyardécse szintén nyelvjárásziget is, lévén nem mezősségiként a mezősségi nyelvjárás peremén. Jellegzetes belső sziget mind nyelvjárásában, mind vallásában a kalotaszegi Jegénye. Sajátos nyelvjárászigetet alkotnak a magyar nyelvűvé vált Nagykároly környéki sváb falvak. A szigethelyzet általában konzerválja a korábbi nyelvhasználati formákat, így a szigetek nyelve rendszerint archaikus(abb), de a folyamatos nyelvi kontaktus révén kiterjedt a két nyelvűségük, intenzív a nyelvi kölcsönhatásuk a környezet nyelvével.²

Otthon idegenként

■ A sziget és különösen a szórvány mai aktualitásában mégsem annyira geolingvisztikai, mint inkább nyelvkörnyezeti, ökolingvisztikai és kulturális ökológiai jelenség, fogalom: a nyelvkörnyezeti, a kulturális környezeti másság a jellemzője. A szórványkutatók körében jól ismert az a terminológiai kapcsolatos gond, hogy a magyar terminológia releváns, fontos és viszonylag következetes kettőssége: *szórvány* és *diaszpóra* a románban és más nyelvekben eltűnik, sőt félrevezetővé válik. A magyarban a *szórvány* attól *szórvány*, hogy megváltozott és folyamatosan változik a környezete, a *diaszpóra* úgy *diaszpóra*, hogy más környezetbe került. A másság, az idegenség érzése persze kölcsönös, a *diaszpóra* mégis azt sugallja, hogy az, aki odatartozik, az jövevény. Ettől nehéz szabadulni, attól ti., hogy egy kategóriába kerüljenek az őshonosok és a jövevények, a migránsok. A kisebb közösségről, a kevesebbekről mindig azt lehet feltételezni, hogy ők a jövevények, ők az idegenek. Ez válik sztereotípiává, és ezt a történelmi tények nem képesek megingatni.

A szórványokkal foglalkozó magyar szakirodalomban a fogalom meghatározásában két vélemény dominál. Az egyik, amelyet leghatározottabban Vetési László képvisel, éppen a környezeti helyzetet tekinti meghatározónak: szórvány az a csoport, kisközösség, amely egy tőle eltérő nyelvi és kulturális (etnikumú, vallású) környezetben nem képes fenntartani önmagát, nem képes olyan önszerveződésre, amellyel biztosíthatná folytonosságát. Ennek kritikus határát többek között olyan tényezők jelölhetik ki, mint a létszám és az arány, az intézményfenntartási igény és lehetőség.³ A kritikus határt jól példázza a Balázsfalva szomszédságában fekvő Alsókarácsonfalva és Buzásbocsárd. Az előbbi, 2011-ben 58 két nyelvű magyart számláló közössége nem éri el azt a kritikus szintet, amely saját intézmény működését lehetővé tenné, az utóbbi, Buzásbocsárd 430 fős közössége élénk egyházi és kulturális életet él, alsó tagozaton van magyar oktatás, a felső tagozat csak román nyelvű, de innen is többen eljutottak a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumba is, és ott érettségiztek. Bálint Emese nemrég publikált kutatása szerint a két nyelvi közösség különbségeit „a két nyelvűség típusában, a nyelvhasználat mindennapi gyakorlatában, illetve az eltérő intézményes háttér meglétében kell keresnünk”.⁴

És aminek ennél is meghatározóbb szerepe lehet: a környezet nyelvének, kultúrájának rendszerint magasabb a státusa, a presztízse. Ebben a teljesen aszimmetrikus helyzetben általában nem a hátrányos helyzetben levő csoport élvez támogatást, hanem az, amelyik egyébként is fölényben van. Ebből következik az is, hogy az egyik csoport kiszolgáltatott, defenzív helyzetben van, és védekezni próbál, a másik folyamatos offenzívában, terjeszkedésben. Ezen az alapon teljesen érthető a némelyek által elmarasztalt szórványmentő attitűd. Jóval többről van szó, mint a ma élők fogyatkozó, elköltöző csoportjáról: a legszélesebb értelemben vett kulturális környezet elvesztéséről, a hagyományörző közös emlékezet és a tárgyi örökség elvesztéséről. A szórványfalvak, kistrégyák után emlékjelek maradnak, történelmi hagyomány, műemlékek, üres templomok. A szászok ma már valószínűleg jól tudják, mi mindent adtak el, adtak föl saját szabadulásukért.

Már nem itt – de még nem ott

■ A szórvány fogalmát más értelemben, szorosabban kapcsolja össze a nyelvvel (és ezzel az identitással) Bodó Barna: „*a szórványt nyelv- (tehát:) nemzethatárként kell értelmezni...*”⁵ Nyilván nem a valóságos nyelvhatárról van szó, hanem a belső határról, nyelvünknek, kultúránknak az azonosságunkat, szellemi egységünket meghatározó határáról, saját nyelvünk határáról abban az értelemben, ahogy erről Wilhelm von Humboldt írt, vagy ahogy Heidegger tekinti a nyelvet a lét házában.⁶ „Határ, nyelvhatár. Határok – határpépítés. Minden identitás alfája és ómegája. A kulturális határok szórványban illuzórikussá válnak.”⁷ A szórványban élők rendszerint két nyelvben élnek vagy inkább: két nyelv között. Nem a kettős vagy többes identitás többlettudata, biztonsága jellemző rájuk, hanem az átmenetiség bizonytalansága, nem az „itt is, ott is”, hanem a „már nem itt, de még nem ott” tudata. A határhelyzet, a diszkontinuitással járó bizonytalanság következménye, hogy „a szórvány mindennapi döntéshelyzet”.⁸

Mindkét, alapján nyelvi és kulturális környezeti megközelítés szerint, kisebb-nagyobb központokkal, jelentősebb magyar népességű településekkel, kistájakkal szórványnak minősül a hajdani vármegyei terület, azaz a Mezőség legnagyobb része, Dél-Erdély, a Bánság, jelentős területek a Partiumban. A leginkább elszórványosodott, ma *Mezőség*ként ismert vármegyei terület magyarsága (az innen elszármazott moldvai magyarok archaikus csoportjával együtt) a legkorábbi, legmélyebb gyökerű, nyelvjárásában és kultúrájában ma is archaikus, sajátos értékeket képviselő magyar népessége Erdélynek. Arról a feltűnő kettősségről, amely a mezőségi szórványban és a moldvaiak szigethelyzetében a beszélt nyelv funkcionális redukáltsága, töredezettsége és a zenei hagyomány, tánc-hagyomány élő teljessége között figyelhető meg, már korábban azt feltételeztem, hogy az utóbbi, sajátos, ritualizált kommunikációs formaként mintegy kompenzálja az előbbit.⁹

Nyelvkörnyezeti és kulturális ökológiai szempontból is alapvető különbség van a maradékszórványok, a falusi szórványok és a városi, lakótelepi vagy munkatelepi szórványok között. Az utóbbi már inkább a diaszpóraléthez közelít. Az előbbieken még volt, lehetett sűrű kapcsolati hálózattal rendelkező, az anyanyelv azonos vernakuláris változatát beszélő primer közösség, az utóbbiban ilyen már nem alakul ki. Volt múltja, értékrendje, a párválasztásra is kiterjedő szokásrendszere, városra költözésével mindezt jórészt elveszítette. Ha a statisztikát nézzük, mint Vetési László vitairatára¹⁰ írt válaszában Szilágyi N. Sándor tette az 1992. évi népszámlálás adatai alapján, kétségtelen, hogy a szórványlét érintettjei zömükben városban élnek, a nagyvárosi lakótelepeken, mint írta: „a szórvány-probléma vastaga nem falun van, hanem városban!”¹¹ Ez valóban így van. Azonban az is kétségtelen, hogy a városi szórvány

szorosan kapcsolódik az erdélyi térségek falusi szórványaihoz, oka is és következménye is annak, ami a több évszázados közösségekkel történt és történik.

A nyelvmegtartás és a nyelvcsere között

■ A szórványok nyelvi helyzetének, nyelvhasználati jellemzőinek és a meghatározó nyelvi folyamatainak elemzésében, értékelésében a társasnyelvészeti megközelítés tekinthető adekvátnak. Az 1990-től megindult és azóta is tartó, a Kárpát-medence külső régióiban összehangolt szociolingvisztikai kutatások általában és egyes közösségek vonatkozásában is vizsgálták a szórványok nyelvhasználatát, a kétnyelvűséget, a nyelvcserét, a nyelv megtartásának feltételeit és a nyelvvésztés utáni nyelvésztés lehetőségeit.¹² És mivel hasonló helyzeteket és folyamatokat a világ más részein is vizsgáltak, saját kutatásainkat folyamatosan összevethettük a nemzetközi szakirodalommal. A szórványokban beszélt magyar nyelvváltozat a regionális (nyelvjárási) jelleg mellett magán viseli a kétnyelvűség, a kétnyelvű diglosszia jegyeit, a folyamatos interferencia és kontaktus következményeit. A beszélők spontán módon, környezeti hatásra válnak kétnyelvűvé, esetleg szimultán módon, a nyelvtanulás kezdetétől. A felnőttkori kétnyelvűség abban az esetben diglossziás, ha az anyanyelv megmarad elsődleges, orális változatában, a másodnyelv pedig írásbeliségében művelt változatként emelkedik az előbbi fölé. Az ideális, megtartható, stabil kétnyelvűség mindkét nyelvben magas szintű és anyanyelv dominanciájú.

Az egyik nyelvből a másikba vezető nyelvi folyamat a következőképpen írható le: $M \rightarrow M/R \rightarrow \dots \rightarrow R/M \rightarrow R$, azaz egynyelvűség az anyanyelvben \rightarrow hozzáadó kétnyelvűség az anyanyelv dominanciájával \rightarrow dominanciaváltás \rightarrow másodnyelv-domináns, felcserélő kétnyelvűség \rightarrow egynyelvűség a második nyelvben. A szórványban már ritka az anyanyelvi egynyelvűség, általános az M/R vagy az R/M kiindulópont, az utóbbi már az asszimiláció kezdete is, a nyelv lévén az identitás legelsőként változó komponense. A kettő között történik a dominanciaváltás: az anyanyelv alárendelt státusa, alacsony presztízse belső leértékelődéshez, negatív attitűdhez vezet, amely persze nem zárja ki a nyilvánosságnak szánt, szimbolikusan magas értékelést. Az utolsó szakasz: az $R/M \rightarrow R$ a nyelvcsere lezárulását jelenti. A folyamat két kritikus pontját, a két nyelv közötti dominanciaváltást és a nyelvcsere lezárulását, a másodnyelvű egynyelvűséget a következő, egymással szorosan összefüggő tényezők határozzák meg: a közvetlen nyelvi környezet, a párválasztás, a tannyelv-választás és a közösség kritikussá váló apadása. Ezek közül kettő független a nyelv használatától, kettő viszont az ő döntésétől függ.¹³ Az átmenetiség állapotában vannak az éppen szórványkörnyezetben a népszámláláskor regisztrált magyar nemzetiségű román anyanyelvűek (1992-ben 32 949), aztán a román nemzetiségű és anyanyelvű protestánsok, római katolikusok. Másrészt a népes magyar anyanyelvű roma etnikumúaknak köszönhetően a magyar az egyetlen kisebbség Romániában, amelynek több anyanyelvű beszélője van, mint ahányan magyarnak vallják magukat (a 2002-es népszámlálás szerint mintegy 12 ezerrel).

A nyelvcsereének van egy funkcionális és egy strukturális síkja. A szakirodalomból módszeres vizsgálatok alapján jól ismert az a folyamat, ahogy az anyanyelv nyelvhasználati alkalmainak ritkulásával és lehetőségeinek korlátozásával apadnak a nyelvhasználati színterek, ahogy egyre inkább beszűkülnek, leépülnek a nyelv hivatalos, szellemi, szakmai funkciói és regiszterei. És mindezeket a színtereket, funkciókat, a leépülő regisztereket a domináns nyelv veszi át. A többnyire csak a vernakulárisokra kiterjedő kétnyelvűségben – az előbbi folyamatokkal összefüggésben – a visszaszoruló nyelv strukturálisan is közeledik a másik nyelvhez, szinte teljesen nyitottá válik a kontaktusjelenségek iránt. A lexikális leépülést, hiányt jelzi az álta-

lános jelentésű szavak (hiperonimák, mint pl. *madár*, *virág*, *csinál*) megnövekedett szerepe, ezt pótolják a lexikális átvételek, és pótolja az izolált sziget- vagy szórványhelyzetben mindig megerősödő nyelvi kreativitás (jellemző példája ennek a moldvai magyar *buvóka* a kullancs, a *melegeresztő* a katicabogár, a *kapogató* a koldus neveként). A szemantikai nyitottságot jelzik az eluralkodó tükörjelentések (az *ül* 'tartózkodik' jelentése Erdélyben vagy 'áll' jelentése is Moldvában), analitikus szerkezetek (*labdát játszik*, *vizsgát ad*), tükörszerkezetek, tükörkifejezések (a magyarszováti szórványból: *lábnak a tojása* 'boka', r. *ouăle piciorului*, *virág a fülnek* 'semmisség', r. *floare la ureche*). Mindezeknél kevésbé érzékelhető a szórendi kötöttségek lazulása a másik nyelv szórendi szabályainak megfelelően, a gyakoribb hezitálás, az intonációban, hangsúlyban, beszédtempóban bekövetkező változás. Ebben a nyitottságban és közeledésben a beszélő spontánul mozog a két nyelv között, számára már nincs jelentősége, szinte nem is veszi észre, hogy melyiket használja. Érdemes felfigyelni arra, hogy – mint mindenütt – a szórványban is a beszélő környezete nyelvjárásába születik bele, és amikor bekövetkezik a nyelvcsere, akkor is utolsó nyelvváltozatként a nyelvjárás marad meg számára, aztán már csak a nyelvjárás ritualizált szövegei.

A felekezeti, vallási identitás mint az azonosság „legtartósabb” eleme a nyelvcsere után is megmaradhat. Ennek tulajdonítható, hogy az anyanyelvnek az egyházi szertartásban használt ritualizált szövegei szakralizálódhatnak, úgy őrződhetnek meg a templomi használatban, hogy a hívek a nyelvet már nem értik, nem beszélnek. Ezt példázza a Vetési László által leírt Fehér megyei katolikus Borbánd, a református Alsókarácsonfalva és a mindhárom vallást ebben a formában tovább éltető Verespatak. „A teljes nyelvcsere után is egyfajta »szent nyelvként« vergődik tovább a hajdani anyanyelv immár szószéki, kultikus nyelvvé zsugorodva.”¹⁴ Ilyen szakralizálódott reliktszövegek a moldvai magyarok, a mezőségiék archaikus imádságai, folklórszövegei is.¹⁵

Nyelvi nevelés, oktatás határhelyzetben

■ Már az iskolát megelőző elsődleges szocializáció is, amely a családban és a szűkebb közösségben történik, jelentős mértékben meghatározhatja a nyelvmegtartás felnőttkori esélyeit. A szórványközösségeknek van egy olyan szocializációs hagyománya, amelyet Vetési László etnikai immunizálásnak nevez, tudatos nevelési folyamatnak: „az interetnikus és szórványkörnyezetben élő gyermekeket kicsi koruktól kezdve a többségtől leválasztó információkkal látják el. [...] Egy egész sor jelkép, egy szimbólumrendszer, szókészlet és eszköztár kíséri ezt, melynek összegyűjtésével és [...] működésével még adósak vagyunk. A [...] hatásos működése jól érzékelhető az Olt mentén és a Mezőség egyes részein is, ahol többek között nagyfokú tudatossággal és alacsony számú vegyes házassággal jár együtt. Innen érthető meg az otthonról kiszakadt, vegyes környezetbe kerülő székelyek gyors (vegyes házasságokban megnyilvánuló) beolvadási készsége, mert az otthon homogén környezetében nem immunizálódhattak.”¹⁶

Az áthagyományozás, a nyelvbe való belenevelődés elsődlegesen és természetes módon a családban történik, az unokák, gyermekek, szülők, nagyszülők kapcsolatában. Az első nyelvtanár a nagyanya és az anya. A szórványban azonban a család sem a régi, gyakran nincs meg a nemzedékek, korosztályok természetes aránya, egyensúlya, sem a kapcsolat a nemzedékek között. A falusi szórványközösségek egyre inkább előregednek: nincs kinek áthagyományozni a nyelvet, a kultúrát. A városi, munkatelepi szórványokban pedig egyre több a nyelvíleg vegyes család, a tannyelvválasztással, a párválasztással törés következhet be a nemzedékek között. A

nemzedéki törést jól jelzik azok a nem ritka esetek, amikor protestáns szülők gyermekeinek hitoktatása, konfirmálása – az anyanyelvi ismeretek hiánya miatt – már csak a többségi nyelvén lehetséges.¹⁷

A spontán folyamatok tehát óhatatlanul a szórványközösség nyelvcserejéhez vezetnek. A helyzet ismeretében lehetőség van mégis a közösség szempontjából kedvezőtlen nyelvi folyamatok lassítására, megállítására, esetleg nyelvésztesre is. Ezt célozná a szórványstratégia, amelynek fontos része a nyelvi tervezés és ennek keretében is az oktatás. Mint láttuk, az ideális, megtartható, stabil kétnyelvűség az anyanyelv dominanciáját és mindkét nyelv magas szintű ismeretét feltételezi. Ez csak megfelelő módszerű és hatékony oktatással érhető el. Ezen az alapon is állítható, hogy a magyar anyanyelvű oktatás a szórványhelyzet egyik kulcskérdése.¹⁸

A nyelv és a kultúra átörökítése és az ideális kétnyelvűség kialakítása csak az intézményes oktatásban, az iskolában valósítható meg. Ennek elsődleges feltétele az elérhető iskola és az ezt választó szülői döntés, az iskolában pedig mindkét nyelv megfelelő módszerű, hatékony oktatása. De mint köztudott, annak ellenére, hogy az anyanyelven való tanulás előnyei nyilvánvalóak és cáfolhatatlanok,¹⁹ továbbra sem csökkent a román tannyelvet választók 25–30 százalékos aránya, amely az oktatási fokozatokon fölele haladva elérheti a tanulók kétharmadát, szórványvidéken 50% fölötti, sőt éppen 80–90%-os is lehet, falusi szórványban nagyobb arányban, mint városban.²⁰ Nyilvánvaló szakadék van az identitás kinyilvánítása, szimbolikus vállalása és a tannyelv-választásra vonatkozó pragmatikus döntés között. Azt is be kell vizsgálni, hogy az anyanyelv vonzását gyengítheti, ha az az oktatás nem versenyképes. Már a régebbi vizsgálatok is jelezték, az újabbak megerősítik, hogy a román tannyelvet választó szülők nem ok nélkül hivatkoznak arra, hogy éppen a szórványvidéken működő magyar iskolákban alacsony az oktatás színvonala, az iskola elvesztette presztízsét, az emberek többek között várnak el az iskolától.²¹

A tannyelv-választásban megnyilvánuló kedvezőtlen attitűd átsugárzik az anyanyelv mint iskolai tantárgy megítélésére is. A szülők és a pedagógusok is beleestek abba, a hatóság által sugallt hamis szemléletnek a csapdájába, hogy a magyar oktatásban nem a román jelenti a közösség helyzetében indokolt többletet (nagyobb óraszámot, több tanulást, vizsgát), hanem éppen az anyanyelv. Egyelőre azt sem sikerült elérni, hogy mind a magyar nyelv és irodalomnak, mind a román nyelv és irodalomnak a környezetnek megfelelő, külön-külön oktatási programja legyen a tömbben és a szórványban: az egyikben inkább az anyanyelv oktatását kellene hatékonyra tenni, a másikon a román nyelv oktatását. Csak így lehetne magas színvonalú és megtartható a kétnyelvűség. A revitalizációs oktatás módszertana sincs kidolgozva, nincsenek erre a célra kifejlesztett tankönyvek, oktatási anyagok, taneszközök, noha a moldvai és a szórványkollégiumi oktatásban²² már jelentős tapasztalat halmozódott föl.

De az iskola mint intézmény nemcsak az anyanyelvű oktatás miatt fontos. Megléte önmagában szervező erő a közösség számára és biztatás a jövő tekintetében: a fiatal családok számíthatnak rá, hogy születendő gyermekük otthon tanulhat. A megszűnő iskolát ebben a tekintetben nem pótolhatja sem a fakultatív anyanyelv-oktatás, sem az iskolabusz, sem a szórványkollégium.

■ JEGYZETEK

1. Gálffy Mózes, Márton Gyula és Szabó T. Attila szerkesztésében *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza* két kötetben, 1992-ben, Murádin László gyűjtésében és Juhász Dezső szerkesztésében *A romániai magyar nyelvjárás atlasza* 11 kötetben, 1995 és 2010 között.
2. Lásd minderről részletesebben: Péntek János 2005, Magyar nyelv- és nyelvjárászigetek Romániában. *Magyar Nyelv* 101/4: 406–413.
3. Vetési László: *Juhaimnak maradéka. Anyanyelv, egyház, perennilág: Sorskérdések a nyelvhatáron*. Ariadné Könyvek. Komp-Press, Kvár. 2001.33.

4. Bálint Emese: *Kétnyelvűség és nyelvi változás a szórványban. Szociolingvisztikai kutatások Alsókarácsonfalván és Buzsábsocsárdon*. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 8. Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy, 2013. 8.
5. Bodó Barna: *Szórvány és nyelvhatár*. Lucidus Kiadó, Bp., 2009. 19.
6. Martin Heidegger: *A műalkotás eredete*. Ford. Bacsó Béla. Európa Könyvkiadó, Bp., 1988. 65.
7. Bodó Barna: *Mikor, meddig, miért magyar?* In: Kántor Lajos (szerk.): *Párbeszéd nemzetről, nemzetköziségről*. Korunk – Komp-Press Kiadó, Kolozsvár. 2013. 31.
8. Bodó Barna 2009. i. m. 202.
9. Péntek János: *Teremtő nyelv*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1998.100.
10. Vetési László: *Ne csüggedj el, kicsiny sereg! Lelkipásztori barangolások küszködő nyelvi tájakon*. Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár. 2002. 7–15.
11. Szilágyi N. Sándor: *A szórványmagyarság: probléma vagy ürügy?* In: *Miegymás. Közéleti írások*. Kalota Könyvkiadó, Kvár, 2003. 687.
12. A kutatásokról részletes szakirodalmi és tematikai tájékoztatást, összefoglalást tartalmaz *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok* című kötet (szerk. Benő Attila és Péntek János, előszó: Péntek János). Gramma Nyelvi Iroda – Dunaszerdahely, Szabó T. Attila Nyelvi Intézet – Kolozsvár, 2011.
13. Minderről részletesebben: Péntek János *Dinamikus nyelvi folyamatok és az identitás*. Pro Minoritate 2007/Ítavasz. 56–61.
14. Vetési László 2001. i. m. 26.
15. Péntek János: *A ritualizált szöveg*. In: Péntek János (szerk.): *Szöveg és stílus. Szabó Zoltán köszöntése*. Kvár, 1997.329–334.
16. Vetési László 2001. i. m. 19.
17. A református gyülekezetek nyelvhasználati gyakorlatáról lásd Vetési László 2002. i. m. 299–321.
18. Bodó Barna 2009. i. m. 45.
19. Az erre vonatkozó érveket, ill. az ezzel ellentétes tévhitek cáfolatát Péntek János foglalta össze az erdélyi szülők számára: *Milyen nyelven tanuljon a gyermek? Magyarul vagy románul?* Szabadság XXIII 26, 2011. febr. 2., 3.
- http://www.erdely.ma/autonomia.php?id=84377&cim=milyen_nyelven_tanuljon_a_gyermek
20. Péntek János: *A magyar tehetség esélyei Erdélyben*. In: Demeter József (szerk.): *A Kárpát-medencei tehetség gondozás jó gyakorlatai*. (Géniusz Könyvek 26). Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Bp., 2012.15–16; Bodó Barna 2009. i. m. 174.
21. Papp Z. Attila: *Bánsági falvak szórványmagyarsága*. In: *Peremlét és megmaradás*. Szórvány Füzetek. Temesvár, 1997. 83, 111; Péntek János 2014. *Magyarul! De hogyan és hol?* Krónika XVI 15: 15. 2014. jan. 24–26. <http://www.kronika.ro/szempoint/magyarul-de-hogyan-es-hol>
22. Már most is ilyenek tekinthető a több mint tíz éve működő moldvai magyar oktatás (lásd Kosztándi Tímea Ildikó szerk.: *Tíz év Moldvában. Csángó oktatási program 2000–2010*. Zelegor Kiadó, Kézdivásárhely, 2010.), és gyakran az is nyelvélesztés, amit a szórványkollégiumok magukra vállalnak. A nyelvélesztésre vonatkozó friss magyar nyelvű összefoglalás Gál Noémi: *A nyelvi revitalizáció. Elméletek, módszerek, lehetőségek*. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 6. Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetsége, Kvár, 2010.

CSETE ÖRS

MEGMARADÁS ÉS MULTIKULTURALIZMUS

A jövő feladata [...] nemcsak a magyarországiak „megdolgozása”, hanem a többségi nemzetek nevelgetése is.

46

Az én történeteim

■ Korábbi, a nemzetpolitikában viselt hivatásomnak köszönhetően az elmúlt tizenöt évben bő félmillió kilométert autózhattam a Kárpát-medence magyarlakta területein, bejárva a közoktatás és köznevelés változatos helyszíneit Nyitrától Újvidékig, Munkácstól Brassóig. A hosszú autótutak zömmel falvakon, kistelepüléseken vezettek keresztül. 2001-ben is így kódorogtam a Belső-Mezőségen, és jutottam el egyenest az Isten háta mögé, Szentbenedekre. – Itt már csak egyetlen magyar él – szólalt meg a környéket jól ismerő útítársam, aztán némi kérdezősködés után megtaláltuk a portát is. A kapun belépve a gondozott növény-sort, veteményeskertet és a gyümölcsfákat elhagyva értük el a magaslaton álló házat.

– Örülök, hogy nem feledkeztek meg Robinsonról – mutatkozott be a falu utolsó magyarja, aki találkozásunk idején már elmúlt kilencven, felesége meghalt, fiai szerteszét a nagyvilágban. Aztán még évekig jártam vissza Imre bácsihoz, a Kossuth Rádió távoli és hűséges hallgatójához, aki egyedül művelte gyönyörű kertjét, gondozta házát, készítette ételeit. Egyik találkozásunk alkalmával szemlátomást meggyötört állapotban fogadott, járni is alig volt képes, arcán véraláfutások, egyik karja felkötve. – Permetezés közben leestem a létráról, mert nem volt, aki tartsa. *Nem volt, aki tartsa.* Imre bácsi nem esett kétségbe, pedig mind családfőként, mind magyarként egyedül maradt. Kitarzott, és tette a dolgát.

A kilencvenes évek közepén két hónapig magyar nyelvet tanítottam Argentínában. A tízmilliós

Buenos Airesben hagyományosan erős a magyar kolónia; két központjuk is van templommal, könyvtárral, klubbal, étteremmel. A harmadik-negyedik generációs magyar származású gyerekeket kezdő szinttől tanítottam, azzal a szándékkal, ha legalább alapszinten megtanulják a nyelvet, akkor már bevonhatók a magyar cserkészéletbe. Időközben a szülők, nagyszülők közül többen úgy érezték, hogy „magyarjuk” kevésbé modern, árnyalt, így lett tanítványommá harminc felnőtt is. Közöttük Józsi bácsi, a kolónia tekintélyes alakja, aki négy évtizeden át a saját házában működtette a vasárnapi iskolát. Hogy a nyelvtől a képzőművészeten át a Kárpát-medence földrajzáig mindent megtanítsanak a gyermekeknek az anyaországról – tankönyvek és hozzáértő pedagógusok nélkül. Nos, az egyik órák végén az öreg felállt, és jegyzetfüzetéből akkurátusan felsorolta azokat a nyelvhelyességi hibákat, amelyeket előadóként vétettem. Bizony belepirultam az ötven éve idegenbe szakadt laikusnak az anyaországi nyelvtanárhoz intézett okításába. Jóska bácsi szavainak hitelét az adta, hogy az én két hónappal szemben ő a fél élete valamennyi szabadidejét arra fordította, hogy a nyelvet és a magyar kultúrát Magyarországtól tízezer kilométernyire továbbadja.

Mit jelent a szórványmagyarság számomra? Válaszom a fenti két történet: a szórványban-létezés a magyarság megőrzésére, a mindezek ellen ható erőkkal szembeni ellenállásra, és ebben a folyamatos küzdelemben való helytállásra buzdít. A két történetben megvilágító tanulság azonban a magyarországiak többségének nem élménye. A magyarországi Imre bácsik és Jóska bácsik soha nem tapasztalják, milyen az anyanyelvünk tekintetében társtalannak lenni. A szórványlét, a szórvány kifejezés jelentése a Magyarországon élő magyaroknak teljességgel ismeretlen.

Mit kellene a szórványüggyel kezdeni? Tudok-e olyasmit javasolni, ami reálisan meg is valósítható? Írásom néhány operatívizálható szempont fókuszba állításával kíván hozzájárulni a nagy szórvány-diskurzushoz. És bár az általam javasolt út megfogalmazásakor a jelenlegi helyzetből igyekszem kiindulni, már most elismerem, hogy javaslatom maradéktalan megvalósulása esetén sem fog sikerülni valamennyi szórványban élő magyart megtartani magyarnak.

Forrásösszpontosítást a fiatalokra

■ Nem csak külhonban, de Magyarországon is igaz, hogy csökken a magukat magyarnak vallók száma. A Kárpát-medencében évente egy-egy városnyival, körülbelül 30–40 000 emberrel születik kevesebb magyar, mint ahány elhalálozik. A magyarországi lakosságszám növelése számos, nem e tanulmány tárgykörébe tartozó szakpolitika összhangját feltételezi. Kiemelkedő érdekünk, hogy – Magyarországon kívül – a világ magyarsága se fogyjon tovább, sőt, növekedjék azoknak a tábora, akik magyarnak vallják magukat. Fontos az is, hogy a magyarsághoz pozitívan viszonyuló (nem feltétlenül magyar) emberek száma is gyarapodjék.

Mindenféle politikának, amely a nemzetet érinti, több célkitűzése is lehet, az azonban biztos, hogy közülük az egyik nagy horizontális cél a magyarság lélekszámának megtartása. De ott, ahol kisebbségben van a magyarság, ott pontosan kiket kellene megtartani? Anyagi és emberi erőforrásaink vajon elegendőek-e mindenki megtartására, aki a szórványban magyar vagy az akar lenni? A válasz nyilvánvalóan *nem*, ezért súlyozni, preferálni szükséges. Nagyon sok szórványban élő, magyarságában elszigetelt és pozitív, új impulzusokkal megerősített magyarságképpel nem rendelkező fiatalnak az asszimiláció a sorsa: egyfajta kitérés a vesztes-létezésből.

A magyarság lélekszámának megtartása szempontjából sorsdöntőnek a gyermek- és fiatalok éveit, általában az iskolás éveket tartom. Ez a személység, a különböző identitások kialakulásának időszaka is. A gyermekkor, a fiatalkor az az életszakasz,

amikor a magyarság számára legkönnyebben megtarthatunk, megnyerhetünk egy-egy embert. Ha azt szeretnénk, hogy ez hatékony legyen, a jövőben a szórványügyre rendelkezésre álló források döntő részét a *0–20 év közötti szórványban élő célcsoportnak az érdekében kell összpontosítani.*

Mindenkit számba venni

■ Ha szórványról és annak bármiféle mentéséről gondolkodunk, tudatosítanunk kell magunkban, hogy hadászati területen járunk. Ugyan miért törődne bele ellenintézkedések nélkül egy másik nemzet – például amelynek területén a szórványmagyarok jelentős számban élnek –, hogy mi magyarok identitás-küzdelmet folytatunk az ő egyes állampolgáraiért? Úgy gondolom, a közeli jövőben különösen a Kárpát-medence országaiban egyre inkább fel fog hangosodni ez a ma még néma küzdelem, hiszen a szomszéd népek is demográfiai lejtmenetben vannak. És előbb-utóbb nekik is a mainál fontosabb lesz minden egyes ember hovatarozása (a cigányoké is).

Nem pusztán az identitásőrzésre, hanem kifejezett részvételre van szükség az identitás-küzdelemben, valamint egyfajta kiterjedésre a világnak a magyarság irányába nyitott és érdeklődő polgárai felé. Újra kell pozicionálni magunkat, el kell mozdulni az expanzió, a befolyásszerzés politikája irányába. A növekedő nemzet a legalapvetőbb és mindenre kiterjedő célkitűzés egy olyan korszakban, amelyben felbomlanak a korábbi etnikai keretek, a népességmozgásra befolyásunk elhanyagolható mértékű, az emberek vándorlása a hétköznapi döntésévé válik. Középtávon ennek az általános népmozgásnak az irányai és következményei jórészt beláthatatlanok, azonban az bizonyos, hogy erre a kihívásra válaszokat kell adnunk. És egyfajta válasz az is, ha a jövőben a magyarságot sikerül vonzó alternatívaként megjeleníteni. (Bővebben a *Kommentár* c. folyóirat 2010. évi 2. számában írtam erről *Növekedés, biztonság, egység* címmel, amely elérhető itt: http://kommentar.info.hu/attachment/0001/403_kommentar1002.pdf). Valódi esélyünk azonban ebben a küzdelemben csak akkor lesz, ha a szórványban *mindenkit számba veszünk, egységével számon tartunk*, mert mindenkire személyre szólóan szükség van, aki magyar vagy magyar akar lenni.

Forrásösszpontosítást a bizonyított projektekre

■ A magyarságmentésre nincs egyetlen recept, egyetlen bárhol alkalmazható kánon. Azonban számos jó gyakorlat működik évek, évtizedek óta országszerte, pontosabban küszködik és próbál működni. És itt nem a lelki-szellemi magyarságápolás évtizedes lokális cselekvéseire, eseményeire gondolok (a helyi néptáncsoport előadására, a március 15-ei ünnepségre, a György napi búcsúra stb.), hanem a nagyon is expanzív, projektszerűen működő, több lábbon álló szórvány-specifikus vállalatokra. Álláspontom szerint a jövőben a források döntő részével *a már bizonyított szórványprojekteket érdemes erősíteni.*

Korábban már megfogalmaztam, hogy a szórványtámogatás fókuszpontjába a gyermek-, illetve a fiatalokra fókuszáló vállalatokat kell állítani. Azokat a vállalatokat, amelyek projektszerűek, időbeliségükben folyamatosak, és a hatókörükben lévő fiatalokat személyre szólóan elérik és istápolják a születésüktől a felnőttkor küszöbéig. Ezen a módon működnek a szórványkollégiumok, a hétvégi iskolák, a szórványdiákok buszoztatása; ennek megfelelően dolgozik a Buenos Aires-i Zrínyi Ifjúsági Kör, a válaszúti Kallós Alapítvány, a kőhalmi Szórvány Diákokthoz, a vajdasági Magyar Pedagógusok Szövetsége, a nyitrai Református Egyetemi Kollégium, a beregszászi főiskola és még sok más.

A szórványgyerekek a legegyszerűbben a nevelési-oktatási intézményrendszer keretei közt érhetők el, és – hogy stílusos legyek – érinthetők meg. Sokfelé és sokan felismerték, hogy a magyarság megőrzésének kulcsa, miszerint a magyar intézményrendszerbe minél előbb be kell kapcsolni a gyerekeket – ennek helyszíne a hétvégi iskola, az óvoda, az elemi iskola. Sok szórványban élő tanár számára ismétlődő cselekvés a beiratkozás időszakában akár a legtávolabbi kis faluba a magyar családok felkeresése és agitálása azért, hogy gyereküket adják magyar iskolába, óvodába, vagy legalább engedjék meg, hogy istentisztelet után még ott maradjon a gyülekezeti teremben, a vasárnapi iskolában magyar népdalt énekelni, magyar mesét hallgatni stb.

A szórvány megmaradása, megtartása szempontjából horizontális feltételnek tartom a személyek számon tartási követelménye mellett, hogy valamennyi érdeklődő család (fiatal) számára *a magyar nyelvű nevelés-oktatás intézményrendszere (helyszíne) fizikailag megközelíthető (elérhető) legyen.*

A megmaradás esélye a mentorálás

■ Ha valaki magyar nyelvű óvodába jár, a nem magyar nyelvű óvodát választó társaival szemben nagyobb az esélye, hogy magasabb fokon a magyar tannyelvű iskolát választja. Hasonlóképpen, aki magyar nyelvű általános iskolába jár, nagy eséllyel középfokon is a magyar tannyelvű intézményt választja. És nyilvánvaló, hogy a magyar felsőoktatási intézmények a középfokon magyar nyelven tanult diákokra számíthatnak leginkább. A nyugati diaszpórában aki a vasárnapi iskolát, a magyar cserkészek foglalkozásait gyereként rendszeresen és évtizedig látogatja, az nagy eséllyel lesz felnőttként a magyar közösség tagja.

Mindez ésszerű és logikus – több vállalás is ismeri és alkalmazza ezt az utat. Hogy ez az út végigjárható legyen, ahhoz a *mentorálást* tartom olyan céleszköznek, amely a siker garanciája. A mezőségi Válaszúton Kallósék az összegyűjtött hatéves szórványgyerekeket kollégiumukban végigtanítják-nevelik, sorsukat kísérik nemcsak az iskolában, hanem odahaza is, gyakorlatilag családgondozást is végeznek azért, hogy a gyerek a következő tanévben is visszatérjen. Aztán együttműködnek a szamosújváriakkal, akik átveszik és a felső tagozatban, illetve a középiskolában számon tartják, figyelemmel kísérik a gyermeket. Ugyanezt teszi a dévai Bőjte Csaba testvér is: ezernyi pártfogoltját keresztnevükön szólítja meg, és ez a személyesség, a minden egyes ember fontossága teszi sok egyéb mellett sikeressé tiszteletreméltó vállalását. Argentínában, ha valaki hiányzik a vasárnapi iskolából, akkor a közösség vezetője telefonon felhívja a szülőket, érdeklődik a hiányzóról, vagyis számon tartja, gondját viseli.

A magyar közösségbe való beacsozolódást a legtöbb fiatalnál kevéssé a nemzethez való tartozás elvont eszméje, annál inkább a vele azonos nyelvű, korú, érdeklődésű, élményanyagú, stb. csoporthoz való kötődés motiválja. Mindehhez a személyesség, az évekig tartó kitartó mentorálás (még helyesebb kifejezés lenne a *kísérés*) nélkülözhetetlen, amint ezt sikeres projektek is bizonyítják. A szórványban élő fiatal szünetétől felnőtt koráig kellene kísérni, miközben a mentorán keresztül, annak segítségével szinte észrevétlen módon fog bevonódni mind több szállal a magyar közösségbe. A kísérésben, a mentorálásban látom a szórvány megtartásának esélyét: *sikerer magyarságmentés csak személyre szóló, évtizedig tartó, a magyar nyelvű neveléshez-oktatáshoz kapcsolódó mentorálással lehetséges.*

Szorgalmazom tehát a jelenleg működő jó gyakorlatokra való további építkezést, és mindenekelőtt a jó gyakorlatokat folytatató szervezetek anyagi megerősítését, mert az emlegetett mentorokat létrehozni-generálni koránt sem egyszerű feladat. Nem pénz, hanem hit kérdése és ebben a tekintetben, akikre első körben számítani lehet,

azok nyilvánvalóan azok, akik a már korábbi szórványmunkák eredményeképpen lettek magyarrá, illetve e keretek közt maguk is megtapasztalták a mentor munka helyességét (pl. Bőjte Csabának is egyre több munkatársa kerül ki korábbi pártfoglaltjai közül). A kísérés-mentorálás szórványt összefogó, munkánkban hasznosítható különös erejét abban látom, hogy a szétszóratottságban élő ember a mentor által éppen azt tapasztalhatja, hogy emberként és magyarként számon tartják, vagyis nincsen egyedül.

Többéves költségvetési forrás

■ Kényszerűen, de be kell látni, hogy a világon szerteszórodott diaszpóra-magyar-ság zöme egy-két generáció múlva eltűnik, a szomszédos országokban élő magyarság többsége pedig szórványosodik, a nyelvi tömb egyre szűkül. Már jeleztem, hogy nem a forrásokat tartom a legfontosabb kérdésnek, hanem a változtatni akaró meggyőződést, elkötelezettséget, hitet. A források önmagukban nem oldanak meg semmit, de erősíthetik a magyarságmentő folyamatokat, és jelentős szerepük lehet a jelenleg is működő jó gyakorlatok, projektek körében a minőségi színvonal emelésében.

Honnan várhatók a néma küzdelem forrásai? Bárhonnan, de a szórványmentés deklarált céljára kizárólag Magyarországnak lehetnek nagyságrendileg is számottevő allokálható forrásai. A magyarországi aktív beavatkozás elengedhetetlen, a legfontosabb feladatunk a magyarmentés, vagyis a diaszpórában élők magyar identitását támogatni, erősíteni, annak kialakulásához impulzusokat adni, míg a szórványmagyarság fiataljait a szórványban összegyűjteni és a nyelvi tömb tanintézményei felé orientálni.

Ha a már meglévő jó gyakorlatokra építünk, akkor a források kihelyezése tekintetében át kell gondolni, hogy évenkénti pályázatásokkal, felaprózott, viszonylag alacsony összegű költség-hozzájárulásokkal szemben nem érdemesebb-e a szórványmentés kiemelkedő vállalásaira egyszer már végre projektekként tekinteni és a célra szánt forrást is a nagyobb összegű rendelkezésre állás garanciális ígervényével – a költségvetési intézmények kiszámítható finanszírozásához hasonlóan – legalább három évre biztosítani. Azokra a további szórványt-, illetve magyarmentést érintő vállalásokra (így a korábban említett lokális, de a nemzetmegtartást elősegítő aktivitásokra), amelyek nem szoríthatók a projektintézmény-rendszer keretei közé, egy önálló forrású szórványalapot célszerű létrehozni.

A szórvány megtanítása

■ Végezetül ideje volna már annak, hogy Magyarország lakosságának is megtanítsuk a szórvány szót, annak jelentéstartalmát. A *Határtalanul!* iskolai kirándulási programban egyre több magyarországi iskolás tanulja meg nemcsak azt, hogy Magyarország határain kívül is beszélnek magyarul, hanem azt is, hogy közülük sokan élnek kisebbségben, és folytatnak ma is küzdelmet a magyar nyelvhasználatért; hogy például egy iskolában, ahol magyar tagozat működik, magyar nyelvű feliratok lehessenek, és az osztályozó értekezleten akár magyarul is fel lehessen szólalni.

A jövő feladata azonban nemcsak a magyarországiak „megdolgozása”, hanem a többségi nemzetek nevelgetése is. Meggyőződésem, hogy a Magyarországot körülvevő országokban a többségi nemzettel kapcsolatos viszonyrendszerben a magyar kisebbségnek nem a bezárkózás, az önmagába temetkezés az érdeke, hanem épp ellenkezőleg: a nyitás, a pozitív közeledés. Következésképpen és paradox módon a szomszédos nemzetekkel együttesen hangsúlyozott multikulturalizmus így szolgálhatja a magyar szórvány, a magyar megmaradás ügyét.

ÓDOR LÁSZLÓ

ÉLNI IDEGENBEN – AHOGY EGY NYELVÉSZ DIPLOMATA LÁTJA

1

■ Nyelvész és irodalmár vagyok alapvégzettségem szerint, de a diplomácia – a kultúrák közötti gyakorlati közlekedés összesen nyolc és fél éve *Kulturwissenschaftlert* csinált belőlem. *Kulturwissenschaft* – magyarul ilyen szó nincsen (norvégül, mint németül, biztosan van!)... Tessék csak belegondolni, Önök, akik huzamosabban idegenben élnek, hányszor tárják szét karjukat, s mondják – magyarul vagy bármely idegen nyelven – „ezt bizony nem lehet lefordítani, megmondani más nyelven”, mert ilyen fogalom nincs!

Néhány éve könyvet írtam a német nyelvnek a svájci környezet, társadalom, közéleti formák, a svájci gondolkodás kifejezésére született szavairól, melyekről a németek a „*grossen Kanton*”-ban csak azt hiszik, hogy értik. Mert nem is érthetik, mert ezek a fogalmak – a *helvetizmusok* – nem léteznek a németországi világban, s így a németországi fők nem hordoznak erre szavakat. Mint *Landsgemeinde*, *Zauberformel*, *Ständemehr*. Ugyanakkor a svájci fejek sem tudnak mit kezdeni olyan Európában használatos szavakkal (hogy csak a közélet, a politika területén maradjak), mint az *ötszázalékos küszöb*, a *konstruktív bizalmatlansági indítvány* vagy akár a *frakciófegyelem*.

Hogy jobban: magyarul megértjük – noha elsősorban kulturálisan-történetileg nyelvekbe íródott szólások fordítására gondolunk, mint például „*Lep-sénynél még megvolt*”, „*több is veszett Mohácsnál*” vagy „*nem engedünk a 48-ból*”, igazából sokkal tágabb kihívással: ezer és ezer olyan nyelvi momentummal van dolgunk, ami csak egy-egy valóságos

A kétlaki ember számára a különbözőségek elsősorban nyelvből jelentkeznek, de alapjaiban kulturális elkülönülésről s egy emberben, egy szellemi térben óhatatlan konfrontálódásról van szó.

környezet vagy absztrahálódott kultúra világának teljes összefüggésrendszerében érthető igazán. Hiszen a nyelviségre meghatározó erővel hat egy-egy közösség *kollektív emlékezete és kollektív tudata*. A ténylegesség nyelvi lenyomata mint absztrakció: „*kiteszik a szűrét*”, „*fogához veri a garast*” vagy akár: „*leesik a tantusz*”, s irodalmi magásokban: „*Góg és Magóg fia vagyok én*” vagy – Sánta Ferenc novellájában: a bakon visszaforduló paraszt látja meg: „*Isten a saroglyán*”. Vagy áll a nyelv olyan szókapcsolatok talaján is, melyek egy egész kortörténetet hordanak magukkal, mint Bartók Bélánál „*csak tiszta forrásból*” vagy Németh Lászlónál egy sereg jelképmondattá vált kifejezés: „*A kísérletező ember*”, „*Gályapadból laboratóriumot*” vagy „*A minőség forradalma*”. S mindez persze már erősen műveltségi kérdés, de a nyelvi szólás megértéséhez háttérismeretek szükségesek, még akkor is, ha a legtöbb anyanyelvű eme ismereteknek nincs is birtokában. Ezért is *óvatosan kell mindig kezelni az „anyanyelvűek” autenticitását!*

A nyelv a napi gyakorlat, a köznapi kép lenyomata, de a közösségi érvek, eszmék, „kijegecsedett” fogalmak, a kulturális együttlét fogalmainak a *tárháza* is. A kultúra egészében a viselkedés, a köznapi és a szellemi közlekedés eszközeinek a *tárháza* is. S ez a tárház tartamát illetően nyelvről nyelvre változik. Mikor és kinek köszönök *kezicsókolommal*, és mikor és kinek *jónapottal*, hogyan s mikor váltok át tegeződésre, s egészében: hogyan szólítom meg a másikat – szóban, írásban.

A kétlaki ember számára a különbözőségek elsősorban nyelvben jelentkeznek, de alapjaiban kulturális elkülönülésről s egy emberben, egy szellemi térben óhatatlan konfrontálódásról van szó. Aki ezeket a konfrontálódásokat nem vállalja, könnyen kerül „senki földjé”-re (*Niemandsland*). Aki könnyedén, félvállról veszi ezt a szellemi, kulturális kétlakiságot, könnyen lehet *Dazwischen-Situation* rabja: semelyik világában nem lesz igazán, folyamatosan otthon. Ezt hívják németül „*heimatlos*”-nak, otthontalannak, ami konkrét fogalmi jelző is: akinek nincs hazája. S a nyelvi zavart, kevert, egyik nyelvben sem teljes állapotot *Zwischensprachigkeit*nek, *nyelvközöttség*nek nevezzük.

Hogy lehet ez ellen védekezni? Kizárólag folytonosan a tényleges és szellemi s ezzel nyelvi igényes kettősség vállalásával: ezt a kétnyelvű-kétkultúrájú állapotot nevezzük *koordinált kétnyelvűség*nek. Vagyis folytonosan egyeztetve lehetünk és legyünk jelen kettős világunkban, világunk kettősségében. Újra mondom: *koordináltan*.

Ami persze nem egyszerű vállalás. Svéd újtjáról beszámolva Illyés Gyula említ meg egy ott élő magyart, aki mindkét nyelven s kultúrában – a magyarban és a svédben – jártas volt, s e kettősséget vállalta. Ez a svédországi ötvenhatos magyar mondta neki, hogy a nyelveket meg lehet tanulni, de a csönd, egy-egy nyelv csöndje nem feledhető s meg sem tanulható igazából.

2

■ De még nagyobb erő tartja össze a nyelveket jelentésrendszerükben, *kognitív szövődékükben*. Egy német nyelvész (Weisgerber) *világkép*nek (*Weltbild*nek) nevezi azt az összefüggésrendet, *szemantikai hálót*, amelyen át látunk. A feszes szókapcsolatok, a szólások a csúcst jelentik csak ennek az egyedi világlátásnak. Minden nyelvben és nyelven így van ez: végeredményben egy-egy közösséget összetartó kultúra nyelvi levonata ez: az angol nyelven élőben például szervesen egybekapcsolódik a *rész* és a *párt* (*part and party*) – a németben sokkal többszálú ez a háló (pl. *fahren, erfahren, Gefahren*). A magyar nyelvben különösen erős ez a szavakon, szótöveken átfutó szálakkal összetartó rend: reális gondolkodású – mérnök – feleségem idegeire megyek még most, ötven év után is folytonos felfedezéseimmel, hogy például rászemlék összekapcsolódó fogalomszavakra, mint *szab, szabad és szabály*. Hiszen ki

gondolna tételesen arra, hogy a *folyik* igéből egyszerű műveltetéssel születik a *folytat*, a *folytatás*, s hogy az elvonatkoztatás felé nyíló nagy lehetőségeinkkel hogyan lesz az *ásni* szimpla igénkből *áskálódás*. Például – mert a példák tára csodálatosan kreatív anyanyelvünkben kimeríthetetlen!

Ezeket a *kognitív szálakon* át az értelmi nedvek hatalmas hálórendszerben futnak bennünk, s nem fölös büszkeséggel, csak tényként mondom: így, ezáltal vagyunk magyarok minden rezdületünkben, értelmi kultúránkban.

Pláne a magyar kreatív nyelv, vagyis tért nyit a beszélő saját szóképzési ingerenciáinak. Tehát egy nyelvben való létünk sokkal több, mint pusztán nyelvhasználat. Kuncz Aladár a *Fekete kolostor* című regényében hatalmas nyelvészeti tablóban írja le az indoeurópai nyelvek beszélő világát, ahol kijárt utakon járhat csak a beszélő, míg a magyar egy szabad játéktérben kedve szerint illeszti nyelvbe a mondandóját (ez *Az ember tragédiája* többnyelvű, közös előadásakor válik nyilvánvalóvá).

3

■ Hogy az „*idegenben élni*” témánkhoz lekanyarodjam ezekről a szélesebb utakról, első kérdésként felmerül nyomban: na de hogyan élsz meg idegenben két ilyen szövedéki rendszerben létező, működő nyelv világában? Meg tudsz-e élni egy kettős világképben, két világkép együttes jelenlétében – anélkül, hogy belezavarodnál? Vagyis lakható otthon-e a *kétnyelvűség-kétkultúrájúság*? Pláne ha itt, Norvégiában, ez a kettősség – ahogy tapasztalom, hallom – eleve hármasság az angol nyelvűség erős jelenléte miatt. (S maga a norvég is, úgy tűnik nekem, egy *eleve-híd-nyelv* – na de ez az alapkérdésen nem változtat: *élhető szellemi létezésre ad-e módot az idegenben élt élet*?)

A válasz nyilvánvaló: kell hogy legyen mód továbbra idegenben is kulturális létezésre, csak éppen a kérdés: hogyan? Mert a teljes kétnyelvűség-kétkultúrájúságra való törekvés sokszor és sokaknak sziszifuszi erőlködés. Ez erősen szellemalkat kérdése: ismerjük a nem szaknyelvi fogalmat: *Stockungar*. Rengeteg kiváló szellem van, amelyik ellenáll az anyanyelv akár ideiglenes elhagyásának is: csak egyetlen nyelvi forrásból, az anyanyelvből képes táplálkozni. Hogy mást ne mondjak: az Amerikából hazatérő (s a Romániához csatolt Erdélybe hazatérő) Tamási Áron, vagy a sokoldalú-ragyogó Kós Károly képtelen volt erre a környezetük miatt amúgy megkívánt, elvárt kétnyelvűsége. Kibújni a fentebb említett anyanyelvi hálóból tehát csak keveseknek sikerül úgy, hogy ez ne járjon szellemi veszteségekkel, sőt: sérülésekkel. Magam csak nagyon kevés, a kétnyelvűség-kétkultúrájúság teljességében élő embertársunkat ismerem – olyan szintre gondolok persze, mint a *Neue Zürcher Zeitung* kiváló újságírója, majd a budapesti Andrassy egyetem tanára, aki néhány héttel ezelőtt az MTA tagja lett: Oplatka András.

Célunk mi lehet, ha idegenbe vetett a sors? – kérdezi bennem összefoglaló szándékkal a nyelvész: s ez lenne a tanácsom annak, aki mostanában kezdte, kezdi a szellemi kétlakiságot: minél erősebben megtartani magát az anyanyelv szövetében s mellé, belé építeni az idegen világ nyelvét s nyelvén át a kultúráját. (Mi a kultúra: egy közösség működési rendje, *the engineering secrets of a community* – ahogy egy svájci szociológus fogalmazza: *Betriebsgeheimnisse*.) Tévhit, amit Svájcban és Stuttgartban is nemritkán tapasztaltam, hogy a tudatosan nyelvét, magyar világát elfelejteni akaró ember hamarabb jut el a vágyott nyelvi, kulturális világ, a befogadó idegenség küszöbére. Megismétlem: így csak a *senki földje*, az a bizonyos *Niemandsland* lesz egyre szélesebb – és ijesztőbb üresség. S a *nyelvközöttség* mind fenyegetőbb.

A *kétnyelvűség-kétkultúrájúság* kötelező stáció – még annak is, aki ilyen-olyan okból eltökélte, hogy váltóra viszi az életét. Már a saját életét (ami jobbra igazából nem sikerül). Ám a gyermekei már nem magyarok, s ha ez eredménynek számít, ak-

kor: az a tudatos nyelv-és kultúraváltónak (ami egyben entitásváltás is). A második nemzedéknek sikerül tehát, többnyire azzal az érveléssel, hogy „*legalább a gyermekeinknek legyen jobb élete*”.

4

■ (Most elhagyom magamban a nyelvészt és a *közéleti-diplomata embert* hagyom szólni.)

Az idegenben megkezdett élet akkor sem lesz tényében más, ha magyar nemzeti gondolkodó a magyar migráns. Hogy a „külföldre távozó” magyarok legtöbbször átvált a második, legfeljebb harmadik nemzedéssel a befogadó közösség nyelvére, kultúrájára, identitására (s ez utóbbira a legelőbb!), tény. Félek, hogy az első nemzedék azonban – így is, úgy is – rámege erre a váltásra...

Rámege ideje, felhasználódnak szellemi energiái arra, hogy kiegyensúlyozza létét, mint aki egy patak egyik partjáról átlépdél, átlép a másik oldalra. Lényeges törekvése természetesen, hogy mindig nyereségnek élje meg a váltás kettősségét. A kétnyelvűséget, a kétkultúrúságot. A kialakulató, „sarjadzó” kettős identitást. A világ kettős lencsén át való látását. Az ezzel járó fegyelmet, önfegyelmézést.

(Jó szellemű emberek ezt a nyelven s kultúrán belül igyekeznek elérni: de vannak, akik nagy autókkal érkeznek „haza”, vastag bukszával hadonásznak, vagy éppen kioktatják magyarságból az otthon maradtakat.)

Ennek nyilvánvalóak az önszuggesztív okai.

A német nyelv tiszta jelét adja a valóságos helyzetnek. Hogy az idegenben való élet: *nyomorúság*. Az *Elend* szó ezt bizonyítja etimológiájával: „*eli land*” – idegen föld (vö. angolul) a *Hildebrandslied* szövegében ezt jelenti. Ennek e nyelvi példával bizonyított tényével tisztában kell lennie, számolnia kell(ene) egyénnek és közösségnek.

Na itt komoly elmaradásaink vannak. Csak felsorolok néhány pontot a sürgető tennivalók közül – a magyar polgári oldal kormánya, nem vitás, igyekvéséről bizonyosságot tesz, lásd: állampolgársági kérdés, választói jog terén. De sokkal életszerűbben kellene kereteket szabni a különböző szintű és jellegű magyar összetartozásnak. Kérdések hada vár válaszra:

– Mennyire fontos a magyar nyelv tudása?

– Irodalmunkhoz tartoznak-e nem magyarul írt művek (mint Kristóf Ágota vagy Nadj Abonji Melinda művei)?

– Eleget tesz-e a törzsország a „kinti magyarok” valóságos „hálózatban tartásáért”. Ennek mind elméleti, mind szervezeti hiánya is kiáltó?

– Van-e (s ha nincs, miért e hiány) a néhány éve kivándorló magyar fiataloknak valamiféle járószalagja, elmenetelüknek valamiféle regisztrációja, az új alkotmányban *expressis verbis* kimondott: magyar állampolgároknak járó gondoskodó, segítő apparátusa?

– Hiányzik az egyéni és a közösségi létezés intézményes támogatása (egyediek, mint a tehetséges kutatók néhányának a hazatérítése részkezelési jel csupán).

Minimum lenne a külhoni kis – jobbára kulturális – egyesületek, társaságok összefogása, együttműködése. Ha elmegy egy hazai művész vagy tudós ember egy egyesülethez szerepelni, előadni, miért ne járhatná végig a környék magyar köreit? Akár úgy is, hogy a befogadó nem magyar közösség is részt vehessen ezeken a rendezvényeken, hiszen a kikerülő, kivándorló magyar körüli társaság bevonása nemzetközi kapcsolati bővüléssel, gazdagodással jár?

Kérdés, miért nem élünk – Magyarország és „magyar emberek” – ezzel a hatalmas adománnyal. Annak a hatalmas lehetőségével, hogy hazánk – Magyarország – kinyílt, kinyílhatott, a szabadon közlekedő világ része lett. Ami puffancs szó, de a valóságban hatalmas esély.

Változhat a világ. Bármikor megtörténhet, ami a majtényi csata vagy a kiegyezés utáni időkben: hogy Magyarország lett bevándorlási célpont. Hogy Magyarország bevándorlási ország lett. De nyilvánvalóan nem elég, hogy erről politikusi aranzsájak szóljanak. Hogy egy virágzó Magyarországra majd visszatér a most *elcsángáló, kitan-torgó* félmillió magyar fiatal. Mert ennek a mostani kivándorlásnak – népesedésileg, gazdaságilag (nem tagadható) beláthatatlan következményei lehetnek. Hogy száraz-szakmailag fejezzük ki: nyilván tarthatatlan, hogy Magyarország a külföldnek termeljen munkaerőt. Hogy a befektetés Magyarországon történjék, a megtérülés pedig – minimálisan megmutatkozóan az adó fizetése – a külföldi adókasszába szálljon.

Összetett kérdés ez, hátrányokkal és előnyökkel járó elegy. (Például míg aki „kint” dolgozik, nem fizet ugyan odahaza adót, de nem munkanélküli, s támogatja az otthon maradtakat.)

Kijózanítóak a legújabb adatok – állampolgárság, választási részvétel szerény számai. Mielőtt beszélgetésbe fognánk, megemlítek még egy nyelvi példát: a lélekben való magyarság kettős megélhetőségére. Itthon és otthon, kétfelé lehet egyszerre otthon lenni. A magas hangrendű változat (*itthon*) mindig azt jelöli, ami közelebb van, amit ismerek, már tudok, a mély hangrendű változat (*otthon*) pedig azt, ami távolabb van, és még nem annyira ismert, felfedezésre vár. *Itthon* és *otthon* – komoly lehetőség nekünk a szellemi, kulturális, lelki kettősségre. Veszélyes – nyelvi példáim fentebb bizonyították – e kettősség megbontása, megzavarása.

Aki most itt él, e kettősségnek embere – nem foglya, hanem e kettősség élvezője. Ha akarja. Ez a néhány szó, s remélem, a most következő beszélgetés ebben a meggyőződésben fogan: hogy egyéni tudatosság és közösségi vállalás, szervezethez tartozás remti meg, növeli meg annak a lehetőségét, hogy ez a kényszer, szükség, sors vagy vállalás esélyt jelentsen, gazdagodást, többletet az életben.

Utóirat

■ Hazafelé, amikor a repülőgépen már felvillant a leszállást jelző lámpa, és elhangzott a „csatoljuk be övünket” felszólítás, elővettem a kis fehér zacskót, mely a rosszullett tartalmát hivatott elnyelni, és írni kezdtem. Pontosan abban a másodpercben tettem pontot az (alábbi) írás végére, amikor a gép gumikereke a betonra topant. Írás közben eszembe jutott a morbid gondolat: ha most lezuhannánk, és a megmaradt roncsok közül előkerülne ez a kis írás (két oslói magyarnak: Bozó Szilviának és Madai Péterneknek címezve)...

„Vasárnap viccesen és könnyedén beszéltem halálosan komoly, személyes, sorsfordító dolgokról, de tudtam, hogy nyitott vagy nyíló sebekben vájkálok, még akkor is, ha a huszon-egynéhány fős hallgatóság nem óhajt sorsáról, mulasztásairól tudomást venni. Mély meggyőződésem, hogy arra születünk, hogy ki-ki a maga sorsát élje, ahova született. Mindenkinek valamiféle hasznossági kódot kell betöltenie, ami csak ritka esetben érthető a világ egy másik részén, még akkor is, ha pillanatnyilag számunkra hasznosabb is, ha máshol élünk.

Az idegenség miatti idegbaj a sors legtermészetesebb és egészséges jelzése arra, hogy vigyázz, elhibázod az életedet. Az egyetlen életedet, amelyet úgy kell leélned, mint egy méhecskének, akinek egyetlen dolga van a létben: hogy beporozza azt a virágot. Azt az egyetlen lehetséges virágot!

Aki nem így él, önző pancser, esélye sincs a boldogságra!”
(és lent a gép)

K. úr szabad

9.

■ Az est meglepetései ezzel nem értek végett Kosef J. számára. Miután visszajutott a börtön területére, azon nyomban az épület központi szárnyába igyekezett, mert alig állt már a lábán a fáradtságtól, és nagyon vágyakozott a szalmazsákja meg a vaságya után. Felment a lifttel az emeletre, elhaladt Fabius mellett, aki hangosan horkolt a folyosó végén levő őrhelyén, és – amennyire halkan csak tudott – odabotorkált az ötvenes cellához.

A cella zárva volt.

Kosef J. nem is bírta meglepődni, nem tudott már gondolkozni, sőt semmilyen emberi reakcióra nem volt képes. Dermedten és legyőzötten állt ott, a *saját* vasajtaja előtt, mint akit lebénított a döbbenet. Csak hosszú percek elteltével tért magához ebből az apatikus *sülyedésből*, majd lassú mozdulattal a vasajton levő ablakocskához nyúlt, és óvatosan, nesztelenül résre nyitotta, hisz látni akarta, *ki* van bent.

Egy ember volt bent.

Azaz, egy *másik* ember, és nem ő, Kosef J., de mindazonáltal az ő, vagyis a Kosef J. cellájában.

„Hm”, dünnögte ösztönösen Kosef J.

A férfi a hátán aludt, arcán pedig tökéletes nyugalom honolt. A cellán látszott, hogy kitakarították, fertőtlenítették, az ágyneműt pedig kicserélték.

Kosef J. felébresztette Fabiust.

– Hát még nem ment el? – kérdezte a fegyőr, inkább álmosan mintsem csodálkozva.

Kosef J.-nek nem sikerült megőriznie a nyugalomát. Hova ment volna? Még senki nem mondta meg neki, hogy *hova* kell mennie. Ő immár teljesen felkészült arra, hogy elmenjen a börtönből, sőt, ő tényleg el akar menni. De ezek a szabályzati formások annyira lassan zajlanak. Honnan tudja ő, hogy mit kell csináljon, hogy hova kell menjen és mit kell kérjen? Neki senki nem mond el *semmit*. Miért nem mond el neki senki semmit? Mégis milyen bajuk van vele? Mit gondolnak, meddig bírja ő ezt a bizonytalanságot? Tudják *ők*, hogy mi történhetett volna *vele* épp azon az estén? Törődik egyáltalán valaki az ő sorsával? Senki. Hogy lehetséges ez? Vajon mi történt volna vele, ha nem találkozik véletlenül a gyerekekkel? Szerencsére ott találta a gyereket meg a kövekkel kitöltött gödröt, amit ki lehet üríteni, hogy *járat* keletkezzen a börtönfal alatt. Tudja azt Fabius, hogy a konyha mögött van egy *járat*, ami a börtönfalon túlra vezet, és ami általában jó illatú, szikrát hányó kövekkel van kitöltve, de amelyeket bárki bármikor ki tud szedni és vissza tud rakni? Nos hát tudja? Mi a véleménye Fabiusnak, mint helyettes főfegyőrnek, erről az egész *helyzetről*? Egy falon átvezető járat – hát normális dolog az egy börtönben?

– Oh, nem! – sóhajtott fel Fabius.

Kész zűrzavar, igen, Kosef J. kénytelen ily módon jellemezni ezt az egészet.

– Na, azért nem kell túlozni – ellenkezett a fegyőr.

Mert hát tessék, egy ember tartózkodik az *ő* cellájában, abban a cellában, amely mindig is az *övé* volt. Ez a cella az idők során Kosef J.-nek szerves részévé vált, olyan lett, akár egy védőburok, amit állandóan magával hord, a lelkében, a húsában, a hátán. És

erre fel most csak úgy beköltözik oda egy idegen, egy ismeretlen, egy *akárki*. Milyen jö-
gon, kérdezi Kosef J. Hát nem az lenne a normális, hogy amíg ő hordja még a börtön fe-
gyencruháját, addig akadály nélkül használhassa a régi celláját, és előírás szerint kapja
meg a napi ételadagot meg *minden mást*? Mégis most mihez kezdjen? Mihez?

– Nem tudom – ásított egy akkora Fabius, hogy minden arccsontja megroppant. Ta-
nácstalanul bámulta Kosef J.-t, majd megismételte: Nem tudom.

Ám ennek ellenére megpróbáltak együttesen valami megoldást találni.

Kosef J. annyira fáradt volt, hogy bármelyik üres cellában hajlandó lett volna lefe-
küdni. Csakhogy nem állt rendelkezésükre egy üres cella sem. A fegyőri szálláson azért
éppenséggel nem alhatott, elvégre még mindig *azt* a bizonyos ruhát hordta. Fabius szí-
vesen eldiskurált volna vele reggelig, egy kockajáték fölött, de Kosef J. kijelentette, hogy
túlságosan fáradt, és különben is, másnap reggel nagyon fontos elintézni valója van a
raktárban.

– A közösbe! – örvendett meg Fabius az ötletnek – Ha akarja, betehetem egy közösbe.

De Kosef J. tudja jól, hogy mit jelent a „közös”. Az nem volt más, mint egy fülledt
hálóterem, amibe emeletes ágyakat zsúfoltak, s tele volt förtelmes szagú, horkoló férfi-
akkal, akik még rád is léphettek az éjszaka kellős közepén.

– Nem, köszönöm – utasította el Kosef J. az ajánlatot.

Összeomlottan ült arra a székre, amin általában Franz Hoss szokott üldögélni. Kije-
lentette a fegyőrnek, hogy *teljesen* legyőzöttnek érzi magát. Sőt beismerte őszintén,
hogy ő fél. Mert ő, Kosef J. immár egy végképp elesett ember. Nem talál az agyában
egyetlen egy épkezláb gondolatot sem. Nem talál az egész lényében egyetlenegy határo-
zott vágyat sem. Vagy legalább egy célt, netán értelmet, semmit.

– Bátorság, bátorság! – sóhajtott szinte elérékenyülve Fabius. – Hát pont most?

Igen. Mindent megevett a fene. Kosef J. a végső lemondás határáig jutott. Már a rak-
tári ruhák sem kellettek neki.

– Hogy lehet ilyet mondani – győzködte Fabius – Hisz az élete még csak most kezdődik.

– Már öreg vagyok – felelte Kosef J.

– Dehogy, inkább én vagyok öreg – kontrázott a fegyőr.

Kosef J. kijelentette, hogy ezzel nem ért egyet. Fabius erre kijelentette, hogy ő pedig
a Kosef J. által mondottakkal nem ért egyet. A fegyőr magát optimista jellemnek nevez-
te, aki hisz a jövőben, az igazságban és az emberi boldogságban.

– Baromság! – legyintett Kosef J.

Fabius erre nagy vehemenciával reagált. Hogy?! Egy semmiség, egy jelentéktelen kis
akadály miatt Kosef J. csak úgy feladja? Hogy teheti ezt Kosef J., akit mindenki a szilárd
és becsületes jelleméről ismert, és aki mindvégig a tökéletes fogoly mintapéldája volt?

– Tényleg? – csodálkozott Kosef J., akit hirtelen érdekelni kezdett, hogy milyen vé-
leménye van az öreg fegyőrnek róla.

Fabius bólintott. Hiszen Kosef J. számtalanszor bebizonyította az évek során, hogy
erős és türelmes egyéniség. Igen, igen, egy szívós, megbízható és erős ember. Semmi, de
abszolút semmi nem tudta megtántorítani vagy megtörni. Fabius kijelentette, hogy ezért
módfelett csodálta. És mindig is tisztelte. Őszintén szólva élete során nem látott sok
olyan foglyot, akiket az övéhez mérhető belső erő, sőt – ha szabad ezt a szót használnia
– *méltóság* jellemzett volna.

– Akkor is, amikor vert? – kérdezte Kosef J.

– Hogyhogy amikor vertem? – értetlenkedett Fabius.

– Hát hogy akkor is? Akkor is ezt gondolta rólam, amikor vert? – türelmetlenkedett
Kosef J.

– Vertem, de azért tiszteltem – magyarázkodott a fegyőr.

– Könyörtelenül vert, minden alkalommal – folytatta Kosef J. – De mit gondolt
közben?

Erre Fabius lassan, pepecselve nekifogott egy cigaretta előkészítéséhez, és közben megpróbált valami választ találni. Be kellett vallania, hogy nem gondolt úgy igazán semmi különösrre.

– Na, de mégis, mégis – erősködött Kosef J.

Arra gondoltam, hogy hova üssek – vallotta be Fabius, és rágyújtott a cigarettára. Majd, kissé röstellve, hogy nem kínálta meg Kosef J.-t, hozzátette: – Kér?

Kosef J. gyorsan rágyújtott a fegyőrtől kapott cigarettára.

– Kiváló szakértelemmel csinálta – morogta maga elő Kosef J.

– Hogyhogy? – csodálkozott el a fegyőr.

Kosef J. hát részletesen elmagyarázta neki, hogy mit is akart ezzel mondani. Fabius volt ugyanis a *legdurvább* a fegyőrök között. Persze a többi fegyőr is verte a rabokat, hisz mind verték őket, de Fabius sajátos *kifinomultsággal* csinálta. Franz Hoss például inkább hangosan káromkodott, és nem vert gyakran. De Fabius, ő hallgatott. És készült az ütésekre. Mindenki tudta a börtönben, hogy Fabiusnak kedves szokása a foglyok meglepetésszerű ütlegetése. Senki nem múlta felül ebben, ő ütött a lehető legerőteljesebben és a legváratlanabb pillanatokban. És egyik fegyőr sem volt képes olyan egyedi képzeletérővel kiválasztani a fogoly testén az ütés célpontjait.

– Ezt komolyan mondja? – kérdezte Fabius ébredező büszkeséggel, szinte biztatva Kosef J.-t, hogy folytassa a jellemzését.

– Mindenki félt öntől – jelentette ki Kosef J.

– Mindenki, ugye? – dünnyögte a fegyőr, akár az öregemberek, ha izgalmas történetet hallgatnak.

– Hosszú, hosszú éveken keresztül – tette hozzá Kosef J.

– Így van ez – legyintett Fabius – Borzasztó gyorsan elrepül az idő.

– Leginkább a könyököket és a sípcsontot ütötte – mesélte Kosef J.

Nagyot szívott a cigarettájából, majd farkasszemet nézett az öreg fegyőrrel, és megkérdezte:

– Meg tudná mondani, hogy mi az ördögért ütött mindig a könyökhöz vagy a sípcsontoz?

– Nem tudom – feszengett a székén Fabius – Tényleg nem tudom.

– De tudnia kell – biztatta egy fokkal hangosabban Kosef J.

Fabius székével együtt hátradőlt, fejét a falnak támasztotta, és úgy tűnt, hogy valami távoli dologra gondol, talán egy halovány, régi elmékre.

– Mert a *csontokat* szerette ütni – segítette ki Kosef J.

– Meglehet – hagyta rá a fegyőr. – De a nagy fegyelmezetlenség is megkövetelte.

Kosef J. a fegyőr irányába fordította fejének a jobb felét, lefogta a fülét, és félresimította a hajfürtöket, hogy a behegedt seb láthatóvá váljék.

– Látja ezt? Ezt öntől kaptam.

– Tőlem? – szeppent meg Fabius.

Lábra pattant, és figyelmesen vizsgálni kezdte a forradást. Kosef J. érezte, amint az öreg fegyőr ujjai ide-oda matatnak a nyakán meg a füle fölött. A puha és meleg ujjak érintése meglehetősen kellemes volt. Szinte azt lehetett mondani, hogy az egyszerű kézrátétel nyugtató és gyógyító hatást fejtett ki.

– Itt? – kérdezte Fabius, és remegni kezdtek az ujjai.

– Ott.

– Igen – szólt a fegyőr, mint aki sikertelenül keresi a választ valamire.

– Tudja, mennyi vér folyt abból a sebből?

– Sok – harapta el a szót Fabius.

– Napokig vérzett – nyomatékosított Kosef J.

Fabius visszaült a helyére, ahol szomorkásan és enyhén szórakozottan dohányzott tovább.

– Egyszer belém is rúgott – folytatta Kosef J. nyugodt hangon, a szemrehányás szándéka nélkül.

– Én elhiszem, ha mondja – bizonygatta a fegyőr, mert attól tartott, a volt fogoly ne kiáll ott levetkőzni, hogy a többi beforradt sebét is megmutassa.

Ismét a falnak támasztotta a fejét, és a mennyezetet bámulta. Arckifejezése egy ihlettől átszellemült emberére emlékeztetett, aki csak a megfelelő percre vár, hogy egy nagy igazsággal ajándékozza meg a világot.

Kosef J.-n is látszott, hogy teljesen az emlékeibe merült. Nem tudta volna megmagyarázni, hogy miért is kezdett egy efféle társalgásba. Ezek a dolgok hivatlanul és ok nélkül tódultak az emlékezetébe. Ugyanakkor nagyon remélte, hogy mindaz, amit így megidézett, nem fogja kellemetlenül érinteni vagy netán megterhelni Fabiust.

– Nem, dehogyan – nyugtatta meg a fegyőr.

– Elvégre ön – mondta Kosef J. – a szemeim előtt öregedett meg.

Fabius füstkarikákat kezdett fújni, minél magasabbra küldve őket.

– Öregkorára azonban már megunta az egészszet, és hagyta a fenébe azt a sok ütlegetést – folytatta Kosef J.

Fabius erre megkérdezte, hogy emlékszik-e, mikor verte meg utoljára. Kosef J. pontosan emlékezett: tíz nappal azelőtt. Fabius csodálkozott ezen. Tíz nappal azelőtt? Tényleg? Igen, válaszolt határozottan Kosef J. Igaz ugyan, hogy nem számított igazi verésnek, mert csak egy egyszerű ökölcsapás volt. A fegyőr az egyik vacsoraosztáskor adta, egyenesen az arcába. De Fabius enyhén ideges lett. Mert ő nem *ezt* kérdezte. Ő a legutolsó verésről érdeklődött. Ami az utolsó verést illeti, a szónak abban a *másik* értelmében, felelt Kosef J. rövidebb gondolkodás után, hát, be kell vallania, hogy az bizony két évvel azelőtt esett meg.

– Emlékszem rá – élénkült meg az öreg.

– Emlékszik? – jött izgalomba Kosef J. is.

– Vasárnap volt épp, ugye? – mesélte furcsa elérzékenyüléssel Fabius.

– Igen, vasárnap volt, valóban – bólogatott Kosef J.

– Miután visszatértünk estefelé a kertből – folytatta Fabius.

Amikor látta, hogy az öreg fegyőr milyen pontossággal eleveníti fel *közös* emlékeiket, Kosef J. egyszerűen nem bírta elfojtani a hirtelen kitörő lelkesedését.

– Igen! Igen! – kiáltotta.

– Irtózatosan megütöttem akkor – emlékezett a fegyőr.

– A tarkómat, a tarkómat ütötte meg, de keményen.

– És a fogait, nem?

– És a fogaimat, igen.

– Óh, istenem! – sóhajtott Fabius.

Hosszan néztek egymásra. A fegyőr ráncos arcára települt öregséget itt-ott nyugtalan vonások törték meg. Kosef J. legszívesebben megölelte volna Fabiust, amiért ilyen apró részletekre is emlékezett.

– Nagyon utált engem? – kérdezte félénken.

– Nem – mondta Fabius – Félttem öntől. Ez az igazság.

– Tessék? – lepődött meg Kosef J. – Félt tőlem? Márminthogy tőlem, személyesen?

Fabius szégyenkezés nélkül beismerte, hogy mindig is félt Kosef J.-től. Különbösen azt sem titkolta, ha már erről volt szó, hogy általában véve a foglyokat nagyon félelmetesnek találta. Ezért vált szokásává az, hogy üsse őket. Félelemből. Vagy azért, hogy elűzze a félelmét. Franz Hoss, a felettese, nos ő már sokkal közönyösebb s talán faragatlanabb is volt. Így aztán nem csoda, hogy ritkán verte a rabokat, hiszen ő nem *félt*. Fabius azonban állandó rettegésben élt a foglyok arcának, mozdulatainak, sokaságának látványától.

– Érti? – zihált Fabius, mert az esedező magyarázkodás kifárasztotta. – Éveken át rettegésben éltem, minden egyes nap. Ebben a rettegésben vénültem meg. Nem volt könnyű, az biztos.

Kosef J. ezt azonban nem tudta elhinni, és szóvá is tette:

– Nem hiszek önnek, Fabius úr. Becsületemre mondom, hogy ezt nem hiszem el.

A fegyőr felállt a székről, és kis léptekkel járkálni kezdett.

– Pedig féltem, igenis, féltem – motyogta.

Mert ugye miből is állt az ő élete? Hát *életnek* lehet azt egyáltalán nevezni, amit ő megélt? Ott a börtönben, szinte *ugyanúgy*, mint a foglyok? Együtt lakni, együtt enni, együtt aludni velük, és vég nélkül felügyelni meg őrködni felettük, a belekeseredésig... S erre még ráadásként jött az a nyomasztó félelem, ami minden pillanatot kibíráhatatlanná tett. Voltak éjszakák, amikor a kízó félelemtől egyáltalán nem tudott elaludni, nyöszörgött, remegett, forgolódott, és rémisztő látomások gyötörték. Örületbe kergette az az érzés, hogy a börtönben levő temérdek fogoly kígyó formájában mind feléje csúszik és tekereg. Igen, határozottan és tisztán érezte, hogy az *összes* rab, tehát Kosef J. is, mindannyian, folyékonyvá válnak, és kiszabadulnak a cellaajtók alatti keskeny réseken vagy a falak repedésein keresztül. S miután kijutottak, mind *feléje* folydogálnak és szivárognak, hogy magukhoz ragadják, hogy felfalják, hogy nyomtalanul *eltüntessék*. Hosszú évekig élt ennek a kízó félelemnek a markában. És semmilyen más módon nem tudott úrrá lenni magán, csak ha *verte* a foglyokat. De ezzel a *veréssel* sem ért el túl sokat, mert ezek a hirtelen és pillanatszerű kitörések egy még iszonyatosabb rémületet tápláltak a lelkében. Annak ellenére, hogy közben a teste némiképp megnyugodott, és elhagyta az az átkozott remegés, minél többet ütötte a rabokat, sajnos annál terheltebbé vált a lelkiismerete. Mert neki, Fabiusnak igenis van lelkiismerete. Bizony.

– Higgye el nekem, Kosef úr, higgye el – rimánkodott könnyes szemekkel és szinte habzó ajkakkal.

– Elhiszem, Fabius úr, persze, hogy elhiszem – nyugtatta Kosef J.

Mindig, amikor kiosztott egy jókora *verést*, határozottan megkönnyebbült. Rövidebb ideig, talán fél napig, vagy néha egész éjszakákon át, ismét embernek érezte magát, uralkodni tudott önmagán, sőt ilyenkor egy bizonyos jószág lelkülete járta át, igen... Lehetetlen, hogy Kosef J. ne emlékezne erre a lényeges dologra: az esetek többségében, amikor a foglyokat nehéz munkára vitték ki, és Fabius őrizte őket, nos ezen alkalmakkor ő soha nem kényszerítette a foglyokat emberfeletti erőfeszítésre. El kell ismernie Kosef J.-nek, hogy *ebből* a szempontból Fabius volt mind közt a legengedékenyebb fegyőr. Soha nem csinált *ügyet* abból, ha nem dolgoztak eleget, és soha nem is sürgette vagy verte őket, ha nem *fejezték be* a kiszabott munkát. Épp ellenkezőleg, a többi fegyőrtől eltérően, ő gyakran megengedte, hogy kinyújsák a szüneteket, és kedvükre cigarettázzanak.

– Így volt, Kosef úr? Így volt? – kérdezte siránkozó hangon Fabius.

– Mí tagadás, így volt – hagyta jóvá Kosef J.

És ha jobban megvizsgáljuk azt a *verést*, amit időnként valóban *kiosztott* a foglyoknak, azt is el kell ismerni, hogy soha nem volt halálos! A verés természetét tekintve még annyira sem volt súlyos, hogy a fogoly egészségét tönkretegye, vagy hosszabb ideig alkalmatlanná tegye a munkára. Az ugyan tagadhatatlan, hogy nagyon fájdalmas verés volt, talán a börtönben alkalmazott legfájdalmasabb verés, de csupán és kizárólag a *verés pillanatában*. Kosef J.-nek bizonyára erre is kellett emlékeznie.

– Hogyne! – értett egyet vele Kosef J.

Senki nem állíthatja, hogy Fabius ütései miatt sokáig nyomta volna az ágyat. Más fegyőrök koponyákat és mellkasokat zúztak be, húscafátokat roncsoltak és téptek ki. Hát csinált Fabius valaha is ilyesmit?

– Nem, soha!

És nem is vert olyan gyakran! Más fegyőrök sokkal gyakrabban verték a foglyokat. Mert az az igazság, hogy ő a hétnek csak *bizonyos* napjain vert. Vagyis kimért rendszerességgel csinálta, igen, ez így igaz. Mindenik fogoly ismerte Fabius ütlegetési órarendjét. Pontosan tudták, hogy a hétnek melyik napjain, a napok melyik óráiban, és az óráknak melyik perceiben éri utol Fabiust az ütlegetés *kényszere*. Igen, a foglyok ezt mind tudták, és talán *ezért* éltek annyira rettegésben. Másként szólva azért rettegtek, mert várniuk kellett ezekre a pontosan meghatározott percekre, és mert mindannyian tudták, hogy közülük egyvalakinek – a menekvés reménye nélkül – el kell viselnie azon percek örületét. Ez a tudat talán elviselhetlenebb volt magánál a verésnél.

– Meglehet – bólogatott Kosef J.

Mi több, Fabius soha senkire nem szállt rá. Más fegyőrök általában – fene tudja miért – kiszemeltek maguknak egy-egy foglyot, akit aztán hónapokig vagy akár évekig rendszeresen vertek. De Fabius soha nem csinált ilyet. Ő mindig taláalomra választott. Mert ő személyesen senkire sem neheztelt. Amikor pedig rájött a roham, és egyszerűen muszáj volt neki azonnal megverni valakit, Fabius mindig is véletlenszerűen választott. Vajon ez a kiszámíthatatlanság jobban megviselte a foglyokat, mintha tudták volna, hogy pontosan kit fog következőleg *megütni*?

– Igen, mindenképp – vélte Kosef J.

– Sajnálom. Őszintén sajnálom – mondta erre Fabius.

– Ez van – és egy kis szünet után: – És most?

– Most már nem érdekel – legyintett a fegyőr.

Az utóbbi két évben *valami* történt vele. Ő sem tudta volna megmagyarázni, hogy micsoda. Annyi biztos, hogy lenyugodott. Talán az öregség miatt. A foglyokkal *szemben* érzett nyugtalanság átalakult, és immár önmaga ellen irányul. Fájt neki valami, fájt neki, hogy ilyen *gyorsan* megvénült. Kezdetben nem értette a dolgot. De idővel észrevett valamit, ami véglegesen feldúlta a lelkét. Észrevette, hogy a foglyok sokkal jobban bírják az idő múlását, mint ő. Ezek az emberek, akik már *eleve* öregebbek voltak nála, mind tökéletesen konzerválták önmagukat, arra várva, hogy *kijussanak*, és még éljenek. Mindeközben ő nem várt semmire, s ezért gyorsan meg is vénült.

– Hát nem borzasztó dolog ez? – sópáncodott ismét Fabius.

– De – értett egyet Kosef J.

– Most már nyugodt vagyok – folytatta a fegyőr – Tudom, hogy az egésznek kampec.

– Nem úgy van az – ébredt fel Kosef J.-ben a határtalan együttérzés. – Tenni kellene valamit.

– Nincs mit tenni. Immár nincs mit tenni.

– Micsoda igazságtalanság! – lázadozott Kosef J.

– Ugye? – nézett bambán Fabius, halványan reménykedve, hogy kap egy kis életerőt a másiktól.

– Örülni kell az egyszerű dolgoknak – lelkesedett Kosef J., és büszke volt erre a gondolatra. – Az égboltnak, a fűnek, a víznek.

Fabius, mint aki csalódott, ismét a mennyezetre szegezte tekintetét. Kosef J. temérdek tanácsot szeretett volna megosztani az öreggel, de a lendület valahogy elakadt az „égbolt”, a „fű” és a „víz” szavak után. „Mit mondjak neki, istenem, mit mondjak még neki?” Ott volt előtte ez a szerencsétlen ember, és ő nem tudott semmit mondani neki. „Mit tegyek érte, mit is tudnék *még* érte tenni?” – törte a fejét.

SEMMIT, jött valahonnan nagyon messziről a válasz. ABSZOLÚTE SEMMIT.

– Mondott valamit? – kérdezte a fegyőr, még mindig a mennyezetet bámulva.

– Semmit, abszolúte semmit – felelte Kosef J., majd lehajította fejét az asztalra, és elaludt.

ÚJ SICULICIDIUM – ÚJ GOLGOTAJÁRÁS

Lapok csángó jegyzeteimből

■ 1993 márciusában az RMDSZ III. Kongresszusa határozatának értelmében a Szövetségi Képviselők Tanácsa Nagyváradon kinevezi az Ügyvezető Elnökség alelnökei. A testületet az állammodell szerint működő Szövetség végrehajtó szervekét hozták létre a belső önrendelkezés működtetése céljából. A Művelődési és Egyházügyi Főosztály vezetésére engem neveztek ki. A Főosztály stratégiája az erdélyi magyar közösség önszerveződési mozgalmának ösztönzésére alapozott, létre kívánta hozni az önkormányzat iskoláinak, kereteinek számító testületeket. A csángó közösség sorsproblémáit kiemelt kérdésként kezeltük. A *Húszéves az RMDSZ* című kötet eseménynaptára 1995. március 4-re vonatkozóan ezt jegyzi fel: „Kolozsváron a Moldvai Csángó Magyarok Szövetsége képviselőjében Erőss I. Péter, Zudor Attila és Robu Bernard tanácskozik Takács Csaba ügyvezető elnökkel, Kötő József ügyvezető alelnökkel és Katona Miklós szervezési főelőadóval a moldvai csángó-magyar közösség szervezettebb bekapcsolásáról a romániai magyarság önépítési tevékenységébe a csángó-magyarság önazonosságának megőrzéséért kifejtett érdekképviseleti munkáról.” Egyöntetű volt a vélemény, hogy az addig Sepsi-szentgyörgyön működő Moldvai Csángó Magyarok Szövetségének székhelyét Bákó megyébe kell telepíteni a tevékenység hatékonyabbá tétele érdekében. Ezért 1995. április 29-re kitértük Klézsére az MCSMSZ tisztújító közgyűlését. Ekkor kaptuk az első jelzését annak, hogy a rendszerváltás ellenére a moldvai csángók új Siculicidium részesei.

Az RMDSZ-krónika erről a napról ezt jegyezte fel: „Félretájékoztattam, feltűzött csoport magyarellenes kirohanásokkal, jelszavakkal, fizikai erőszakkal megakadályozza Klézsén a Moldvai Csángó Magyarok Szövetsége tisztújító közgyűlésének megtartását, mert a Szövetség felvállalta a Bákó megyei 15 csángó-magyar település kulturális önszerveződésének koordinálását. A rendbontók az RMDSZ kisbuszából könyveket dobálnak ki és elégetik azokat, bántalmaznak az RMDSZ ügyvezető alelnökét is.” A közvélemény felháborodottan ítéli el, hogy Klézsén alapvető emberi jogok gyakorlását akadályozták meg, kisebbségben élő, identitásukat megőrizni akarókat félemlített meg. Május 3-án napirend előtti felszólalásában a Képviselőházban Márton Árpád a csángók alkotmányos jogainak tiszteletben tartását követelte.

Azonban a konszolidálódó demokrácia lehetőségeit, az anyanyelvi jelentős anyagi támogatás, az erősödő európai kisebbségvédelmi mozgalom feltételeit kihasználva folytattuk egy csángóstratégia gyakorlatba ültetését. 1997-ben, egy szlovéniai magyar lapban, a *Murattájban* megjelent írásomban erről a stratégiáról a következőket jegyeztem le: „Együttműködünk az MCSMSZ képviselőivel, és Emlékeztetőben rögzítettük a közös tennivalóinkat. Alapokat teremtettünk fizetett alkalmazott foglalkoztatására, megkezdődtek egy csángó-magyar székhely megvásárlásának és felszerelésének előkészületei Moldvában, előirányoztuk helyi szervezetek létrehozását, azzal a céllal, hogy olyan stratégia jegyében cselekedhessünk, amely megmenthet – főleg a déli és székely csángóknál – néhány félig asszimilálódott falut a teljes beolvadástól. Ennek a stratégiának az alapelemei a következők: magyar értelmiségi réteg képzése; magyar szakemberegálda felkészítése; a magyar nyelv bevezetése az iskolákba; tankönyvek megírása számukra; könyvjuttatási akció; kapcsolatteremtés Erdéllyel és Magyarországgal; a falvak közötti kapcsolat megerősítése; egy átmeneti csángó-magyar standard nyelv kialakítása; publikációk ezen a csángó-magyar standardon; a magyar kultúra terjesztése körükben; gazdasági fejlődésük elősegítése; közösségi önszerveződésük ösztönzése, hogy képviseletet nyerjenek az önkormányzatokban; magyar nyelvű iskoláztatásuk alapítványok segítségével. Ebben a stratégiai elképzelésben foglaltuk össze mindazt, amit a csángó-kérdés szakértői az asszimilációnak ebben az előrehaladott állapotában még elképzelhetőnek tartottak.” Mára ennek a stratégiának sok eleme megvalósult (Bákóban saját székhelye van az MCSMSZ-nek, Pusztinán csángó-magyar közösségi ház működik, kialakult a magyart anyanyelvként oktató tanintézetek hálózata, hogy csupán a legfontosabbakat említsem), de ez a folyamat is golgotajárás volt. Ennek bizonyítására a csángó-magyar önazonosság megőrzése leghatékonyabb eszközhöz, az anyanyelvű oktatáshoz való ragaszkodás kálváriáját idézzük. Közlök egy birtokomban levő 1999-es keltezésű esettanulmány-számba menő *Jelentést*, amelyet kérésre (akkor oktatásügyi államtitkár voltam) Sántha Attila miniszteriumi tanácsos készített a magyar nyelv tantárgyként való tanulásának lehetőségéről azon nem román etnikumú tanulók számára, akik román nyelvű tanintézetben tanulnak. A csángó-magyar

közösség részére akkor csupán ez a lehetőség kínálkozott az anyanyelv elsajátítására, kezdő lépésként a magyar anyanyelvű, teljes vertikumú iskolarendszer kialakításáig, amelyre a feltevéleket csak az 1/2011-es tanügyi törvény biztosítja.

A *Jelentés* könnyebb érthetősége kedvéért vázolom az 1999-es törvényes kereteket. Románia Alkotmánya a 6. szakasz 1. és 2. cikkelyében elismeri és szavatolja az önazonosság megőrzéséhez és kifejezéséhez való jogot, az állampolgárok közti egyenlőséget. A 20. szakasz arról intézkedik, hogy az állampolgári szabadságjogok gyakorlása az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata szellemében történik, s ha valamelyik hazai törvény szembekerül ezzel, vagy Románia által aláírt bármely nemzetközi egyezményvel, a nemzetközi szabályozás az elsődleges. A 32. szakasz szavatolja az anyanyelven való tanulás jogát, a 84/1995-ös Tanügyi Törvény átdolgozott változatának XII. fejezete az alkotmányos jogok gyakorlatba ültetését szabályozza. A 118. szakasz kimondja, hogy a nemzeti kisebbségeknek joguk van anyanyelven tanulni minden szinten és minden típusú tanintézetben. A 121. szakasz arról intézkedik, hogy azok a nem román etnikumú tanulók, akik román nyelvű tanintézetekben tanulnak, tantárgyként tanulhassák anyanyelvüket és közösségük történelmét. Ennek a jognak a gyakorlása érdekében a Kisebbségi Államtitkárság kezdeményezésére az Oktatásügyi Minisztérium a 3533/1999 március 30-i rendelete kidolgozta a román nyelven oktató iskolákban folyó anyanyelvi képzés metodológiáját. Figyelembe véve a minisztériumba beérkező jelzéseket, miszerint az anyanyelvű képzést kérelmezőket megfélemlítik, ugyancsak a Kisebbségi Államtitkárság kezdeményezésére az Oktatásügyi Minisztérium kibocsátotta a 3113/2000 január 31-i rendeletet, amely felhatalmazza a nemzeti kisebbségek érdekvédelmi szövetségeit vagy egyesületeit, hogy ezek kezdeményezhessék az anyanyelvet tanulmányozó csoportok megszervezését.

Íme, a jelentés szövege:

„1996. július 22.: Bákó megyei Klézse 29 lakója petíciót nyújt be a Bákó megyei tanfelügyelőségre, amelyben a magyar nyelv és irodalom, valamint a romániai magyar kisebbség történelme tanításának bevezetését kérvényezik falusi iskolájukban. Tizennégy hónap múltán, mert semmilyen választ nem kaptak, közvetlenül a bukaresti Oktatásügyi Minisztériumba juttatják el kérelmüket.

1997. szeptember 9.: A nemzeti kisebbségek oktatásáért felelős államtitkár, Béres András utasítja a Bákó megyei tanfelügyelőséget, hogy adjon helyt a szülők kérésének. A klézsei vezetés azonnal megtorló intézkedéseket fogantatosított a petíció aláíróival és azok gyermekeivel szemben. Az egyik szülő, Botezatu Victoria (aki tanúvallomást is hajlandó tenni azzal kapcsolatban, hogy milyen sérelmek érték őt és gyermekét), elmondja: a gyermekeket nyilvánosan megalázzák az iskolában, és azt vágják a fejükhöz: ha magyarul akarnak tanulni, menjenek Magyarországra, a szülőket pedig azzal vádolják meg, hogy ki akarják árusítani az országot. Botezatu egyébként annak ellenére vált a zaklatások áldozatává, hogy alá sem írta a magyar nyelv oktatását kérelmező petíciót, jelezte a helyzetet a Helsinki Bizottság romániai irodájának, de válasz onnan sem érkezett.

1997. október 12.: A Moldvai Csángó Magyarok Szövetsége a Bákó megyei tanfelügyelőséghez intézett levelében tiltakozik az ellen, hogy Jigău Constantin, a klézsei iskola igazgatója elutasította a szülők magyar nyelv oktatására vonatkozó kéréseinek iktatását, illetve csupán kettőt fogadott el a hozzá eljuttatott kérelmek közül. A szövetség azt is fölpanaszolja, hogy a kérvényező szülők közül néhányat folyamatosan zaklatnak a hatóságok.

1997. november 19.: a klézsei 1-es számú iskola válaszában azt állítja, a kérvényező harminc család közül csupán nyolcban van iskoláskorú gyermek, és hozzáteszi, iktatni csupán két egyéni kérvényt iktattak, ez pedig nem elégséges ahhoz, hogy bevezessék a magyar nyelv tanítását az iskolában.

1997. november–december.: 13 szülő fordul egyéni beadvánnyal az Oktatásügyi Minisztériumhoz, amelyben a magyar nyelv tanításának a bevezetését kéri 22 gyermek számára. A minisztérium ismét a megyei tanfelügyelőség hatáskörébe utalja vissza a probléma megoldását. Később néhány szülőt a kérvények visszavonására kényszerítettek. A gyermekeket ért megtorló intézkedések bizonyítékeként a jelentéshez mellékelik a nacionalista hangvételről ismert *Deșteptarea* című napilap 1998. március 2-i számának egyik cikkét. Az írásban egy csángó anya elmondja: a gyermeke sírva jött haza az iskolából, és arról panaszkodott, hogy szégyentábrára került a neve, ezért pedig ő, az anya a hibás, mert a magyar nyelv oktatásának a bevezetését kérte. A cikk valóságtartalmához már csak azért sem férhet kétség, mivel a szerző egyáltalán nem nevezhető a magyarok barátjának: a csángók magyar nyelvre való oktatását célzó kezdeményezést »nemzetellenes« tettnek minősíti.

1998. február 25.: Marian Bunghez, Bákó megye főtanfelügyelő-helyettese leutazik Klézseire, és igazolja, hogy a kérvények megalapozottak. Javaslatot tesz az Oktatásügyi Mi-

nisztériumnak, hogy a klézsei iskolában hozzanak létre két csoportot, amelyekben a diákok anyanyelvükön is tanulhatnak. Sajtókampányt indítanak Bunghez főtanfelügyelő-helyettes ellen, miután az elkövetkezőkben nem foglalkozik a csángókérdéssel.

1998. március 4.: Andrei Marga miniszter elfogadja a javaslatot, és utasítja az illetékeseket, hogy Klézsen induljon be a magyar anyanyelv oktatása. Florescu Paraschiva megyei főtanfelügyelő nem hajtja végre a miniszter utasítását. Ehelyett Ioan Andone Bákó megyei alprefektussal együtt azt javasolják, hogy a csángó gyermekek iskolán kívül, a helyi művelődési házban járjanak magyar órákra, a tanárokat pedig fizessék a szülők. E »megoldás« egyáltalán nem nevezhető megoldásnak, mivel a magyar nyelv ilyen formában történő oktatásához egyáltalán nem szükséges kérvény, ugyanis a szabad gyülekezéshez való jog az alapvető emberi jogok egyike.

1998. márciusa: Ciceu Antal beadvánnyal fordul a Bákó megyei tanfelügyelőséghez, amelyben kéri – a minisztériumi engedély érvényesítése érdekében –, hogy az 1997/1998-as tanév végéig felkészítő órákat tarthasson magyar nyelvből. Kérvényére nem kap választ. Ennek ellenére Ciceuhoz harminc diák feliratkozik; amit Florea Alexandru, a budai iskola igazgatója is megerősít. Duma András, a szülők képviselője ugyanakkor elmondja: néhány gyermeket, azok közül, akik beiratkoztak Ciceu óráira, a helyi iskolában tanító Deju és Roșca tanítónők elzavartak az általuk tartott órákról.

1998. július 9.: Duma András klézsei szülő, a csángó-magyar szövetség képviselője megbeszélést folytat Florescu Paraschivával, aki a miniszteri utasítás figyelmen kívül hagyását száll magyarra, hogy a klézsei csángók „románok”, illetve az 1992-es népszámlálás alkalmával románok vallották magukat. Nem lehet tudni, ki milyen etnikumúnak vallotta magát, az idevágó adatok bizalmasak, senki sem tudhatja, egyik vagy másik személy minek vallotta magát. Az identitáshoz való jog alkotmányos jog, ha valaki magát romának, magyar-nak, csángónak mondja, akkor az is. Florescu akkor is a csángók román mivoltát hajtogatja, amikor a Moldvai Csángó-magyar Szövetség képviselője Hajdú Dezső ügyvéd a magyar nyelv bevezetését szorgalmazza a klézsei iskolában. A főtanfelügyelő válaszában egy szót sem ejtve arról a tényről, hogy 11-en magyarnak és 305-en csángónak tartották magukat, ismét azt állítja, hogy a kérdéses településen lakó szülők a népszámlálás alkalmával románok vallották magukat, ezért gyermekeik is románok tekintendők, akiknek értelemszerűen a román az anyanyelvük. Florescu ezen állítása súlyos törvénysértésnek minősül, mivel a rendelkezésére álló adatok ellenére tagadja a kisebbségek létét Klézsen, és e valótlanra alapozza a magyar nyelvoktatás bevezetésének akadályozását. Ez nyílt megsértése az Alkotmány 32. paragrafusának, amely garantálja a kisebbségek jogát az anyanyelv tanulásához.

1998. szeptember 15.: Klézsen a tanév a minisztérium által engedélyezett magyar csoportok elindítása nélkül kezdődik el.

1998. október 8.: Oktatási Minisztérium a románok oktatási helyzetéről érdeklődik a Bákó megyei tanfelügyelőségnél.

1998. október 10.: Válaszában Florescu főtanfelügyelő félrebeszél, azt állítván, hogy egyetlen, a magyar nyelv oktatását szorgalmazó kérelmet sem kapott! Florescu válasza csak azt jelentheti, hogy a Marian Bunghez által tett megállapítások valótlanok, és az általa előterjesztett, a magyar csoportokra vonatkozó kérelem – törvénytelen. Ennek szerzőjét pedig büntetésben kellene részesíteni. Mivel nincs nyoma annak, hogy a Bunghez-jelentést visszavonták volna, így még mindig az képezi a tanfelügyelőség hivatalos álláspontját. Tehát a főtanfelügyelő valótlanosságot állít – amit ki kellene vizsgálni.

1998. október 26.: Az Oktatási Minisztérium ismételttem arra utasítja a Bákó megyei tanfelügyelőséget, hogy hajtja végre a miniszteri rendeletet. Az átiratot aláíró Floare Comșa államtitkár hivatkozik a minisztérium 4150/1998.08.03. rendeletére, amely szerint: »A nemzeti kisebbségekhez tartozó tanulók, ha román tannyelvű iskolába járnak, kérhetik anyanyelvük oktatását [...]. Az anyanyelv tanulás kötelezővé is tehető, ha ezt igénylik. A tantárgyat bevezetik az osztálynaplóba és az órarendbe.« Az államtitkár átirata még két lehetőséget említ: opcionális, illetve tanrenden kívüli oktatás. A Jelentés szerint az államtitkár itt téved, mert a törvény szövege egyértelmű: a klézsei eset nem tartozik az opcionális vagy tanrenden kívüli kategóriába.

1998. november 26.: Paraschiva Florescu válaszában közli, hogy a klézsei iskolákban november 16-án, 17-én és 18-án a szülők 11 tanuló számára kérték az iskolai programon túli heti 1 órás magyartanulást – de nem válaszol a felvetett kérdésre. Az új kérdésekre való hivatkozás azt jelentené, hogy ezeket figyelembe veszi – és ezzel önhatalmúlag még egy évvel elodázza a minisztériumi átiratban foglaltak érvényesítését. A főtanfelügyelő által említett szülői kérelmek és helyszíni látogatás alapján állítható: Florescu asszony ez alkalommal sem mond igazat: mivel a klézsei nyelvjárás különbözik az irodalmi magyartól, a szülők azt kér-

ték, hogy az 1999/2000-es tanév megkezdése előtt, tehát már az 1998/1999-es tanévben vezessék be a magyar nyelv oktatását, hogy a gyermekek a következő tanévben, amikor rendes tantárgyként tanulják majd, jobban meg tudjanak felelni az elvárásoknak. Tehát a tanrenden kívüli 1 órára vonatkozó igény nem a rendes tantárgy bevezetése helyetti, hanem az előkészítő kérés. Duma András állítása szerint Florescu asszony ezzel a kétlépcsős igénnyel tisztában volt. Ezzel a csúsztatással (heti egy óra – opcionális tantárgy) a főtanfelügyelő a rendes oktatásra vonatkozó szülői kérelmet áttette az opcionális kategóriába – miáltal az igény nehezebben teljesíthetővé vált, ugyanis az opcionális tárgyaknál előfeltétel a közel azonos felkészültség, ami a csángók magyar nyelvismeretét illetően alig valószínűsíthető. Éppen ez a mozzanat mutatja meg leginkább Florea asszony rosszindulatát a kisebbségek anyanyelvi oktatását illetően. Ugyanakkor a Ciceu Antal úr által iktatott hiteles szülői kérések mind-egyikét a főtanfelügyelő érvénytelennek nyilvánította... Néhány szülő az érvénytelenített kérés helyett személyesen iktatott új kérést, mások lemondtak erről. Ugyanakkor ismét elkezdődött a szülők megfélemlítése. Hárman kijelentették, hogy ők Duma András és Ciceu Antal urak meggyőző munkája nyomán írták meg kérvényeiket. Szinte hihetetlen, hogy egy szülő, mert alkotmányos jogát gyakorolja, a hatóságok zaklatásának tesz ki magát. Klézse község másik (a budai) iskolájában a 112, 113, 114/1998. sz. alatt iktatott kérések nincsenek meg, Ezeket Florea Alexandru igazgató elmondása szerint az 1-es iskola igazgatója, Jigău Constantin elvitte, hogy »átadja a tanfelügyelőségen«. Jigău úrról tudjuk, hogy iskolájában visszautasította a szülői kérvények oktatását.

1999. február: Bár a magyar oktatás bevezetésének esélye igen kicsi, mert a szülői igények közé nem került be a magyar nyelv, és az időközben érvényesített módszertani előírások szerint csak olyan tárgyak választhatóak, amelyek ebben szerepelnek. Mi több, a magyar nyelv iránti igényről a klézsei iskola egy tanfelügyelőségnek címzett átiratában 1999 márciusában azt állítja, hogy egyetlen tanuló vagy szülő sem jelentett be ilyen irányú szóbeli vagy írásbeli igényt. Ez 1999-ben immár természetesen, mivel az igénybejelentésnek korábban, az elmúlt tanévben kellett volna megtörténnie, amikor a tanfelügyelőség illetékesei mindent megtettek, hogy az igény hivatalosan ne legyen iktatva.

1999. április: Mivel a főtanfelügyelő szerint Klézsen nincsenek kisebbségek, az itteni iskolában nem dolgozták fel az Oktatásügyi Minisztériumnak a román tannyelvű iskolákba járó kisebbségi tanulók anyanyelvi oktatására vonatkozó 3533/1999. március 31-i rendeletét. Hajdú ügyvéd átiratára (1999. IV. 13.) olyan választ küld, amilyent, és a klézsei iskola 1999. április 13-i átiratát csatolja hozzá, amelyik a miniszteri rendelet előtti keltezésű. Mindmáig az illető rendeletet nem alkalmazták Klézsen, még fel sem dolgozták!

1999. május: Kötő József államtitkár és a *Jelentés* alulírott szerzője Bákó megyébe utaznak, hogy személyesen tájékozódjanak az ügyről. Florescu főtanfelügyelő tájékoztatja őket arról, hogy mivel Klézsen mindenki románnak vallotta magát, nincs lehetőség magyar nyelv oktatásának beindítására. Akkor a két látogató elhitte a Florescu által mondottakat, eszükbe sem jutott, hogy valaki a fölötteseinek hazudik.

1999. augusztus 29.: Sántha Attila megbízást kap, hogy foglalkozzék a csángó-kérdéssel. A csángó-magyar szövetség révén olyan információk birtokába jut, amelyek alapján felébred benne a gyanú a Bákó Megyei Tanfelügyelőség lépéseinek jogszerűségét illetően.

1999. szeptember 8.: A begyűjtött adatok feldolgozása után Sántha Attila felkeresi a Bákó megyei tanfelügyelőséget. A főtanfelügyelőnek felidézi az 1998 novemberében iktatott kérvényeket, amelyek létét éppen a tanfelügyelő igazolta. A főtanfelügyelő vállalja, hogy az illető kérvényeknek megfelelően elindul az opcionális anyanyelvtanítás, és telefonon megkérdezi Ciceu Antal tanárt, vállalná-e a tanítást. Ciceu Antal vállalja.

1999. szeptember 13.: Mivel megtudja, hogy Florescu főtanfelügyelő már másoknak is tett hasonló – beváltatlan – ígéretet, és mert feltételezi, hogy az 1992-es népszámláláskor klézseiek is vallották magukat csángóknak, Sántha Attila kikéri az Országos Statisztikai Hivataltól az 1992-es népszámlálás klézsei adatait. Az eredmény: Klézsen 305 csángót és 11 magyart regisztráltak, anyanyelv szerint pedig a helyzet: 15 magyar, 171 más, vagyis miként a helyiek vallották, csángó anyanyelvű. (Ez az opció a kérdőívben nem szerepelt, mivel a nyelvészek a csángót a magyar nyelv archaikus változatának tekintik.) Vagyis Klézsen teljes joggal kérhetik a lakók a magyar nyelv oktatását, és a főtanfelügyelő ezen alkotmányos jogukban gátolja őket.

1999. szeptember 14.: Mivel a tanulók érdeke előbbre való egy később elindítandó ellenőrző vizsgálatnál, Sántha Attila a főtanfelügyelő társaságában Klézseire látogat. Nem avatkozik be az események alakulásába, mivel rádöbben arra, hogy a főtanfelügyelő idegenyűlölete olyan mérvű, amellyel szemben nincsenek eszközei. Azt persze tapasztalja, hogy a tanügyi keretenttervel kapcsolatos előírásokat nem tartották be, és 10 gyermek részére le-

tettek újabb kérvényeket a klézsei iskola titkárságán. A főtanfelügyelőnő válasza erre a helyzetre: nem indítható el a magyar nyelv tanítása, mert a tanulók nem egy osztályból valók – a szülők igénye továbbra sem rendeződik.

A klézsei ügy állása Sántha Attila értelmezésében a fenti. Önmagát objektívnak tartja. Következésképpen határozottan kéri az esetnek a minisztérium ellenőrző testülete általi kivizsgálását. Ugyanakkor, mivel a klézsei 2-es számú iskolában iktatott 8 kéressel kapcsolatosan a főtanfelügyelőnő sem fogalmazott meg semmilyen kifogást, kéri a magyar nyelv oktatásának azonnali elkezdését. Mivel a szülőket és a tanulókat a magyar nyelv oktatási igénybejelentés miatt többször és többen zaklatták, javasolja, hogy a szülők a minisztériumi ellenőrző testület jelenlétében tegyék – ismételjék – meg igénybejelentésüket.

2000. április: Az Oktatásügyi Minisztérium a román nyelvű iskolákban folyó anyanyelvi oktatást szabályozó rendeleteket bocsájt ki (2000.10.31/31113 és 2000.04.06/30257). Ezek a nemzeti kisebbségeket képviselő szervezeteknek, illetve szövetségeknek lehetőséget biztosítanak arra, hogy tolmácsolják a szülők kívánságát, miszerint igénylik az anyanyelv oktatását is a többségi nyelven tanító iskolákban.

2000. május: A kérvények benyújtása után gyűlést szerveznek a klézsei iskolában, tiltakozásul a magyar nyelv oktatásának bevezetése ellen, a Csángó Magyarok Szövetségének helyi vezetőjét megfenyegetik. A Szövetség és a szülők jelzik, hogy a pusztinai iskolában megtagadták az anyanyelvi oktatást igénylő kérvények iktatását. A minisztérium ellenőrző testülete megállapítja, hogy »az igazgatónő minden magyarázatot mellőzve nem igyekszik e helyzet rendezésére«, ami úgy értékelendő, hogy elutasít minden kérvényt. Az igazgatónő ellen semmilyen intézkedést nem foganatosítanak a minisztériumi ellenőrök.

2000. augusztus: Mivel semmilyen lépés nem történt az anyanyelvi oktatás vonatkozásában – bár június 15-ig az órarendeknek el kellett volna készülniük, újabb delegátust küldenek a minisztériumból Bákóba C. C. Stanciu tanfelügyelő személyében. Ez utóbbi a megyei tanfelügyelőségen úgy foglal állást, hogy a román iskolába járó kisebbségek anyanyelvi oktatásával kapcsolatos, Kötő József által aláírt államtitkári útmutató alkalmazása nem kötelező. Megjegyzendő, hogy nevezett minisztériumi hivatalnok május óta ismerte az útmutató szövegét, és amennyiben kifogásai voltak vele kapcsolatosan, jelezhetne volna hivatalosan. Ezt az útmutatót a nemzeti kisebbségeket képviselő szakemberek igen nagyra értékelik. Stanciu tanfelügyelő azt kérte a szülőktől, hogy újabb kérvényekben igényeljék az anyanyelvi oktatást – ami a szülők megtették.

2000. augusztus 28.: A klézsei iskola igazgatója, majd másnap pusztinai és lézpedi kollégái is megtagadják az újabb kérvények iktatását. A szülők a kérvényeket a megyei tanfelügyelőségen iktatták, de ennek sem volt semmilyen pozitív következménye.

2000. augusztus 31.: Klézsen az igazgató a kérelmező szülőket gyűlésre hívja, kérvényeik visszavonására akarván rávenni őket. Érvei: a csángók románok, az ún. csángó nyelv cigány nyelv, és ha kéri a magyar nyelv oktatását, akkor minden tárgyat magyarul kell majd tanulniuk a gyermekeiknek. Ezen gyűlés hatására két szülő visszavonta kérését.

2000. szeptember 5.: Látván, hogy a klézsei közös szülői gyűlés nem hozta meg a várt eredményt, a pusztinai iskola igazgatója egyenként citálja be a szülőket, és kéri, hogy vonják vissza kérvényeiket. Ezek a lépések törvénybe ütköznek, és kimerítik a faji uszítás, idegengyűlölet, de még a rasszizmus (»cigány nyelv«) büntetett is. Mínderre azért kerülhetett sor, mert a minisztérium éveken át eltűrte a Bákó megyei oktatás vezetőinek kisebbségellenes magatartását, és most sem mutatkozik semmi jele annak, hogy tetteik miatt felelniük kellene valamilyen fórum előtt. Stanciu tanfelügyelő megbüntetése és a bákói kisebbségellenes magatartású személyek oktatásból való eltávolítása nélkül az anyanyelv tanítását célzó kísérletek teljesen reménytelenek.

2000. szeptember 15–17.: Az Oktatásügyi Minisztérium, a Nemzeti Kisebbségek Hivatala, a Bákó megyei tanfelügyelőség és a Bákó megyei prefektúra képviselőiből álló bizottság ellátogat a klézsei, a pusztinai, valamint a lézpedi iskolákba, ahol a testület előtt 13 klézsei, 10 pusztinai és 2 lézpedi gyermek szülei fejezték ki a magyar nyelv tanítására vonatkozó igényüket. A hatályos törvény értelmében abban az esetben, ha legalább heten igénylik, az Oktatásügyi Minisztériumnak és a megyei tanfelügyelőségnek kötelessége létrehozni olyan csoportokat, amelyekben az ezt igénylők gyermekei anyanyelvüket is tanulhatják. A bizottságot Klézsen többen is megfenyegették: a polgármester, a helyi önkormányzat néhány tagja, valamint egy ittas egyénekből álló csoport, és a falu elhagyására akarták kényszeríteni őket. Azokat a csángó szülőket pedig, akik találkozni szerettek volna a bizottsággal, helybéli románokból álló csoport akadályozta meg abban, hogy a testület előtt is hangot adjanak igényüknek.

2000. szeptember 1–10.: Joao Ary az Európai Tanács jelentéstevője, Komlóssy József, az Európai Népcsoportok Föderatív Uniójának (FUEV) alelnöke tényfeltáró úton járnak

csángólakta moldvai településeken Szilágyi Zsolt parlamenti képviselő, Sántha Attila miniszteriumi előadó és Tánczos Vilmos néprajz szakos egyetemi oktató társaságában.

2000. szeptember 18–22.: Dumitru Nada, a Bákó megyei prefektúra vezetője meglátogatta a magyar oktatást kérelmező szülőket, és közölte velük: az állam nem tudja garantálni a biztonságukat abban az esetben, ha továbbra is fenntartják a magyar osztályok beindítására vonatkozó igényüket. A szülők egyike, Ioan Farțadi (vagyis magyarul Farcádi János) hajlandó tanúskodni hazai és nemzetközi fórumokon ezekről a fenyegetésekről. A látogatás után a Bákó megyei prefektúra arról tájékoztatja a miniszterelnököt, hogy a szülők letettek a magyar nyelv tanítására vonatkozó igényükről, és azzal vádolja meg a Moldvai Csángó Magyarok Szövetségét, hogy megvesztegette a szülőket. A szövetség képviselői tiltakoznak a vádak ellen, szervezetüknek sem a hatalma, sem az eszközei nincsenek meg ehhez. A Bákó megyei prefektúra vádaskodásai nyomán az Oktatásügyi Minisztérium nem utasítja az iskolákat a magyar nyelvet is tanuló csoportok létrehozására, és a megyei tanfelügyelőséget bízza meg a »probléma megoldásával«. A tanfelügyelőség semmilyen lépést nem tesz az ügyben."

A csángókérdés időközben eljut az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet asztalára, fontos országok diplomatai foglalkoznak vele. James Rosapepe, az USA bukaresti nagykövete ellátogat Klézsére. 2000 májusában az Európa Tanács Kulturális és Oktatási Bizottsága megtárgyal egy, a moldvai csángók kisebbségi kultúrájáról szóló, a finn Tytti Isohookana-Asunmaa asszony készítette jelentést. A dokumentum gyakorlati javaslatokat is tartalmaz a csángókérdés megoldására vonatkozóan. 2000 szeptemberében Joao Ary, a bizottság főtitkára ellátogat Bákó megyébe, ahol személyesen meggyőződhet arról, mennyire ellenségesen viszonyulnak a helyi hatóságok a magyar nyelv tanításának bevezetéséhez.

2001. március 2-án elkészül az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése elé terjesztendő jelentés tervezete. Az ET PKGY elé terjesztendő tervezet raportőre: Tytti Isohookana-Asunmaa finn képviselőasszony. Végül 2002. június 13-án Markó Béla szövetségi elnök és Ecaterina Andronescu miniszterasszony egyeztetésén megerősítik, hogy a 2002/2003-as tanévtől az állami oktatás keretén belül a Bákó megyei Pusztinán és Klézsén megkezdődik a magyar nyelv oktatása.

A csángó oktatási hálózat és formáinak bővítésére tett erőfeszítések sorában Tabajdi Csaba meghívására 2008. február 21-én Strasbourgban előadást tartottam az Európai Unió Intergroup csoportjának a csángókérdéssel foglalkozó ülésén, ahol elemeztük a végveszélybe került, az európai kultúra különleges értékét képviselő közösség létének és kultúrájának megmentésére teendő lépéseket. Az előadás szövege napvilágot látott a parlamenti csoport európai kisebbségekkel foglalkozó háromnyelvű kötetében (*Pro minoritate Europae. Minorities of Europe Unite*. Edited by Csaba Tabajdi).

Míndezek precedenst teremtettek a működő oktatási formák kiteljesítésére, amely mára a Romániai Magyar Pedagógusok szövetségének koordinálása mellett a Kárpát-medencei magyar közösség támogatásával az alábbi struktúrában működik (az RMPSZ szíves közlése szerint): 19 helységben állami iskolában 1082 tanuló, 28 helyszínen iskolán kívül 1629 gyerek, összesen 2711 iskoláskorú, 43 oktató irányításával tanulja anyanyelvét. (Összehasonlításképpen említem, hogy 2008-ban, előadásom idején mindössze 14 helységben állami iskolában 992 tanuló, 5 helyszínen iskolán kívül 500 gyerek, összesen 1492 iskoláskorú, 31 oktató irányításával tanulta anyanyelvét.)

Közösségi jogainak közjogi szavatolásáért, meglévő törvények gyakorlatba ültetéséért folytatott küzdelmünkhöz erőt merítendő idéztem fel a közelmúlt történéseit: előrelépésre, túlélési esélyre mindig van remény, csak vállalnunk kell a Golgota kálváriáit.

Kötő József

SZÉKELY BÁNJA

■ „Mit mondjak újat magamról?” – írta Böződi György 1989. január 26-án küldött levelében, a *Türelő képek*hez küldött szövegét hitelesítve. Ebben az *Ahonna elindulunk* című (még 75 évesen megírt) önéletrajzi emlékezésében a szülői házat, a gyermekkorát idézi, amivel aztán le is zárja: „Mert a gyermekkor után mindent úgy tanultam, könyvekből. Amit más írt. De azt is úgy szerettem, s úgy járkáltam közöttük, mint a szülőfalumban a virágos mezőn meg a lombos zölderdőben.” A könyvek és a járkálások eredményeként született meg a Baumgarten-díjat kiérdemelt híres műve, a *Székelő bánja* (1938), ezt adta ki nemrég a Székely Könyvtár sorozatban a *Székelőföld* fiatal és jó írógárdája. Ők kértek meg, hogy folyóiratukban népszerűsítsem a régi-új kiadványt.

Mínt hogy a kijelölt egyetlen szűk oldalba kevés fér bele, mondanivalóm egy része onnan szükségszerűen kiszorult, ám nem szeretném, ha ez belém szorulna. A *Székelő bánja* ugyanis már címével továbbgondolásra késztet, elsősorban arra keresve a választ, hogy mi is történik napjainkban: a székelő bánja, vagy ellenkezőleg, a székelő támad? Böződi a maga történelmi kutatásaival inkább a „bánja” történeteit elevenítette fel, a „támad” kérdésében nem tudott sok biztatót felsorakoztatni. Azt gondolom, napjainkban ennél lehetünk kicsit bizakodóbbak, akár csupán a Hargita környékét vagy a Nyárad-mentét nézzük (mint ahogy Böződi nagybörzést tette, jóval kevesebb figyelmet fordítva Háromszékre), akár a Sepsiszentgyörgy központú Kovászna megye jelenét próbáljuk nyomon követni. (Magam az EMŰK, az Erdélyi Művészeti Központ kuratóriumában ebből közvetlenebb tanulságokat igyekszem levonni.)

Böződi György pályája érdemleges tanulságokkal szolgál az utókornak. A *Székelő bánja* második, az egykori Gloria nyomdában, a kolozsvári Farkas utcában elkészült kiadásának az előszavából idéztem a szerző szavait: „A múlt tévedései talán a jövő tanulságai lehetnek. Reményünk az önmagunk erejébe kell vetnünk, nem a mások segítségébe, és belső erőt csak úgy nyerünk, ha megtisztítjuk szemléletünket és közelebb visszük a valósághoz.”

Hát ez a megtisztítás-igény folyamatosan időszerű!

Könyvajánlómból sajnálatosan kimaradt az a névsor – pedig igen sokatmondó –, amely a régi kiadás kolofonjában olvasható: „Ezt a könyvet a következő tizenhét erdélyi fiatal író adta ki: Abafáy Gusztáv, Balogh Edgár, Bánjai László, Böződi György, Flórián Tibor, Hegyi Endre, Jancsó Elemér, Jordáky Lajos, Kiss Jenő, Kovács György, Kovács Katona Jenő, Lőrinczi László, Nagy István, Szabédi László, I. Szemlér Ferenc, Szenczei László, Wass Albert.” Meglepető névsor, meglepő összefogás 2014-ből visszanezve, és nem csupán azért, mert e nevek viselői nem mind székelők; a (természetes) szétfeljelődés is szembevetőd. Gondoljunk csak a kritikus szemléletű Böződi György vagy a legalábbis nosztalgikussá vált Wass Albertre. (Székelyudvarhelyen a mellszobrok parkjában a „Vándor székelő” felirat a nem székelő W. A.-t mutatja, állítólag.) Nagy István, Kovács György ugye mást képviselt, mint Szabédi László. Bánjai László mást, mint Lőrinczi László. Különböző irányú és eredményű életutak.

Ha pedig könyvtáramból kiemelem az 1937-es *Új erdélyi antológiát* (a kolozsvári Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet jelentette meg), ez hasonlóképpen (még inkább) ráerősít egy új írónemzedék együttes jelentkezésének és beérésének változatosságára. Ebben az antológiában ugyanis a prózaíróként bemutatkozó Böződi György mellett, szintén a próza fejezetben, Kolozsvári Grandpierre Emillel, Kovács Józseffel, Nagy Istvánnal, Szabédi Lászlóval, Szenczeivel, Vásárhelyi Ziegler Emillel és újra Wass Alberttel találkozunk; a költők közt pedig jelen van Dsida Jenő (többek közt a *Nagycsütörtökkel*), Flórián Tibor, Jékely Zoltán, Kiss Jenő, Szemlér és Varró Dezső.

Harmadik hivatkozási pontként kínálkozik a *Termés* (1942 és 1944 között). Ahol Böződi szerkesztőtársa elsősorban Szabédi, rajta kívül Asztalos, Jékely meg Kiss Jenő és a szerzőtársak sorában Mikecs László, László Gyula, a költő Horváth István. E jegyzet elején idéztem az önéletrajzi visszaemlékezést. Böződi ebből az időből kiemeli életre szóló Mórincz-élményét. („Szép volt a körutazás Mórincz Zsigmonddal Erdélyben s főleg a Székelyföldön. És az az élmény, hogy egy nagy író hogy lehet művein kívül, emberként így megszeretni, és hogy lehet, hogy ő is engem úgy megszeretett.”) Természetesen a *Termés* jelentőségéről, vállalkozásuk értelmezéséről sem feledkeznek meg. Egyetlen ide vonatkozó, nagyon fontos mondat: „Ez volt a mi folyóiratunk, amit néhányan: Asztalos István, Kiss Jenő, Jékely Zoltán, Szabédi László létrehozta és a *Korunk* betöltése és a *Helikon* egyedül maradása ellensúlyozására.”

A beidézett nevek és szövegek lényege, hogy irodalmunk története sokkal több olyan mozzanatot rejt magában, amelyekre az utókor nem szokott emlékezni. Vagy nem úgy, ahogy egykor történt. Ki gondolta volna, hogy épp a *Székelő bánja* kapcsán annyi minden elmondható? A székelősen kívül is.

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY

SZÉKELYSÉG – A SZÉKELYSÉG

Két lap, két szerkesztő, két világ

■ Az első világháborút lezáró geopolitikai változások az erdélyi magyarságot gazdasági-társadalmi helyzetének, szellemi fejlődési stratégiáinak alapos újraértékelésére kényszerítik. A gazdasági és szellemi központ, illetve vidék kategóriái átértékelődnek, más hangsúlyokkal bírnak a tömb és szórvány fogalmai, egyre tolnak ezek földrajzi határai, az új helyzetben megindult szervezkedések során pedig – a néhány esztendővel korábbi állapotokhoz képest – más rövid és hosszú távú célok fogalmazódnak meg, még a legtitkosabb álmok dimenziói is megváltoznak. Kisebbségi egyházak, iskolák, civil szervezések, de nemkülönben a paraszti- és kisiparos társadalom mind a túlélésre rendezkedik be. Ennek okai jórészt összefüggenek az impériumváltozással, részben viszont függetlenek attól: az egész kelet-közép-európai nagytársaság szintjén olyan gazdasági átalakulások veszik kezdetüket, amelyek hosszú távon meghatározzák a legkülönbözőbb társadalmi kategóriák életét.

A kisebbségi lét körülményei között felértékelődnek az önszerveződéses alapon történő szellemi vállalkozások. Ezek sorában – székelyföldi viszonylatban – az egyik legjelentősebb kezdeményezés a Bányai János geológus által 1931-ben, Székelyudvarhelyen indított *Székelység* című lap, illetve a fokozatosan köréje szerveződő műhely.

A kézdivásárhelyi születésű Bányai János 1931-ben került Székelyudvarhelyre, a román tannyelvű Ștefan Octavian Iosif Állami Líceum tanáraként. 1908-ban végzett a Budapesti Pedagógiai Főiskola természet-tudományi szakán, majd a Földtani Intézet ösztöndíjasaként a Jénai Egyetemen (1912–13), illetve a Berlini Bányászakadémián (1913) folytatja tanulmányait. 1919-ig Abrudbányán, 1920–21-ben Székelyudvarhelyen, 1921-től pedig – végleges székelyudvarhelyi letelepedéséig – a Székelykeresztúri Tanítóképzőben tanított, közben folyamatosan publikált, rangos intézetekkel és elismert kutatókkal állt szakmai kapcsolatban. 1942-ben, Szegeden avatták doktorrá.¹ „Ezt a helyet – olvashatjuk az általa alapított, a *Székelyföldet és népét ismertető folyóirat* be-

köszöntő soraiban – politikamentes munkatételnek tekintjük, amelyhez kérjük minden székely testvérünk és a velünk együtt érző jóakaróink támogatását. Mindenki segíthet! S ha a dolgozni akarás gondolatában egymásra találunk, lehetetlen, hogy a becsületes munkának meg ne legyen az eredménye.”²

A *Székelység* létrejöttét követő első reakciók legalábbis vegyesek voltak. Paál Árpád, a *Kiáltó Szó* társszerzője lelkesedve ír: „Úgy képzelem, hogy e folyóirat politikamentes, de annál erősebb társadalmi színezete, történelmünket felkutató, természeti adottságainkat felbecsülő és értékesíteni akaró munkája minden külön formalitás nélkül is hű képviselője lesz a székely értelmiségnek. [...] Szükségünk van erre, s nagyon jó, hogy éppen az anyaszék körül csoportosulhatunk.”³ Kelemen Lajos viszont – bizalmas magánlevélben – óvatosságra int, mi több, lebeszél: „Én [...], bár testestől-lelekestől székely vagyok: torkig vagyok a sok székelykedéssel, melyet véreink csinálnak. Hiszen a legtöbb székelykedés csak az erők szétforgácsolását munkálja az egyesítés annyira szükséges nagy céljához helyett. Fajtánk sajnos se a múltban, se most nem tudott felülkerekedni a kicsinyes partikularizmuson...”⁴ Aztán tovább: „Nekünk pedig ily folyóiratra legelőször is nincs pénzünk, illetve anyagi fedezetünk. [...] Most jön a *ki, mit, hol, kik segítségével?* Hol az a székely központ, ahol egy ilyen, az egész Székelyföld és székelység minden érdekét és tudományágát felölelő folyóirat szerkesztéséhez elég székely szakérő és az ily sokoldalúságot kívánó szerkesztőséghez elég tekintély van. Hiszen a szakcikknek elbírálásához sincs az az ember, aki mindenre vállalkozzon, mert azt csak a tudatlanság vakmerősége teheti. És sehol egy székely központon sincs még 3-4 olyan ember se már, akinek szellemi abszolút felelőssége és képzettsége elég garanciát nyújt ahhoz, hogy a szakember nyugodt lelkiismerettel tehesse kezébe becsületes munkáját. [...] Aztán *miért s mikor* csinálják meg a folyóiratot? Annyi már a tudomány Székelyországban, mint régebben a borvíz, hogy szertefoly a

patakokkal? Nem volna jobb az erőket a meg-lévő alakulatok köré csoportosítani? Én ezt tartanám reálisabbnak. Most kell új folyóirat, mikor a régiek is a legnagyobb anyagi nehézségekkel küzdenek? Ebből újra csak az anyagiag agyongyötört, koldus középosztályra zúduló új előfizetés-gyűjtő kísérletezés lenne, nemsokára bekövetkező bukással.⁵

Sértődött-kioktató a Székely Nemzeti Múzeum igazgatójának, Csutak Vilmosnak a reakciója is. Tudott dolog ugyanis, hogy 1931. szeptember 15-étől Csutakék is tervezték egy lényegében hasonló, de szigorúan tudományos jellegű lap kiadását, *Székely Múzeum* címmel. „Azt szeretném – írja Csutak 1931. április 2-án keltezett, Bányaihoz címzett levelében –, hogy egy folyóiratot és együtt akarjunk indítani és céljainkat is összhangba kívánjuk s a lehetőségeket is komolyan megtárgyaljuk.”⁶ Arra is határozott elképzelése van Csutaknak, hogy ki volna jogosult ezt a lapot szerkeszteni, az egész székelyföldi tudományosság irányítását kezében tartani: „...jelenleg a Székely Nemzeti Múzeum lévén az egyetlen törvényes formában is elismert, tisztán székely kulturális intézmény, mely hivatva van arra, hogy a székely nép kulturális mozgalmainak központja legyen és a muzeális tudományok iránt érdeklődő közönséget és az egyes tudományzakkal foglalkozó írókat maga köré tömörítse...”⁷

A változó előszelek dacára, illetve ezeket okosan vitorláiba fogva, Bányai jobbára mégiscsak megvalósította kitűzött céljait. Lapjában a magyar közéleti és tudományos elit tagjai szívesen publikáltak, így Paál Árpád politikus és közíró, Benedek Marcell meg György Lajos irodalomtörténészek, Szádeczky K. Lajos, Barabás Endre, Szentmártoni Kálmán történészek, Ferenczi Sándor régész, Vámszer Géza, Konsza Szamu, Haáz F. Rezső, Halmágyi Samu etnográfusok, Nyárády Erasmus Gyula és Gyórfy István botanikusok, Szilády Zoltán zoológus és természettudományi szakíró, de talán érdekes kiemelni, hogy itt kezdődött a fiatal Imreh István tudományos pályája, aki az 1940-es években a szerkesztőség tagja is volt. Itt jelent meg *A székely közbirtokosság jövője*⁸ című írása, mely múltban gyökerező és jövőbe néző gazdasági elemzésével a mai napig vitaalapot képez a kérdésben. És még egy érdekesség: idő multával az induláskor még több mint kétkedő Kelemen Lajos maga is beállt a sorba...⁹

A fenti lista eleve kizárná, hogy – mint egy Kelemen Lajos kezdeti kételkedését igazolandó – a Bányai *Székelysége* körül egy öncélú, befelé forduló, mítoszokban vigasztalódó, saját levében fortyogó székelykedés fő-

ruma alakuljon. Valóban: a lap a székely közösség történetét, népeletét és néphagyományait, közéleti dilemmáit a térség tágabb kontextusában igyekezett megközelíteni. Erre a legjobb példa a székely–román történeti érintkezések vizsgálata, amelyre Szentmártoni Kálmán és Barabás Endre történészek, illetve Józsa János meg Jaklovcszky Dénes irodalomtanárok több ízben vállalkoztak: szemelvényeket olvashatunk például arról, „hogyan ültettek trónra a székelyek egy moldvai vajdát”, továbbá csaknem kimerítőnek mondható (a mai kutató számára sem haszontalan) válogatásokat a moldvai krónikák székelyekre vonatkozó részeiből, illetve Nicolae Bălcescu Mihály vajdáról szóló művéből. Az udvarhelyi *Székelység* sokoldalú kvalitásaira dr. Kós Károly figyelmeztet 1977-ben közölt tanulmányában: „Már az első évfolyamában híradásokat olvasunk a székelyudvarhelyi, kézdívarsárhelyi, csikszentmártoni s más néprajzi gyűjteményekről, valamint a háziipari szövetségi szervezkedés jelentőségéről, állandó beszámolókat a Székelyföld természeti kincseit feltáró kutatásokról és közléseket a vidék ípartörténeti emlékeiből stb. Addig is, míg régi vidéki lapjaink együttes feldolgozása szakemberre talál, elmondhatjuk, hogy a vidék értelmiségének tájjal és néppel való élénk kapcsolatát egyik sem szolgált oly sikerrel, mint Bányai János *Székelysége*.”¹⁰

És lám, a minőséggel társuló jó szándék miképpen lesz önmaga ellensége: pontosan a *Székelység* szellemi nyitottsága teremti meg a támadási felületet. Hogy honnan? Ahonnan talán a derék Bányai a legkevésbé várta volna: a magyar nemzeti radikalizmus táborából.

1932 végén jelenik meg Magyarországon *A Székelység* című folyóirat november–decemberre keltezett 1–2. száma. A kiadás helyeként a lap 1938 decemberéig terjedő rövid történetében Budapest és Gödöllő van megjelölve, szerkesztők Szépvízi Balás Béla és Szeremley Ákos. A két szerkesztőről nem könnyű bármi információt találni, a lexikonok és kézikönyvek mintha következetesen mellőznék őket. Azt viszont tudjuk, hogy Szeremley csak átmenetileg vett részt a szerkesztési munkában, abban az időben pedig, amikor a két majdnem azonos nevű lap vitája fellángolt, nem találjuk az impresszumban. Amúgy ő főképp tanügyi kérdésekben tűnik illetékesnek, 1913-ban a Fogaras vármegyei népoktatás problémáiról értekezett,¹¹ 1926-ban Benedek Elek gyermeklapjában Nicolae Iorga egy költeményének fordítását közölte *Nemere apó* címmel,¹² 1934-ben már egy Budapesten megjelenő *Román olvasó és gyakorló könyv* szerzője-

szerkesztője, majd 1943-ban, Szilágy vármegegyében „királyi tanfelügyelő”. Szépvízi Balás Béla esetében két születési dátumot találunk internetes forrásokban: 1871,¹³ illetve 1877.¹⁴ Művei: *Kánaán pusztulása*. Ókori rege. Bp., 1921; *Atilla urunk*. Régibb középkori rege. Bp., 1923; *Az ősmagyar valóság és az öt nagy vallás*. Bp., 1925; *Megjósolt történelmünk, melyet Árpád urunknak mondott el a főtáltosa*. Gödöllő, 1925; *A csángóság eredete és története*. Uo. 1934; *A székely nemzet története Kr.e 1200-tól Kr.u. 1562-ig*. Csíkszereda, 1944.

A *Székelység*, vagyis Szépvízi Balás Béla lapja a székelyek hun eredetének, mitikus múltjának, e múlt sokszorosan felnagyított dimenzióinak a szócsöve, a környezetükben élő népek, különösképpen a románok ellen irányuló éles kritikával. Az akadémiai jó modor és verbális mértékletesség nem tartozik attribútumai közé. 1935-ben például, a főszerkesztő tollából azt olvashatjuk – a *csíki székely krónika* hitelességvitája kapcsán –, hogy „a felcsíki hagyományból s ősi székely iratokból, de minden magyar és világ-történeti adatból” is kiteszik, hogy „az oláhok itt is török testvértörzsünknek [azaz a besenyőknek] uralma alatt élő háziállatok voltak”.¹⁵ Radikális metafora ez, amit európai ember nem szívesen tesz az ablakba...

Bányai és Szépvízi Balás Béla vitáját – ha ugyan annak lehet nevezni – kiváltó cikk az udvarhelyi *Székelység* 1937. 3-4. számában jelent meg: Constantin Kirițescu (1876–1965) „székelyföldi impresszióit leíró munkájából” közreadott sorok, Jaklovsky Dénes fordításában. Az éles eszmei pengeváltás ismeretében is kérdés marad, hogy Bányai pontosan miért közölte a tejedelmes történeti monográfiákat is publikáló román biológus és politikus székelykérdésben vallott „összefoglaló gondolatainak érdekes részletét, melynek a tollat mesterien kezelő írójának a tanügyi körökben elfoglalt magas vezető állása ad még nagyobb súlyt”. Legvalószínűbb, hogy az érdeklődő magyar olvasó elé akarta tárni tömören, illetékes forrásból ezt a román politikai és szakmai körökben fennforgó nacionalista alapú, elfogult történeti és néprajzi fejtegetésekből fakadó székelységképet. E román vélemény tulajdonképpen – a székelyek erkölcsi-jellembeli megítélése tekintetében – nem volna rossz, csupán az vele a baj, hogy egy sor tévedésre épül. Tévedésekre, melyek akár veszedelmes torz következtetéseket sugallhatnak. Nyilván Bányai számolt azzal, hogy lesznek székelyek, akiknél bizonyos kijelentések „bicskanyitogató” módon hatnak. De ismerve jellemét és viselt dolgait, ő aligha provokálni, inkább figyelmeztetni akart: felkészí-

teni a közélet székelyföldi szereplőit, véleményformáló közegeit a románsággal folyó, továbbra is megkerülhetetlen dialógus várható fordulataira. Lássuk tehát a Kirițescu szövegét:

„A románok sohasem voltak a székelyek ellenségei. A székelyek közvetlen szomszédsága a román államokkal, főképp Moldvával, réges-rég létrehozta a szoros gazdasági és politikai együttműködést a székelyek és románok között. Sőt azt mondhatnám, hogy a székelyek közelebb voltak hozzánk, mint a magyarokhoz.

A nyelvi és vallási kapcsolatok ellenére is a székelyek sohasem tekintették magukat magyaroknak; inkább a hunok közvetlen leszármazottjainak tartják magukat, akik a románoktól lakott területeken telepedtek le. A székelyek keveredése az őslakó románokkal és azokkal, akik utóbb jöttek a Kárpáton túlról való beszivárgások révén, sajátos embertani és bioszociális típust hozott létre, amely különbözik a puszta magyarjának típusától s közelebb áll a román típusához. Nem régen történt, hogy a székelyeket megnyerték a magyarságnak. Ez a múlt század utolsó felében ment végbe és egy nagy arányokban lefolytatott politikai meggyőző hadjárat hathatós tevékenykedése eredményének tekinthető. Azonban ember nem választhatja el azt, amit a természet közel hozott egymáshoz. A székelyek és románok letelepülésük ténye folytán békés és testvéri együttélésre vannak hivatva. Az állam uralkodó nemzetének az a joga, hogy visszaveszi azokat az otthonokat, amelyek az ővei voltak, egyáltalán nem jelent ellenséges ténykedést, nem jelent a székelyek nemzeti sége ellen irányuló merényletet, sem azt a szándékot, hogy őket birtokuktól fosszák meg. Minden barátság alapja a világosan megfogalmazott szerződés.

Azonkívül tudjuk azt, hogy az emberek lelkére hatással van azoknak a helyeknek a szépsége, amelyeken letelepedett. Lesz-e valami csodálni való azon, hogy Csík és Gyergyó festői fennsíkján, az Olt, a Maros és a két Küküllő regényes völgyeiben állandósnulni fog az igazi testvéri együttélése annak a két nemzetnek, amelyek arra vannak hivatva a jövőben, amint arra voltak hivatva a múltban is, hogy egymás mellett legyenek? Mert az állam, amelynek határai között együtt laknak a székelyek és a románok, bízva jogában és erejében, amely biztosítja ezeken a hegyvidékeken az ő örökös uralmát, nem gyűlölettől és fajvédő kizárólagosságtól vezérelve állapította meg politikai irányelveit. Erről kezeskedik a román szelíd természete. Ahhoz hozzájárul még az a szomorú tapasztalat, amelyet a magyar állam szer-

zett, amelyet megbüntetett a sors azért, mert más volt a politikai hitvallása.”¹⁶

Amennyiben úgy gondolnók, hogy a fenti sorok magyar nyelvű közreadója azonosult a tartalmukkal, akkor magyar részről történő elmarasztalása teljesen jogos volna. Noha azt se feledjük, hogy a nacionalista szóvirágokkal bőven meghintett utolsó sorok egy mérsékelt kisebbségpolitika ígérését is magukban rejtik, ami közéleti disputák során akár érvvé válhat a magyar politikus arzenáljában. De Bányai és a fordító Jaklovsky Dénes nem ettől a mézesmadzagtól szédültek meg. Az ő céljuk nem több és nem kevesebb, mint a tájékoztatás. Szépvízi Balás Béla viszont mintha régóta várt volna erre: leleplező cikkét „a székely anyavárosban [...] immár hetedik éve megjelenő pár oldalas lapocská” pellengérezésével indítja, kifogásolva egyebek mellett, hogy túl sokat foglalkozik a Székelyföld természeti kincseivel, ritkaságaival meg egyéb tudományos dolgokkal, és keveset a *Lárnafa* rovatban a közösség napi gondoljaival. Majd a főszerkesztőt veszi célba, akiről kideríti (vagy inkább feltételezi), hogy nem is székely, hanem „valami bevándorlott bányászivadék”.¹⁷ A maró szóáradat nem kíméli Bányai „erősen oláh típusú felesége” (?) személyét sem, aki egy magyarországi dzsemborin Domokos Pál Péterről – a gödöllői szöbeszéd szerint – „azt mondta nagy társaságban, hogy mindenkibe belemar”.¹⁸

(Bányai felesége a kézdívasárhelyi születésű Sólyom Edit volt, akivel 1916-ban házasodtak össze.¹⁹ A *Székelység*ben hagyományos helyi ételrecepteket publikált, jótékonyági esteken pedig székely „nótákat” adott elő. Gyerekkoromban naponta láttam őket Udvarhelyen, amint délben, menetrendszerű pontossággal vonultak a városi közétkezdébe, nyolcvanadik életévükön túl is mindig kézen fogva. Emlékezetembe véssődött Bányai aggastyánként is kosárlabdás alkatú sudár alakja, a mellette ballagó szerény, apró termetű feleségével. Hogy a „népfajok” önjelölt szakértőinél mi határozza meg a „típust”, nem tudom, de a hölgy nem hordott sem katrincát, sem aranyszállal szőtt fátyolkendőt, semmiben nem különbözött az általam ismert többi, tisztességben megőszült kisvárosi polgárasszonytól. S ha egykor tényleg mondta volna, amit a pletyka állít, az ugyan sajnálatos, de Domokos Pál Péter életutvallomását olvasva²⁰ – a sokoldalú kutató és munkássága iránti nagy tisztelet mellett – meg kell adni, hogy akár lehetett is benne valami...)

A személyeskedő arculcsapások után végre jöhet a sajátos stílusú tartalmi elemzés:

„Most ez a Bányai, ez a kicsi vaszi,²¹ egy nagy vaszinak – bizonyosan a főigazgatójának – és egy másik, egy pesti hasonló nagy vaszinak az inspirációjára (és konspirációjára), annak, aki a mi *Székelységünk*nek is hol itt, hol ott gyújt alája (az istentelen oláhja!),²² egy olyan cinikusan arcátlan cikket hozza a székely és oláh *keveredésről* (!!!), aminél arcátlanabb csak a kabaréba való cikk pár soros bekonferálása. Tudják atyámfiai, hogy nem foglalkozunk az oláh hamisításokkal, hiszen ismerjük az igazunkat. Ebben az esetben is tudjuk, hogy a *törzsökös székely még a szomszéd faluból való székellyel sem házasodik. Itt sok évezredes tradíciók és törvények őrzik nemes fajunk tisztaságát*. De a szóbanlevő mocskos cikket, melyet a ribancok székelynevű lapban helyeztek el s amelyet – mint minden faji cikket – *pro domo* írtak, bármily undorral is, de itt közöljük azért, hogy a *székelyek ezeket a vaszikat seprűzzék ki a lakásukból*.”²³

És valóban következik, az udvarhelyi *Székelység* nyomán, szóról szóra Kirițescu szövege, teljes terjedelmében, a szerkesztő bevezető soraival együtt. De itt már – nem lévén ennek semmiféle cenzori akadály – kimondott és nyomatékositott „undorral” közölve, ami nyilván egészen más, és nem minősül „ribanckodásnak”...

Bányai természetesen érzi, hogy mindent nem hagyhatja szó nélkül, csak a hangnemet kell megválasztania. Végül úgy dönt, tréfára veszi az egészet. „*Megbicskázta minket is!*” – ez a válaszcikk címe, ami a *Székelység* szűk terjedelmi keretéből két oldalt rabol, sajnálkozik is emiatt a szerző. Célzás volna ez Balás Béla csikszépvízi mi voltára, illetve arra, hogy Udvarhelyen régebben lekezelően „bicskókként” emlegették a Hargitán túli Csík lakóit? Vagy arra, hogy nyugatabbra már valamennyi székelyről az a képzet él, hogy vitás ügyeit hajlamos zsebkésével igazítani?

Mindenesetre ebben az írásában Bányai félreteszi akadémiaikon pallérozott tudósi tartását, és átvált népies-góbéskodó hangnemre. Ami viszont csaknem egyértelművé teszi a Kirițescu-szöveg udvarhelyi *Székelység*ben történt közlésének a valódi célját, az Bányainak egy zárójeles megjegyzése: „Hálásak vagyunk ugyan azért, hogy lehozta!” Mármint, hogy Szépvízi Balás Bélának „hálás”, aki noha válogatott szitkok kíséretében képletesen feltörli vele, a legrangosabb földtani intézetek munkatársával valamennyi gödöllői csapszék olajos padlóját, de lehozta a vitát kiváltó eredeti szöveget, amelyet így még többen megismerhetnek, elgondolkozhatnak tartalmán... Ezután következnek

a góbéskodó modorban, keserű iróniával papírra rótt sorok:

„Hát má’ csak engedje meg Kied, de a ki-tűzött célunkhoz képest ezután is lehozunk *minden* lehető adatot, ami a földünkre, népünkre vonatkozik. Ne akarjon Kied is ellenőrünk lenni!

Ha eddig nem tudta volna, akkor most épp ez alkalommal tudja meg, hogy amíg Kied ott Gödöllőn vesszőparipáján lovagolva nagyokat rittyent ostorával, addig annak csaptatója a mi húskuba vág belé. Nem szégyelli, hogy ilyen arcátlanul a mi bőrünkön akar előfizetőket csalogatni!

Hagyjon nekünk békét! Nekünk itt komoly becsülettel meg kell dolgoznunk a mindennapi kenyérért s amellett, ha akad egy kicsi szabad időnk, akkor engedje meg, hadd szedegessük azokat az apró adatokat, aminek a gyűjtését az elődeink, kedvezőbb körülmények közt elmulasztották. Bizton mentegetjük az apró értékeket, amúgy szegényesen, mint a nincstelének az aratás után elhullott apró kalászkákat az útról, a tarlóról. Épp azért kérjük, ne gúnyolódjon a szegénységünkkel, hogy csak amolyan 2-3 hónapban oly vékonyan tudunk megjelenni!! Ezt mi nem szégyelljük! Szégyelljék azok, akik csak a Kied virtusában látják gyönyörüket! [...]

No aztán asszonyt beleelegyíteni a dolgunkba? S aztán jó volna az adatainak is utánanézni, mielőtt pennát fog a kezébe. Sok kézdivásárhelyi [...] van odakint, s még emlékeznek néhányan a családomra! [...]

Osztán, ha megengedi Kied, úgy általánosságban adnánk egy jó tanácsot! A mi munkánk nem utcalap szerkesztés! Ide ne akarjon érzelmi dolgokat belemagyarázni! Bevalljuk őszintén, ilyent nem tartunk rak-

táron. Ezt a lukszust csak csinálja Kied!! A szakdolgozokhoz pedig nem ért! [...]

... Örömmel hallottunk a szegedi *Hargitaváralja*²⁴ c. folyóirat megindításáról, ahol most már megjelenhetnek azok is, akik eddig kénytelenek voltak a Kied egyedüli idvezítő fórumától távol tartani magukat, mert a látszatát is el akarták kerülni annak, hogy azonosítsák magukat annak félköszörús irányával. Épp így nem azonosítjuk magunkat azzal mi sem, kezdettől fogva! Eddig nem szóltunk, mert nem tartottuk magunkat illetékeseknek arra, hogy a más körülmények közt élő elszármazott testvéreink érzelmi ügyeibe bele avatkozzunk. Épp úgy mi is megkívánjuk, hogy hagyjon békében sületlenségeivel. Lássa be, hogy mi az itthoni kövices, sziklás ugarba kell beakasszuk ekénket s úgy kell kicsikarnunk abból a megélhetésünket. Kiednek könnyű dolga van ott a szép lapos, dúsánadó alföldi rónán szántogatni!²⁵

A két, csaknem egyazon címet viselő lap üzenetváltása napjaink elemzőjét erőteljesen ösztökélné, hogy engedjen az aktualizálás kísértésének. Ami azonban szakszerűtlen dolog volna, és fölösleges hatásadászat. De az is tagadhatatlan, hogy a történelemben olykor vissza-visszatérnek hasonló (bár sohasem azonos!) élethelyzetek. A hasonló élethelyzetekben pedig feléledhetnek hosszú ideig szunnyadó eszmék, akár hasonló történeteket generálva. Nincs ebben semmi misztikum. A szellemi élet területén tetten érhető múltbeli válságjelenségek, a belőlük eredő torzulások alapos és higgadt ok-okozati elemzése viszont sok tanulsággal szolgálhat. Mint ahogyan a fenti, idő múltával bizarrá kopott eszmei pengeváltás is...

■ JEGYZETEK

1. Kisgyörgy Zoltán: *Bányai János geológus tudományos munkássága*. In: *Emlékkönyv a Kézdivásárhelyi Múzeum 25. évfordulójára*. Sepsiszentgyörgy, 1997. 106–108; Vö. Ádám László: *Megemlékezés dr. Bányai Jánosról, a Székelyföld nagy természettudosáról*. Székelység, Új folyam. 1991(2). 1. sz. 4–6; Balogh Edgár (főszerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon*. Buk., 1981. 160–161.
2. [Bányai János:] *Beköszöntő*. Székelység 1931 (I. 1. sz. 1.)
3. Paál Árpád: *Levél a szerkesztőhöz*. Székelység 1931 (I. 2. sz. 17.)
4. Kelemen Lajos levele Bányai Jánoshoz. 1931. január 11. *Közzéteszi Zepczaner Jenő*. Aetas 1993. 3. sz. 121–129.
5. Uo.
6. Róth András Lajos: *Bányai János, a tanár és lapszerkesztő*. In: *Emlékkönyv a Kézdivásárhelyi Múzeum 25. évfordulójára*. Sepsiszentgyörgy, 1997. 121.
7. Uo. 132.
8. Székelység 1944. 2. sz. 3–5.
9. Kelemen Lajos: *A bágyi vár*. Székelység 1940 (10). 33–36.
10. Dr. Kós Károly: *A népét szolgáló írástudó példája*. Vámszer Géza pályaképe. Korunk 1977 (37). 548.
11. Szeremley Császár Ákos: *A népoktatásügy fejlődésének rövid áttekintése Fogaraszvármegyében*. Fogaraszvármegyei Népoktatás 1913. 28. sz.
12. Cimbor 1926 (5). 8. sz.
13. vilagmagyarsaga.hu/index.php?option=com_content&id=1428:lexikonbol-kihagyott-es-feledesre-itelt—e 2014. 04. 13.
14. www.wikipedia.hu. Csíkszépvíz címszó. 2014. 04. 13.
15. A Székelység. Tudományos, irodalmi, művészeti és társadalmi havi folyóirat. 1935 (4). 6. sz. 2.

16. Székelyek és románok. Székelység 1937 (7). 3–4. sz. 23–24.
17. Bányai sohasem kezelte hétpécsetes titokként, hogy eredeti családneve Binder volt.
18. [Szépvízi Balás Béla]: *Oláh propaganda a székelyudvarhelyi „Székelység”-ben*. A Székelység. Tudományos, irodalmi, művészeti és társadalmi havi folyóirat 1937 (6). 5. sz. 8
19. Kisgyörgy Zoltán: i.m. 107.
20. *Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának*. Bp., 1988.
21. *Vászi* [gúnyosan]: oláh [a Vaszi keresztnévből]. Szinnyei József: *Magyar tájszótár*. Bp., 1893. II. 935.
22. Nem tudjuk, kiről van itt szó. Mintha Kirițescu maga volna a célpont, ámde ő mit keres Pesten? Akkor meg ki lehet az „istentelen oláh”, Pesten élő (?) befolyásos „nagy vaszi”, akire Balás Béla utal, és aki a magyar fővárosban is képes ártani a székely ügynek? *A Székelység* túl periferikus jelenség a két világháború közti magyarországi sajtóban, ezért nem könnyű kinyomozni, hogy a – vélhetően szélsőséges hangneme által kiváltott – bíráló véleményeket kik és hol fogalmazták meg.
23. Szépvízi Balás Béla: i.m. 9–10.
24. Hargitaváralja. Tudományos, szépirodalmi és társadalmi hetilap. A szegedi Hargitaváralja jelképes székely község hivatalos közlönye. Szerk.: Cs[íkszentgyörgyi] Jósa János. Szeged, 1936. augusztus – 1944. június.
25. Bányai János: *Megbicskáltak minket is!* Székelység 1937 (7). 5–6. sz. 30–31.

ELEK TIBOR

FORMABONTÁS ÉS/VAGY TEREMTÉS

Markó Béla költészete az 1980-as évtizedfordulón

(*Lepkecsontváz*, 1980; *Az örök halasztás*, 1982; *Talanítás*, 1984)

■ Hatvanas évek végi, hetvenes évekbeli pályakezdése, első kötetei (*A szavak városában*, 1974, *Sárgaréz évszak*, 1977) megírása időszakában Markó Bélát az elődök és a kortársak költészete irányából a legkülönbözőbb szemléleti és poétikai inspirációk érték. Ezek egy jó része a lírai konvenciók átértékelése, átalakítása irányába mutatott, vagy akár radikálisan új költői magatartások és formanyelv szükségességét hirdette, a hagyományos költői szerepvállalásokat és kifejezőmódokat folytathatatlanak ítélve immár. Így volt ez Magyarországon a hetvenes évek közepe táján indult nagy létszámú és heterogén összetételű generáció, az ún. arctalan nemzedék egyes képviselői, de Erdélyben, az ott később harmadik Forrás-nemzedék névvel illetett költői csoportosulás esetében is, amelynek a törekvéseivel a hetvenes évek második felében és a nyolcvanas évek elején Markó leginkább szinkronban alkotott. A lírai személyiség helyzetének elbizonytalanodása, az örökölt beszédmódok és kifejezőeszközök megújítása Markót már a *Sárgaréz évszak* kötet verseiben is foglalkoztatta. A hagyományos költői magatartásokkal, beszédmódokkal, formákkal szembeni, „lázádo” törekvéseinek igazán karakteres eredményeivel azonban inkább a következő kötetekben találkozhatunk: *Lepkecsontváz*, 1980; *Az örök halasztás*, 1982; *Talanítás*, 1984.

Bizonyára nem véletlen, hogy ez a költői korszaka Markónak pontosan egybeesik a Forrás harmadik nemzedékének aktív(abb), programosabb időszakával, amelyről a két kötetében is mérleget készítő Martos Gábor egyenesen így fogalmaz: „1976–1983: ez a nyolc év tehát a harmadik Forrás-generáció története.”¹ A nemzedékhez sorolt költők (Adonyi Nagy Mária, Boér Géza, Bogdán László, Bréda Ferenc, Cselényi Béla, Egyed Péter, Gittai István, Kőrössi P. József, Palotás Dezső, Szócs Géza, Veress Gerzson és társaik) világszemléleti, politikai és poétikai értelemben is szemben álltak a közvetlenül előttük járó generációkkal. Nem találták már helyüket a fojtogatott levegőjű romániai

magyar társadalomban és a lefojtott szellemiségű romániai magyar irodalmi életben, miközben szabadságvágyukat, a teljes élet iránti vágyukat a korban nagy hatású Bretter György filozófiájától is ihletetten az adott világban, az irodalom, a költészet eszközeivel igyekeztek artikulálni – másként. Balla Zsófia, aki a Forrás második nemzedékének *Vitorla-ének* (1967) című antológiájában is szerepelt már, de később teljes mértékben a harmadik nemzedék szellemiségével azonosult, Szócs Géza költészete kapcsán 1978-ban így körvonalazta a rájuk jellemző magatartást: „Ezt a típusú költészetet radikális magatartás hozza létre; irányultsága mindig a teljességre, a megalkotható legnagyobb szabadságra mutat, a radikális utópia *hogyanjára* s ez határozza meg anyagának elsöprő erejű, revelatív szerveződését is. A költészet radikalizmusa az is, hogy az utópiát költészeti *realitássá* teszi, de verssé, nem jelszová.”² Egyed Péter 1977-es *A parton lovashajnal* című első kötete kapcsán pedig a radikális költészet legfőbb jellemzőiként az intellektualitást, az önreflexiókat, a hangsúlyozott erkölcsi implikációkat, „az individuum és a tárgyi világ elveszített egyensúly” visszaállítását, „az értékek egyidejű érvényességének rendjét” és legfőképpen az aleatóriát említette: „A kronológiájában vagy létmódjában különböző objektumok egyidejűsége ez, ahol az egyik világ átüt, átdereng a másikon, egymást kölcsönösen mássá téve ezzel; értékek és időfogalmak állandó polivalenciája, állandó vibrálás, hajszálvékony áttűnések és alakulások birodalma. A vers itt folyton a legkülönbözőbb létformákat vonatkoztatja egymásra, minden megjelenített tárgy, geometriai tér egy időben valóság és fikció; e verstípus alapvonása az inherens bizonytalansági-lebegési állandó; az idő- és létállapotok közti szüntelen ingamozgás”.³ S ehhez hozzátehetjük még bátran a tág ölelésű világirodalmi érdeklődést, a klasszikus avantgárd és az első Forrás-nemzedék neoavantgárd, formabontó poétikai iránti nyitottságot, a depoe-tizálás, a hétköznapiság, a játékoság, az író-

nia, a groteszk, az abszurd iránti érzékenységet és a nyelvkritikai mellett a társadalomkritikai elkötelezettséget. A szintén nemzedéktárs kritikus, irodalomtörténész Borcsa János is felhívja már minderre a figyelmet néhány évvel későbbi összefoglaló tanulmányában: „Mindennapi banális elemekre, groteszk és abszurd ötletekre, szójátékokra épült versek jeleztek a változás, szakadás tényét. [...] egy újabb költői érzékenység születéséről, kibontakozásáról tanúskodnak a szóban forgó fiatal költők művei. A vers többnyire külsőleges funkciói helyébe az esztétikaiakat helyezik. [...] A művek legfőbb sajátossága a többértelműség (polivalencia) és az önreflexivitás lesz. A nyelv poétikai (esztétikai) funkciója (»koncentráció a közleményre magáért a közleményért«) válik uralkodóvá a versben. S tegyük hozzá, hogy ezzel a mű nem veszít a valóban lényegesnek tekinthető úgynevezett közéletiségéből, erkölcsi tartásának igényességéből; az étellel való kapcsolata nem halványul el, csupán áttételesebbé válik.”⁴ Bertha Zoltán a korabeli erdélyi magyar irodalom egyik legjobb ismerője, immár a romániai forradalom után, 1990-ben jellemezte így a csoport néhány tagját: „Talán Szócs Géza és Egyed Péter mutatja fel együtt azt az új bensőségességet, illetve azt a depoetizáló, profanizáló, szándékolt köznapiságot és – aleatorikus, mellérendeléses, hangulattörmeleket görgető – ötletjátékoságot, amelynek egyikét – az érzelmes-melankolikus-bölcseleti jelet Balla, Markó, Adonyi Nagy fejlesztí tovább, másikat – a nyelvi játékot, humort, iróniát, fintort, viccelődést – pedig Cselényi Béla és Palotás Dezső teljesíti ki”⁵, s így összegezte a csoport jelentőségét: „az egyén szabadságának feltétlen értékét, a külső erővel, kényszerekkel szembeni szellemi prioritást valló és vállaló, a folytonos kérdéshelyzeteket exponáló, kételkedő magatartás, a megítélések, jelentések, szempontok többértelműségét érzékeltető és megengedő, a lehetőségek relativitását új érzékenységgel, neoszürrealista módon vibráltató-lebegtető látásmód természetszerűleg foglalja magába a gyilkos hatalom teljes rendszerének abszolút elutasítását és a tökéletes szembehelyezkedés etikáját, amely más esztétikai vonulatok számára is erkölcsi alapul szolgál.”⁶

A Forrás harmadik nemzedékére jellemző költői törekvésekkel és poétikákkal rokon egyidejű magyarországi lírai jelenségek akkoriban a neoavantgárd, a lírai experimentalizmus és az új szenzibilitás fogalomkörébe sorolódtak általában, ma már összefoglalóan s leginkább a késő modernt felváltó posztmodern poétikák korai megjelenései-

hez. Irodalomtörténeti értelemben a neoavantgárd jellegű költészethez például ma már a hangsúlyozottabban képzőművészeti ihletettségű és akcióközpontú megjelenítési módokat értik inkább, ahogy Balázs Imre József is utal rá éppen az avantgárd hatástörténetét a Forrás-nemzedékekkel összefüggésben vizsgálva: „Már az első Forrás-nemzedék hatvanas évek elején bekövetkező poétikai kódváltásakor beszélhetünk bizonyos neoavantgárd jevekről, a vizuális elemek jelentésképző szerepéről, töredezettségről, montázsjellegéről. Azokat a jellegzetességeket viszont, amelyeket a jelen irodalomtörténet-írása paradigmaticus módon azonosít a neoavantgárral, Erdély Miklós, Hajas Tibor és társaiknak az irodalom teréből az akció közegébe való átlépései, képzőművészeti érdeklődésük kapcsán, olyan, irodalomtörténeti kézikönyvekben ritkábban emlegetett szerzők esetében figyelhetjük hangsúlyosabban a romániai közegben, mint Darkó István vagy Cselényi Béla; megtervezett, egyedinek mondható könyvtárgyai révén Szócs Géza; a Woodstock-kultúrát szerkezetileg és hangmében is megidéző Egyed Péter-féle *Búcsúkoncert*-kötet vagy a nyolcvanas években az XYZ című verseskötetébe filmekből származó képkockákat montírozó Kenéz Ferenc.”⁷ Markó azonban nem a betűk, a hangzás, a forma képi megjelenítésével, a vizuális látvánnyal kísérletezett, hanem a versbeszéd nyelvi megszervezettségével, a szintaxissal és a jelentés fogalmának újraértelmezésével. Az általa felvállalt költői magatartás, versmondattan és verstípus is rokonítható ugyanakkor nemcsak a Forrás harmadik rajának útkereséseivel, hanem azokkal az egyidejű nemzedéki törekvésekkel is, amelyeket Magyarországon Géczy János, Kemenczky Judit, Parti Nagy Lajos, Szilágyi Ákos, Szkárosi Endre, Zalán Tibor, Várady Szabolcs és társaik képviseltek, a Vajdaságban Csorba Béla, Fenyvesi Ottó, Sziveri János, Szombathy Bálint és társaik, Felvidéken Tóth László, Varga Imre és társaik. Nem véletlenül volt olyan hangsúlyos az erdélyiek jelenléte, Balla Zsófia, Cselényi Béla, Egyed Péter, Kőrössi P. József, Markó Béla, Nagy Zoltán, Veress Gerzson, Szócs Géza művei révén a *Ver(s)ziók* című 1982-es Budapesten megjelent, akkor neoavantgárd szellemiségűnek tekintett, nemzedéki antológiában. Az egymásra figyelés és a kapcsolatkeresés nemcsak Erdélyen belül volt természetes ekkor már, de az országhatárokon átívelően is, jóllehet korántsem kockázatmentes. Egyed Péter például így emlékszik vissza rá napjainkból: „A másik összefüggés, amelyet szintén meg kell majd jeleníteni a nemzedéki horizon-

ton, a harmadik Forrás-nemzedék egyes alkotóinak a rendkívül szoros kapcsolata a régi *Mozgó Világ* szerkesztőivel, körével, mely kapcsolat messzemenően nem csak a lapban való publikálásra korlátozódott. Ez nagyon is tudatos, nemzedékileg tudatos kapcsolatfelvétel volt a hasonló törekvéseket képviselő magyarországi írói csoportosulással, amelyet az erdélyi költőknek a *Ver(s)ziók* című nemzedéki antológiában való részvétele tett még nyomatékosabbá. Majd a csúcspontot a *Mozgó Világ* szerkesztőinek emlékezetes, 1982 április elején tett kolozsvári látogatása jelentette, stílszerűen teljes rendőri »felvezetés« és minden részletre kiterjedő szekuritátés részvétel mellett.⁸ A *Ver(s)ziók* szerkesztői, Kulcsár Szabó Ernő és Zalán Tibor ekkoriban ritka példamutatóan hozták össze egy kötetbe a már akkor sem egységes, de egyetlen magyar irodalom különböző országokban élő egykorú nemzedékének tagjait. *Formabontás vagy bontott forma?* című előszavukban pedig azt hangsúlyozták, „attól, hogy ez a versenyantológiába szerveződött, egy csapásra még nem vált formabontó irodalomká. Változó mértékben ugyan, de inkább a bontott forma példáit, változatait sorakoztatják elének.”⁹ S valóban ez jellemző például Markó ott közölt *A szitakötő leírására készülődve* és *A látvány értelmezése* című verseire, de egész korabeli költészetére is: megjelenítik a líra hagyományos formaelveitől (versláb, ritmus, ütem, versszak, rím stb.) való eltávolodást, de „valami visszafogott ironizáltság, önkisebbités egyfajta csendes *understatement* uralkodik itt, mintsem az avantgarde lázadóbb, radikálisabb, mindent újraértelmezni akaró lendülete.”¹⁰ Markó mondja is 1990-ben egy Keresztury Tiborral való beszélgetésben, hogy „egy pillanatig sem tartottam magam igazán avantgárdnak”.¹¹

Zalán Tibor az *Arctalan nemzedék* című 1979-es nagy visszhangot kiváltó esszéjében a közös programot és nemzedéki jellemzőket így foglalta össze: „Legfiatalabb költészetünkben a vers önmagára figyel [...] A költői szenzibilitás és a formális szépségtan házasságából természetszerű egy egészen sajátos költészet kialakulása. E kettőség összeolvadásához, feldzámolásához nemcsak a nyelv kereteit kell szétfeszíteni, hanem a költészet – köztudatban megcsontosodott kereteit is. [...] A küldetés tudat helyét a tisztázó tudat veszi át, a vers már nem mint a valóság ábrázolása, hanem mint a valóság darabja jelenik meg. Önmaga vizsgálatakor a valóság vizsgálatát végzi el, öntetszég helyett belekóstol az önungorba, öncsőmörbe, önidegenségbe. [...] Valameleyest erősebbnek tűnik a szabadvers irányá-

ba a vonzódás. Magyarázata a metaforikuság (a konvencionális értelemben vett metaforikuság) háttérbe szorulása és a költői látásmód megújításának törekvése [...] A bizonytalanság vállalása morális kötelesség. Ugyanakkor esztétikai teremtőerő.”¹² (Kiemelés az eredetiben – E. T.)

Markó Béla már két évvel korábban, az *Igaz Szó* fiatalok irodalmáról rendezett ke-rekasztal-beszélgetésén érvelt ugyancsak „az elméleti-esztétikai tapogatózás”, a kísérletezés létjogosultsága, a bizonytalanság vállalása mellett: „a bizonytalanságot, ha nem tart túlságosan sokáig, jótékony bizonytalanságnak érzetem. Mert tagadása az egyetlen üdvözítő forma, az egyetlen üdvözítő írásmód attitűdjének.”¹³ Igaz, hogy ő néhány évvel korábban és inkább a második Forrás-nemzedék eszményei által vezérelve indult, de ezekben az években már a harmadik nemzedék tagjaihoz hasonlóan gondolkodik és alkot. Az együtt gondolkodás, egymásra figyelés jellegzetes gesztusaként, ahogy Balla Zsófia, Bogdán László, Egyed Péter, Mózes Attila, Szócs Géza és mások, ő is számos kritikában reflektál a nemzedéktársak munkásságára, ezzel saját esztétikájának megfogalmazásán is dolgozva, természetesen. Az Ágoston Vilmos által eredetileg a hetvenes évek második felében kötettel még nem rendelkező nemzedéktársak számára összeállított, végül 1979-ben megjelent *Kimaradt szó* című antológia kapcsán például elsősorban a rá is jellemző „formateremtő szándék”-ot emeli ki, „amely egy elavult forma- és konvenciórendszer elleni frontális támadásban nyilvánul meg, és mint ilyen jóval fontosabbnak látszik minden eddigi költői csoportosulás ars poeticájánál”.¹⁴ 1976-tól az *Igaz Szó* szerkesztőjeként segíteni igyekszik a nemzedéktársak munkásságának kibontakozását, 1978-ban szerkeszti a fiatalok műveinek teret biztosító *Tavaszi, Nyári, Őszi, Téli* című negyedévenként megjelent lapmellékleteket, majd annak abbamaradása után egyik szerkesztője az 1980-ban kiadott *Ötödik évszak* című antológiájuknak is. Abban a *Hát lássuk, mit váltasz valóra* című félhosszú szabadversével szerepel, amely a nem sokkal korábban megjelent *Lepkecsontváz* című kötetének is egyik legfontosabb verse, s amelyben a dadogáshoz vagy a hallgatáshoz írandó óda helyett a szemünk előtt jeleníti meg a régi beszédmód lebontását és az új felépítését, mert „részekre hullott / szerkezetévé vált a folyamatos külvilág”, mert „elfelejtetted ezt a nyelvet elfelejtetted / a precíz és egyértelmű eszközöket”, mert „jövőt és múltat / halált és szerelmet is le kell vetned magadról / és el kell felejtened a mozdulatokat hogy megtanulhasd / őket”.

Legnagyobb, versben rendre megfogalmazott élménye ebből az időből neki is az összetartozó dolgok szétválása, osztódása, az egész széthullása („növekszik a távolság a részek / között elcsúsznak a kontúrok kis-sé félrecsúszik az álarc” – *Egyensúly/Lepkescsontváz*), az egyértelműségek, a bizonyosságok vége („de minden ellenáll / most nekem és semmi sem akar egyetlenegy / irányt mutatni” – *A piros blúzos verseny/Talanítás*), a jel (a látvány) és a jelentés szétválása, magukra maradása, a jelképek, a szimbólumok kiüresedése, s mindezzel összefüggésben az egyetlen forma hiánya („S ahogy haladsz mind fennebb, mind éretlenebb / szimbólumok. Végül már nincsenek. Elfognak jelzéseitek, / kifulladás az értelmezhető világ. Később majd / visszanezel, elkékvált formák közt keresed magad.” – *A piros kirándulás/Az örök halasztás*; „megtagadtak már a formák s / eltitkolnak téged most a töredezett ütemek” – *Barátaim balladája/Talanítás*). A megnevező, állító, eligazító költői magatartás helyett ezekben a versekben a körülíró, kételyeket ébresztő, kérdéseket megfogalmazó attitűd válik uralkodóvá, ami vele adekvát versbeszédet és versstruktúrát teremt. A félhosszú szabadversek a természetes beszéd egyenletes ritmusát követve sorakoztatják egymás után és egymás mellé a hétköznapi tárgyi világ elemeit, az analitikus elme gondolatait, a szürrealista fantázia, az asszociatív logika képeit. A hűvös objektivitás légkörét azonban érzelmileg, indulatilag telített szavak, tagmondatok, ismétlések, felsorolások, kérdések törik át gyakran új és új lendületet adva a már-már egyhangúvá váló dikciónak. „Boncoló értelem és elemi indulat találkozik s gerjeszt magas feszültséget a versekben.”¹⁵ A természeti, tárgyi világ részleteinek, a hétköznapi valóság töredékeinek, az álom és a képzelet alakzatainak, sokszor központozás nélküli, sodró kavalkádját általában csupán a mellérendeléses mondat szerkezet tagolja a versszöveget alkotó egyetlen mondaton belül. Pontosan illik Markó korabeli költészetére is az, amit Margócsy István jóval később az ún. nyelvkritikus költészetéről általában megfogalmazott: midőn „a szavak relatív érvénytelenségét látja be és fogalmazza meg, akkor, a szavak jelentésének elkopásával és elértéktelenedésével szembesülvén, a szavak önálló poétikai szerepét fogja korlátozni, s a szavak körülírására, egymás közötti összefüggéseire, kontextusára, azaz a mondatokra fog koncentrálni. A szavak szerepét a mondatok fogják átvenni.”¹⁶ A markói mellérendelő összetett mondat számtalan tagmondata nyelvi érzékelteti a részletek önértékét és egyenrangúságát, a dolgok

és a jelentések egymásmellettiségét, miközben a teljesség, az egész iránti vágyat is fenntartja. Mégsem könnyíti meg a szöveg befogadását, értelmezését, ellenkezőleg, nyitva hagyja azt a különféle megközelítések számára. Szász János már a *Lepkescsontváz* alapján igen pontosan jellemezte Markó korabeli alkotásmódját: „A vershelyzet Markónál cselekvő: a költő lebontja, eltávolítja, lemetszi a dolgokat takaró burkokat, héjakat, hüvelyeket, hártványakat, kihámozza a látszatok mögül az igazi látványt, az előtér káprázatait mögül a háttereket. E cselekvés-sor majd minden versében alapvető. A takarások mögül a parttalan versmondatok szabad gondolatársításai azután az értelmezés szabad játékerét teremtik meg számunkra, a dolgok kavargó, kusza, de ésszerűen követhető alakulását és értelmezhető összefüggésrendszereit, egyfajta lírai polivalenciát. A hasonlat meghalt, elpusztult, vagy az idő végzetek vele, mert dolgaink csak akkor hasonlíthatnak egymásra, ha a héjat kell egybevetnünk a dolgok magvával, az előteret a háttérrel. Így minden önmagával azonos, és minden azonosság egyben nem-azonosság is, amint azt az ógörög észlelés óta tudjuk. Markó vershelyzete maga az azonosság és nem-azonosság közötti szabad mező, függetlenül attól, hogy versenek mi a tárgya, mint hogy éppen a tárgy mögöttes világa válik számunkra érzékelhetővé és értelmezhetővé, miután a költő eltávolította mindazt, ami »a tárgyak gyanútlan húsát beborítja.«¹⁷ Markó ezekben a versekben többnyire már lemond nemcsak a hasonlatok, de a metaforák, szimbólumok jelentéssugárzó eszközéről is, intellektuális tárgyiasságra törekszik inkább, s ahogy egyik ifjabb költőtársáról, Visky Andrásról írja néhány évvel később, maga is: „Az *utalásos* jelentés helyett, a valóságos *jelentést* kutatja”¹⁸ (kiemelés az eredetiben – E. T.). A sűrűn visszatérő, ismétlődő tárgyi elemek többnyire nem jelképertékű motívumok, a látvány értelmezését az olvasónak kell elvégeznie, ha az egyáltalán lehetséges. Áradó versszövegeket az *Az örök halasztás* és a *Talanítás* kötetekben a szerző már gyakorta tördeli négy-, illetve háromsoros strofákba, de mintha ez is csak az olvasó félrevezetését szolgálná, mint ahogy a bebeszű ritmusok, fel-felbukkanó rímek is, mivel többnyire sem a gondolatot, sem a ritmust nem követi a strofatagolás. Ellenkezőleg, kizökkent és feszültséget kelt, miközben merész enjambement-ok biztosítják az áthidalást. Némi játékoság is tetten érhető ebben, mint ahogy a groteszk és az irónia is nagyobb szerepet kap immár, mint korábban, fokozva a versek többértelműségét, többszólamúságát.

A tárgyilagosság és a tárgyiasság eszményéhez közelítve a lírai szubjektum az újabb kötetekben sem árul el többet önmagáról, mint a *Sárgaréz évszak* szerepverseiben, s ha valamit mégis, akkor leginkább ugyanazt: az önmeghatározás nem szűnő vágyát és kínjait („Még egy óvatlan / mozdulat, még egy óvatlan szembenézés / önmagaddal” – *Enpluszegyedik változat/Lepkecsontváz*). Az evidenciák eltűnése az én, különösen a költői én szerepét, lényegét is érinti („olyan vagyok mint a világ mondod és ez egy / végtelen hasonlat olyan vagyok mint a semmi / mondod és ez egy végtelen hasonlat ingázol / oda-vissza roncs vagyok mondja a dadogó aki / kínlódva formálja a szavakat olyan vagyok mint / egy szétroncsolt repülőgép és közben az egymáshoz / koccanó hideg vasakból épül az ismeretlen / szerkezet” – *Hát lássuk, mit váltasz valóra/ Az örök halasztás*). A bohóc, a kötéltáncos újbóli felbukkanásai főként a *Lepkecsontváz* verseiben az identitásprobléma továbbélését jelzik a motívumok szintjén, de a gyakori önmegszólítás, a többes szám első személyű megszólalás és a versalany hiánya nyilvánvaló is. Ahhoz, hogy az „én” önmagára találjon az idő folyamatában, át kell szűrnie személyisége belső világát a múlt emlékeit és a szennyezett jelen pillanatképeit, s ennek is a szükségyszerű következménye a hagyományos versforma átalakítása. A formabontás egyszerre poétikai és filozófiai vonatkozásait, amelyek az adott korban ugyanakkor világos politikai üzeneteket is hordoztak, meglepően nyíltan és bátran foglalta össze a szerző már a *Lepkecsontváz* fülszövegében is: „De talán nem is a végleges forma, a végleges, tehát helyes változat megkeresése fontos, hiszen az értelmezés helyett értelmezésekre, magyarázat helyett magyarázatokra bomlik az elképzelt vagy valóságos látvány. A Helyzet, amelyet Vershelyzetnek is nevezhetünk. Az értelmezés szabadsága a választás szabadsága is egyben, ehhez viszont ki kell szabadítani dolgainkat az egyetlen lehetséges magyarázat csontburkából. S ha felpörög a képzeletbeli vetítőgép, értelmet nyernek az ismétlődések is, elfedik vagy erősítik egymást a képek, és egyszer talán hatalmunkba kerítjük az időt és a mozgást, s hatalmunkba kerítjük ama vershelyzetet is.”¹⁹ Csakhogy az idő hatalmunkba kerítése nem olyan könnyű és egyszerű feladat, a *Lepkecsontváz* kötet verseit összerendező (de a másik két kötetben is fel-felbukkanó) legfontosabb kérdés éppen az időhöz való viszony. Már az első, a *Visszajátzás* című vers is arról a tapasztalatról tanúskodik, hiába hisszük, hogy „az elmúltak / visszajátszhatók”; „nincsenek érintetlen tár-

gyaid, mert mindenre visszafénylik jogtalan emlékeződés s ha kuszált a szó azért ilyen mert megzavartad elkeverted a rendben kihunyó pillanatotak”; „az emlékezhet igazán rád: aki voltál”. Nem igazán segítenek fényképek, a film, a tükör, az egykori vásári forogtag, a cirkusz pillanatképei, az utazások-kirándulások élményei, az idő megfoghatatlannak („gubancolódik az idő / egyszerre történik minden” – *Ismeretlen évszak/Lepkecsontváz*) s az én is megragadhatatlannak, meghatározhatatlannak látszik az időfolyamban („Míg emlékszel, nem vagy se itt, / se ott. Felejtsd el hát, s kiegészül az ottani / táj. Arcodból, mosolyodból mintát hiába / őrzöl. S ha mégis? Mire gondolsz?” *Háttér az 5. fényképhez/Lepkecsontváz*). Ezért is válik Markó lírájának egyik hangsúlyos kérdésévé a maszkok mögötti tiszta arc (az „egyetlen tiszta arc” – *Enpluszegyedik változat/Lepkecsontváz*) megőrzésének, a tisztán maradásnak esélye („szembesíteni kellene már tiszta elmúltunkat és / tisztátalan elmúltunkat” – *A szitakötő leírására készülődve/Lepkecsontváz*). Megőrizni magunkat egy olyan korban, amelyben a „Nagytmondások, besúgások, elfordulások. / A kalcium, a foszfor, a nitrogén érthetetlen / átváltozása” a jellemző, amelyben „Csömör ver ki a gyümölcsökön, az almán, / a körtén a barackon. Mi szennyet, piszkot, / nyálkás ürületeket magukba szívtak ezek a fák.” *(Osztódás/Az örök halasztás)*. Megőrizni magunkat a „talanítások” *(Talanítás/Talanítás)* korában. Csűrös Miklós szerint Markó kérdései, dilemmái erkölcsi természetűek, „Markó szenvedélyes moralista.”²⁰ S ezt fogalmazza meg kicsit bonyolultabban, de erre az időszakra gondolva, Ágoston Vilmos is az *Ellenszélben* című 1991-es válogatáskötet előszavában: „Amikor a hősi-tragikus viszonyt felváltja az ésszerűtlen tragikum és az ésszerű kompromisszum alternatívája, az erkölcs megkettőződik: különválik a látszat és a lényeg. A látszat a kompromisszum szférájához igazodik, a lényeg önnön eszményi erkölcsi-ségét követi. Így történhet meg, hogy a mindenről lemondó, feladó, beletörődő cselekvésképtelenséget ellensúlyozza az önmagát alakító, befelé nemesítő cselekvés, amelyben megőrződnek a pozitív eszmények, a hűség, szeretet, közösség, szabadságigény.”²¹

Markó versei az elvont létezésélmény, a metafizikus balsejtelmek, a szürrealista víziók valóságsháttéréről ritkán vallanak közvetlenül, de a szétesés, a pusztulás, az elembertelenedés egyetemes érvényű alakzatainak megalkotása mellett a nyolcvanas évek elejének Romániájában nem is igen volt erre szükség, a szigorodó cenzurális körülmények közepette pedig nem is volt rá lehe-

tóság. Az olvasó azonban el tudott igazodni a látszat és a lényeg, az azonosságok és nem azonosságok Szász János által emlegetett világában is. Ennek ellenére a *Talanítás* kötet verseiben már egyre leplezetlenebbül beszél Markó: „Aki élni akar, fél a cirrózistól, / az impotenciától, a tüdőráktól, az infarktustól, a ház előtt / ácsorgó autóktól, a villanyrendőrtől és a gyors- / hajtástól.” (*Milyen színű a tücsök?*); „csak te vagy már védtelen s hamis így az / álom is már hamis lesz a szabadság is / lehalkítva próbálsz a dallamot: csitt / virágom csitt violám csitt kedvesem mert áthallszik / a falon nálunk képek túlfelől meg óriási / fülkagylók” (*Barátaim balladája*). A kötet címadó versét is bizonyára sokan megértették már a megjelenése pillanatában, a fosztóképző főnevesítésében, az elentmondást nem tűrő nyelvi megfogalmazásokban, a soraközö inaktivitásokban felismerték mindennapjaink magyartalanításának élményét („a talanítás körzetét pontosan megjelölni / a talanítás időszakát kiválasztani / kellő számú talanítót toborozni / a talanítótak kiképezni [...] a körzet nyugalalmát megőrizni / fölösleges pánikot nem kelteni / mértéktelen károkat nem okozni / a legfontosabb tudnivalókat közzétenni”). Nem véletlen, hogy az illetékesek megtiltották a kötettről való beszédet a romániai magyar sajtóban,²² az egyetlen írás róla, ami valahogy mégis átszúszott, Mózes Attila kritikája az *Utunkban*: „Markó versei éppenhogy fosztóképzővel »ékeskedő« jelenségekről, kifosztott mikrovilágokról szólnak, melyek éppen nemlétükkel, nincs-létükkel élnek (burkolt) óhajként a költőben és érzékeny olvasóban, s egyik ilyen óhaj az elveszített teljességet hívja (hívna) verslétre.”²³ A kötet szintén egyetlen magyarországi recenzense, Fűzi László már-már kiegészítette a képzőt, a szóval magával: „*Talanítás* című új kötetének világát egészében a huszadik század végének szorongó életérzése uralja, Markó szorongásaiban nemegyszer a magunkéra ismerünk. [...] S vajon mindennapjainkban, amikor gyermekkorunktól, szülőföldünkől szakadunk el, s amikor népeket, népcsoportokat történelmüktől, közösségi létezésük lehetőségeitől fosztanak meg, nem hasonló talanítás játszódik le?”²⁴ Balázs Tibor, igaz jóval később, már egyenesen az ellenállás és a szókimondás jellegzetes példájaként említi a verset: „A vers üzenete egyértelmű: 1984-ben (az évszám is orwelli) a román nemzetiállam magyartalanítási akciói komoly eredményeket mutattak az anyanyelvi oktatás elsovvasztása, a kulturális és a vallási intézmények ellehetetlenítése, a falurombolási terv, az Erdélybe történő betelepítések, az elhallgatás, a belső emigrációba vagy emigrá-

lásba kényszerítés szintjein.”²⁵ A vers ugyan már 1983-ban megjelent, de a román állami magyartalanítási törekvésekkel való szembenállása igaz, s mintha benne lenne egy olyan, a magyarság veszélyeztetettségének általánosabb érvényű tapasztalata is, aminek az egy-két évvel korábbi Nagy Gáspár-vers adott hangot, a *Kormányeltörésben* költőjének, Domonkos Istvánnak Újvidékre küldve *Infinítívusok lányom olvasókönyvéből* címmel.

S ha versben Markó ritkán is vallhatott nyíltan a körülötte lévő világról, ahogy a *Lepkecsontváz* fülszövege kapcsán említettem, vallott maga a versforma, hiszen „ezek a konvencióromboló versek egy zárt rendszer szétbonthatóságának modelljét adták, és iróniájukkal megkérdőjelezték a szakralizált értékeket” – mondta a költő a Keresztury Tibornak adott interjúban.²⁶ Nem öncélú kísérletezés motiválta tehát ezekben az években szabadvers-kompozícióit, hanem a totális eszmék, a hazug értékek, a zárt társadalom csődjének költői leleplezése egy autonóm nyelvi modell teremtésével.

Markó tudatosságát egy 1982-es, Arany János idéző vallomása is jól mutatja: „A mi esztétikánk, korunk esztétikája nem szereti igazából a tökélyt, nincsen érzéke a harmóniához, és torzókat termel – néha lélegzetáltalítókat – reménykedve abban, hogy előbb-utóbb rálel egy lehetséges rend visszfényére a versben, a szoborban, a hasonló szerkezetű regényben. A kerek és megbonthatatlan egységű műveknek, a groteszk felhangok nélküli, borzongató tragikumot sugalló zárt struktúráknak talán végképp bealkonyodott. A »nyitott mű« pedig másfajta világképet, másfajta esztétikát kíván, olyant, ami értékeitében nem használja a szép és csúnya fogalmát, számára ezek nem mondanak semmit. Arany Jánosnak sokat jelenthetett a tudás, hogy a költészet analógiájára a világban is megteremthető a rend.”²⁷

A tudatosság mellett ezek az idézetek azt is jelzik, hogy Markónál – miként költőtársainál, Egved Péternél, Balla Zsófiánál is – a költői program és gyakorlat egymás mellett, egymást feltételezve és erősítve alakult. Kétségtelen, hogy Markó eszménye is a többjelentésű, többszólómű, a nyitott vers lehetett ezekben az években, ami sok mindent képes magába fogadni, olyan verstechnika kifejlesztése, amellyel bármit tetten tud érní. A magyarországi nemzedéktárs költő, kritikus Gécci János szerint „Ez esztétikájának tartópillére”.²⁸ Ugyanakkor *A boldog utód* című idézett Arany-esszé sorából („Nem, sajnos, nem kortársunk, elődünk csak, vagy talán utódunk, aki arra vár, hogy átvehesse a stafétabotot.”²⁹) kiérezhető már (ha a világban nem is) a versben megteremt-

hető rend, harmónia, tökély erőteljes vonzá-
sa is. Nyilván nem véletlen, hogy éppen az
1982-es *Az örök halasztás* című kötet tartal-
mazott már három szonettet is (*A boldog
óra, A megtisztított forma, A képzelt forma*),
és a *Képeskönyv kisfiúknak, kislányoknak*
című félhosszú szabadvers is azt állítja:
„ideje már, hogy / megtaláljuk a formát, az
élvezhető cselekvést”. Ebben a kötetben sza-
porodnak meg a már említett három-, négy-
soros strófaszervezetek, és érdekes, hogy
ugyanaz a kötet nyitotta ki Markó-költésze-
tét a próza irányába is. Mind a három ciklus
(„kirándulás”) egy-egy olyan szöveggel in-
dul és zárul, aminek a műfajisága nem egy-
értelmű, talán leginkább prózaversnek te-
kinthetők, s többnyire egy-egy talányos tör-
ténetet beszélnek el poétikusan. Az először
1999-ben, majd 2010-ben újra kiadott, *Az
Erdélyi macska* című kritikákat, esszéket,
beszélgetéseket is tartalmazó kötet élén már
egyértelmű prózatördelésben köszönnek
majd vissza a szövegek, *A hiányzó jelek*
című kötetzáró írást kivéve, ami egy két-
gyermekes apa hétköznapi reggelét beszéli
el tárgyias pontossággal és hűvösséggel, a je-
lek és jelentések tüntető hiányával. Az írás s
így a kötet utolsó szava a „Nincsen”, s talán
nem véletlen, hogy a kötet első szava pedig
éppen a „Van”. Ettől függetlenül is ez az el-
ső igazán átgondoltnak látszó, tudatosan
megszerkesztett, egésszé alkotott verses-
könyve Markónak. A *Talanítás* kötet is meg-
őrzi a hármas tagolást, s abban a ciklusokat
egy (*Az Erdélyi macskában* majd *Kirándulás
a dómhoz* címmel megjelenő) lírai történet
fragmentumai vezetik be és kötik össze, is-
mét jelezve a kötetegészséget. S itt is jelen
van a próza vonzása: az általánban egyetlen
mondatot alkotó félhosszú szabad-versek
többnyire valamilyen múltbeli vagy képze-
letbeli, álombeli történetet beszélnek el, s a
Tanítás című középső ciklus versei gyakran
címükben hordozzák a ballada szót is (*Ballada
a vicinálisról, Barátaim balladája, A Kiki-
áltó balladája, Egy másik életpoéma* stb.),
igaz, ez elég önkényes, műfaji, poétikai szem-
pontból kevésbé indokolt jelölés.

Tisztában volt a költő már a hetvenes
évek végén azzal, hogy mi van, mi nincsen,
de nem adta fel a reményét annak, ami le-
hetne: „egyszer majd megjavítjuk / az órát és
hallgatjuk hogyan cseng-bong a feketeség-
ben / a vénasszonyok hajának ezüstje majd
a búzakalászokat / félrehajtvá figyeljük
ahogy a halványzöld sebek bugyborékolva /
befornak bőrödről a sárga virággör-masza-

tot sietve / letörlöm az egymással elkevere-
dett pillanatok tisztán / és jól láthatóan sza-
bályos rendbe szerveződnek és / az egymás-
sal elkeveredett tárgyak is meglelik / helyü-
ket de most még nyúlós pép csorog ki / a
cséplőgép résein és kékre festett hangszórós /
autók rohangálnak a növényi hullámszab-
s ütemesen / harsogják: szállj el szállj el ka-
ticabogárka!” (*A kakukkos óra szeszélyei/
Lepkecsontváz*). A teória és a praxis a hetve-
nes évek végi és a nyolcvanas évek eleji leg-
jobb Markó-versekben olyan nyitott, dina-
mikus versstruktúrát teremtett, amelyben az
alkotó és a fogékonyabb olvasó-vendége kö-
zösen modellezhették a körülöttük levő zárt
világ paneljelnek lebontását, miközben
„ugyanabból a nyelvből / építkezve ráelve
újabb alakzatokra” (*Térkép-olvasás/Az örök
halasztás*), mivel „A formák újból és / újból
megszületnek” (*A kettévágott jármű/Az örök
halasztás*), meg is haladhatták azt. Markó
költészetének ez a pályaszakasza, a hetve-
nes évek végén és a nyolcvanas évek elején,
tulajdonképpen még mindig a hatvanas
évek végén, hetvenes évek első felében meg-
kezdett költői útkeresés folytatása. Néhány
évre látszólag lecövekélés a lírai konvenció-
rombolás, a formabontás és a szabadversben
új formateremtés mellett, de láthatóan, érez-
hetően sok kétellyel, bizonytalansággal en-
nek eredményességét illetően is és közben
már készülve valami megint másra. A rész-
letek túlbujánzása, a viszonylagosságok ab-
szolutizálása, a jelentés túlzott elrejtése, az
értelmezés tudatos megnehezítése jelzik
ennek a költészetnek a korlátait. A korabeli
kritikákban vissza-visszaköszönő állítás,
hol leíró, hol kritikai éllel a manierizmus,
hermetizmus, enigmatikusság. Márkus Béla
valószínűleg tévedett, amikor a *Lepkecsont-
váz* versei kapcsán azt írta „ezek a megneve-
zések nem irányulnak semmiféle objektíve
létező tárgyra, jelentésük csak a versen be-
lül értelmezhető, a versen kívüli világról
nincsen mondanivalójuk”.³⁰ Amit viszont a
„látvány értelmezése”, az „emlékezés mód-
szertana” kapcsán mesterkéltsgékként, di-
daktikusságként, nehézkességként említett,
az ma is helytállóan látszik, mint ahogy e
költészet kommunikativitásával kapcsolatos
kétye is. Egy ponton túl bezárul a struktú-
ra a befogadás előtt, a gondolatvilág követ-
hetetlenné s így zárttá, érdektelenné válik
a versvilág. Tudatában lehetett ennek Markó
is, nyilván ez is hozzájárult a nyolcvanas
évek közepén költészetének radikális irány-
váltásához, a szonettkultusszal.

■ JEGYZETEK

1. Martos Gábor: *Marsallbot a hátizsákban*. A Forrás harmadik nemzedéke. Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó, Kvár, 1994. 137.

2. Balla Zsófia: *Két megközelítés, avagy „Mit akarnak ezekkel a versekkel?”* Korunk, 1978. 7. 559–564.
3. Uo.
4. Borcsa János: *Formák és bonyolult bizonyosságok*. In: Uó: *Megtartó formák*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1984. 130–143.
5. Bertha Zoltán: *Erdélyi magyar irodalom a nyolcvanas években*. In: Uó: *Gond és mű*. Széphalom Könyvműhely, Bp., 1994. 126.
6. Uo. 112.
7. Balázs Imre József: *Az avantgárd hatástörténete és a Forrás-nemzedékek*. Korunk, 2011. 11. 29–35.
8. Egyed Péter: *Fiatal írók prés alatt*. Korunk, 2011. 11. 36–42.
9. Kulcsár Szabó Ernő/Zalán Tibor: *Formabontás vagy bontott forma*. In: *Ver(s)ziók*. Magvető Kiadó, 1982. 5–6.
10. Uo.
11. Keresztury Tibor: *Az ismeretlen elem*. In: Uó: *Félterpeszben*. Arcképek az újabb magyar irodalomból. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1991. 243–256.
12. Zalán Tibor: *Arctalan nemzedék*. In: *Fasírt, avagy viták a fiatal irodalomról*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1982. 3–56.
13. *Fiatalok irodalma – az irodalom fiatalsága*. Igaz Szó, 1977. 8. 189–209.
14. Markó Béla: „...esténként összegyűltünk”. *Igaz Szó*, 1980. 6. 527–529.
15. Csűrös Miklós: „Bent is az lesz, ami kint”. *Kortárs*, 1993. 12. 89–95.
16. Margócsy István: „névszón ige” (*Vázlat az újabb magyar költészet két nagy poétikai tendenciájáról*). In: Uó: „Nagyon komoly játékok”. Pesti Szalon. Bp., 1996. 260.
17. Szász János: *Markó Béla vershelyzete*. *A Hét*, 1980. 25. (június 20.) 6.
18. Markó Béla: *A vers külön élete*. In: Uó: *Az erdélyi macska*. Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2010. 204.
19. Markó Béla: *Lepkecsontváz*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1980. Fülszöveg
20. Csűrös Miklós: i. m.
21. Ágoston Vilmos: *Előszó*. In: Markó Béla: *Ellenzélben*. Püski Kiadó, Bp., 1991. 4.
22. A költő maga mondja el ezt Érdi Sándornak. „Nem jó illúziókkal élni”. Kérdez: Érdi Sándor. In: Markó Béla: *Az erdélyi macska*. Pallas–Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 255–260. De Ágoston Vilmos is megírja: „A *Talanítás* (1984) című verseskötetről tilos volt írni az ottani lapokban. Visszhangtalanságra ítélték. Az azóta eltelt idő igazolta a költőt, ez a nyolcvanas évek erdélyi irodalmának egyik kiemelkedő alkotása.” Ágoston Vilmos: i. m. 5.
23. Mózes Attila: *A fosztóképző főnevesítése és ami mögötte van*. In: Uó: *Céda korok történelme*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004. 266–269.
24. Fűzi László: „Nincsen ének, csak a szétszedett világ”. *Tiszatáj*, 1985. 10. 84–86.
25. Balázs Tibor: *A romániai magyar létköltészet története*. Accordia Kiadó, Bp., 2006. 282–283.
26. Keresztury Tibor: i. m.
27. Markó Béla: *A boldog utód*. In: Uó: *Az erdélyi macska*. Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2010. 66.
28. Géczy János: *A forma mint életheletőség – esszé és példa*. Forrás, 1989. 3. 3–14.
29. Markó Béla: i. m.
30. Márkus Béla: *Törékeny lepkecsontváz*. *Tiszatáj*, 1981. 1. 74–76. Az olyan értelemadást, jelentéstulajdonítást ugyanakkor már én is túlzásnak vélem, amit Pomogáts Béla fogalmazott meg: „Nem nehéz felfedezni, hogy a cirkuszi világ groteszk képei a közélet abszurd jelenségeire utalnak: a zsarnoki rendszer ésszerűtlen tulajdonságaira.” Pomogáts Béla: *Markó Béla*. In: Uó: *Magyar irodalom Erdélyben V. (1968–1989)*. Pallas–Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2010. 289.

KÉT ÚTI KALAND: SPA ÉS DREZDA

■ Casanova emlékiratai elég sűrűn jelennek meg magyarul, bár teljes fordítása továbbra sincs. Talán ha a Pléiade-sorozat elkészül a tavaly indított és az eddigi legjobb, Lafont-féle kiadást tökéletesítő vállalkozásával, lesz majd rá kereslet. Csakhogy Giacomo élettörténete nem korlátozódik a csehországi remeteségben megírt memoárok retrospektív szemléletére, kalandjairól leveleiben friss élményként számol be. A megszépítő messzeiség kiérlelt alakja helyett tehát egy közvetlenebb, hitelesebb és indulatosabb velencei bukkán fel itt, aki nemcsak a tizennyolcadik század egyik legnagyobb utazója, hanem a

társasági, politikai, irodalmi és tudományos (!) élet aktív résztvevője is. Levelezése ezért nagy kincs, és bár csak töredéke maradt fenn, jelentős irodalmi és kultúrtörténeti értékkel bír. Magyarul sajnos nem készült még belőlük válogatás, igyekezzünk e hiányt pótolni.

Az itt következő két levél Casanova utazási viszontagságait örökíti meg. Az első címzettje a többnyire Bécsben tartózkodó, velencei könyvkereskedő irodalmár, Eugenio Della Lena (1747–1818). Tiszteletes versfaragó, *Le Venture di Venezia* szonettgyűjteményében még a Köztársaság bukását is megverselte. Teljesen érthető, hogy Giacomo

levele a közös velencei ismerősökre hivatkozik. A magyar olvasó számára különösen érdekes, hogy a levélíró ezúttal Madagaszkárral kacérkodik: a sziget száműzött királya, Benyovszky Móric is akkoriban dönti el, hogy visszafoglalja a franciák intrikája miatt elvesztett trónját. A két kalandor egyébként Párizsban találkozott, talán levelet is váltottak.

A második levél megszólítottja jóval tekintélyesebb személy: Alekszandr Mihajlovics Bjeloszelszkij-Bjelozerszkij (1752–1809) herceg, aki többek között író, költő, zeneszerző, Oroszország drezdai és torinói követe. Álljon itt néhány fontosabb tisztsége: a Szentpétervári Szépművészeti és Tudományos Akadémia tagja, a porosz Fekete és Vörös Sas rend lovagja, szenátor, kamarás, cári főpohárnok. Annak az irigyelt *haute société*-ének a képviselője, ahova Casanova, származása folytán, nem kerülhetett be, de ahova szelleme révén mindig is tartozott. A levél egy híres képlőpáshoz kötődik, Correggio Magdolnáját emelik el két másik festménnyel egyetemben a drezdai képtárból, s az idegeknek természetesen duplán gyanúsak. A megkerült tetteit tizennégy évre ítélik, az eset után tizenhárom évvel később jobbélre szenderülő kalandor viszont adósunk marad: emlékiratai, ígérete ellenére, a jóval korábban bekövetkezett velencei hazatéréssel érnek véget. Így nemcsak a kép sorsa marad függőben, a titokzatos angol hölgy ajánlatát is örök homály fedi.

Eugenio Della Lena abbénak

Antwerpen, 1783. szeptember 6.

Három hónapi eső és szél folytonos váltakozása után végre kigyúlt szívemben a béke lángja, melyre azért volt szükség, hogy részletesebben írhattak Önnek. Értesült már arról, hogy nyolc napot töltöttem Udinében, ahol az a megtiszteltetés ért, hogy Niccolo Foscarini¹ őccselenciájával vacsorázhattam. Onnan Velencébe utaztam, ahol csak hazaruccanási szeszélyemet akartam kielégíteni, majd Mestre és Bassano voltak állomáshelyeim, utóbbin Boskovic² abbét láttam viszont. Ezután Trento, majd Innsbruck következett, ahol hosszú megbeszélést folytatam a pármái hercegasszony őkegyelmességével³, majd Augsburg, ahol megtudtam, hogy az összes ottani barátom meghalt, azután Frankfurt és Mainz, ahol Durazzo gróffal⁴ futottam össze. Hogy útitársául szegődhessek, lemondtam a postakocsis helyemről, és egészen Kölnig elkísértem, szerfölött elégedetten, hogy hat zecchinót megtakaríthattam. Ó Hollandiába tartott, én pedig Aachenbe, ott nyolc napig vesztegeltem a város főhivatalnoka miatt, aki nem méltányolta egy igen jövedelmező javaslatom, melyből busás hasznom származott volna. Onnan Spába utaztam, abba az övezetbe, ahol rejtélyes megállapodás alapján Európa összes nációja minden évben összegyűl és ezerféle bolondságra adja a fejét; én is ezt tettem, és egy hónapot maradtam. Ott volt a nemes Niccolo Venier, Manzi márkí, Bonafininé, Thugut báró, Dolfín, a velencei követ fiastul és Pachiarotti⁵, a zenész, aki nyilvános koncertet is adott.

Egy angol hölgy, akinek a latin beszéd a vesszőparipája, felfogadott, hogy kísérjem el Amszterdamba, és szóba került, hogy legyek négy éven át a kísérője. Hétfőn a saardami vacsorán négyszemközt olyan dolgokról beszélt, hogy a borzalomtól meghűlt bennem a vér. Fél órán át mély töprengésbe merültem, teljesen megfélemedezvén arról, hogy választ vár tőlem. Magamhoz térve azt mondtam: Engedje meg, hölgyem, hogy a szállodába visszaérve azonnal továbbálljak, soha többé ne találkozzunk, és oda utazzam, amerre kedvem tartja. Ez a különös nő csak ennyit felelt latinul: *Sequere voluntatem tuam*,⁶ majd rögtön kiállított egy huszonöt guineát érő csekket, bankárja címével. Ezután magamra hagytott.

Hazatértem, egy órával később pedig útnak indultam. Egy napot Hágában, egyet Rotterdamban töltöttem, ide tegnapelőtt érkeztem. Folyó hó huszadikán Párizsban leszek és onnan számolok majd be a sorsomról; ha mégsem megyek Madagaszkárra, még egyszer Itáliába jövök, de nem maradok hosszú ideig: *Fata viam invenient*.⁷ Soha senkinek nem fogom elmesélni, mit mondott az angol hölgy, ám egy nagy eseménynek köszönhetően lehet, hogy idővel ki fogja találni, mint ahogy más is, aki arról értesült, hogy egyesültem vele.

Giacomo Casanova

Bjeloszelszkij hercegnek

Dux, 1788. október 30.

Egy kaland, mely méltán nevezhető rendkívülinek, és amelynek én vagyok a főszereplője, megérdemli, hogy fenséges urannak is elmeséljem. Imádot hercegem, Ön szabad idejében a nemzetek joga ügyében írogat főuraknak, olvassa hát végig írásom, és ne hagyja szép lelkét megbotránkozni; céloim bevallottan az Ön megnevettetése, és remélem, sikerrel járok, mert már engem is elfog a nevetés, ha e kalandot felidézem.

Kedd reggel, miután szeretett testvéremtől búcsút vettem, kocsiba ültem, hogy hazatérjek. Drezda külvárosában a sorompónál leszállítottak, ezután hat ember egy kis földszinti

szobába cipelte két poggyászom, két hálósákom és rózsafüzérem, elkérték a kulcsokat, és mindent átbogarásztak: ingeim, zsebkendőim, még a levélpaksamétát is felbontották, és kicsomagoltak négy font csokoládét. Miután semmit se találtak, mindent visszatettek, de irgalmatlan összevisszaságban. Ezután fogták két, kóccal töltött, drapp színű párnám, majd a koscsisét is, mely lószőrrel volt töltve, felbontották a varrást, mindhiába; erre összefércelték, majd nekiláttak a hátsó, az első és az összes lehetséges ülést szelbontani. E gyalázatos parancs hasonszórű pribékjei közül a legfiatalabbik azt mondta, hogy a Magdolnát keresik. Addig egy árva szó sem hagyta el a számát. Amikor azt hittem, mindennek vége, közölték, hogy testi motozás következik. Szó nélkül levettem a kabátomat, a felöltőmet, és saját kezűleg nekiláttam a zsebeim kipakolásának, ők pedig kiürítették két nagy dohányszelencémet, abban a hiszemben, hogy az általuk keresett szent parázna talán szelencém fedele alatt bujkál. Amikor már azt hittem, vége, megpendítettem, hogy esetleg falábam van, és talán jobb, ha lehúzom a csizmám, mire egyikük azt válaszolta, látott már csizma nélkül járkálni. Azt mondtam erre, műhasam is lehet, mire a legidősebbik odáig merészkedett, hogy bedugta kezét a mellényem alá; elvesztvén türelmemet, kigomboltam alsónadrágom, ahol combjaim között semmi olyat nem láttak, ami a Magdolnára hasonlított volna; kissé meglepett, hogy ez a látvány nagy meglepedéssel töltötte el őket, és a röhögő katonákat ostobáknak tartották. Végül elengedtek.

Ez a késedelem, hercegem, nem tette lehetővé, hogy napszállta előtt Petervaldenbe érjek. Egy rossz fogadóban szálltam meg, ahol éhségtől és dühtől félheltam mindent felfaltam, megszomjazván pedig, mivel nem szeretem a sört, egy „pilniti mustot” hajtottam fel, melyet a fogadós dicsért, és jómagam is elfogadhatónak találtam. Ez az ital lázadást szított a beleimben, egész éjszaka hasmenéssel küszködtem. Tegnapelőtt érkeztem ide, ahol a kíméletlen ítéletvégrehajtó szerepét kellett eljátszanom. Két hónappal ezelőtt fogadtam fel egy szakácsnőt, kire a gróf távollétében szükségem van; érkezésem után rögtön elszállásoltam az egyik szobában és Lipcsébe utaztam; hazatérve három szolgát találtam borbélykézen, akik mind a szakácsnőmre panaszkodtak. A gróf futára már Lipcsében bevallotta, hogy miatta nyomorodott meg. Tegnap megjött a gróf, és csak nevetett rajta, de én kiadtam az útját, és arra buzdítottam, kövesse Magdolna példáját. Az afférban csak az a mókás, hogy ónagsága öreg, ronda és bűdös.

Higgye el, hercegem, az egyetlen igaz jog az ököljog. A nemzetek joga, azt hiszem, a szerelem jogára hasonlít: ha nem tény, jog, ha nem jog, tény. Én sok Magdolnát ismertem, de még egyszer sem káromkodtam annyit, mint a Correggióé miatt. A szász választófejedelem jogosan kerestette, de nem kellett volna úgy bánnia a Drezdába látogatókkal, mint velem, aki csak véletlenül tartózkodtam a városban a képek eltűnése idején. A motozás olyannak tűnt, mint amikor egy tolvajt nagy valószínűséggel meggyanúsítanak. Megbocsátok neki, mivel nincs harmincezer emberem, és nem jelentetek meg egy kiáltványt, mert szeretem a szász uralkodócsaládot, mely egyébként anyám, húgom és különösen szeretett testvérem kenyér-adója; rögtönzött kiáltványom esetleg árthat nekik. Boldog, aki úgy élhet, hogy semmit sem kell előre elterveznie. Ez a kaland emlékirataim egyik fejezetét fogja képezni, melyet halálom után – ha ő is jónak látja – jogutódom fog megjelentetni. Az is benne lesz, hogy ez az eset a nemzetközi jogról szóló tudós előadás másnapján történt, melyet Bjeloszelkszij herceg tartott.

Kányádi András

■ JEGYZETEK

1. Niccolò Foscarini (1732–1806) Velence bécsi követe, Casanova később öccsénél, Sebastiano Foscarininél lát el titkári teendőket.
2. A jezsuita Ruggero (Rudjer) Giuseppe (Joszep) Boskovics (1711–1787) dalmata filozófus, matematikus, a paviai egyetem professzora. Szintén Casanova levelezőpartnere volt.
3. Mária Amália (1746–1794) páрмаi hercegasszony, Mária Terézia lánya.
4. A genovai Giacomo Durazzo gróf (1717–1794) előbb Genova bécsi követe, majd Mária Terézia jóvoltából Generalspektakeldirektor. Neki köszönhető a vígopera bécsi honosítása.
5. Niccolò Venier Velence szentpétervári követe. Franz Thugut Ausztria konstantinápolyi követe, Moldva és Havasalföld igazgatója. Daniele Andrea Dolfin Velence párizsi követe, talán neki köszönhetően ismerte meg Casanova Waldstein gróft. Emilia Bonafini és Gaspere Pacchiarotti híres operanékesek.
6. „Kövesd akarodat.”
7. „Majd lel a sors kiutat”. Vergilius: *Aeneis*, X. 113. Lakatos István fordítása.

BAKÓ BOTOND

ALAKULÓ SZÓRVÁNSZIGET PILLÉREI

Iskolatörténeti háttér

■ A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium – 392 éves története során – mindig érzékeny volt a népesség foglalkozási szerkezetének változásaira. A rangemelkedéssel járó fejedelmi alapítással felsőfokú és középfokú szakképzettséget, a tudomány és a műveltség terjesztését, a társadalmi felemelkedést tűzte ki célul. (Bakó Béla 1977) Ez volt az Academicum Collegium, az erdélyi kihatású iskola, amelyik az erdélyi diákok külföldi egyetemjárásával, a „peregrinációval” teszi még életerősebbé gyökereit. (Szabó Miklós–Szögi László 1998) A történelmi körülmények miatt Apafi Mihály fejedelem 1662-ben Nagyenyedre, a fejedelmi birtokok központjába költözteti Bethlen Gábor Kollégiumát, mintha sejtene, hogy iskolája a jövőben egy „végvári szórványsziget” szerepét fogja betölteni. 1853-ban Kolozsváron a Református Kollégiumban megalakul az Enyednek szánt tanítóképző. Első kinevezett igazgatója – Gáspár János – 1858-ban átköltözteti a képzőt az enyedi Kollégiumba. (Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós 2003)

Az ún. „védelmező szerepkört” a fejedelmi privilégiumok biztosították. A jobbágyifjak földesuraik szolgálatából léptek át a „kollégiumi szabadságba.” (Jakó Zsigmond–Juhász István 1979) Váro Ferenc ezért a Kollégiumot „nemesítő iskolának” nevezi, amelyik évszázadokon át biztosította a tanulási lehetőséget az arra érdemes ifjaknak. Az 1920/1921-es tanévben még a „primér” szektorhoz tartozó „őstermelők” (főleg mezőgazdasági munkaerő) gyermekei alkották a legnépesebb csoportot. Ezt követte az ipari vagy „szekundér” szakasz, amely tömegeket áramoltat a város felé. Ilyen a kommunizmus éveiben az ipari líceumok kora. Ma már benne vagyunk a „tercier” szakaszban, amely elsősorban a szolgáltatásokban nyit munkahelyeket (posztindusztriális fejlődés), és erre az idejében tájékozódó iskolák is ráhangolódnak. A fejlett nyugati államokban a „kvaterner” szektor az információ tárolásával és továbbításával növeli a foglalkoztatottságot. Ennek elemei már nálunk is jelentkeznek.

Tanítómesterek, tanítók és óvónők

■ Vita Zsigmond szerint a 18. századtól az enyedi kollégiumban rendszeres „szaktanító képzés” folyt. 1763–1829 között 300 diákból lett „ludi magister” (mester), „instructor” (házitanító) vagy „praeceptor publicum” (köztanító); „főleg olyan tanulókból, akik főiskolai tanulmányaikban valamilyen oknál fogva megrekedtek”. (Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós 2003) Ők egyfajta elméleti és gyakorlati szakképzést kaptak, és kielégítették a kisvárosok „rektóriáinak” az igényeit, minthogy igazgatótanítóként működtek. (Bakos Ferenc 2002) Az 1839/1840-es tanévtől tanítóképző tanfolyam indult, ami előrevetítette az intézményes tanítóképzést. Az „tanítástánból” maga Vajna Antal, az újjászületés ismert professzora vizsgáztatott. Ezek a tanulók hosszabb-rövidebb ideig tanítóskodtak, majd előbbre léphettek a társadalmi ranglétrán, és gazdatisztek, udvarbírók vagy éppen számvevő ügyvédek lettek

Az intézményes tanítóképzés szükségletként jött létre, és fordulatot hozott a felkészítésben. A szaktárgyakon, módszertanokon kívül az I. és II. osztályban olyan gyakorlati tárgyakat találunk, mint „gazdasági fizika” (később gazdaságtan); ami azt jelentette, hogy heti két órában tanítottak növénytermesztést, szántóföldművelést, vetérforgatást, gazdasági rendszereket, növényélettant, növénybetegségeket, méhészetet. Később megjelenik az ún. „szlőjd” (svéd eredetű szó): a kézügyességre nevelő munka vagy foglalkozás. Az egészségtan órákon „életmentés-kísérlet” is szerepeltek. A gyakorlati tapasztalatok birtokában a tanítók a falu „fáklyái” lehettek. Mindamelllett a kulturális tevékenységekkel is foglalkoztak, hiszen heti négy órában hang- és énekgyakorlatokat végeztek, hegedülni és zongorázni tanultak. A szabadkézi rajzot, a zenei alapismereteket, a gyorsírást is elsajátítottak. 1957-től beindul az enyedi intézményes óvóképzés. A tagozatba olyan lányok iratkoztak be, akik vonzalmat éreztek az iskoláskor előtti gyermekek nevelése iránt. (Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós 2003)

Bethlen Gábor Ipari Líceum

■ Ez a megnevezés csak egyszer fordult elő a Kollégium történetében. A 350 éves jubileumi ünnepség után már észleltük az iskolára leselkedő veszélyeket, de ilyen mérvű durva beavatkozásra senki sem gondolt. Iskolánkat nem sokáig védte a múltja. Az 1970-es évek elején beindult az ún. termelési gyakorlat, ami azt jelentette, hogy terv alapján pénzre váltható értékeket kellett előállítani. A varrodában szoknyákat, pólókat, blúzokat készítettek, a konyhában főzőcskéztek. 1978-ban az iskola nevét Bethlen Gábor Ipari Líceummá változtatták, 1979-ben pedig egy telefonhívással megszüntették a hagyományos tanító- és óvóképzőt; a liceumi tagozat elméleti kínálata minimálisra zsugorodott, miközben megjelent az ún. szakmai oktatás. Ennek ugyan önmagában volt némi igazságtartalma, csak hát nem kérdezték meg az iskolákat, az ifjúságot, a szülőket; nem vették figyelembe a munkaerő-szükségletet, valamint az anyanyelvi szempontokat. Román tannyelvű osztályokat vezettek be, amelyekben kezdetben magyar diákok tanultak, majd fakultatívan magyar nyelvet is lehetett tanulni. Műhelyek alakultak, amelyeknek a berendezését az 1-es számú Ipari Líceum kislejtezett bútoraiból és felszereléseiből hordták össze. Diákjaink vasztergályos, karbantartó lakatos és öntő szakmákban szerezhettek képesítést, a gyors ütemben fejlődő Fémipari Kombinát pedig biztosította a munkahelyeket. Egyes csoportok fél osztálylétszámmal elméleti tantárgyakat is tanulhattak.

Nehéz volt beszerezni a nyersanyagot, nehéz volt olyan termékeket előállítani, amiket értékesíteni lehetett. Mind a diákok, mind a vezetőség diszkriminációként élte meg ezt. Akiknek volt gyakorlati érzékük, hasznosítható mesterfogásokat sajátítottak el, akiknek nem volt ilyen érdeklődésük, később semmire sem használták ismereteiket. Az új rendszerű oktatás alapjaiban rendítette meg a kollégium hagyományos szervezeti felépítését. A magyar gyermekek egy része elvándorolt, és az iskola vonzásköre beszűkült.

1989 utáni törekvések

■ A változások ellenére a Kollégium neve 1992-ig Ipari Líceum maradt, holott a szülők és a diákok Erdély-szerte várták az enyedi képző újraindítását. Letanovszky István igazgatónak – bukaresti közbejárással – sikerült visszaszereznie a hagyományos Kollégium nevet, illetve rangot, amit 1993-ban miniszteri rendelet szentesített. Az oktatási tartalom azonban lassabban változott. Járatlan utakon kellett haladni, és túllépni a közösségen belül csökönyösen hangzatosított

ódsi ellenvéleményeken. A tanító- és óvóképző újraindításában viszonylagos egyetértés volt, hiszen régi hagyomány éledt újjá, és még aktívak voltak a képző valamikori szakemberei. Nőtt a szakorák száma, és a tantestület fiatalodott. 1999-től négyéves pedagógiai profilú osztályok nyíltak szabadidő-szervező és iskolai nevelői szakmákkal, de ezek csak két évig működtek. 2001-től újraindulnak a régi típusú, de most már négyéves képzők tanítói és óvó kínálattal. (Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós 2003) 1999-től tíz évig működik a főiskolai tanítóképzés a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Pszichológiai és Neveléstudományi Tanszékének irányítása alatt. Tehát egy évtizedig, 2009-ig a Kollégium visszanyeri főiskolai rangját.

Kiderült, hogy a tanító- és óvóképzés nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy a kollégium lefedje a gyorsan változó igényeket, és megőrizze diáklétszámát. A megújuló Kollégium igazgatója, Szócs Ildikó egy 2001-ben lezajlott tanácskozáson kifejtette: „A Fehér megyei szórványban élő gyermekek másik nagy gondja az, hogy nem létezik magyar nyelvű szakoktatás a megyében. [...] Jelentős támogatásra lenne szükség, de véleményem szerint a beinduló szakoktatás jelentős mértékben gátolná a szórványból való elvándorlást, és még inkább megerősítené a fenn említett hagyományörző közösségeket. A tanügyi tanácskozás anyagát felőlelő könyvben egyedül a Bethlen Kollégium igazgatója említi a szakoktatást, mint lehetséges alternatívát a szórványkérdés kezelésére. Itt a hozzászólás elsősorban a képzőn kívüli ún. »technológiai középiskolák« és a szakmunkásképzők hiányát jelzi. (Szócs Ildikó 2001)

A Kollégium fiókinézeteként alakult – magyar nyelvű – Csombordi Mezőgazdasági Líceumban 1964-től kötelezik a román tanítási nyelvet. Minek következtében az iskola hanyatlásnak indul. (Fülöp István–Dr. Csávossy György 2010) Az 1990-től hiánypótlónak beindított kollégiumi mezőgazdasági osztályokban (kertészet és szőlészet) mindössze két osztály végzett. A tanulók szakmai diplomát és traktorvezetési engedélyt kaptak. A hatóságok azonban hamarosan kijelentették, hogy az elméleti jellegű tanításhoz nem folyhat szakoktatás.

Az Áprily-házban 1998-tól mezőgazdasági népfőiskola működött – a református egyház keretében – Pásztori Kupán Gerő ref. lelkes rektorsága és dr. Csávossy György igazgatása alatt. Az oktatók a csombordi líceum régi és a kollégium akkori tanárai voltak. Az elméleti felkészítés a csombordi rendszer alapján a téli hónapokban zajlott,

októbertől márciusig. A sepsiülfalviak ajánlásával a tanulók Svájcba kerültek gyakorlatra, ahonnan sokan a gyakorlati tudás mellett egy-egy traktort is hazahoztak. Jól érvényesülő, önálló gazdaságot teremtő sikeres gazdaemberek lettek.

2004-ben a kollégium beindította egy szakiskola akkreditálási folyamatát 2+1+2 rendszerrel – belső építéssel, majd turisztika-közélelmész szakirányban. Ez áttörésnek bizonyult a szakoktatásban. Az első két év szakmunkásképző, a következő a kiegészítő év, az utolsó kettő pedig lehetőséget adott a szakközépiskolai végzettségre. Ez a rendszer 2011-től megszűnt, helyette belépett a kétéves szakmunkásképző (X–XI.), és megmaradt a szakközépiskola. 2008-tól „technológiai” középiskolai szakosztály indult, könyvelési szakka, amelyik technikus oklevelet is nyújt végzettjeinek. Az építészeti szakirányról lemondtak, de erősödött a turisztikai szakosztály, amely a környék – főleg Torockó, Nagyenyed és környéke – látványos turisztikai fejlődését tekintti forrásnak, és úgy tűnik, hogy a mai napig a képzőn kívül ez az eddigi legkedveltebb szakirány – pl. a pincérképzéssel. 2008–2009-től szállodai manager-asszisztensek felkészítését is sikerült elindítani. Az igazgató szerint a szigorított érettségi növelte a jelentkezők számát, és így ez a szakosztály minden évben maximális osztálylétszámmal indul.

A turisztikai osztályok gyakorlati oktatását a diákok a kollégium jól felszerelt tanonyhájában és a szerződéses vendéglátóipari egységekben végzik. Szakképzett tanári és mesteri gárda áll a tanulók rendelkezésére. Igazgatói vélemény szerint sokat lendülhetne a szakoktatás, főleg a szakmunkásképző, hogyha érdekelték tennék a vállalkozókat. Ehhez azonban jogszabályokat kelle-

ne módosítani. A kollégium a szakoktatással sok tanulót megnyert, illetve visszanyert az anyanyelvi oktatás számára, tehát rugalmasan alkalmazkodott a követelményekhez. A politikum támogatta az elképzeléseket, de szakmai tudás, illetve kellő tájékozottság hiányában nem mindig elég hatékonyan.

Jelen és jövőkép

■ Az iskola sorsáért, a tanulói létszámért már nem kell aggódni, hiszen működik az ún. „keresztülő-program”, és fennmaradt a hagyományos „erdélyi gyűjtőkas” jelleg. A kollégium megtalálta az elméleti- és a szakoktatás helyes arányát, a legalkalmasabb szakágazatokat. Belépett a leginkább igényelt szolgáltatási szektorba. A jövő azonban mégis kérdéses. Megszűnt a Marosújvári Általános iskola magyar tagozata, és több magyar iskola létszámbíányos. A gyermekhiányt pedig fokozhatja egyre magyar szülők hamis érvelése a román nyelvű oktatás mellett.

Az iskola nem tudja befolyásolni a születések és a munkahelyek számát. Ezek az adatok a sűrűn „holt városnak” nevezett Nagyenyeden lefelé mutatnak. A középiskolát végzett ifjak nagy része nem tér vissza többé tartósan szülővárosába, vagy munkanélküliként tengődik. Nyolc év múlva, 2022-ben a Bethlen Kollégium 400. évfordulóját ünnepli majd. Vajon akkor hányan lesznek jelen a Kollégium ünneplő diákjai, a ma 700 körüli, évek óta állandósult létszámból? Léteznek elképzelések a Bethlen Kollégium szakképzési kínálatának tágításáról, egy több ágú erdélyi kihatású szakközépiskolává történő fejlesztéséről. Ezt a jelenlegi teljes épület-rehabilitáció és a bennlakás korszerűsítése is elősegíti. Az alakuló szörványsziget iskolai alappillérei tehát adóttak.

■ IRODALOM

- Bakó Botond–Demény Piroska–Józsa Miklós: *150 éves a nagyenyedi tanítóképzés. 1853–2003*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003. 11, 12, 13, 13, 13, 31, 66, 67, 27, 28, 67.
- Bakó Béla: *Az erdélyi academicum collegium keletkezése körüli ellentmondások*. Korunk 1977. 5. 404.
- Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2002. 564, 638.
- Bethlen Kollégium legújabb története*. Kiadta a Főiskolai Előljáróság. Nagyenyed, 1896. 17, 225, 231.
- Bethlen Kollégium Értesítői*. Főgimnázium és Tanítóképző Intézet. Kiadja az Igazgatóság, 1884/85, 1885/86, 1886/87, 1887/88, 1919/20, 1920/21, 2004/2005, 2005/2006, 2006/2007.
- Benő Attila–Sárosi Mardírosz Krisztina: *Román–magyar Oktatásterminológiai Szótár*. Sepsiszentgyörgy, 2008. 130, 131.
- Szűcs Ildikó: *Sziget a szörványban*. In: Bodó Barna (szerk.): *Szörvány és iskola*. Iskola Alapítvány, Kolozsvár – Szörvány Alapítvány, Temesvár, Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kvár, 2001. 110, 111.
- Emlékkönyv. 375 éves a Bethlen Gábor Kollégium*. Nagyenyed, 1997. Fari Palkó Ilona: *A nagyenyedi óvoda megalakulásának története*. 44–45.
- Pülöp István–Dr. Csávossy György. *Csombord egykori diákjaiban él tovább*. Visszaemlékezések, valloások. Sc Tipo-Rex SRL, Alba-Iulia, 2010. 85.
- Jakó Zsigmond–Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1979. 5., 6.
- Nagy Sándor: *Pedagógiai lexikon R–Z IV*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1979. 127.
- Szabó Miklós – Szőgi László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1998. 9.

VÁLASZÚTI VONZÁSKÖR

A Kallós Zoltán Alapítvány működéséről

■ Az 1989-es változások után Kallós Zoltán visszaigényelte egykor elkobzott családi házat, öthektáros telkét, és 1992-ben létrehozta közismert alapítványát, amelyre minden vagyonát átruházta. Miután a Kallós-kúria, illetve a telek alapítványi tulajdonba került, a Kuratórium felmérte az alapítványt életre hívó igényeket, és azokhoz mértén kezdte meg programjainak kifejlesztését, illetve a szükséges infrastruktúra megteremtését. Ami lehetővé tette az anyanyelvi, a kézműves, a népzenei és néptánc-táborok szervezését; egyre több gyerek, fiatal, felnőtt bevonását. Úgyhogy jogos az a megállapítás, miszerint Válaszút ma a Mezőség jelentős oktatási, népművészeti és közművelődési központja. A három fő tevékenység szorosan összefügg, szervesen egymásra épül, és ugyanakkor kiegészíti egymást.

Mezőségi oktatási program

■ Válaszút vonzaskörének alapos felméréssel láttunk munkához. Felkerestük a legnagyobb nyelvi veszélynek kitett szórványközösségeket, és 26 településről behoztuk a gyerekeket, bevonva őket az alsó tagozatos magyar oktatási rendszerbe. Programunkhoz 2000 őszén csatlakozott a szamosújvári Téka Alapítvány is, amelyik befogadta a negyedik osztályt végzett tanulóinkat. Gyereklétszámmunk ma nagymértékben erősíti az ottani magyar tagozatot; ennek köszönhetően évek óta párhuzamos V. osztályok indulhatnak.

2013-ban láttunk hozzá a mezőgazdasági szakképzés megszervezését a szamoshat-sági, a közép- és észak-mezőségi falvakból azoknak a diákoknak, akik nem akarják elméleti liceumban folytatni tanulmányaikat. Az oktatás mellett kollégiumi ellátást biztosítunk számukra. Célunk az, hogy miután végeztek, jól megalapozott szaktudással térhessenek vissza szülőföldjükre.

A kollégisták életkora Válaszúton az óvodában és az alsó tagozaton az 5. évtől a 11. évig, a mezőgazdasági szakközépiskolában a 15. évtől a 18. évig terjed. E program kínálta lehetőség nélkül Kolozs megye kis szórványközösségeinek gyermekei kimaradnának a magyar oktatási rendszerből. A legtávolabbi település, ahonnan gyereket hozunk, 60 km-re van tőlünk

Elértük, hogy a vegyes házasságban élők is szívesen iratják be gyermekeiket a válasz-

úti iskola magyar tagozatára, mert kollégium munká biztosítja számukra a minőségi oktatást és azokat a kiegészítő tevékenységeket, amelyek segítségével pótolni tudjuk nyelvi és kulturális hátrányait, elősegítjük identitásuk megőrzését.

A tervszerűen felépített, összehangolt *Mezőségi oktatási program* továbbtanulási lehetőséget kínál, a magyar gyermekeket hozzásegíti a szülőföldön maradáshoz, megakadályozva a magyarság számának csökkenését és az asszimilációt.

Szórványkollégiumi program

■ A népzenei és kézműves táborainkba feljáró válaszúti magyar gyerekeink létszámát látva merül fel a kérdés 1997-ben, hogy miért nincs magyar nyelvű oktatás Válaszúton. Az akkor érvényben lévő oktatási törvény értelmében négy tanuló elegendő volt egy osztatlan osztály beindításához. Mivel a válaszúti magyar közösség igényelte az anyanyelvi oktatást, a szülők be is irattak öt iskolaköteles kisdiákot a válaszúti iskola magyar tagozatára. A tanévkezdés napján azonban az ötből csak három jelentkezett. Időközben a hiányzó két kisiskolás szüleit meggyőzték arról, hogy jobb lesz a gyerekeknek a román tagozat, mert jobban fognak érvényesülni az életben.

Mivel minden hivatalos engedélyünk megvolt a magyar nyelvű alsó tagozat elindítására, megoldást kellett találni a helyzet orvoslására. Így jutottunk el Fodorházára, ahová egy fiatal család költözött vissza Kolozsvárról három gyerekkel, akik felismerték az oktatási program által nyújtott lehetőségeket.

Tehát négy gyerekkel indítottuk útjára 1999-ben a negyedszázadig szünetelő magyar nyelvű oktatást óvodai és elemi szinten. Mivel a gyerekek a hét folyamán jól érezték magukat, a szülők meg voltak elégedve a tanulmányi eredményekkel, ezért a következő évben újabb három gyerek érkezett Fodorházáról. A szülők jelezték, hogy van a környéken még olyan gyerek, aki be szeretne iratkozni Válaszútra, mert a lakóhelyükön nincs magyar tagozat. A felmerülő igényt figyelembe véve, 2000-ben a helyi református lelkésszel elindultunk összeírni a környező települések magyar gyerekeit. A Válaszúthoz közel eső három folyóvölgy – Lozsárd, Lóna, Borsa – 24 településén kerestük meg a magyar családokat. Háziról házra

jártunk, és 98 gyereket vettünk nyilvántartásba. A felmérést követően az alapítvány vezetősége arra az elhatározásra jutott, hogy fel kell vállalnunk ezeknek a gyerekeknek az anyanyelvi oktatását, biztosítva számukra az ingyenes kollégiumi háttérrel, a heti ingáztatást, a felzárkóztató tevékenységeket és a továbbtanulás lehetőségét.

„Addig leszünk magyarok, amíg magyarul énekelünk és táncolunk” – hangsúlyozza Kallós Zoltán minden alkalommal. Ezzel a hittel gyűjtötte össze a magyar népi kultúra gyöngyszemeit, és hozta létre az intézményt, amelynek feladata az anyanyelv ápolása, az értékek átadása. Ezt szolgálták az eddigi táborok, ezt mélyíti el a szórványkollégium. A hozzánk kerülő gyerekeket most is először az egyhetes szórványtáborunkba fogadjuk be, ahol játszanak, énekelnek, táncolnak, kézműveskednek, és magyarul tanulnak. Megtapasztalják azt, hogy jó Válaszúton lenni, így bizalommal és jó érzéssel kezdik szeptemberben az iskolát.

Az iskolaválasztást a szülők részéről jelenleg megkönnyíti az, hogy eddigi tevékenységeink és eredményeink bizonyították: megéri magyar iskolába íratni a vegyes házasságban élő gyerekeket is, mert minőségi oktatásban részesülnek, s nem elhanyagolható szempont a továbbtanulás lehetősége sem. Ennek köszönhetően Válaszúton az 1999-ben négy gyerekkel indult iskola 2014-ben száznolc gyereket számlál, akiknek 24 százaléka vegyes házasságból érkezik.

A pénteki órák után az intézmény által bérelt buszokkal hazaszállítjuk diákjainkat, vasárnap délután pedig visszahozzuk őket a kollégiumba. Egy hétvégén a busz 750 kilométert tesz meg, amíg minden gyereket hazavisz, majd visszahoz. Azokat, akik a szomszéd településről származnak, iskolahusszal naponta ingáztatjuk. Délelőtt az iskolában kezdik a napot, órák után a kollégiumban lakó gyerekekkel és a választútiakkal együtt – a tanító kíséretében – feljönnek, és ebédelnek. Ebéd után játszanak, részt vesznek a választott tevékenységeken, majd szilencium alatt a pedagógus segítségével felkészülnek a másnapi órákra. Vacsora után a helybeli és szomszéd falusi diákok hazamennek.

A napi, illetve a heti ingáztatás mellett a kollégiumi ellátás is az intézményre hárul, amely a napi ötszöri étkezést, orvosi ellátást, a délutáni felkészítő oktatási programot is magában foglalja, s közben változatos kiegészítő tevékenységeket kínál. Az anyanyelvi, drámapedagógiai, honismereti és történelmi, rajz és képzőművészeti körök heti rendszerességgel működnek. Alkalmazott pszichológus és logopédus segítségével felzárkóztatjuk az ingerszegény környezet-

ből érkezett gyerekeket. Mindezek mellett hangsúlyt fektetünk a beszédképesség fejlesztésére, anyanyelvi korrepetálásra azoknál a gyerekeknél, akik nem beszélnek és nem értik a magyar nyelvet.

A jellem- és a személyiségfejlesztésről sem feledkezünk meg. Egészen zseni korban kezdjük: játékkal, zenével, táncsal. Nem véletlen, hogy a népzene, a néptánc, a népi játék és a kézműves foglalkozásokon kivétel nélkül minden gyerek részt vesz. Ekkor tanulják meg, hogy a világ szép, lehet élvezni, és legfőképpen a világot lehet alakítani. Dalokon, táncokon, meséken keresztül alakul a gyermek egyénisége, épül a nemzet-tudata. Az érzelmi nevelés az, ami hozzájárul az egyéniség kibontakozásához.

Jártasságaiknak, készségeiknek kialakításához hozzájárulnak a kirándulások, a színház- és bábelőadások. Intézményünk rendszeresen szervez helyi és megyei versenyeket: népdalvetélkedőket, mese- és versmondó versenyt, Rózsa Sándor honismereti versenyt, „Ki mit tud...” anyanyelvi vetélkedőt. A rendezvényekre a kollégium diákjai mellett a környező településeken még működő alsó tagozatos magyar osztályok gyerekeit is meghívjuk. A zene, a tánc, a játék, az ének vonzóvá teszi programjainkat, ezért minden évben örömmel jönnek Válaszútra. A kézműves foglalkozások keretében elkészített tárgyakon megtalálható a Kallós Zoltán Múzeumban őrzött darabok mintakincse, amelyeket a diákok múzeumlátogatás közben rajzolnak le, ötletet merítve a látottakból. A gazdag gyűjtemény minden korosztályt ámulatba ejt, ekkor tudatosul bennük, milyen gazdag a kultúránk, milyen értékeket őriznek azok a települések, ahonnan ők is származnak.

Diákjaink sikerrel vesznek részt nemcsak a helyi, hanem a megyei és az országos vetélkedőkön is. 2010-től negyedévenként jelenik meg a *Válaszúti Hírmondó*, amely a kisiskolásaink által írt meséket, verseket, rejtvenyeket, rajzokat tartalmazza. Rajzkörünk „mesterműveiből” tavaly két kiállítást szerveztünk Kolozsváron. A gyermeknapon 250 rajzot mutattunk be a Star Galériában, majd a következő alkalommal Magyarország kolozsvári főkonzulátusán *Hangulatos tél Válaszúton* címmel 68 rajzot állítottunk ki. Ennek keretében mutattuk be mesefüzetünket, amelynek címe: *Sárki, a választúti sárkány csodálatos kalandjai*. Tavaly végzett negyedik osztályos tanulóink meséit és rajzait tartalmazza.

Nem mindegy, hogy szórványvidéken hány gyereknek fogjuk meg a kezét, hány családnak tudjuk visszaadni a reményt, hogy nem hiábavaló a mindennapi küzdelmük.

Mezőség sok jeles emberrel büszkélkedhetik, ám keveset tudott helyben tartani. Szórvány-sorsa miatt egyre inkább szűkül az a kör, amelyből magyar értelmisége megújulhat. Ezért feladatunk megadni a lehetőséget minden gyereknek, hogy anyanyelvén tudjon tanulni, még akkor is, ha már csak a nagyszülő vagy a dédnagyszülő tud magyarul beszélni.

Mivel a gyereklétszám ugrásszerűen megnőtt (lásd az intézmény honlapján: www.kallos.org.ro, az Oktatási Központ címző alatt), és a kúria befogadóképessége már kicsinek bizonyult, 2001-ben az Apáczai és az Illyés Közalapítvány, valamint a magyar Oktatási Minisztérium támogatásával új szórványkollégium építését kezdeményeztük. 2007. március 24-én avattuk az új Válaszúti Szórványkollégiumot, amely az átlagosnál is jobb körülményeket biztosított diákjainknak, egyszersmind lehetővé tette egyéb képzések, tanfolyamok színvonalas lebonyolítását.

Tizenöt év alatt 244 gyermekkel gyarapítottuk a magyar nyelvű oktatási rendszerbe bekerülők létszámát. Eddig 136 diák fejezte be Válaszúton a IV. osztályt, ők Szamosújváron folytatják tanulmányaikat, s ennek következtében ott párhuzamos gimnáziumi osztályok indulhattak.

A 2013/2014-es tanévben sikerült beindítani Válaszúton a magyar nyelvű mezőgazdasági szakképzést, melynek keretében egylőre 12 kilencedik osztályos bentlakó diák tanul. Számukra is színvonalas képzést, szakmai gyakorlatot biztosítunk. Tanulmányaik során mintagazdaságok és munkafolyamatok megtekintését tesszük lehetővé, hogy alkalmazható ötletekkel és gyakorlati tudással lássuk el diákjainkat. Célunk a falvakból oktatási céllal elhozott gyerekek visszahelyezése a térségbe, gazdasági boldogulásuk elősegítése.

A szórványoktatási programunkhoz tartozik az elszármazott gyermekeink találkozója is. Az évi rendszerességgel megszervezett találkozó lehetőséget nyújt arra, hogy követni és segíteni tudjuk diákjainkat akkor is, ha már kikerültek oktatási rendszerünkéből.

Oktatási programunkkal elért eredményeink arra ösztönzik a szórványtelepüléseken még működő magyar intézményeket, hogy hasonló módon szervezzék meg térségük oktatási gondjait. A nagysármási közönség, Vetési László közbenjárásával, 2012-ben kereste meg a Kallós Zoltán Alapítványt és a Téka Alapítványt. Azt kérték, támogassuk őket abban a törekvésükben, hogy ne vonják össze az iskolában működő magyar nyelven tanuló alsó tagozatot, amely a 2012/2013-as tanévben a gyereklétszám csökkenése miatt veszélybe került.

A sármási közösség kérésére a választúti Kallós Zoltán Alapítvány vállalta az ottani

szórványoktatási központ létrehozását, intézményi keretet és háttérrel biztosítva a beinduló magyar oktatásnak. A református egyházzal karöltve kollégiumi rendszer kialakításával biztosítani tudjuk a sármási iskola magyar tagozatán tanuló diákok és a környező szórványtelepülések gyermekeinek anyanyelvi oktatását. A kollégium beiskolázási körzete Maros megye peremvidéke, a mező-ségi tájegységen belül a székely Mezőség. A kollégisták jelenleg előkészítő csoportos és alsó tagozatos diákok, de a közeljövőben a gimnazistákat is fogadni kell.

Felnőttképzés

■ Első felnőttképzésünket pedagógusoknak szerveztük meg *Népi játékok és kismesterségek oktatója* címmel. Elméleti és gyakorlati vizsgával zárult, 156-an végeztek el Erdély minden tájáról. Ebből az „iskolából” kerültek ki a későbbi tábori oktatók és a szakmai irányítást jelenleg is végző táncosok, kézművesek. Tudásukat nyári táborokban, játszóházakban Erdély-szerzte ma is kamatoztatják.

A képzést követően megfogalmazták igényüket, miszerint szükségük van egy-egy mesterség alaposabb megismerésére, hiszen az elmúlt ötven évben a társadalmi átalakulások következtében ezt a fajta tudást teljesen mellőzték. Az Alapítvány vezetősége felismerte, hogy a tárgyaló népművészet hagyományait közösségi továbbtanítás formájában lehet biztosítani. A tudatos újratanulásnak és tanításnak a feltételeit teremti meg a Kézműves Ház, amelyben jól felszerelt körülmények között történik majd az oktatás. Kézműves Házunkban a szövést, hímzést, fazekasságot, népi bőrművészet, nemez- és faművészetet lokális és regionális szinten akarjuk oktatni, lehetővé téve a tárgyaló népművészet hagyományainak közösségi újratanítását.

A Kallós-gyűjtemény a népi kézművészet oktatásának alapját szolgálja, lehetőséget nyújtva a kutatásra, a tájegységenkénti mintakincs és technika alapos megismerésére, továbbgondolására.

Mezőgazdálkodók képzésének ötlete 1999-ben született meg, amikor felmértük beiskolázott gyermekeink családjainak anyagi háttérét. Mivel az 1989-es változás magával hozta a kollektív gazdaságok felszámolását, a falvak mezőgazdasági szakemberek nélkül maradtak. Így a szülők több alkalommal fordultak hozzánk tanácsért, segítségért. Erre az igényre válaszolva teremtette meg az alapítvány a régió gazdáinak számára a szervezett szakképzést és szaktanácsadást, amelynek szakmai részét a Kolozs megyei Magyar Gazdák Egyesület vállalta fel. A tanácsadás

mellett tanulmányutakat szerveztünk, amelynek keretében jól működő, jövedelmező gazdaságokat látogattunk meg, követendő példákat mutatva a mezőszégi gazdáknak.

Intézményünk 2014. január 15-én indított népi hangszer- és népdal-oktatást fiataloknak. Ennek a helyszíne Kolozsvár. Népzeneészek, népdalénekesek nevelése a célunk. A tanfolyamnak 27 résztvevője van, akik népi hangszeren (hegedű, brácsa, nagybőgő) tanulnak, népdaléneklésben képezik magukat.

Felismertük, hogy a szórványoktatási tevékenységünkkel nemcsak a gyerekeket kell felkarolnunk, hanem a magyar közösségek igényeire is válaszolnunk kell. Csak a komplex közösségfejlesztési beavatkozás segít abban, hogy az itt élők, kultúrájukat megtartva képesek legyenek itthon maradni, megerősödni és ezáltal életterületük működtetni. Ahhoz, hogy a Mezőség tájégsége létezzon mint kulturális fogalom, azt elsősorban a benne élő emberek és az általuk képviselt kultúrák fogják meghatározni, azaz megtartani vagy felszámolni.

Múzeum és Népművészeti Központ

Amint 2007-ben tevékenységeinket átirányítottuk az új szórványkollégiumba, a fel szabadult Kallós-kúriát felújítottuk, és alkalmassá tettük Kallós Zoltán páratlanul gazdag néprajzi gyűjteményének bemutatására. 2010-ben nyitottuk meg a nagyközönség számára a Kallós Zoltán Múzeumot és Népművészeti Központot.

A népművészeti programokból csírázott ki a jelenlegi intézmény, amely most is alapja sokszínű tevékenységünknek. Tiszta forrásként áll rendelkezésére minden új nemzedéknek, szolgálja a folyamatos lelki és szellemi gyarapodást, megújulást. Feladata Kallós Zoltán kiadványainak gondozása, szakmai rendezvények és múzeumpedagógiai programok szervezése.

A gyűjtemény megnyitásától, 2010-től, a múzeum raktárában lévő néprajzi tárgyakat hat alkalommal vándorkiállításon mutattuk be. Az intézmény kiadványai: a *Kallós-archívum* (20 CD-ből álló népzenei sorozat), múzeumi kiadványok („*Adok néktek aranyvesszőt*” album, képleslap, múzeumot bemutató kis füzet), a *Mezőszégi úticélok* kiadvány, a Kallós-életmű kiadványai: a *Balladák könyve* stb.

A múzeum híd, amely összeköti a generációkat. Meggyőződésünk, hogy a benne őrzött értékek átgondolt, felfrissített tartalommal átadhatók a fiataloknak. Olyan értéket képviselnek, amely nemzetünk megmaradását, a gyerekek magyarságtudatának alakítását, tudásuk gyarapítását, igaz emberre nevelését segítik.

Közművelődési tevékenység

Közművelődési tevékenységünkhöz nemcsak a nyári táborok tartoznak. Igyekszünk a különböző, részben elszigetelt települések magyarságának találkozási lehetőségeket biztosítani, a közösséghez tartozás érzését erősíteni. Olyan programokat állítunk össze, amelyek növelik a nyelvhasználat terét és a nyelv értékét. Ilyen találkozási lehetőség a minden évben megszervezett Kolozs megye 26 településének majálissal összekötött család napja, ahol változatos kulturális tevékenységeken vehet részt az egész család. Mezőszégi vándoroktatási programunk célja – évente nyolc településen – kivinni a honismereti, az anyanyelvi és a népművészeti tevékenységünket a szórványtelepülésekre. Itt egy-egy hétvégén tartalmas és izgalmas, élményekben gazdag, egész napos foglalkozásokat szervezünk.

Intézményünk a szórványhelyzetet nem hátrányként, hanem kihívásként kezeli. Az oktatás mellett felvállalja a közösségeket támogató kulturális, szociális, ifjúsági programokat. Pályázati tanácsadással segítjük a magyar közösségek előrehaladását, a konzuli napok keretén belül biztatjuk a szórványvidéken élő magyar közösségeket a honosítás megszerzésére, és egyéb hivatalos ügyintézésben is segítséget nyújtunk.

Meggyőződésünk, hogy kitartó, következetes munkával a Mezőség aránylag ismeretlen részének kulturális-történelmi emlékeit is be lehet építeni a köztudatba. Kiemelten fontosnak tartjuk a „szigetként” megmaradt kisközösségek újraélesztését, e közösségek bekapcsolását az erdélyi magyar kulturális, szociális és gazdasági életbe.

Összegzés helyett

2012-ben a Választói Szórványkollégium bekerült a nemzeti jelentőségű intézmények közé. E normatív támogatás nélkül az Alapítvány oktatási programjának fenntartása lehetetlen volna. A hiányzó működési költségeket minden évben a nyílt pályázati rendszeren kívüli támogatások segítségével tudjuk fedezni.

A *Mezőszégi oktatási program* a régióban betölti azt a szerepet, amit felvállalt; a Kallós és Téka Alapítvány által létrehozott korszerű szórványkollégiumok megoldják a térség oktatási gondjait.

Tudjuk, hogy a gyerek nem edény, amit meg kell tölteni, hanem fáklya, amit meg kell gyújtani. Hisszük, hogy fiataljaink közül lesznek olyan vezetők, akik a maguk korlátozott fizikai, erkölcsi erejével eredményes szórvány-gondozók lesznek. Az ígéret földjének felvirágoztatói.

Balázs-Bécsi Gyöngyi

A MEZŐSÉGI TÉKA NÉVJEGYE

Ha egyetlen mondatban kellene két évtizedes munkásságokat jelentőségét méltatni, azt mondhatnánk: tevékenységek megkerülhetetlen fejezete lesz az erdélyi magyar közösség 1989 utáni intézménytörténetének. Művelődési és oktatási téren olyan végvárait építették fel a magyar életnek, amelyből a kisugárzó fészekneleg biztos megtartó ereje lehet közösségi létünknek. Ahogy Illyés Gyula mondta: földi erővel mennyei harmóniát teremtettek...

KÓTÓ JÓZSEF EMKE-elnök évfordulós köszöntőjéből

■ Az 1989-es változások nem érték teljesen felkészületlenül az erdélyi/romániai magyarságot. Másként nem lehet megmagyarázni azt a lázas és sikeres intézményteremtő és újratereztető hullámot, amely fokozatosan letisztult, célszerűsödött, szilárd medrekbe helyezkedett. Magyarázat lehet az itt élő közösségek erős intézményteremtő képessége, amint azt már a 17. században Apafi Mihály fejedelmünk is kiemelte.

Szamosújvár, ez a csendes Kis-Szamos menti barokk városka sem volt kivétel. A második világháború végéig több tucat egyesület, baráti társaság, alapítvány szolgált az itt élő polgárok közművelődési, szociális, oktatási, szabadidős igényeit. A városalapító örmények ekkor már öntudatos örmény-magyaroknak vallották magukat, példát mutatva arra, hogyan lehet ősi közösségükhöz hű maradni úgy, hogy cselekvő, hasznos és alkotó polgárai legyenek választott és befogadó hazájuknak.

De mindez már a múlté! A 20. század politikai rendszerei, uralomváltásai következtében elvesztették gazdasági erejüket, kisebbségbe kerültek az általuk alapított városban, megszűntek önszerveződő polgári/civil szervezeteik, majd ők is szétszóródtak a nagyvilágban. Megmaradt viszont a város szellemisége; hordozzák épületek, temetők, templomok, megmaradt őslakosok és olyan betelepedett közösségek, melyek tudatosan keresik a város gyökereit, vállalják szellemiségét és azt a feladatot, hogy a város anyagi és szellemi örökségét a nemzeti és az egyetemes értékekhez viszonyítva korszerűen továbbfejlesszék.

Mindezekből kiindulva 1993-ban a város polgárainak egy csoportja megalapította a Téka Művelődési Alapítványt. A kezdeményezés célja az volt, hogy a közművelődés-, közösség- és ifjúságszervezés sajátos eszközeit felhasználva megszervezzük a korszerű érték közvetítést, és városunk számára egy élő közösségi teret hozunk létre. Azt akartuk, hogy az itt élő emberek ne csak egyszerű lakosok legyenek, ne csak belajkák

a város által nyújtott tereket, kihasználják az általa nyújtott lehetőségeket, hanem cselekvően felelős polgárokká váljanak. Ehhez szükséges megismerni a város szellemiségét, hagyományait, értékeit és mindazokat a lehetőségeket, amelyeket ki lehetett/lehet használni a 19., és most a 21. század körülményei között.

A közvetlen, urbánus működési keretünk kihívásai, feladatai mellett kezdettől fogva felvállaltuk a tágabb régió, a Mezőség gondjait is. Az Erdélyi Mezőség magyarsága a történelem során sokat szenvedett, viszont jelentős kulturális és történeti értékekkel járult hozzá a magyar nemzeti örökséghez. Ennek ellenére az itt élő magyar közösség nagyon keveset kapott vissza. A rendszerváltás után negyedszázaddal az Erdélyi Mezőség továbbra is Erdély elmaradottabb régiói közé tartozik. A Romániában elkezdődött társadalmi és gazdasági folyamatok negatív hatásai itt jobban érződtek, mint más erdélyi régiókban. Egypár példa: a munkaerő- és a szellemi tőke elvándorlása; drasztikus népességsökkenés (1966 és 2011 között 114 996 személlyel csökkent Mezőség lakossága – 1966: 307 483; 2011: 192 487); önfenntartást sem biztosító paraszti kisgazdaságok; hiányzó infrastruktúra; a szellemi és közösségi igénytelenség terjedése stb.

A Téka Alapítvány 1993-as alapítása után húsz év fokozatos anyagi és szellemi tőkeépítés következett; minden év egy újabb szakaszt jelentett a szervezet életében. Fontosabb mérföldköveink a következők voltak: 1990–1993 között az intézményesedéshez szükséges humán erőforrások kiépítése; 1993: az alapítás éve; 1995: a Téka Művelődési Központ létrehozása; 2000: csatlakozás a szórványoktatási programhoz; 2005: a Tóvidék Program elindítása; 2006: a *Magyar iskola Mezősége*n program beindítása.

Szerencsésebb, tömbmagyar vidékeken működik a feladatmegosztás. A szórványban valamennyit magunknak kell felvállalnunk. Ezt a helyzetet nem hátrányként, hanem kihívásként fogjuk fel. Feladatunk az,

hogy végvárat építsünk azért, hogy a magyar nyelvi- és a kulturális határokat a mi régióinkban is megvédjük. Ezt csak olyan intézmények létrehozásával és működtetésével valósíthatjuk meg, amelyek mögött felsorakozik egy új, fiatal generáció.

A Téka Alapítvány keretében jelenleg a következő intézmények működnek: Téka Szórvány Művelődési Központ, Mezőségi Téka Szórványkollégium, Mezőségi Tábor-központ (Feketelak), Tájház és közösségi központ (Feketelak), Közösségi ház (Szépkényerűszentmárton), Mezőségi Szórványoktatási Központ (épülőben). Ezekben az intézményekben *három nagy program keretében többféle tevékenységet folytatunk*. Munkánkat, eredményeinket ezeknek a szervezen összefüggő, egymást kiegészítő programoknak a bemutatásával vázolhatjuk fel.

Közművelődési, kulturális szórványprogram

■ Az állam által fenntartott művelődési intézmények keveset, vagy egyáltalán nem foglalkoznak a mezőségi szórványmagyar-ság kulturális, közművelődési életével. Ezt a hiányt pótolja a húsz éve működő Téka Művelődési Központ. Az Illyés Közalapítvány „Magyar ház” programjának támogatásával 1994-után saját ingatlan tulajdonosai letünk, ahol egy folyamatosan működő és nyitva tartó közösségi teret hoztunk létre.

A Téka Alapítvány körül gravitáló, formálódó fiatal közösség kezdettől fogva belakta, otthonának tekintette és önkéntes munkával évről évre korszerűsítette, tovább építette ezt a közösségi teret. Így jutottunk el oda, hogy a diákokból, tanítványokból lassan munkatársak, tevékenységeket irányító/lebonnyolító szakemberek lettek.

Heti programjainkon több mint hatszáz személy vesz részt, ami egy nagyvárosban is jó hatékonyságmutató! Röviden: a Kaláka, Kiskaláka, Kenderkőcs néptáncgyűttese munkája, Rozmaring Népdalkórus, néptáncoktatás 150 gyerek számára, népzeneoktatás, zenekarok, kézműves műhelyek, e-Transsylvania pont, könyvtár (15 000 kötet), pályázati tanácsadó iroda, az Ifjúsági Szakosztály projektjei, színjátszó kör, Ráhangoló – kismakör, nyelvtanfolyamok, képzések, filmklub, multimédia kör, könyvtárprogram stb.

Nagyrendezvényeink egyik meghatározó célja az, hogy kulturális szinten el- és visszafoglaljuk a minket megillető (köz)tereket. 2014-ban a következő nagyrendezvényeket szervezzük meg: XI. Nemzetközi Néptáncfesztivál, XV. Nyári honismereti tábor, XIX. Kaláka tábor Feketelakon, XVI. Őszi Fesztivál, XVIII. Mezőségi Népzene és

Néptáncfesztivál, X. Pörgettyű anyanyelvi vetélkedő, XIV. Betlehemes találkozó, VI. Kézműves tábor, IV. Keramikus tábor felnőtteknek, IV. Kézműves tábor bentlakóknak, II. Mezőségi irodalmi tábor Feketelakon, Művész(?) Beugró – összművészeti rendezvénysorozat, III. Népi gyerekjáték találkozó, I. Zenetábor Feketelakon.

A Téka Ház helyet ad időszakos, alkalmi rendezvényeknek is. Ezek konferenciák, fórumok, kiállítások, könyvbemutatók (minden évadban minimum 4 kiállítást és 4 könyvbemutatót szervezünk), versenyek, szórakoztató rendezvények, közösségi és iskolai programok stb. Ezt a központot húsz év alatt sikerült a helyi magyar közösségi élet centrális terévé fejleszteni.

Az alapítvány kiadói tevékenységet is folytat. Eddig három kötetet gondoztunk és adtunk ki. Rendszeresen megjelentetjük a *Téka Újságot* és a *Kukucska* kollégiumi lapot. Szerepet vállalunk a helyi épített örökség népszerűsítésében és védelmében, magyar jellegű emlékhelyek (pl. Rózsa Sándor sírja) gondozásában.

Mezőségi Szórványoktatási Program

■ A Mezőségi Szórványoktatási Program összehangolt és tervszerű módon, hosszú távon biztosítja a mezőségi szórványközösség anyanyelven történő oktatását. A programot a kilencvenes évek végén indította el a szamosújvári református egyház Kabai Ferenc lelkész irányításával, majd a választói Kallós Alapítvány vont be új célközösségeket (a Kis-Szamos mente és a Szamoshát (Erdőhát) kistérségekből). A Téka 2000-ben csatlakozott a programhoz. Azóta több mint 350 gyermek tanulhatott és tanul magyarul. Felépült két korszerű kollégium, ahol civilizált életkörülményeket és minőségi oktatást biztosítunk. Válaszúton az óvodások és az I–IV. osztályosok, Szamosújváron az V–XII. osztályosok jelentik a célcsoportot. A kollégiumok fenntartását megnehezíti az, hogy a teljesen civil hátterű bentlakások közé tartoznak. Nincs mögöttük fenntartó önkormányzat, iskola vagy más állami intézmény, ezért a személyzet fizetésétől kezdve a költségeken át a tanulók étkeztetéséig minden költséget a civil forrásszerző eszközöket használva teremtenek elő. A 2013/2014-es tanévben 116 diákról gondoskodunk. 28 mezőségi településről érkeznek intézményünkbe a tanulók.

Munkánk által azonosítjuk azokat a mezőségi tanulókat, akik számára lakóhelyükön nem biztosítható az anyanyelvi oktatás; azokat a családokat, amelyek nehéz szo-

ciális helyzetük miatt nem vállalhatják gyerekeik oktatását. A bentlakásokban élő gyermekek, fiatalok számára biztosítjuk az anyanyelvi oktatást a válaszüti és a szamosújvári állami iskolák magyar nyelvű oktatási vonalain; a civilizált és korszerű életkörülményeket és önfejlesztési lehetőségeket. Távlati célunk az, hogy a kollégiumi rendszerből kikerülő diákok minőségi humán erőforrást biztosítsanak a Mezőségen elinduló rehabilitációs, modernizációs kezdeményezések számára.

A mezőségi szórványkollégiumok csak akkor tudják maradéktalanul betölteni szerepüket, ha létrejön mellettük egy önálló, a magyar közösség adminisztrációjában lévő mezőségi szórvány iskolaközpont. A projektet arra a szakmai konszenzusra építettük, hogy a szórványoktatás egyik eredményes módja az önálló oktatási intézményből és kollégiumból álló iskolaközpontok kiépítése.

A Mezőségi Magyar Oktatási Központ építését 2010. szeptembert 1-jén kezdtük el Szamosújváron. Az iskola tervezett célcsoportja 550 óvodás és I–II. osztályos tanuló. Az intézmény létrehozásával befejezhetjük a nyugat-belső-mezőszégi és szamosháti szórványoktatás stratégiai fejlesztését úgy, hogy egyetlen magyar osztályt sem szüntünk meg a régióban.

Az oktatási központ összesen 4 épületrészből fog állni. Ebből 2 részen kezdtük el a munkálatokat, és 2013–2014 telére a C 4 – H épületrészt már be lehetett zárni. A két épületrész befejezése lehetővé tenné az oktatási intézmény létrehozását, akkreditálását és működését.

Az iskola felépítése nagyon fontos célkitűzésünk, mivel a szórványban élő magyarság számára minden – önálló intézmények nélkül – eltelt év visszafordíthatatlan veszteségeket okoz. Olyan negatív folyamatok erősödhetnek meg, melyek eredményeként a projekt kezdeti céljai elveszíthetik létjogosultságukat. Az eddigi támogatás nagysága és üteme a beruházás befejezését egy évtizedre kitalolja.

A szamosújvári beruházás nagyon fontos, programközpontú, konkrét finalitást biztosító célzott fejlesztés. Bebizonyítottuk, hogy minőségi oktatással, az életkörülmények javításával lassíthatunk vagy megfordíthatunk demográfiai folyamatokat. Konkrét példaként említhetjük azt, hogy a kollégiumokban gondozott tanulóink 24 százaléka vegyes házasságból származik, és a Téka Alapítvány munkája is meglátszik abban, hogy a 2011-es népszámlálási adatok sze-

rint a Mezőség környéki városok közül egyedül Szamosújvár magyar lakosságának aránya nem csökkent.

Tóvidéki Térségfejlesztési Program

■ A mezőségi szórvány oktatási rendszerének fejlesztése, a kulturális rehabilitáció sikeres elindítása mellett nyomon kell követni ezeknek a közösségeknek a modernizációs folyamatait is. Hogyan, milyen irányban, milyen erőforrásokra és értékekre támaszkodva lehet erős, egészséges önértékelésű és nemzettudatú közösségeket alakítani. Fontos, hogy a szórványfalvak lakói magyarságukhoz tudatosan viszonyulva azt egy plusz értéknek fogják fel.

Az utóbbi években javult az itteni közösségek gazdasági helyzete, a települések infrastruktúrája. Ugyanakkor pozitív folyamatokat jegyezhetünk az etnikai-közösségi megtartó tényezők az egyház, oktatás, közművelődés, kultúra terén is.

A Tóvidék Programmal célunk az, hogy támogassuk az itteni falvak modernizációs törekvéseit. Segítséget nyújtunk abban, hogy ezekben a közösségekben jól felszerelt művelődési központok, tájházak létesüljenek, és a turisztikai vonzerő növelése mellett közösségregeneráló, népességmegtartó kezdeményezések induljanak el. Egyszerűen az is a cél, hogy a kollégiumi rendszerből kikerülő fiatalok számára egy „*élhetőbb szülőfalut*” teremtsünk.

A programot 2005-ben indítottuk el, és azóta olyan megvalósításaink vannak, mint a Tóvidéki Közösségi Egyesület létrehozása; egy jól működő táborközpont és Faluház létesítése Feketelakon; közösségi ház kialakítása Szépkenyerüszentmártonban; kézműves oktatás elindítása és műhelyek felszerelése öt mezőségi településen; helyi könyvtárak, rendezvények anyagi támogatása; hat közösségi központ technikai eszközökkel való felszerelése; állandó szakmai támogatás és tanácsadás stb.

Újdonságnak számít a Mezőségi Fejlesztési Műhely, amit a budapesti CESC – Határon Átnyúló Kezdeményezések Közép-Európai Segítő Szolgálata, a Civitas Alapítvány és a Kallós Zoltán Alapítvány szakmai partnerségével bonyolítottunk le. A műhely célkitűzései között szerepel a mezőségi civil háló kialakítása, a helyi értékekre alapozott gazdasági fejlesztés, a térségi turizmusfejlesztés és a helyi szereplők közreműködésével kialakuló fejlesztési hálózat.

Balázs-Bécsi Attila

NEM SIRATNI KELL A SZÓRVÁNYT

■ Fogarasföld, Királyföld és Székelyföld határán Kóhalom eredetileg nem volt magyar város. Ma már az. Ellentétben számos erdélyi településsel, amelyre keserűen mondják rá lakói: még magyar.

Amikor másfél évtizeddel ezelőtt újságírók egy csoportja elkészítette a város és a vidék szociografikus feltérképezését, nagy volt a kísértés, hogy a kötetnek ezt a címet adjuk: *Vár állott, most kóhalom*. Olyan mértékű volt a beolvadás, az identitásvesztés, -tévesztés a magyar lakosság körében. A lelkészek tapasztalata szerint három házasságkötésből ma is csak egy színmagyar. A másik kettő vegyes. S a vegyes házasság szinte kivétel nélkül azt jelenti, hogy a családban születő gyerekek román lesz az anyanyelve; akkor is, ha az édesanyjuk magyar. Végül is úgy döntöttünk: legyen a cím inkább a *Kóborlás és helytállás*. Helyesen döntöttünk. A kóborlás, elvándorlás ellenére a helytállás példája a Brassó megyei kisváros, ahol a *magyar igen* mikéntjét és honyaját a magyarigeni legendás lelkész, id. Szegedi László fia mutatta meg. Nemcsak a kóhalmiaknak.

A vár – amelynek helyén az Árpád-korban erődítmény állt – sem vált halom kővé/kóhalommá, noha ennek legalább akkora esélye volt, mint annak, hogy az ezredfordulóra eltűnik a magyarság. Akár a II. Géza által telepített szászok, akik a vár alatti települést a 12. században megalapították, majd a tatárjárás után újjáépítették. Neve Kóhalomként első ízben egy 1324-ből fennmaradt oklevélben fordul elő. Várát a 16. század végén az erdélyi fejedelmek a város tulajdonába adták, amely időközben önálló szász szék központja lett. A 19. század elején 2941 lakosából 1230 szász volt, 975 román, 425 magyar. Mára a szászok gyakorlatilag elfogytak. Sokakat kiárusított a Ceaușescu-rendszer. Akit a német államnak nem volt ideje megvásárolni, a diktatúra bukása után kivándorolt. Javakorban vannak az akkori fiatal magyarok vagy románok, akik szász barátaikat a várostól tíz kilométerre levő állomásra kikísérték. A legutolsó hivatalos (2011-es) népszámlálási adatok szerint Kóhalom 5759 lakosából 4063 román, 1245 magyar, 338 roma volt.

A kilencvenes évek elején, amikor megismertem ifj. Szegedi László református lelkészt, ugyanabban a kapualjban találkoztunk, ahol most is. A kőkerítés és a kidőlt kapu mögött a gaz, dudva benőtte a földhár-

nyásokat, omladozó falakra láthattunk rá a kapu résein. „Itt lesz a református templom!” – mondta az Uzdiszentpéterről Kóhalomba érkező tiszteletes. Három templom épült akkor a városban: az unitárius, a katolikus és a református. Aki templomot emel, nem a múlt emlékére teszi azt, nem is a mának épít, hanem a jövő alapjait rakja le – mondta Szegedi László.

Ma, amikor belépünk az új kapun, láthatjuk, hogy a fundamentumot a kóhalmiak lerakták. A tágas udvar egyik oldalán a templom, a másik oldalon a szórványkollégium épülete áll.

Miként emlékezik Szegedi László a kilencvenes évek állapotaira? A kérdésre így válaszol: „1989-ben a kóhalmi magyarság számbeli arányának a csúcán volt, de ez nem jelentette azt, hogy a közösségi összetartó erő is egyenes arányban növekedett volna. Sőt, az etnikailag vegyes házasságok folytán az identitásvesztés, a beolvadás fokozódott. A lakosság növekedéséhez a második világháború utáni helyzet, a környező falvakban történt kollektivizálás és a városban zajló erőszakos iparosítás járult hozzá. Nagy számú fiatal települt be. Így érte el 1975 és 1989 között a maximális létszámot. Ám ekkor nincsenek konszolidált intézményei. Az 1975-ben alakult unitárius egyház-közösség is csak 1990-ben kezdi el építeni templomát. (Egy olasz diplomatától vásárolta meg az ingatlant.) Német és osztrák segítséggel húzzák fel ugyanebben az időben Kóhalom-állomás katolikus templomát. Hogy 1990 és 1993 között a város szívében megépüljön a református templom is. Hogy negyven évnyi mostoha sors után a közösség önmagára találjon. 1990-ben indítottuk el a város magyar iskolahálózatának a továbbfejlesztését. A magyar nyelvű elemi oktatás a hetvenes évek közepén indul be, a nyolcvanas évek elején kialakult az V–VIII. osztályos magyar oktatás is. Anélkül azonban, hogy létezett volna a városban magyar óvoda... Ennek létrehozásával kezdtük 1990 őszén. A mi segítségünkkel, toborzásunk eredményeként jött létre a szakközépiskolai képzés is. 1990 januárjában ugyanis – egy általam és az akkori plébános, Sánta Antal által készített felmérés nyomán – kiderült, hogy a felső tagozaton és főként a középiskolai osztályokban 171 magyar diák tanul kizárólag románul. Így jött létre a magyar szakközépiskolai osztály, amelyben egyik

évfolyamon elektrotechnikát, másik évben mechanikát tanulhatnak gyermekeink – magyarul. Így biztosítottuk az anyanyelvi oktatás lehetőségét óvodától az érettségig.”

A szocialista nagyipari vállalatok csődje, a szegénység és a demográfiai apadás miatt a város magyar gyerekeinek a száma évről évre csökkent. A politikum is rájátszott arra, hogy 1994-ben Kőhalomban megszűnjön a magyar középiskolai osztály. Szegedi László elgondolkodott azon, hogy a közelebbi és távolabbi falvakból – főleg a Homoród mentéről – nagyon sok gyermek kimarad az iskolából. Anyagi okok, családi rendezetlenségek, félárvaság és árvaság miatt. Megkeresték ezeket a gyerekeket, és Kőhalomba hívták tanulni őket. „Így indultunk el 1995-ben, László napján, június 27-én, és nyolc iratgyűjtővel tértem vissza. Két fiú és hat lány. Nagy meglepetést okozott a városnak, főleg az iskola vezetőségének és a politikumnak, mert egy halálra ítélt magyar oktatási intézményt, amelyről elkönyvelték, hogy ezennel vége, mi újraélesztettünk azzal, hogy idehoztuk a gyerekeket.” A Szegedi házaspár megszította a saját lakását velük, átadta a parókia egy részét a bentlakóknak.

„Akkor még én sem tudtam, mekkora felelősséget vállalok, hogy azok a gyermekek nemcsak itt laknak, hanem azoknak étkezniük kell. A szülők ugyanis nem tudták volna kifizetni ezeket a költségeket. Magunkra vállaltuk hát az óriási anyagi és erkölcsi felelősséget is. Építkezni, pályázni, koldulni kellett. Dolgozni, mert sosem tudhattuk azt, hogy hányan fognak jelentkezni. Senkit sem utasíthattunk vissza, aki magyarul akart tanulni” – folytatta Szegedi László.

1995-ben aztán megnyílt a bentlakás is, mely az eltelt 18 év alatt 750 diáknak nyújtott ideiglenes otthont. „Itt talált egymásra a templom és az iskola. Ez a követendő példa, az egyháznak jobban oda kell figyelnie az oktatásra” – hangsúlyozza a tiszteletes. Elmondása szerint a kőhalmi kollégiumba székelyföldi településekről is jönnek diákok, s a végzeteknek több mint 85 százaléka idehaza keresi a boldogulást. „Ez azért van így, mert a gyerekek ezt látták-hallották tőlünk, ezt a szellemiséget sugalltuk nekik minden gesztusunkkal. A lányoknak azt mondom, hogy a legszebb karrier az anyaság. Ez nem azt jelenti, hogy a szakmai előmenetelről teljesen le kell mondani, de lehet a kettőt párhuzamosan végezni. A szórvány jövője demográfiai kérdés. Ha lesz szaporulat, akkor megmarad, ha pedig nem, akkor a világ pénzével sem lehet megmenteni.”

Ma Kőhalomban az idősök aránya 40 százalék, ami szokatlanul jó arány, hiszen a környék településein a szépkorúak jelentik a lakosság akár 70–80 százalékát is.

A konzolidálódó iskolahálózat meghatározta a vidék életét, növelte a magyarok presztízsét a város román vezetői – és nem utolsósorban, és nem is mellékesen – a román munkaadók körében. A legnagyobb munkaadó a bútorgyár, amelyet Toró Ida, a helyi RMDSZ-elnök vezet. Számos magyar alkalmazottat foglalkoztat. De a kisebb vállalkozásokban, az üzletekben is szívesen foglalkoztatnak magyarokat. A román munkaadók szerint a magyarok fegyelmezettebbek, becsületesebbek, többet dolgoznak, minőségibb munkát végeznek, akár kevesebb bérért is. A református egyházközség által működtetett – a magyar osztályok fennmaradását biztosító – szórványbentlakás is jó pár magyar értelmiséginek jelent munkahelyet.

Évente pár magyar család költözik Kőhalomba; annyi, ahány elvándorol. Így az utóbbi negyedszázadban a református gyülekezet lélekszáma nem apadt. „226 lélekkel vettem át a kőhalmi gyülekezetet, ma 219-en vannak. Ez, ami sajnos, nem jellemző más egyházi közösségekre, mindenhol agasztoán apad a lélekszám...” – mondja Szegedi László, aki jól ismeri az erdélyi állapotokat, hiszen a Református Egyházkerület generális direktora, missziói előadója. Aki meggyőződéssel állítja: nem siratni, temetni kell a szórványt, hanem tenni érte; a helyzet ugyanis távolról sem reménytelen. Realista lévén elismeri, hogy rengeteg még a tennivaló, hiszen a kőhalmi magyar fiataloknak egyharmada napjainkban is román iskolába jár. A jövőt illetően nem megnyugtatóak a demográfiai adatok sem: 1992-ben még 1428 magyar élt a településen, 2011-ben azonban már csak 977. De a gazdasági tendenciák ismét a javunkra változtak. A gazdasági világválság óta a Nyugat sem nyújt már létbiztonságot. Kevesen ugyan, de már vannak, akik hazaköltöznek Kőhalomba. A vállalkozók által szívesen látott magyar munkások pedig itthon is megtalálják számításait. Aminthogy a magyar értelmiségieket is megbecsüli a közösség. Egyre inkább tudatosodik: elsősorban az ő munkájuknak köszönhető, hogy ma erősödőben Kőhalom jó híre. A település nevének hallatán ma már nem az jut eszünkbe, hogy itt is él még néhány magyar. Hanem az, hogy az itteni magyar közösség másoknak is példát nyújt.

Ambrus Attila

SZÓRVÁNYOK ÉS ZÁRVÁNYOK A BELÉNYESI MEDENCÉBEN

Egy megszállott környezetvédő

■ A magyarremetei hárommargarétás Turul panzió faragott kapuját öt zászló ékesíti. Az Európai Unió csillagos lobogója mellett a román, a magyar, a székely és az olasz zászlót csatogtatja a Holdringató gerincéről érkező szélroham. A gazda – kérdésemet megelőzve – szolgál magyarázattal: „Ritkán téved errefelé olasz szállóvendég, a taljánok trikolorját inkább azért tűztem ki, hogy hadd szokják magyar és főleg román falusfeleink ezeket a színeket... Amikor 2008. március 15-én így lobogóztam fel a portámat, jónyám riadtan szaladt át, »édes fiam, hogy tehetnél ilyen – kérdezte könyekkel a szememben –, ebből nagyon nagy bajod lehet!«. Nem lett. Igaz, másnap reggel megjelent a hatóság nevében egy beijedt rendőrgyerek. »Ce ai făcut, măi, Ştruţule?« – förmedt rám. Magyarul is Struccos Filának hívnak, ez a név akkor ragadt rám, amikor elkezdtem strucctenyészettel foglalkozni. Felszólított, hogy azonnal távolítsam el a »bűnjелеket«. Nem illetődtem meg az erélyesnek szánt fellépéstől, ellenkezőleg, még én álltam az erdő felől: emlékeztettem arra, hogy ez magánterület, ahová neki papiros nélkül nincs joga hivatalosan beállítani. Ő azt motyogta, hogy a *şefu* küldte, én meg elmentem a főnökhöz, és kértem, mutassa meg azt a törvényt, amelyik tiltja, hogy zászlókat rakjak ki a panziómra, ahol ráadásul külföldi vendégeket is fogadok. A polgármester sem volt elragadtatva attól, hogy éppen a községháza tőszomszédságában lobogozok, s attól meg végképp kiakadt, hogy ügyes kis ágyásokat sikerítettem a panzióm köré, zöld fűben piros és fehér virágokkal... De nem volt mit tennie, hiszen jó polgár módjára rendben tartom a portám környékét, ráadásul én volnék az egyik legadakozóbb adófizetője. Az emberek pedig, a falu román lakói is, ma már természetesnek veszik, hogy felékesítettem a kapumat.”

Fila István tősgyökeres magyarremetei lakos, annak a magyar szempontból nemcsak szórvány-, hanem zárványtelepülésnek a szülőtte, amelyik egyike a két világházi Belényes környéki mártírfalvainak, ahol negyvenhárom magyar ajkú polgár esett áldozatul az öldöklésnek. – A zászlóaffér, az öt jelkép így, együtt a mának szóló többlet-

üzenetet hordoz. Vendéglátóm siet hozzátenni: ne véljem azt, hogy ő, ha kell, ha nem, lépten-nyomon magyarkodik. Annyira nem, hogy megszállott környezetvédő lévén, egyszer a helyhatósági választásokon a zöld párt színeiben indult. Nem sok sikerrel, pedig ennek a kishazának a környékén, amelyiket az Úristen is jókedvében teremtett, bőven volna mit óvni, védeni. Elveit a családon belül alkalmazza: következetes biogazdaként csak saját előállítású hústerméket, zöldséget, gyümölcsöt fogyasztanak, meg a havasi esztenákról hozott sajtféléket. Szállóvendégeiknek is ezeket az étkeket kínálják. és a párja, Teréz által házilag készített hűsítőket. Csemetéik, Gergő és Réka nem ismerik a kólaféléket, ők valódi „biogyerekek”...

Felpörgő turistaroham

■ Filák még a strucckaland fénykorában kezdtek egy újabb vállalkozásba, a panzió kialakításába. A falu elején vettek egy kis parasztházat, jó nagy kerttel, a szomszéd telkeket is megvásárolták. Mivel a fiatal házaspár akkor még csupán kétszobás, fele részben bebútorozott lakása alkalmatlan volt a hozzájuk látogató rokonok, barátok fogadására, István rendbe hozta a struccfarm telkén szerénykedő épületet, bevezette a villanyt, a vizet, fürdőszobát remekelt hozzá, alkalmassá tette a vendégfogadásra. Egy alkalommal idevetődött egy magyarországi turista, valaki ideirányította, mondván, hogy Struccoséknak van egy lakatlan, de berendezett házuk, hátha befogadják egy éjszakára. Nemcsak hogy befogadták, hanem egy garast se kértek az otthálásért. A jövevény még maradt egy estét, Istvánék ajánlották neki, hogy ezt meg azt nézze meg a környéken. Mondta a vendég, hogy annyira megtetszett neki a vidék, hogy csakis fizetés ellenében jövőre is eljönne a családjával egy hétre... Így indult az egész. „Aztán itt, az én telkemen is megcsináltunk két szobát, kiértük, hogy Turul Panzió, akkor még nem volt semmiféle engedélyem rá, de senki nem kötött belé. A vendégek szájról szájra adták a jó híret, egyre több magyarországi turista jelentkezett, nem győztük elszállásolni őket, rákerültünk az erdélyi turizmus honlapjára, három újabb szobával bővítet-

tük a Turult, egy feljavított-átalakított fészében kemencét, főzésre-sütésre alkalmas tűzhelyet építettem és egy ötven személy fogadására elegendő asztalt melléjük. Évről évre, lépésről-lépésre fejlesztettünk, bővítettünk valamit. A kertünkbe hat faházikót építettünk, majd hogy a nyári főszezon idején is eleget tudjunk tenni a felpörgő turistarohamnak, egy kempinget alakítottunk ki a falu szélén, sátorozóhelyekkel és tíz nyári lakkal.”

Filáék sikeres vállalkozása – az egy Tulipán panzió kivételével – helyben nemigen akad követőre. Nyári szezonban még négy magyar család ad ki vendégszobákat a nagy többségben Magyarországról érkezőknek. Miért, miért nem, román falusfeleik nem úzik ezt a tevékenységet, amely legalább részben biztosíthatná a megélhetésüket. Voltaképpen Magyarremete turisztikai vonzerejét a Bihari-hegység közelsége jelenti, ahová napi csillagtúrákat lehet szervezni, közelebb a híres-neves mézgedi cseppkőbarlanggal. Magában a faluban gazdag néprajzi gyűjtemény kínál látnivalót, minde nekfelett a 13. századi, román stílusban emelt, a 14. században gótikussá alakított istenházával egyetemben. Az Árpád-kori műemlék hajójában legértékesebbek a szentélyt díszítő, a többszöri bevakolás, lemeszelés ellenére meglehetősen élénk színekben megőrződött freskók. Alul a magyar szent királyok sorakoznak, Szent István ősz hajú, nagy szakállú férfiként jelenül meg, jobb kezében jogarral, Szent László fején liliomos korona, testén 14. századi viselet, sodrony-inggel, dalmánnyal, Szent Imre herceg fején kalap, jobbában liliomos jogar. Felettük apostolok sorakoznak, az újabban feltárt kerek ablaktól jobbra Krisztus megostorozásának jelenete következik, majd Mihály arkangyal alakja. Az északi falon Szent László legendáriumának maradványai gazdagítják a „képeskönyvet”. A toronyházban a négy evangélistát ábrázoló bizáncias falképek. Amikor feltárták őket, annak híre ment, s felkeltette román művészettörténészek, pópák érdeklődését. „Röptében” megállapították, hogy – az egyébként a templomhajó freskóinál 50–100 évvel később készült képek – úgy mond, kétségbevonhatatlan „bizonyítékai” annak, hogy a magyarremetei templomot eredetileg ortodoxok építették. Valaki azt is tudni vélte, hogy „egy helybeli román kenéz” emeltette azt. A román szakértők józanabbja a magyar kollégákkal egyetértésben úgy vélekedik, hogy amikor újabb festményekkel gazdagították a templom képgalériáját, a munkát egy ide vetődött görög freskofestőre bízták – innen a „bizánci beütés”.

Magyarremete – akár a Fekete-Körös felső folyása mentén még két, jórészt magya-

rok által lakott település: Köröstárkány és Kisnyégerfalva, illetve távolabb, a történetileg-néprajzilag a Belényesi-medencéhez kötődő Gyanta – mártírfalukként a turizmus egy sajátos formájának, a zarándoklatnak is színtere lehet(ne). Azért fogalmazok feltételes módban, mert amíg az első világháború végén Tárkány 91, Nyégerfalva 17, illetve a második világégés után Gyanta 45 meggyilkolt áldozatának köztéren állítottak méltó emlékművet, Remetén csupán a temetőben rejtőző obeliszk hirdeti az 1944 szeptemberében bekövetkezett tragédiát, a templom oldalára feltett márványtábla feliratából nem derül ki, hogyan, miért vált a falu 43 lakója a gyűlölet áldozatává. Ami pedig Köröstárkányt illeti, ott egyéb gond van: maga az emlékmű, illetve az áldozatokra való megemlékezés aktusának időpontja másfél évtizede osztja meg a helybeli magyarságot. Bár a monumentum felállítása érdekében mindenki összefogott, már felavatása idején helyi politikai vihart kavart, hogy felállítása kinek, kiknek az érdeme: az erősen jobbra húzó Pro Tarkhan Egyesületé, avagy a helybeli RMDSZ-nek és egyházközségnek tulajdonítható. Az előbbi társaság minden év nagypéntekére tűzte ki az emlékezés alkalmát, az utóbbiak pedig a tragédia napjára, április 19-ére. 2014-ben nagypéntek április 18-ra esik, így állhatott elő az az abszurd helyzet, hogy a Jobbikkal is szimpatizáló tábor egy nappal a másik előtt koszorúzott. A tárkányi – és nem csak helyi – politikai széthúzás felülírja a kegyeletet...

Apadó román tenger, zsuorodó magyar szigetekkel

■ A Királyerdő, a Bihari-havasok és a Béli-hegység által határolt Fekete-Körös völgye földrajzilag két jól elkülöníthető részre oszlik. A Felsővölgy vagy Belényesi-medence, tág katlan, amely a belényesújlaki szorosnál, a Pontoskőnél ér véget. Magyarok által is lakott települései: Belényes, Belényessonkolyos, Belényesújlak, Kisnyégerfalva Körösjánosfalva, Köröstárkány, Magyarremete, Várasfenes. A kistáj magyar őslakossága székely eredetűnek véli magát. E falvak mind Árpád-kori települések, amelyek jobbára a 11–12. században keletkeztek. A korai megülés legkézzelfoghatóbb bizonyítéka éppen a magyarremetei templom.

Az Alsóvölgy, Sólyomtól kezdve Tenkéig egyre jobban szélesedik, majd fokozatosan átmegy az alföldbe. Magyarlakta települései: Gyanta, Tenke, Belfényér, Kisháza.

A Fekete-Körös menti szórványmagyarság az erdélyi/partiumi magyarok egyik legérdekesebb, legszínesebb csoportját képezi.

Györffy István néprajzkutató 1911-ben másfél hónapot töltött a Belényesi-medence falvaiban. A tudós egy azon frissiben írt tanulmányában így hívta fel a közvélemény figyelmét az általa „felfedezett” etnikai szigetre: „Van Bihar vármegyének egyik féltreeső zugában, Belényestől nyugatra egy érdekes magyarlakta vidék, mely úgy nyelvben, mint néprajzi sajátosságokban nagyon sok ősi elemet őriz, éppen ezen elzártsága miatt.” Györffyvel szinte egy időben kezdte Bartók Béla a Belényes környéki román és magyar népzene kutatását. Köröstárkányban Bunta Ferenc énekelt neki, akinek Barka volt a csúfneve. A nótafa idős korában így idézte fel a Bartókkal való találkozást: „Jött egy hangász, a kocsmában énekelnem kellett neki. Siratóéneket akart hallani. Nehezen ment, nem volt hozzá hangulatom. Miért sírjak, ha nincs most bánatom, kérdeztem. Volt elég siratnivaló Tárkányban, olyankor kellett volna idejöjjön a hangász úrnak.” Bartók gyűjtőmunkáját negyven esztendő múlva Jagamas János folytatta.

Az általános népességsökkenés közben a szóránymagyarok számbelileg és az arányokat tekintve is „élen jár” a lélekszámapadásban. Ennek a megállíthatatlannak tűnő folyamatnak az érzékeltetése végett kiírtam a Trianon előtti, 1910-es, illetve a két legutóbbi, a 2002-es és a 2011-es romániai népszámlálás vonatkozó adatait. A legnagyobb mértékű fogyatkozás a térség központjában, Belényesben következett be. Míg 1910-ben 2114-en, 2002-ben 930-an, legutóbb, 2011-ben 710-en vallották magukat magyaroknak. Ugyanezek az adatok Belényesújlak vonatkozásában: 924/450/353, a három magyar többségű községközpont közül Köröstárkány esetében: 1453/1160/1074, Magyarremetén: 882/520/456 lélek. Várasfenes, a hozzá tartozó, felerészben magyar aprófalvakkal – Belényessonkolyossal és Körösjánosfalvával együtt 1910-ben 2016, 2002-ben 1358, 2011-ben 1202 magyart számlált. Kisnyégerfalva – Dragánfalva részeként – a maga 252/220/228 magyarjával az egyetlen viszonylag stabil kistelepülés. A Belényesi-medencén kívül eső, de néprajzilag is, történelmileg is hozzá kötődő mártírfalu, Gyanta pedig, ha az utóbbi évtizedekben nem vált volna váradiak közkedvelt vakációs, hétfégi telepévé, akár ki is halhatott volna, hiszen a múlt század eleji 1546 lelket számláló közösség 2002-ben már az egyötödére, 302 főre, kilenc év múltán pedig 213-ra apadt. Hogy a „tenger” és a „szigetek” arányait érzékeltessem: a Monarchia utolsó összeírásakor a Belényesi-medence 9450 magyarja a 62 023 fős lakosság 15,2 százalékát jelentette; 2011-ben – az egy évszázad alatt bekö-

vetkezett veszteség miatt – a 4432 magyar a 84102 léleknyi tengernek immár 5,8 százaléknyi szigetét képezte.

Ezeknek az elszomorító adatoknak a birtokában fordultam Kéry Hajnal főtanfelnagy helyetteshez az anyanyelvű oktatás feltérképezése végett. Az anyai ágon tárkányi gyökerű pedagógus által felvázolt kép az általam vártnál is lehangolóbb. Belényes-sokolyoson, Körösjánosfalván már emberemlékezet óta nincs iskola, Kisnyégerfalván négy összevont osztály működik, egy tanító nénivel, Magyarremetén (ahol hajdan nyolcosztályos volt a magyar tagozat) hasonló a helyzet, a négy elemi, az előkészítővel együtt nem haladja meg a tizenvalahány gyermeket. Belényesújlak két tanítónővel, tehát két-két összevont osztállyal „dicsekedhet”, ennél több tanulót Belényes városában sem lehet beíratni. Ott még a kétszer két osztály sem garantált, volt olyan tanév, amikor egyáltalán nem indult be az első osztály. A belényesi gyermekek „természetesen” a román felső tagozaton tanulnak tovább, hiszen a szülőknak esze ágában sincs, hogy más településen magyarul taníttassák a gyermekeiket, azt az áldozatot végképp nem engedik meg maguknak, hogy Nagyváradra vagy Nagyszalontára küldjék őket, pedig a szalontaiak ingyen bentlakást, kosztotkvártélyt kínáltak nekik. Ami nem volna luxus: az ötödiktől a nyolcadikig bezárólag magyarórát lehetne tartani, de arra nincs szülői igény, s mivel ezt a többletvekenységet is csak összevontan lehetne folytatni, az gyakorlatilag lehetetlen, hiszen minden osztályban más-más időpontban érnek véget a kötelező tanórák. Két magyar többségű községközpont közül Köröstárkányban minden osztály „megvan”, az előkészítőtől a nyolcadikig, három óvodás korcsoporttal együtt. A létszám évfolyamonként itt sem éri el a húsz-húsz tanulót. Várasfenes rosszabbul áll, ugyan ott is nyolc osztály működik, viszont veszedelmesen közel a tizenkét tanuló minimumhoz. Ott már többször előfordult az összevont gimnáziumi osztályok indítása. Kéry Hajnal szerint egy Belényesben kialakítandó szórányiskola-központ volna az egyetlen megoldás. A környező magyarlakta települések annyira közel fekszenek a városhoz, hogy a távolság nem jelentene akadályt. Csupán politikai akarat, közigeny és... pénz kellene hozzá. Mind a három tényező annyira hiányzik, hogy az ötletből még javaslat sem született.

A helyszínen forgolódtomban találkoztam a helytörténészként is jeleskedő Miklós János képzőművésszel. Az ő nemzedéke, az 1948-as születésű generáció volt az utolsó, amelyik még anyanyelvén tanulhatott

Belényesben az első osztálytól a hetedikig. A közéleti szerepvállalástól sem idegenkedő művésztanár véleménye megegyezik Várasfenes református lelképásztora, Szabó László véleményével: szerintük a szörvényskola-központ már a kilencvenes évek elején létre kellett volna hozni. „Nagyon-nagyon elkétségünk – mondja a lelkész. – Térségünkben az erős és vonzó oktatási központ hiánya nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy fokozódott a magyarság lemorzsolódása. Egyre többen járatják – ötödik, akár már az első osztálytól is – gyermekeiket román iskolába. Akiknek román a baráti körük, olykor már egymással is románul beszélnek. Ezek után nem meglepő, hogy éppen itt, Fenesen is egyre gyakoribb a vegyes házasság.”

Hogy méltóképpen divatozzék

■ Várasfenes településszerkezetileg sajátos képződmény. Lényegében két hosszú, több kilométeres utca fut párhuzamosan a Fenesi-patak két oldalán. Néhány híd biztosítja az átjárást a két parton kialakult ház-sorok között. A baloldali rész közepe felé ízléses épület, a Boros panzió várja a Belényesi medencébe látogató turistákat. Boros Péter és Anikó 2005 óta fogad vendégeket az eredetileg gyermekek számára felújított, majd manzárdal bővített öreg ház két szintjén kialakított hét kétágyas szobában. „Nem csak renováltuk, hanem át is alakítottuk a több mint százévesztendős épületet – magyarázzák. – Igyekeztünk eleink népi építkezésének jellegzetességeit megőrizni. Érintetlenül hagytuk a helyi motívumokkal ékesített belső tér mennyezetét tartó teljes gerendázatot, a régi berendezések, tárgyak felújításával, a szobák belső terének gazdag faanyagával is arra törekedtünk, hogy fokozzuk a rusztikus hangulatot. Mire elkészült ez az első épület, vendégcsalogató kínálatunkat meghirdettük az újságokban, feltettük az internetre, jelen voltunk a hazai és magyarországi idegenforgalmi vásárokon is, fotográfiaikkal ellátott szórólapokon népszerűsítettük a huszonnyolc vendég kényelmét, kívánság szerint teljes ellátását szolgáló panziókat, a környék gazdag programlehetőségeit. Naivan azt hittük, ekkora hírverés elegendő ahhoz, hogy elárasszanak bennünket a turisták. Nem így történt, de az elmúlt évek tapasztalataiból megtanultuk, hogy a legjobb reklám az elégedett vendég. Mert miután megjelentek az első fecskék Magyarországról, hálóvendégeink adták tovább rokonaik, ismerőseik, barátaik körében a jó hírünket. Hamarosan kialakultak a vissza-visszatérő családok is, akik újabb és újabb csoportokat vonzottak magukkal. Voltaképpen ennek a szájról szájra járó hírve-

résnek köszönhetően ma már minden év-szakban fogadunk, főleg Magyarországról érkezőket. A közeli Békéscsabáról vagy Debrecenből akár egy-egy hétfégi tartózkodásra is átruccannak hozzánk. De távolabbról, a Dunántúlról is érkeznek. Felkerekedik egy-egy csoport, négy-öt gépkocsival, s akár teljes hétre kibérelik az egész panziót. Lehetőséget biztosítunk arra, hogy kedvük szerint süssenek-főzzenek, de ha igénylik, mi magunk készítünk számukra helyi ízekkel hagyományos étkeket. Gyakran megszállnak nálunk kerékpáros, motorbiciklis, terepjárós csoportok. Olyanok is, akik quadokat raknak az utánfutókra, és mivel az itteni törvények nem tiltják, azokon a járgányokon futkorásznak a környéken. Az is hagyománnyá vált, hogy a gyalogos túrákat kedvelők a köröstárkányi lelkész vezetésével felkapaszkodnak a Fekete-Körös forrásvidékéig, majd visszatérve kenukba ülve leveleznek a folyó torkolatáig. Bevett gyakorlattá vált, hogy – főleg távolabbról útnak induló – Csík-somlyóra igyekvő zárandokok számára Várasfenes jelenti az első stációt. Szervezett csoportokkal érkeznek, s úgy osztják be az idejüket, hogy legalább két-három napot múlassanak a mi vidékünkön is. Tehetik, hiszen az általunk javasolt csillagtúrák révén meglátogathatják a Pádis környéki karsztdéék csodáit. Biharfüredet, de még helyben, a Bélavár, a Fenesi-patak felső völgye is megér egynapi gyalogtúrát.”

Hogy Borosék megtalálják a számításukat, mi sem bizonyítja jobban, hogy a porta hátsó traktusában már félig készen áll egy második, eleve panzióknak szánt, ugyancsak hétszobás épület. Ha az elkészül, a kapacitásuk megkétszereződve, negyvennyolc vendég befogadására lesz alkalmas. Különben az sem hozza zavarba őket, ha két-három autóbusznyi turista érkezését jelzik. Más panzió ugyan nem működik a faluban, de megannyi fenesi familiát mozgósítva, a családai házak tisztaszobáiban akár nyolcvan személyt is képesek elkvártélyozni. Borosék nem itt laknak, de valódi parasztportájuk is „idegenforgalmi objektum”: afféle tangazdaságként jelent élményt városi gyermekek számára, simogathatják, etethetik, akár meg is fejthetik a jóságokat.

Néhány házzal odébb elkerülhetetlen látnivalókat kínál a falu szülötte, Vura Ferenc nagyváradi vállalkozó által létrehozott Tájház. Az edesanyja, Vura Ferencné, született Egyed Julianna a kapuban vár ránk. Betessékel bennünket, és korát meghazudtoló fürgeséggel magyaráz, vezet végig a rendkívül gazdag gyűjteményen: „Ez egy jellegzetes fenesi parasztház, 1846-ban épült. Az egyik legmódosabb gazdáé, a Benedek (Ku-

ruc) Péteré volt, a dédunokájától vásároltuk meg 2009-ben az elhanyagolt portát. Szerencsére maga a ház nem volt annyira leromolva, ami a legfontosabb, megmaradt eredeti állapotában.” Négyoszlopos tágas tornác szegélyezi a háromszatú épületet. A gyűjtemény legnagyobb része családi örökség. A pitvar legotthonosabb ékessége a felújított, hófehérre meszelt búbos kemence, a helyiség telistele van a hagyományos konyhai eszközökkel, edényekkel. Az utca felőli tisztaszoba felvetett ágygal, eredeti bútorokkal, ruhászekrénnel, fiókos szekrénnel, tükörrel, szövőszékkel, rokkával, egyéb hasznos holmival van berendezve. Szemközt a kamrának nevezett lakószoba, a fenesi, tárkányi, kisnyégerfalvi valamint belényessonkolyosi pompás női és férfi viselet minden korosztályra jellemző darabjaival. Az egykori éléskamrában néhány szép román viseletnek is jutott hely. Az már a történelmi együttélés pikantériájának számít, amit Juliska néni magyaráz a helyiségről: „Eredetileg nem a tornácra, hanem a lakószobából nyílt az ajtaja, mert a hegyoldalban lakó románok – mi csak betyároknak neveztek őket – erősen szerették megdézsmálni a szalonnánkat, kolbászunkat. A disznóólak is azért kerültek a zárt udvar elejére, mert ha nem ügyeltünk, a disznainkat is elhajtották. Mindig tartotunk néhány nagy kutyát is a hivatlan vendégek elriasztására.”

Kísérőnk elmondása szerint az utóbbi évtizedekben több olyan kár is érte a falut, ami ha nem következett volna be, ma a turisztikai vonzerőt gyarapítaná Várasfenesen. Az egykori polgármester elbontatta a hetvenes években még működő három vízimalmot – házat épített belőlük... A rendszerváltás után számolták fel, hordták szét az erdőkitermelés kisvasútját, amely mellékágaival több mint harminc kilométer hosszan hálózta be a vidé-

ket, mindenhová eljutott, ahová „érdemes” kirándulni.

Hogy mégis vannak, akik felvállalják a falu, a környék értékeit, azt az ugyancsak Vura Ferenc alapította Györffy István Népművészeti Otthon bizonyítja. A tájház portájának hátsó traktusában 2012-ben emelt többfunkciós épület nagyterme otthona a jelenleg vándorúton lévő, Györffy által 1911-ben készített, a népeletet bemutató többszáz fotográfiából válogatott gyűjteménynek. A terem kulturális rendezvények színtere, karca-gi pedagógusok tartanak benne vasárnapi iskolát a környék falvaiból toborzott harminc-negyven gyereknek. Szentesről érkező szakemberek hasznos ismereteket adnak át a falubeli főliázó, bolgárkertészkedő családoknak. Az Otthon vendégszobái ingyenes szállást kínálnak az ide vetődő oktatóknak, kutatóknak, újságíróknak. A Györffy-fotók vándorlása Budapesten kezdődött el, a Polgárok Házában és a Néprajzi Múzeumban állították ki, a vidék népviseletével együtt, ahol a Belényesi medence magyarok lakta falvainak egyéb értékeit is bemutatták. Szakács Zoltán köröstárkányi lelkipásztor *Nemzetsegek, ragadványnevek és népművészeti mintakincsek Tárkányban* címmel megtartott előadását követően a Tárkányi Serkentők férfikara Bartók Béla és Jagamas János által náluk gyűjtött népdalokból kínált izelítőt.

Remélhetőleg ez a sikeres székesfővárosi bemutatkozás tovább élénkíti az anyaországi, a Kárpát-medencei magyarok érdeklődését a Partium alig ismert szigetei iránt. Hogy a Székelyföld, Kalotaszeg, Mezőség mellett fedeztessék fel, válják közkinccsé a Részeknek ez a bihari zárványa, hogy a Fekete-Körös völgyének szórványvilága is méltóképpen divatozzék...

Szilágyi Aladár

MAGYAR HÁZAK ROMÁNIÁBAN

■ Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) és a Romániai Magyar Népművészeti Társaság (RMNT) 2009-ben indította el azt a programot, melynek célja a romániai Magyar Házak hálózatának a kialakítása, kapcsolati rendszerük kiépítése. Előtte azonban tisztáznunk kellett, hogy értékrendszerünkben Magyar Háznak tekintjük azt az épületet, amely egy civil szervezetnek vagy valamelyik történelmi magyar egyháznak a tulajdonában van, s amelyben – a szakrális gyülekezeti közösségeknél szélesebb köröket is elérő műve-

lődési rendszerben – kultúrát közvetítő tevékenység folyik magyar nyelven. A fogalom tehát egyértelműen jelzi az intézmény magyar jellegét egy magyar szempontból etnikailag alulreprezentált közegben. Ilyen jellegű építmények pedig Romániában ott jöttek létre, ahol magyar közösségünk kisebbségben vagy szórványban él. Az előbbi feltételeket kielégítő intézmény Magyar Háznak tekinthető még akkor is, ha ezt megnevezésében nem tünteti fel, vagy az épület a működése során nem került be ilyen elnevezéssel a közösségi tudatba.

Az elmúlt közel húsz esztendőben az önerőből intézményesülő romániai magyar közösségünk egyik legjelentősebb megvalósítása a Magyar Házak láncolatának a létrehozása volt. Ezek az intézmények ma már amolyan független magyar kulturálisautonómia-szigetek, hiszen egyrészt a helybeli magyar közösségek működtetik és tartják fenn, másrészt semmilyen szempontból nincsenek helyi vagy országos, az önkormányzati vagy állami szerv(ek)nek alárendelve. Cselekvési szabadság, de korlátozott anyagi lehetőség jellemzi a hazai magyar házak működését. A romániai magyarság érdekvédő szövetsége, az RMDSZ szinte a megalakulásától kezdve cselekvési programjába iktatta és kiemelten kezelte a magyar házak alapítását, és jelenleg is aktív szerepet vállal a működésükhöz szükséges anyagi források előteremtésében. Nem véletlen, hogy a Magyar Házak láncolata fontos szerepet játszik a nemrég életre hívott Kulturális Autonómia Tanács (KAT) készülőben lévő stratégiai tervezetében.

Ha az interneten rákeresünk a „magyar ház” szópárra, számtalan találatra bukkanunk. Ezek közül néhány a magyar házról, mint nemzeti építkezési hagyományról szól, kevés portál egy ilyen nevet viselő könyvkiadóról, a legtöbb viszont magyar kulturális központokat mutat be szerzte a nagyvilágban, amelyek egyértelműen nem magyar etnikai környezetben működnek. És itt megtaláljuk a Zürichi Magyarház Alapítványt, a kölni, torontói, okanagani, calgaryi stb. Magyar Házat vagy éppen a United Magyar Hause – Washington, hogy csak néhány példát említsek a világban élő magyar diaszpórának nem a Kárpát-medencében fellelhető találkozóhelyeiről, művelődési központjairól. Sajnálatos módon alig találunk az interneten romániai magyar házakat bemutató portálokat. Ezek közül kiemelkedik a nagybányai Teleki Magyar Ház, amelyik saját honlappal is rendelkezik, s ezen keresztül számtalan művelődési és turisztikai-kulturális kínálatot csalogatja nemcsak a helybeli és a környékbeli magyarságot, de a történelmi Máramarostól távolabbról érkezőket is. Igaz, hogy néhány hazai magyar háznak tekinthető intézmény, kultúrközpont nem viseli nevében a „magyar ház” elnevezést, jellegét tekintve azonban mégis az. Ilyen például Kolozsvári viszonylatban az EMKE Szabédi Laszló vagy Györkös Mátyás Albert Emlékháza, a Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány intézménye, a Kríza János Néprajzi Társaság székháza vagy Marosvásárhelyen például a Bernády Ház, de folytathatnánk a sort a Kallós Zoltán Alapítvány választói vagy a Téka Alapítvány szamosújvári, a kultúráközveti-

tés szempontjából ugyancsak összetett, a hazai magyar művelődési életünket sokféle igénnyel kielégítő centrumaival. Az EMKE honlapján (emke.ro) külön link foglalkozik a „magyar házak láncolatával”.

Tény, hogy a honi Magyar Házak jelenleg meghatározó szerepet töltenek be egy-egy helyi vagy kistérségi romániai magyar közösség életében, mind kulturális, mind közösségszervező és -fejlesztő, de akár vidékalkító szempontból is. Vagyis beszélhetünk egy kiépült Magyar Ház-láncolatról Romániában, de sajnos nem beszélhetünk ezeknek az intézményeknek a hálózatáról. Ezek az intézmények ugyanis jelenleg egymástól függetlenül, elszigetelten tevékenykednek (nagyon kevés között jött létre valamilyen szakmai kapcsolat), s ennek okát egyértelműen nem a Magyar Házak közötti földrajzi távolságban kell keresni.

Egyértelmű, hogy ahol kisebbségi közösség él, ott a társadalomban politikai erőter jön létre, amely gyakran nem feszültségmentes. Az eltelt közel huszonöt évben a hazai Magyar Házak létrejöttét is gyakran politikai tényezők idézték elő, nevezetesen: a szórványban vagy kisebbségben élő magyar közösségek kiszorultak a helybeli kulturális (például művelődési otthon) vagy adminisztratív (például polgármesteri hivatal) színterekről. Ez vagy azért alakult így, mert a többségi nemzet képviselői figyelmen kívül hagyták a magyar közösség sajátos társadalomszervező igényeit, vagy pedig – kulturális szempontból még azért is – mert a művelődési ház más, nem a helyi közösség kulturális életét kiszolgáló rendeltetést kapott. Vagyis nem túl barátságos, gyakran feszültségektől sem mentes társadalmi hangulatban jöttek létre ezek az intézmények, amelyek azóta a legtöbb településen, ahol működnek, szolid és kitartó közösségszervező tevékenységükkel kivívták a többségi nemzet elismerését, sőt helyenként az együttműködő szimpátiáját is. Felismervén a Magyar Házak fenntartásának nemzetpolitikai jelentőségét, számtalan ilyen létesítmény az anyaország anyagi hozzájárulásával jött létre. Ha arra gondolunk, hogy idehaza közel negyven ilyen intézmény alakult az elmúlt negyed évszázadban, akkor elmondhatjuk, hogy Romániában a Magyar Házak láncolatát akár hungarikumnak is lehet tekintetni.

Járatlan úton kellett elindulni, hisz ilyen jellegű intézmények 1989 előtt nem működtek Romániában. Az intézménytervezésben gyakran egyszerre kellett ötvözni a civil szervezeti adminisztrációt az állami jellegűvel és létrehozni a kettő között az optimális egyensúlyt. Hisz mindig meg kellett

találni azt a jogi hátteret, amely biztonságosan tudta működtetni a Magyar Házat, különösen az állandóan változó, alakuló hazai jogrendszerben. Az elmúlt esztendőben azok a Magyar Házak tudtak a lehetőleg nyabban működni, amelyek önálló jogi személyiséget szereztek, vagy az épületet fenntartó, a tulajdonjogot gyakoroló civilszervezet házvásárláskor már rendelkezett ezzel a státussal. Egyértelmű, hogy egy nyugodt bel- és külpolitikai háttérrel rendelkező intézetben eredményesebben folyik a tevékenységek megtervezése, a kapcsolattartás a hazai román és kisebbségi kulturális intézményekkel, civilszervezetekkel, illetve a magyarországi és az anyaországon kívüli régiók hasonló intézményeivel, valamint a világ magyar diaszpórájában tevékenykedő Magyar Házakkal.

A romániai magyar nemzetstratégiában az elmúlt két évtizedben a szórványkérdés prioritást élvezett. Ebben az időszakban a szórványkollégiumok kiépítése mellett a Magyar Házak intézményeinek a megjelenése és fenntartása hazai magyar közösségünk legnagyobb megvalósításai közé tartozik. A szórványosodáson – nemcsak nálunk, de a Kárpát-medence egész területén – csak úgy lehet eredményesen változtatni, ha összmagyar kérdésként kezeljük. Nem elég nemzettudat-erősítő programok kitalálása és levezetése a szórványközösségek számára (ezeknek inkább szimbolikus hatásaik vannak), hanem: egyrészt magyar (kulturális) intézményeket kell ezeken a területeken felállítani és a hosszú távú működésüket összmagyar összefogással biztosítani, másrészt az ezekben a közösségekben megjelenő magyar vállalkozó rétegnek a munkáját kell erősíteni és támogatni. Kultúra és gazdaság egyszerre történő felélesztése tud, véleményünk szerint, életképessé tenni egy közösséget, így a szórványban is pozitív demográfiai változást hozni. A szórványban az intézményesülés folyamata számos mai hazai példát is hozhatunk, mint a Kallós Zoltán Alapítvány tevékenység-

ge Válaszúton, a Téka Alapítvány munkája Szamosújváron, Bőjte Csaba atya áldásos országos lefedettségű ügyködése a hátrányos helyzetű magyar gyerekek megmentése érdekében, és még folytathatnánk a sort. Történeti visszatekintésben pedig ott van Kun Kocsárd gróf által az EMKE-nek adományozott, és 1892-ben Algyógyon, (Hunyad megyében) a nagyon elszórványosodott magyarság körében létrehozott Székely Mezőgazdasági Iskola. Ennek a tanintézetnek a megjelenése rövid időn belül pozitív demográfiai változást hozott az egész vármegye magyar közössége számára. Igaz, az iskola működtetésében és fenntartásában az EMKE mellett a korabeli magyar állam is jelentősen kivette a részét.

A romániai Magyar Házak tevékenységének erősítése (főleg a magyar identitás megőrzésében és továbbadásában, vagyis kulturális téren) érdekében ezeket az intézményeket hálózatba kell szervezni. Véleményünk szerint az EMKE által 2009-ben elkezdett hálózatépítő folyamatot ki kell terjeszteni. A hálózattal a hazai szórványon belül élő kulturális szövetet lehetne létrehozni, melynek minden egyede öntevékeny és önálló intézmény, együtt viszont a tömbmagyarság kulturális erejével bíró magyar entitássá válhat. A hálózat lehetővé teszi ezen intézmények közös fellépését saját kultúrpolitikájuk megvalósítása érdekében, vagy adott esetben éppen a politikával szembeni érdekérvényesítést tudnak így jobban képviselni. A hálózat működtetésére egy önálló jogi személyiséggel rendelkező intézményt kellene létrehozni (például a Magyar Házak Szövetsége – MaHáSz), amely az EMKE égisze alatt működve az ernyőszervezetnek az eddigi hálózatépítő tevékenységét használná ki. A MaHáSz mint hálózati működtető és építő tevékenysége a jövőben kiterjedhetne akár a Kárpát-medence térségére vagy éppen a nyugati magyar diaszpóra ilyen intézményeire is.

Dáné Tibor Kálmán

NYELVI ÉS KÖZÖSSÉGI REVITALIZÁCIÓ

Székelyek a szórványért

■ 1. A *Székelyföld-szórvány partnerségi program* eddigi öt éve alatt mindkét fél komoly hasznot húzott az együttműködésből, és számottevő tapasztalattal lett gazdagabb. A nyelvi és közösségi revitalizációra szoruló, bajlított dél-erdélyi magyarság új jövőképpel

szembesül, amikor a székely programszervezők megjelennek. Egyre terményesebbnek bizonyul az a viszonyulási alapelv, miszerint „...ne arról beszéljünk, hogy honnan mikor fogy el a magyarság, hanem hogy merjünk és akarjunk hinni abban, hogy igenis van ma-

gyar élet és magyar jövőd a dél-erdélyi szórványtelepüléseken is, és igenis van esély arra, hogy a szórványközösségek is fennmaradjanak, és létszámukban, erejükben, tudásban, értékben gyarapodjanak.”

Az eddigiektől eltérő paradigma – a jó két évtizedes belső tisztázás után kiérlelt új modell – lényege: célszerűbb a tömb felől indítani az erdélyi magyarság tömbön kívüli része fele való közelítésben is. Ez pedig Kovászna és Hargita megyei kezdeményezésekben öltött eddig testet. A két megye közti munkamegosztásban a Szeben, Hunyad és Fehér megyei magyar közösségek Háromszéknek jutottak, ezekhez újabban Brassó is csatlakozni kíván, míg Hargita megye főleg a Beszterce-Naszód megyeiek, a bánságiak, az aranyosszékiek, valamint a mezősségek gondozását karolta fel. Lélekemelő, kimondottan megható momentumokról számoltak be a szervezők.

2. *Takács Aranka, Vajdahunyad:* Hogy a program mit is jelent, akkor lehet igazán megérteni, ha átéljük. És akkor lehet igazán átélni, amikor látjuk a nyugdíjas néni szemében a könnyet, mert több évtized után ennek a partnerségnek köszönhetően ismét magyar néptáncot lát falujában. Vagy amikor a Hunyad megyei vegyes családból származó kisiskolás hazatérve élete első székelyföldi kirándulásáról arról az élményről számol be édesanyjának, hogy ott minden egyes gyermek magyarul beszél! Az egyik tizedik osztályos fiú nem akarta felvenni a népviseletet, mert azt hitte, kinevetik. Két évig állandó résztvevője volt az identitásmegerősítő programoknak, s tizenkettedik végén szüleitől ballagásra Bocskai-viseletet kért.

Tamás Sándor, Kovászna megyei tanácselnök: Betekinthetünk például az abrudbányai magyar közösség életébe, mely a város lakosságának mindössze egy százalékát alkotja. Csodáljuk, ahogy városuk főterén megszervezik – a helybeli román lakosság nagyszámú részvételével – az Abrudbányai Magyar Közösség Napját.

Kis Csilla, szervező: Tősgyökeres székelyföldi vagyok, csak ott tudtam igazán fel fogni, mit is jelent, hogy az anyanyelvüket sokszor már csak törve beszélő emberek mennyire magyarnak érzik még mindig magukat. Megható volt látni Szeben megyében, olyan településen, ahol nyolcvan éve magyar előadás nem volt, ahogy odamentek a háromszéki táncosokhoz, és megsimogatták a népviseletet, a székely ruhát, mert olyat még sohasem láttak.

3. Az ötévi tapasztalatok összegezése rendjén megtudjuk, hogy a program beindulása után 2010-ben tartották az első rendezvényeket Hunyad megyében, mégpedig

Déván, Vajdahunyadon, Petroszényban és Lupényban. Feltérképezve a helyzetet, olyan kapcsolatokat kerestek, ahol volt már valami magyar élet, támaszkodva az iskolákra, egyházakra, RMDSZ-szervezetekre, fokozatosan tágitva a települések körét. A közösségépítő személyeket keresték fel, illetve neveltek, ezeknek támogatást nyújtottak. Olyan kapcsolati hálót sikerült közben kiépíteni, mely mára maga is kezdeményez. Külön törekvésük ma, hogy újabb településeket keressenek fel, az idén például Nagymedvésen a sor. A szórványbeliek többnyire kulturális műsorokat kérnek, meghívók érkeznek a hagyományos Hunyad és Szeben Megyei Magyar Napokra. Víttek kiállítását, de színházi előadást is. Mivel évtizedek óta ott erre nem volt példa, közönségnevelés is folyik. Előbb egy-egy népies darabot, egy bábelőadást lehet bemutatni, szép lassan egy fotó- és festménykiállításra is sor kerülhet a hagyományosabb fajtából, mert az alternatív kultúrára még egyáltalában nem vevők az ottaniak. Egyelőre új intézmények létrehozására nem került sor, a létezők megerősítése folyik emberi és szakmai kapcsolatok építése, tapasztalatok átadása révén. Szakemberekre, anyagi támogatásra nagy szükség mutatkozik.

Winkler Gyula EU-képviselő örömmel nyugtázta, hogy harmadik félként az anyaországi testvértelepülések is kinyújtották segítő kezüket a dél-erdélyi szórványok felé. A programok fokozatosan differenciálódnak, az ifjúság bevonása a szerep- és felelősségvállalás mozzanatáig jutott némely helyeken.

A körülmények érzékeltetése végett hadd szóljak egy közép-erdélyi kezdeményezésről. A település megnevezésétől helyi kérésre eltekintek. A szervező a kb. háromszáz fős közösséget kettős szórványnak nevezi, mivel az vallásilag is elszigetelt a helyiek többségétől. A közös munka az idők által megviselt istenháza restaurálásával kezdődött, ez vezetett el a tervig, hogy magyar házat kellene építeni, „ahol nem lesz szegény magyarul megszólalni”. Hosszas folyamat lesz, a közösség tagjai ugyanis ma már egymás közt is inkább románul beszélnek, itt tehát a magyar nyelvnek nemcsak a tekintélyét kell visszaadni, hanem mindennapi visszahonosítását is külön ötletekkel kell szolgálni. Magyar nyelvtanfolyamot is beindított a szervező, némi lendület után az érdeklődés visszaesett, viszont szorgalmas román óralátogatók ma is kitartanak az ingyenes lehetőség mellett. A szervező most nyitni készül, hogy művészek stb. meghívásával fokozza művelődésünk és nyelvünk presztízsét e kezdeti lépésnek, a közösségi igény éledezését követően.

4. A Székelyföld–szórvány partnerségi program nem került el az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület figyelmét sem, és az idén Kún Kocsárd-díjban részesítette Tamás Sándort, Kovászna Megye Tanácsának elnökét. Aki a díjjal kapcsolatosan úgy nyilatkozott a sajnónak, hogy ezt nemcsak ő kapta, hanem mindazok, akik az elmúlt években együtt dolgoztak a szórvány és Székelyföld kapcsolatának intézményesítéséért: városi önkormányzatok, iskolák, könyvtárak, művelődési egyesületek.

„A Székelyföldről mindig azt nézték elődeim és mások is – fejtette ki a Tamás

Sándor –, hogy miként lehet magyarországi testvérkapcsolatokat kialakítani. Gyakorlatilag, amíg magyarokat kerestünk, átrepültünk Erdélyen, és közben nem vettük észre, hogy Erdélyen belül vannak olyan magyar közösségek, ahol magyar emberek nagyon alacsony számbeliségben élnek. Ezen 2009-től változtattunk, amikor Winkler Gyulával Sepsiszentgyörgyön átbeszéltük, hogy miként lehetne a szórvány és Székelyföld kapcsolatát megerősíteni, kiépíteni.”

B. Kovács András

„GYÓGYÍTÓ TÜKÉNT” A TÜRI SZÓRVÁNYBAN

A Balázsfalva melletti szórványtelepülés, Tűr a múlt év októberében ünnepelte alapításának hétszázéves évfordulóját. A településen mintegy háromszáz magyar él, nagy részük (kétharmaduk) azonban már nem beszéli az anyanyelvét. A kis szórványközösség lelki támasza a katolikus lelkész: a Magyar Érdemrend Arany Érdemkeresztjével 2013. október 5-én kitüntetett Kémenes Lóránt Zoltán, akit hívei egyszerűen csak Lóri atyának szólítanak. Az évfordulós ünnepségek idején még a „félíg kész” Magyar Ház földszinti előadó- és kiállítóterében szólaltatta meg munkatársunk a plébánost. A Kossuth Rádió Határok nélkül című műsorában elhangzott beszélgetés óta (2013. okt. 7.) a türiek elkészültek a tetőcserével, az alapozást megerősítő munkálatokkal, a veranda újjáépítésével, terek és falak kialakításával, a víz- és gázvezetékek, valamint a központi fűtési rendszer beszerelésével, a vizesblokkok kialakításával, a kerítésépítéssel. (Szerk.)

■ – *Mit jelent a kicsiny magyar szórványközösségnek, hogy megünnepelheti a falualapítás 700. évfordulóját?*

– Ez a nap nemcsak a környék, a Küüllő-szög, hanem minden magyar ünnepe; a bátorító, a megerősítő találkozás; hiszen itt vagyunk Miskolctól Gyergyószentmiklósig, Magyarbényétől Barótig, Gyimestől Marosvásárhelyig nagyon-nagyon sokan, akik mind ugyanazon a nyelven beszélünk. Itt vagyunk, és lassan *itthon* is kezdünk lenni. A türiek közül ma néhányan már ki is merték mondani, milyen érzésekkel várták ezt a – Húsvétkor bejelentett – ünneplést. Akkor úgy fogalmaztam, hogy van feltámadás népi, nemzeti és közösségi szinten is. Azóta pedig minden vasárnap elhangzott újra meg újra, hogy van feltámadás. És erre a feltámadásra nagyon sokan egészen hitelesen készültek, teljesen „evangéliumi módon”, pontosan úgy, mint az apostolok: óriási rettegésben. Ha a félelmük beigazolódik, akkor itt kő kövön nem marad. De nem ez történt, már a második napját üljük ennek a rendezvénysorozatnak, és a Jóisten békéje leng be mindent. Csak most merik kimondani az emberek, hogy mennyire félték; hogy

mi lesz itt, hogy majd értük jönnek, elviszi őket a nagy fekete autó. A múlt árnyai köszönnek vissza ezekben a félelmekben, hogy ha magyarul szólalnak meg, akkor lefénnyépezik, követik, megjegyzik őket. Ez tehát a múlt, a most pedig az a pillanat, amely cico-mázás nélkül próbálja felidézni az elmúlt hétszáz évet, de ez a momentum főként a jelenről szól, oly módon, hogy utat mutasson a holnap felé.

– *Lóri atya, Ön ezt a lelki, közösségi feltámadást, megújulást valójában nem Húsvét óta, hanem immár hét éve készíti elő, folyamatos, kitartó munkával.*

– A feltámadás nem tőlünk jön, és ez a jó benne. Mi ebben a folyamatban csak partnerek lehetünk. Én tudom, most már egyre világosabban érzem és látom, hogy az én személyes jelenlétem itt ahhoz hasonlítható, ami a kórház intenzív osztályán történik: nem kérdik meg a beteget, hogy adjanak-e infúziót vagy sem, hanem egyszerűen beszúrják a tűt a vénába. Na most, ha magamat valahol el kellene helyeznem ebben az állapotban, akkor azt mondanám, hogy ez a tű vagyok, ami szúr, mese nélkül szúr, viszont egy olyan parányi cső is egyben, amelyen

keresztül élet áramlik a szervezetbe. Az életet kapom, és amit kapok, azt próbálok „átengedni magamon”, és tovább juttatni. Ennél több feladatom és szerepem itt nincs. Ha ez az értelmezés átvált valami másba, akkor jön az önaranycsökkentés, az allűrözés, amitől igyekszem távol tartani magam. Igenis, tudom, hogy sokszor „szűr” az én jelenlétem, de ettől nem rettenek vissza, mert lehet, hogy más módon nincs gyógyulás. Nekem az a dolgom, hogy amit kapok, azt hagyjam átáramolni magamon, ne hagyjam, hogy megrekedjen bennem, nem nekem kell kigondolni, hogy mikor, mit és mennyit adagolok, nem. Az „adagoló” rajtam kívül van, az egy másik kéz, ő tudja, hogy mennyit kell adagolni.

– *Sokszor „szűr” a jelenléte? Mire gondol?*

– Valljuk be becsülettel, egyikünk sem lelkesebb azért (ha csak nem kábítószerfüggő), hogy őt szűrjük. Pedig tudva tudja mind egyikünk, hogy bizonyos gyógyítások túl általánosan leghatékonyabbak. Azonban ki kell mondanom, sajnos, még mindig vannak, akik bár látják, hogy teljesen bacillusmentes ez a tú, nem valaki ellen van, hanem a mi immunrendszerünk erősítésére, mégis azt próbálják híresztelni, hogy fertőzött, és ne engedjék, hogy fertőzzön. Ez azonban a félelem hangja, ami nem hogy nem hitelt, de egy egészséges kapcsolatrendszerben ember és ember, Isten és ember között elképzelhetetlen is.

– *Mit tapasztal, az elmúlt hét évben mi változott meg a legszembetűnőbb módon a türi magyar közösség életében?*

– Talán a legmélyebb változás, hogy egyre többen hagyják magukat megsimogatni, hagyják belépni az ő intim szférájukba. A kapcsolatunk nem egy felszínes plébános-hívó viszony, ami egy rideg irodában zajlik, ahová a hívek csak azért jönnek, hogy kifizessék az egyházadót. Amúgy ettől el is határolódom, én nem vagyok adóhivataltalnok. Én azért vagyok itt, hogy beengedjek embereket a szívembe, és bekopogjak szívekbe. És azt látom, hogy most már van jó néhány olyan szív, aki beengedett, nemcsak engem, hanem azokat is, akik idejönnek, mert hallották, hogy itt valami történik. Számomra nagy öröm, hogy vannak olyan családok, amelyek – most az ünnep idején – idegeneket is befogadtak, elszállásoltak egy-két éjszakára. Betlehemi óta tudjuk, hogy nem könnyű szállásra, befogadásra lépni. Itt sem. Pedig nem kis házak vannak errefele, de a háziak is „beszorulnak” a nyári konyhába. Milyen fura, felépítünk egy olyan világot, amit szinte soha nem használunk. Az embereket viszont meg lehet győzni arról, hogy ha már ott van a tágas lakása, az attól lesz igazán értékes, ha használjuk, nem pe-

dig attól, hogy évente ráköltünk milliókat, csak azért, hogy cicomázzuk, és megőrizzük halálunk napjára, mert akkor biztosan oda visznek be, a tiszta szobába. És olyan jó látni, hogy ahol kinyílnak az ajtók, oda élet költözik.

– *Ide, a felújított Magyar Ház földszinti előadótermébe is élet költözött, a türi közösség itt tekinthette meg Kulcsár Székely Attila színművész pódiumműsorát, és itt látható Kémenes Lóránt Zoltán Halhatatlan élet című fotókiállítás is...*

– Portrékat és olyan életképeket válogattam erre a tárlatra, amelyeknél az emberi tekintet a főszerep, az arcok és a szemek mesélnek, komolyan, komoran, keserűen, vidáman, pajkosan, fürkészően és távolba megrengően. Nem adtam címet a fényképeknek, mert az volt a célom, hogy ne a nevek, hanem az emberi sorsokra, életrészekre, életérzésekre figyeljünk.

– *Hogyan fogadták a türiek ezeket a fotókat?*

– Van néhány türi arc is a képek között. A helybéliek meglepetten ismerték fel őket: „jé, ez Lucu bácsi!”, vagy „jaj, nézd csak, ez Erzsébet néni!” És érdekes volt hallani, hogy – bár hosszú ideje ismerik őket – még nem látták őket olyannak, mint amilyenek itt a fotókon. Hiszem, hogy az ilyen élmények egy kis közösségen belül az egymás iránti odafigyelést is erősítik.

– *A türi Magyar Házban a tervek szerint kulturális rendezvényeket, táncházakat, nyári ifjúsági táborokat, szórványtalálkozókat is tartanak majd. És itt működik majd a hétvégi magyar iskola is azoknak a gyerekeknek, akik vegyes családban élnek ugyan, de nem beszélnek magyarul.*

– Itt szinte kizárólag vegyes családról beszélhetünk, pontosabban egynyelvű családokról, ahol a magyar házaspár önként adja fel nyelvét, identitását, miközben ma már nem kényszeríti erre senki. Örülnék, ha valódi vegyes családokról beszélhetnék, ahol a gyermek két nyelvet, két kultúrát sajátít el. De nem ez történik, a magyar nevű gyermek azzal szembesül, hogy kiejthetetlen a neve; amikor kérdezik, szegyenkezve mondja a nevét, mert nem tudja úgy kiejteni, mint a nagyszülei. Teher lett neki az, hogy ő magyar (is). Itt tehát teljes egynyelvűségre vagyunk utalva, ami nem méltó a hétszázéves múltunkhoz. Bizom abban, hogy nagyon apró, de tudatos, kitartó lépésekkel vissza tudjuk csempészni a magyar nyelvet. A szórványban leggyakrabban azzal a felfogással találkozom, hogy ehhez a gyerekeket kell „megfogni”. Én ezt cáfolom. Nem tudok a gyerekekre építeni, mindaddig míg a családban lévő „ősgyökeret” nem győztem meg arról, hogy amit ő továbbad – ami a gyökérből

fölmegy a száron át az ágakba és a levelekbe –, az magyar legyen. Éppen ezért én nagyon fontosnak tartom a hetven év fölöttiek lelki gondozását. Ők a nagyszülők, akik még képesek arra, hogy a hazaérkező unokához magyarul szóljanak. A középgeneráció elfoglalt, mert vagy külföldön vállalt munkát, vagy itthon dolgozik éjt nappá téve. De a nagyszülők otthon vannak, és még nagyjából épen őrzik a magyar nyelvet, mert ők még magyar iskolába jártak, magyar kultúrát „szívtak magukba”. Ez az idős nemzedék volt az utolsó olyan generáció, amely a vegeyes házasságot még nem ismerte. Nos, szerintem ők tudják a legtermészetesebben átadni a magyar nyelvet, a magyar önanonosság érzést az unokáiknak. Nekünk tehát ezt az idős korosztályt kell támogatnunk, mert ők a mi utolsó bátyáink, a leghitelesebb nyelvmentőink. Ezért minden erőmmel arra töreksem, hogy ebbe a generációba sikerüljön még lelkesedést önteni, ami – bevallom – nem is olyan nehéz dolog, hiszen amikor az idős ember emlékei elkezdnek élni, azok diktálnak. A gyerekek ugyan idegen lehet mindaz, amiről a nagymamája mesél (a magyar hagyományokról és a hajdani magyar közösségi életéről), de a hallottakról képet formál magában. És mi erre a képre tudunk majd építeni, de erőszakkal magyarítani nem lehet. Hasznosnak tartom a néhány éve indult *Összetartozunk* székely-szörvány programot, azt, hogy Székelyföld, a „nagyobb testvér” a kisebbik mellé odaálljon, és próbáljon a „hónunk alá nyúlva” segíteni. Jó tudni, hogy a Kovászna megyei tanács fontosnak tartja a mi régiókkal való partnerkapcsolatot, amelynek révén több kulturális rendez-

vény, előadás jött el ide hozzánk. Meggyőződésem, hogy minden idehozott magyar szó „jó földbe hull”. Abban hiszek, hogy egyre több magyar szó-magot kell itt elültetni. Hogy milyen időjárás következik rá, és mikor jön a termés? Ez már nemcsak a mi dolgunk.

– *Kik támogatták, támogatják a Magyar Ház felépülését?*

– Lehetetlen volna mindenkit felsorolni, ezért csak azt mondom, hogy isteni szent csoda, ahogyan teljesen ismeretlen emberek is rádöbbennek arra, hogy jó dolog segíteni. Minden lejnek, minden forintnak örülünk. Minden erdélyi, anyaországi és Kárpát-medencei támogatás, felajánlás, minden biztató szó azt jelzi, hogy az emberek érzik: milyen nagy dolog egy kicsiny kis szörványközösség élni akarása, és ezt az élni akarást segíteni próbálják. Ki kell emelnem az Emberi Erőforrások Minisztériumának Vallásügyi, valamint Szociális- és Családügyi Államtitkárságát, akik mellettünk állnak. Ígéretet kaptunk a Bethlen Gábort Alap Zrt-től is, remélem, beváltják ígéretüket.

– *Tudom, hogy Ön a nyári szabadságát évek óta nem pihenéssel tölti, hanem külföldön kamionsofőrként dolgozik, és az így szerzett jövedelmét a Magyar Ház építésére fordítja. Arról nem beszélve, hogy az építkezési munkálatokban is cselekvően részt vesz, az ácsokkal és kőművesekkel együtt vállaltatva dolgozik.*

– Fontos, hogy amink van, azt ne magunknak tartsuk meg, hanem itt hagyjunk magunk után egy olyan reménységet, amelyet, bízom abban, hogy a türiek – utánam is – élettel töltenek meg.

László Erdei Edit

„ITT A CSÁNGÓ RÁDIÓ MOLDOVÁBÓL” Lőrinc Celesztin álma

■ Rekecsin községtől letérve, hosszan kanyarog az út Külsőrekecsin és Csíkfalu irányába. Ez utóbbit jól belátni a domb tetejéről, ahogy hosszan elnyúlik a völgyben. Az alig hatszáz lelket számláló falu világhírnevét rádiója adja. 2009. november 14-től naponta felhangzik: „Itt a Csángó Rádió, Csángóföld hangja. Jó napot, kedves hallgatók! Lőrinc Celesztin vagyok. Hallgassák a Csángó Rádiót, innét Moldovából, pontosabban Csíkfaluból. Szeretettel üdvözlök mindenkit.” A rádió honlapjáról azt is megtudjuk, hogy a műsorszerkesztő nem kevesebbre vállalkozik, mint arra, hogy „a csángó kultú-

rát ismertesse szerte a világon, és kapcsolatot teremtsen a nagyvilágban élő csángókkal és magyarokkal. A Csángó Rádió független, nem függ sem párttól, sem személytől. Akárki megnyilvánulhat rajta keresztül, ha tartja az emberiség és kereszténység erkölcsi normáit.”

Lőrinc Celesztin egyszemélyes intézmény: menedzsere, szerkesztője, műsorvezetője és műszaki felelőse is a rádiónak.

A történet valahol a múltból indul:

„Bákó városában születtem 1973. december 5-én. Gyermekkorom semmiben nem különbözött a falumbeli gyermekeké-

tól, szerettem a játékot, a mozgást, a vidámságot. Négyen voltunk a családban, egy leánytestvérem van, aki a faluban él, ma már külön családja van. Ma mégis mozgássérült vagyok, mert volt egy balesetem, gerinc sérülést szenvedtem, és azóta tolokocsiban élem az életem. Kilenvedik osztályos voltam, jöttünk az iskolából Külsőrekecsinből. 1989. június 7-én történt, több gyerek felmásztunk egy cseresznyefára, de letört egy ága, s akkor eltörtem a gerincem, és azóta így élek. Először, hamarébbi években, problémás volt, amíg megtanultam, hogy hogyan lehet legyőzni ezt a hátrányt. Kioktattam magamat, úgy lehet megszabadni a tolokocsival a többi embertől, hogy tanulsz, tanulsz, tanulsz sokat, és akkor szabadabb lehetsz.”

Keskeny arca, törekeny alkata, élénk tekintete, ízes szavai és bölcsessége rokon-szenvet ébresztenének akkor is, ha nem mesélné el az álmát:

„Úgy szerettem bele ebbe a dologba, hogy rádiókat javítottam a falubélieknek, és így hallgatgattam a rádiót és rádiós embereket, éreztem és láttam, hogy Moldovában hiányzik egy olyan rádió, amelyik a csángókért van, és magyarul szólana. Valamennyire ismertem a rádiós technikát, összehoztam egy számítógépet, szervert vettem, és beszéltem ezekkel a csángókkal, akik küldhetnének anyagot, mert egyedül nem lehet ezt jól művelni. Kaptam sok népzene-t, és 2009. novembernek 14. napján elindítottam a rádiót. Sikerült hála az Istennek, és azóta folyamatosan működik.”

A csángó rádió internetes rádió, mindenki hallhatja, aki rá tud csatlakozni a világhálóra a *csango.ro* honlapon.

„Nem nagyon bonyolult a dolog, most evvel a technikával minden automatizált. Aki készítik a riportokat, interneten keresztül átküldik, én átdolgozom, és úgy megy adásba. A Csángó Rádió kulturális rádió, programjából 15 órát foglal el a csángó népzene, a többit kipótoljuk könnyűzenével, gyerekműsorral. Minden este 20 órától 21-ig »meg lehet hallgassák« a gyerekek a gyerekműsort, vannak mesék és énekek. Próbálunk a fiatalokhoz szólni, van olyan műsor, ami a legújabb zenei számokat mutatja be. A rádió két nyelven adja adásait, románul és magyarul hangzanak a műsorok. A Csángó Rádió szerződést kötött az Erdélyi Mária Rádióval, és megkaptuk az engedélyt, hogy mindennap leadjuk a rózsafűzért, vasárnap pedig, amikor az EMR közvetíti a misét, akkor mi is átvesszük, és benne hagyjuk a Csángó Rádióban.”

A Csikfaluban élő fiatalember egyetlen számítógéppel tölti ki a nap 24 óráját. Csángókról csángóknak szól a rádió. Vannak se-

gítő emberek: „Duma András, Duma Dani, akik Klézsén élnek, és sok anyagot adnak, Takács Szabolcs, aki a *Guzsalyos* népzenei műsrot szerkeszti, Halász Péter, aki most Gyimesben él, jó ismerője a csángóknak, egy fiatal leánka Pusztináról, Timár Karina, aki Csíkszeredában tanul, minden évben Szarvas Huba segít, hogy közvetítsük Budapestről a Csángó Bált, és dolgozott Bogdán Tibor is, aki egy *Kaleidoszkóp* c. műsrot szerkesztett. Jó lenne még több fiatal bekapcsolni, de manapság kevesen vállalják, hogy önkéntesen dolgozzanak. Nagyon fontos, hogy legyen egy csángókról szóló híradó, amiből megtudunk mindent a Moldvában élőkről és azokról, akik szerzte a világban élnek, de ez csapatmunka, nem könnyű feladat, de kell híreket adni Csángóföldről.”

A rádiót ma már helyi szinten is elfogadják, bár kezdetben nem volt egyszerű a kérdés. Még az egyház is támadta.

„Valóban a helyi plébános szóvá tette, hogy nem jó, hogy a rádió magyarul beszél, de én szóba álltam vele, és elmondtam, hogy szabad világban élünk, demokrácia van, az ember beszélhet, milyen nyelven akar, és milyen nyelven tud, az ember elmondhatja a véleményét, lehet, hogy nem tetszik valakinek, de azért el szabad mondani.”

Szülei, akik mindenben támogatják, szórakozásnak vették, de aztán egyre többen keresték fel nyáron, film készült róla a Duna Televízióban, írtak róla az újságban, és lassan mindenki elfogadta. Celesztin magabiztosan fejlesztette a rádiót:

„Amikor elindult, akkor pályáztunk a Bethlen Gábor Alaphoz, megnyertünk 500 ezer forintot, abból sikerült megvásárolni a szükséges technikát. Mind Romániából vásároltuk, és mind új dolgokat, mert azt gondoltuk, hogyha elromlik, legyen garancia rá, hogy meg tudjuk javítani. Még Budapesten a Fidelitas egy jótékonyági bált is szervezett, és ott is összegyűjtöttek valamennyi pénzt, 200 ezer forintot, s mikor elhozták, akkor abból sikerült venni egy áramgenerátort, mert megtörténik többször a faluban, hogy nincsen áram, és akkor szünetelni kell az adásnak. A többi támogató személyek, akik nyáron jönnek Magyarországról, megjárják a csángókat, és ha engedő a pénztárcájuk, akkor támogatják a rádiót. Ezekből a támogatásokból működtetjük a rádiót.”

A hallgatottság egyre nő, a visszajelzések szerint legtöbben a nagyvilágban szét-szórva élő és dolgozó csángók hallgatják. Naponta kétszázötvenen-háromszázan. Hallgatóinknak húsz százaléka Románia területéről van, és majdnem tíz Moldvából.

„Mostanában csak interneten hallható. Sokan hallgatják külföldön élő csángók,

akik ha otthoni híreket hallanak, közelebb érzik magukat a hazájukhoz. Mindehhez az szükséges, hogy falvakon is elérhető legyen, hiszen a Csángó Rádió elérhető a világ minden részén, de hogyan hallgathatják Csángóföldön. Fontos lenne, hogy frekvenciaengedélyt szerezzünk, mert ha hullámsávon sugározzuk Modovában, akkor több csángó faluban lehet lesz hallgatni. De ahhoz sok pénz kell, előbbször is egy ház, ahol berendezünk egy stúdiót, aztán felszerelés. Egy hálózobára nem adnak frekvenciaengedélyt. 2014 novemberében öt éves lesz a Csángó Rádió, egyelőre drága egy frekvenciás rádiót létrehozni. Kell hozzá egy igazi rádióstúdió, nem lehet úgy rádiózni, mint most, hogy egy hálózobából megy... Egy frekvenciás rádióknak ez nem megfelelő. A stúdióban kell egy megfelelő technika. De ez hosszú lépés lenne. Addig

szeretnénk új műsorokat, készül a rádió új honlapja, mindig van, mit javítani.”

Lőrinc Celesztint éjjel-nappal a rádió foglalja le, ha néha elhagyja a falut, előzetesen mindent előkészít, és távolról irányítja. Terveihez sok pénz kell, működtetése alkalmi adományokból történik, és bár nem költséges, de az internet és a villamos áram nem jön ingyen. A Csángó Rádióknak egyre több barátja és híve van. A Magyar Újságírók Közössége 2011. március 15-én a LANT ÉS TOLL díjban részesítette, 2014-ben a szege-di A Falvak Kultúrájáért Alapítvány a *Magyar Kultúra lovagja* címmel tüntette ki. De az igazi elismerés számára a hallgatóktól érkező bátorítás, hogy hallgatják és szeretik a rádiót. Isten éltesse s tartsa meg az öt éves Csángó Rádiót.

Oláh-Gál Elvira

SZÓRVÁNYGONDNOKI SZOLGÁLAT

■ Az elmúlt két évtizedben több olyan kezdeményezés született, amelyek pozitív hatása egyértelmű, jelentőségük kiemelkedő. Ezek elsődlegesen az oktatás területén valósultak meg, a legismertebbek: Szent Ferenc Alapítvány – Déva, Kallós Alapítvány – Válaszút, Szórványdiákotthon – Kóhalom. Ezek közös jellemzője, hogy a gyermekek anyanyelvi tanulását elősegítő intézményekként a gyermekek bentlakását oldják meg.

Szórványban nem csupán a gyermekek szorulnak támogatásra az anyanyelvben való megmaradás vonatkozásában. Szüleik is kimaradnak, lemaradnak olyan eseményekről, fellazulnak azok a kapcsolatok, amelyek őket az anyanyelv körében megtartani képesek. Mikként a gyermekek számára az iskolát, a szüleik számára is elérhetővé kell tenni a magyar kultúrát. Főleg olyan esetekben, amikor helyben nincs magyar lelkész, a lelki gondozást kététhente/havonta beszolgáló pap által tartott mise/istentisztelet jelenti.

A szórványok szórványának tekintendők azok a kis (pár száz) lélekszámú települések, amelyek területileg elszigetelten, más magyarok által (is) lakott településektől távol, a napi kontaktus kialakulását kizáró (20 km vagy ennél nagyobb) távolságra helyezkednek el. Az ilyen, 200–400 magyar lakosú településeken a helyi elemi iskola léte bizonytalan, helyben nincs pap. Erről a helyzetről írta 1934-ben szívszorító üzenetét Földes Károly: „Szórvány-misszió. Vannak testvéreink, akiknek megvannak e világ szerinti nyomorúságaik, de nincsen vigasztalójuk. Úgy élnek a nyomorúság

tengerében, hogy minden pillanatban keresztülcsap felettük a hideg, ellenséges hullámhegy. Elszórvá laknak idegen vallású, idegen nyelvű, idegen gondolkodású, sokszor ellenséges érzületű népek között. Nincs vigasztalójuk, nincs bátorítójuk, nincs tanácsadójuk. Nincs templomuk, temetőjük. Nincs, aki anyanyelvükön hirdetni nekik Isten üzenetét, Isten akaratát, Isten vigasztalását. Nincs lelkipáterük. Testvérem! Te, aki mindennap elmehetsz templomba; Te, aki hallhatod anyanyelveden Isten igéjét – dobbanjon meg szíved és lelkiismereted azokért, akik szórványokon laknak; a mi árva, elhagyott, örvényben vergődő testvéreinkért.” (Földes Károly: *Jajszó a pusztuló szórványokból*. Keresztes Nagy Imre Könyvnyomdája, Nagyenyed, 1934.)

A szórványgondnoki szolgáltatás célja az aprófalvak (illetve a külterületi lakott helyek) intézményhiányból eredő települési hátrányainak enyhítése, az alapvető szükségletek kielégítését segítő szolgáltatásokhoz, közszolgáltatáshoz, egyes alapellátásokhoz való hozzájutás biztosítása.

A szórványgondnok egyszemélyes intézmény. Hatékonyságának (és relatív olcsóságának) kulcsa az, hogy benne különféle tevékenységek egyesülnek. Az ismert intézménytípusoknál (iskola, egészségügy stb.) a szakosodás, a specializáció, tehát a munka- és feladatmegosztás növeli a hatékonyságot, és ezzel együtt természetesen az intézmény méretét is. Ezért váltak intézményhiányossá a kis települések. A szórványgondnoki szolgálat alapelve fordított: a gondnoki feladatkör a település mé-

retéből fakadó minden hátrányra kiterjed. Olyan feladatok tartoznak hozzá, amelyeknek még vagy már nincsen gazdája – önálló intézményszerű megoldási módja – életünk fokozódó bonyolultsága, szakmákra hullása és a falu kicsisége következtében.

A jó szórványgondnok minden helyi problémát észrevesz, amin tud, segít, amit nem tud megoldani (idő, üzemanyag, tudás hiányában), annak megoldását másként igyekszik szorgalmazni. Érdeklődik, információt keres, kér, közvetít, bátorít, ötletet ad, véleményt formál. Röviden: azon dolgozik, hogy újra működjön, újra életképes legyen a falu magyar közössége. A szórványgondnoki szolgáltatás továbbá biztosítja a helyi adottságokhoz és sajátosságokhoz igazodó egyéni és közösségi szintű igények kielégítését is.

A szórványgondnoki szolgáltatás körébe tartozó *alapellátási feladatok*: óvodáskorú, iskoláskorú gyermekek intézménybe történő szállítása, egyéb gyermekszállítás (szakköri foglalkozás, sporttevékenységek, nyelvoktatás, iskolai rendezvények stb.); az anyanyelvű kultúrához (előadások, színház, kiállítások, múzeumok stb.) való hozzáférés elősegítése; szabadidős tevékenység szervezése, segítése (kirándulás, helyi rendezvények, könyvtári kölcsönzés stb.); a hitélet elősegítése és fenntartása (a szórványlelkész utaztatása, a gyülekezetek közötti kapcsolatok ápolása, stb.).

A szórványgondnok bizonyos szociális feladatok ellátását is biztosítja, éspedig az egészségügyi ellátáshoz való hozzájutást, egyéb szolgáltatási igények, illetve közvetíthet a községközpontban székelő önkormányzat és a községhez tartozó falu lakossága között.

A temesvári Szórvány Alapítvány két évtizede módszeresen foglalkozik a szórvány kérdéssel: kutatások, konferenciák és szakmai kiadványok sora jelzi ezt a tevékenységet. 2011 őszén a Szórvány Alapítvány képviselője dolgozta ki azt a *Szórványstratégiát*, amelyet a MÁÉRT Szórvány Bizottsága szakanyagként megtárgyalta és ennek alapján javaslatok fogalmazódtak meg. Ebben a stratégiában szerepel, megvalósítandó intézményként a szórványgondnokság. A Szórvány Alapítvány 2013-ban nyert a Bethlen Gábor Alap központi keretéből támogatást az első szórványgondnokság kialakítására. A szórványgondnoki szolgálatra Szentpál falut választottuk ki, Arad megyéből. Itt a 700 lakosból kb. 500 magyar, helyben óvoda és összevont elemi iskola működik – veszélyhelyzetben, ugyanis a magyar gyerekek egy része a falusi iskolabusszal a szomszédos Sofronyára jár át, román iskolába.

A szórványgondnok 2013 októberében állt munkába. A pályázatban előírt működési időintervallum 2014 márciusáig tartott, természetesen újabb pályázatot adott le az Alapítvány.

Első és mindvégig feladata volt a gondnoknak a falu lakosaival való ismerkedés, a gondok és problémák összeírása. Napi feladata volt, hogy 2–3 családot meglátogasson. Ezekről pontos beszámolót kaptunk minden hétfőjén. Igen sokféle igényt fogalmaztak meg, gyógyszervásárlástól aradi papírok kiváltásáig – de a munka jelentős része helyben zajlott. Iskolásokat nem kellett szállítani – ez helyben megoldott volt.

Havonta 1, illetve 2 kiemelkedő rendezvényre került sor: iskolásokkal kirándulás az Arad melletti Maros természetvédelmi parkba; ünnepség Mikulás alkalmával – ajándékoszag minden iskolásnak és óvodásnak; báb-színházi előadás a helyi kisgyermekek számára – ilyen előadás nem volt eddig Szentpálon; Éder Enikő színművésznő egyszemélyes műsorának bemutatása Karácsony és Újév között – évek óta nem jart itt hivatásos művész, kirándulás Ópusztaszerre és végül a kiemelkedő esemény, Bőjte Csaba testvér miséje Szentpálon – a faluban évek óta nem volt tele a templom: most a sorok között és hátul végig álltak, legalább 250-en voltak a 150 férőhelyes kis templomban. Összegyűjtöttünk régi szentpáli képeket, és ezek képezték a *Szentpáli Naptár* fotóanyagát. A *Naptár*-ból Bőjte Csaba testvér miséje alkalmával kapott meg minden jelenlévő.

A szórványgondnok jelenlétének a hatását abban lehetett konkrétan felmérni, hogy 2014 februárjában a helyiek kezdeményezésére farsangi bála kerül sor – vagyis megmozdult a közösség. További fontos eredménye a programnak, hogy a helyi szereplők számára világgossá vált, amennyiben meg kívánják tartani a helyi lakosok bizalmát, konkrétan is lépni kell, valamilyen tevékenységben meg kell mutatkozni a közösség iránti gondolkodásnak.

Összefoglalásképpen: az első szórványgondnoki projekt nem volt híjával bizonytalan lépéseknek (az autóvásárt elsőre nem sikerült megvalósítani), de az alapvető célt elértük: egy falu közössége megmozdult, a helyi szereplők felelősséget vállaltak egy-egy rendezvény erejéig. Szakmai szempontból fontos volt, egy sor módszertani kérdést sikerült tisztázni – pl. miként lehet a családok látogatását úgy megszervezni, hogy az ne tűnjön a magánéletbe történő beavatkozás kísérletnek (ide kell egy cél, pl. a naptár). Sikerült szakmai partnert szerezni, hogy a felkészítés során a továbbiakban is támaszkodhassunk arra a jelentős tapasztalatra, amely a falugondnoki szolgálat során felgyűlt. Sikerült a sajtó figyelmét a kérdésre ráirányítani, bár pozitív volt kezdetűl a fogadtatás, a médiának is meg kellett tanulnia, mi a szórványgondnok.

Bodó Barna

LÁSZLÓ SZABOLCS

KENTAURLÉT A PEREMVIDÉKEN

Végel László: *Bűnhődés*

■ „Honvágyad van, de nincsen valóságos hazád, s talán a hazátlanóság tesz egy képzeletbeli haza foglyává”, kísérli meghatározni önnön helyzetét Végel László *Bűnhődés* című könyvében, s dialektikus fejtegetés valóban jól rámutat a kelet-közép-európai kisebbségi értelmiség ismerős paradoxonjára. Arra a szinte állandó külső és belső ingadozásra, amely egyrészt kulturális, földrajzi és jogi viszonylatban, másrészt a prózai valóság és különböző ideológiák kikerülhetetlen kényszerében időközönként s helyzetenként újrairja az önazonosságról, illetve a világról kialakított kép(ünk)et. Könyvében és régebbi esszéiben Végel hitelesen mutatja be, hogy eme paradoxonból származó – az önmeghatározás és tájékozódás alkotói művelétével járó – állandó mozgás alkalmanként okozhat szenvedést (például kirekesztést, értetlenséget), de hozhat gyümölcsöző kreativitást és kiteljesedéssel járó bölcsességet is. Ám bármilyen viszonyban is legyünk az életünket meghatározó narratívákkal, az az egy biztos, hogy különleges olvasói élmény nyomon követni Végel önfeltáró barangolásait.

Műveinek részletesebb ismeretében ugyanis megkockázhatnám úgy jellemezni, hogy Végel László olyan szerző, akinek – például Tamás Gáspár Miklóshoz vagy György Péterhez hasonlóan – sikerül szövegeiben érdekesítő módon összekapcsolni a személyes, életrajzi síkokat a politikai, történelmi és esztétörténeti szintek kérdéseivel. Az elbeszélői és közírói beszédmód, illetve etikai magatartás arányos összefonottságának köszönhetően képes olyan elemző történeteket és narratív elemzéseket létrehozni, melyek révén érvényesen tudunk reflektálni korunk társadalmára. Ezt találjuk a *Bűnhődés*ben is, amelynek műfaját berlini, avagy utazási esszéisztikus naplóregényként lehetne meghatározni.

A cím természetesen vonatkozhat egyéni vagy (Jaspers nyomán) általános bűnhődésre, amint ezt az egyes és többes szám első személyben megszólaló, önelemző és számon kérő hang váltakozása is jelzi. A be-

szélő, kihasználva a bennfentes és ugyanakkor kívülálló pozíciójából adódó feszültséget, ismételten vallatja önmagát, közösségét, nemzetét, a hatalmat, a múltat és persze a jelent. Vallatásának és kíváncsiságának célpontja a mindenkori ábrándok, fennálló nézetek természete és ezeknek a következményei, hiszen az ábrándokért előbb vagy utóbb bűnhődni kell. Végel, vissza-visszatérő tematikájához hűen, körüljárja a kommunista (vagy nemzetközi szocialista) világszemlélet örökérvényűségébe vetett múltbeli hitét, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság s a titói „testvériség és egység” fennállásához fűzött reményeit és nem utolsósorban a (Közép-)Európa eszméjéből fakadó saját és közös illúziókat. Ám ami a kritikánál talán fontosabb, hogy szövegei azt is érzékeltetik: az ábrándok leleplezése, az illúziók felismerése, a hitek és rögeszmék ironikus revíziója az önmegértés folyamatának és az összetett identitás kialakulásának feltételei. Az esszéisztikus beszédmód formai lazaságának köszönhetően a könyvön végigvonul ez a kettősség: az utópisztikus, képzeletbeli vagy múltbeli dimenziók felé vonzódás és mindezek dekonstrukciója, etikai felülbírlása által létrehozott ambivalencia.

Ennek következtében Végel elemzői (s vallatói) pozíciója alázatos, a történelemmel, a politikával, az emberekkel s magával a nyelvvel szemben óvatos iróniát és türelmes empátiát alkalmaz. Alázata onnan ered, hogy beletörődött, múltbeli döntései, hiedelmei és vesztett illúziói végképp meghatározzák életét: „semmit sem kezdhetsz immár előlről”, írja Végel „az önmagát eltékozló fiú jóvátehetetlen büntudata” által vezérelve. Fiatalságának kommunista léggörét s a huszadik századot oly jellegzetesen meghatározó eszmei ábrándot együttesen kell szemlélni a modernizálást, stabilitást és előnyös életfeltételeket (pl. munkát, iskolázatást, kulturális elismerést) nyújtó szövetségi állam képével. Az eszme, amelyben Végel szocializálódott, rendkívüli erővel biztosított közösségi érzést, átfogó identitást, hovatartozást, és ezáltal értelmet adott a világ-

nak. Olyannyira, hogy hívei az ún. „történelem és haladás” oldalán érezték magukat, s önfeledten járták a Milan Kundera által leírt körtáncot.

De a stabilitás és egység képzetét nyújtó hatalmi keret fokozatosan szétbomlott, és vele egyidejűleg foszlott szét az utópisztikus világszemlélet fenntarthatósága, érvényessége. Szétbomlott, egyrészt mert tömeggyilkosságok, deportálások elhallgatására, illetve mítoszképző hazugságokra épült, másrészt pedig szerkezetileg és gazdaságilag emésztette el önmagát. A Tito marsall halálával kezdődő folyamatot Végél a következmények felől is értékeli: „A titoizmusban az volt a legrosszabb, ami utána következett.” Az elszabaduló, rivális nacionalizmusok, majd a kirobbanó véres háborúk mellett a szövetségi állam széthullása egész generációkat fosztott meg a világban kialakult helyüktől, nyelvi különbségeken átívelő identitásuktól: „Csak sejtetni tudtam, hogy ha széthullik Jugoszlávia, akkor hontalanná válok.”

Ám az elkerülhetetlen kiábrándulás ellenére a múlt teljes elítélése, elvetése nem kívánatos és nem is lehetséges Végél számára. Hiszen a világnak értelmet adó eszmei védőburok kipukkanása után nem mutatkozott igazi, kielégítő, rendteremtő, igazságságot vagy egyensúlyt nyújtó alternatíva. A délszláv háborúk után következő demokrácia (mint mindenütt Kelet-Európában) a fogyasztói társadalom uralkodóvá válását jelentette Szerbiában is, ahol a tévében Joe Biden amerikai alelnök pezsgőt iszik a háborús bűnös helyi nagytőkés nábobbal, miközben Belgrád utcáin multinacionális vállalatok osztják az ingyenes ételt a népnek. „Győztünk”, írja nem kevés iróniával Végél, „lezajlott a rendszerváltás és happy enddel végződött.” S ily módon kerül a kritikus értelmiségi két szék közé, elfogadható alternatívák nélkül: a régi eszme kompromittáltsága és az új eszmék hiánya miatt.

Hiszen az is egyértelművé válik Végél számára, hogy az országokat és égtájakat összekötő Európa ötlete, programja – némileg hasonlóan a jugoszláv kísérlethez – ugyancsak a grandiózus ábrándok és vágyálmok közé tartozik, s az igazi „integrálás” eleve lehetetlen. Ez Végelnél nem holmi euroszeptikus alapállás kinyilatkoztatása, hanem éppen ellenkezőleg, annak felismerése, hogy a peremvidéken élő értelmiségi – olvasmányjaiból, elvont fejtegetéseiből – szenvedélyesen felépített Európa-képe szükségszerűen fikció. Képzeltbeli jellegét az oly sokat magasztalt és vitatott, mesebeli „Közép-Európa” ideájából örökölte, amely arra volt hivatott, hogy átmentse a Monarchia kozmopolita és modernista hagyományait,

hátrahagyva (s nemegyszer letagadva) annak feudális viszonyait, igazságtalanságait és gazdasági anakronizmusait. A valóság és a szépreményű fikció különbözőségének, továbbá a történelem okozta sorsbeli eltérések illusztrálására Végél érzékletesen hasonlít össze két szimbolikus városi archetípust: a multikulturális Trieszt nagy hagyományú San Marco kávézóját és az egyre homogénebb Újvidék hányatott sorsú, hajdan Dornstädter nevet viselő „kávézóját”. A kontasztot pedig a véletlenül betévedő, szegény balkáni író és a trieszti törzsvendég, Claudio Magris elképzelt társalgása kerekíti ki, melyben mindketten hűen eljártsszák a történelem által számukra kiosztott, merőben eltérő „európai” szerepeket.

Bevallása szerint Végél Berlinben próbára akarja tenni azt az ábrándot, aminek Európa a neve, s a város egyértelmű megkedvelése, a szellemi otthonérzet ellenére a „nyugaton” megtapasztalt valóság szembeleccsantott vitriolként hat rá. A szenvedélyes azonosulás, a képzeletbeli utáni vágy és a radikális elkülönülés, visszazökkenés kínját tapasztalja meg: a szemből álló szerepek, maszkok kikerülhetetlen erejét. A Berlinbe kijutott értelmiségi minden beszélgetésszólásban érzékeli a felsőbbrendű civilizációként elképzelt Nyugat és a „barbaricumként”, a beteges (poszt)kommunizmus világaként lenézett Kelet közötti ellentét felsejlését. Persze ebben az érzékenységekben jócskán van a kelet-európai ember kisebbségi komplexumából, *ressentiment*-jából, de Végél tudatosan forgatja ki a percepciók ellentétekből származó címkéket: a barbár, az utazó, a betolakodó, a számkivetett, a peremvidéki, a szegény pária, a lelki rabszolga, a bacilus-hordozó, a fertőzött, a fattyú, a balek és az európai indián szerepét. Plebejusi származásának és alapállásának köszönhetően az olvasmányokból összeállított Európa dekonstrukcióját az „önkéntes európai rabszolgák”, vagyis a *gastarbeitosok* és nyugatra csöppent utcalányok szemszögéből is elvégzi. Emlékezetes epizód a könyvben, amint az európai történelem nagy pillanatát (*Historisches Ereignis*), vagyis a berlini faldöntést a szerbiai vendégmunkások elbeszélésében mutatja be, akik a nagy ünneplés után minden hajnalban a szemetet gyűjtötték az utcákról.

A képzeletbeli haza, a személyes Közép-Európa-felfogás, és minden konkrét hatalmi szerkezet között megmutatkozó másik lényeges ellentét a pluralitás és a heterogenitás kezelését érinti. Végelnek remek anekdotája van erre az adminisztratív vaklásra, felidézve egy Szovjetunióban tett hivatalos látogatást, amelynek alkalmával a moszkvai irodalomtudományi intézetben sem a ko-

szovói albán írónak, sem a vajdasági magyar szerzőnek nem találták az adatlapját (sem a jugoszláv, sem az albán, sem a magyar fiókban). Egyfelől a kisebbségi kulturális helyzet, a többnyelvűség és összetett identitás állapotára egyszerűen nem létezett hivatalos elnevezés, másfelől pedig a létező kategóriákba csak torzítva-csonkítva, kényszerűen lehetne besorolni őket: „az egyik dobozban ismerős idegenek, a másokban idegen ismerősök” lennének. A kultúraköziség mindennapiságában élő „soklelkű kisebbségi” tapasztalatot Végel kedvenc metaforájával kentaurként nevezi, azaz annak az adottságnak a tudatosítását és elfogadását, hogy „az anyanyelvem emlékezete és az életvilágom közötti feszültség szükségszerűen teremtette meg bennem a tudatot, hogy minden dolognak két neve van”. Ez a felismerés bizonyos értelemben sorstalan euró-

paivá teszi az embert, mert – annak ellenére, hogy anno a szovjet és jugoszláv rendszereknek igenis volt s az Európai Uniónak jelenleg van kisebbségi programja, politikája – a heterogenitásra, a „tisztá” kategóriákon túlmutató jelenségekre ugyanúgy érzékenyek. A posztkoloniális vagy interkulturális paradigmákkal ellentétben (ahol a keveredés és pluralitás pozitív értékelésére építenek) az Európát még mindig meghatározó nemzeti-etnicista felfogás nem képes a mindenütt ténylegesen jelen levő hibriditás meg- és elismerésére. Pedig Végel esszéit olvasva egyre inkább érthető: erre az elismerésre azért lenne szükség, hogy a kultúraköziség ünneplése ne csak egy elvont, értelmiségi előny legyen, hanem egy igazi társadalmi-kulturális opció, amely az asszimiláció és homogenizáció valós alternatívájává tud válni.

AZ ELMŰLÁS MEGRAGADÁSA

Csete Örs: *Az utolsó magyar. Kallós Zoltán népdalaival*

■ Lehet-e a múltó pillanatot megragadni? Lehet-e leírni, lefesteni, lehet-e megfogalmazni azt, amit kimondani nem tudunk, amiről tudomást venni nem akarunk, mert „politikailag korrekt”, elidegenedett-elidegenített világunkban nem tudunk mit kezdeni az elmúlás minden esetben szorongató, könnyeztetően felemelő, szomorúan szép (merjük kimondani: patetikus – a szó legnemesebb értelmében) tényével? A fotográfus élet- és világszeleteket mutat fel, a 360° foknyi látószögéből kimetsz egy darabot. De ebben a metszetben életek sűrűsödnek, világok koncentrálnak. És tűnnek el.

Még nem láttam a kötetet, nem tudtam, miről szól, sőt, a címét is elfelejtettem – de minden porcikám tudta, érezte, hogy fekete-fehér albumról van szó. Olyan biztos voltam benne, hogy mikor kézbe vettem, magam is elcsodálkoztam, hogy miért, mitől volt ez annyira természetes számomra. De kétségtelen, hogy ezt a kötetet csak fekete-fehérben lehetett megjelentetni. Csete Örs az utószóban meg is indokolja: „Objektivitásra törekedtem, ezért könyvemből kihagytam a gyermekportrékat, a színes képeket. [...] Évi harmincezer meg nem született magyarért nincsen feloldozás.”

Az albumot a fekete szín dominálja, a világos részek kis szigetek – mint a szórvány utolsó magyarjai. A borítón kerek templom-

ablakon keresztül látszik egy részlet a világból. Egy összeszűkülő, bezáródó, eltűnő világból. Ha mozgásban képzelem el a képet, a feketeség egyre nő, a világ-kör pedig zsugorodik, míg végül már nem látható. A fekete színről mégis csak a sokadik értelmezés-keresés után tolakszik gondolataim közé a gyász jelentéstartalma, holott nyilvánvaló, hogy bizonyos szempontból gyászol a kötet. Mégis hamarabb társítom az ünnepélyességet, felemelő érzést, meghatottságot a fotó-esszé darabjaihoz. Talán azért, mert minden kép mellett egy-egy népdal-, népballadarészlet olvasható Kallós Zoltán gyűjtéséből, meghozzá kézírással, szálkás, bizonytalan betűkkel. Mintha a képek szólalnának meg, szövegek és fotók egyaránt többlettartalommal telnek meg, ha egymáshoz olvassuk őket. S bár a szerző a fényképeket és alanyait – mint Kallós Zoltán az előszóban írja – „nem valami különös tudás, például a hagyomány ismerete alapján válogatta, hanem a pusztá tény mentén, hogy egy-egy falu utolsó magyarjai”, a szövegrészek társítása nyilván tudatosabb válogatás eredménye.

A kötet végén minden képhez leírás társul: hol készült, kit ábrázol, néhány adat a faluról, fotóalanyról. Az eddigi jelentések mellé most egy harmadik csatlakozik, a szigorúan, pár szóban közölt tények, s mintegy visszafelé olvasva így válik tragikussá az ed-

digí emelkedett hangulat. „1305-ben említik először az oklevelek...”; „1280-ban említik először írásban...”; „nevét először 1326-ban említik...” – majd mindegyik település évszázadokra tekint vissza. „Boroskrakkót (Cricău), amely Gyulafehérvártól 16 kilométerre található, 1206-ban említik először, temploma a XIII. században épült. Tibori Magdolna (79) az utolsó magyar a faluban, hét unokája és hat dédunokája van. – A lányaim kicsi korukban jól tudtak magyarul, de a román iskolában összezavarták a nyelvüket. Egyedül vagyok magyar, így már nincs kivel beszéljek magyarul” – olvashatjuk egyik kép mellett. A szentbenedeki (Déstől 5 km) 101 éves Szatmári Imre 1985 – felesége halála – óta él egyedül, amint mondja: Robinsonként az azóta széthordott Kornis-kastély volt kovácsműhelyében, melyet még az apja vett; teljes körűen ellátja magát, a Kossuth rádió egyik távoli, talán legidősebb hallgatója. A Fejérdén (Koloszvártól 20 km-re) élő Kalló János rendszeresen harangoz az 1523-ból származó haranggal, „hogyan tudják, hogy még jelen vagyunk”, de „a faluban élő négy magyar nemigen tartja egymással a kapcsolatot”. A leírásokból az erdélyi magyar szórványsors kálváriája

rajzolódik ki: nem egy fotóalany, „utolsó magyar” említi, hogy gyermekeit román iskolába adta, hogy a családban annak ellenére nem beszéltek magyarul, hogy mindkét házastárs magyar volt. „Tévedtem” – mondja egyikük. Sajnos, szembe kell néznünk a ténnyel, hogy elmúlásunk nem csupán külső tényezőkkel okolható, hogy mi magunk ácsoljuk a keresztünket – hogy az előző képnél maradjanak. Nemtörődömségből? Jobb érvényesülés, jobb élet reményében? Félelemből? Ki tudja. De mindegy is. Csete fotóiban és a képekhez tartozó magyarázatokban az a gyönyörű, hogy nem ítélt, nem vádol – de nem is ment fel. Tényeket közöl, objektíven, melyek, ez esetben, fájdalmasak.

„Nehezen megragadható tény, hogy évente körülbelül harmincezerrel csökken a világ magyarságának lélekszáma. Mintha Budaörs, Esztergom, Kazincbarcika lakossága tűnne el nyom nélkül, sorra egymás után. Lehet-e a veszteséget érzékeltetni?” – olvashatjuk a szerző utószavában. Igen, lehet. Lehet-e a múlt pillanatát megragadni? Igen, lehet. Csete Örsnek sikerül megfogni a megfoghatatlant, leírni a leírhatatlant, láttatni az észrevehetetlent.

Széman Emese Rózsa

A KÁRPÁT-MEDENCE MAGYAR FIATALJAI

Szabó Andrea–Bauer Béla–Pillók Péter (szerk.):

Mozaik2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében

■ Az ifjúságkutatásnak nagy hagyománya van Magyarországon,¹ és a „leszakadt részek” iránti társadalomtudományi érdeklődés sem mai keletű.² Ezt az impozáns sort folytatja ez a közel 300 oldalas kötet, amelyik lehetővé teszi a kisebbségi helyzetben élő közösségek anyanyelvhasználatának és magyarságtudatának az összehasonítását.

A felmérések nem nagymintások, hanem fókuszcsoportos beszélgetésekre alapoznak, ám így is betekintést engednek az örvidéki (Ausztria), a felvidéki (Szlovákia), a kárpátaljai (Ukrajna), az erdélyi (Románia), a vajdasági (Szerbia) és a dél-baranyai (Horvátország) magyar ifjak életvitelébe, gondolkodásmódjába, világszemléletébe. A kutatók által moderált beszélgetések az identitás, az állampolgárság, a család (ezen belül is a házasság, gyermek, vegyes házasságok), az oktatás, a kultúra, a nyelvhasználat, a munka kérdését, valamint helyi, specifikus, az adott mikro-

vagy makroközösséget jellemző helyzeteket jártak körbe. Mindegyik régió – természetesen – igényelt saját, lokális kultúrájához adaptált megközelítést, de a világhálón zajló magyar nyelvhasználat olyan új közösségteremtő dimenziókat implikál, amelyek esetenként felülírhatják az „analóg” világban működtetett kommunikációs gyakorlatokat.

A szerzők két nagy típusba sorolják a vizsgált régiókat: a magyar ajkú kisebbség adott országban belüli aránya és abszolút száma alapján megkülönböztetnek „nagyrégiókat”, valamint „kisirégiókat” (18–21.). Az idézőjelben használt fogalmak azok relativitását érzékeltetik, de a felmérések szerint egyértelmű különbség észlelhető az örvidéki „kisirégió” és a Székelyföld „nagyrégió” nyelvhasználatára, magyarságtudat-megélése között. A százezer személynél kisebb csoportokat tömörítő „kisirégiókban” a mindennapok magyar nyelvhasználatára gyakorlatilag

a családra szűkül, az ifjak a barátokkal, az internetes kommunikációs partnerekkel természetesebben használják az adott ország nyelvét (24.), míg a „nagyregiók” esetében³ függ az interjúalany szórvány-, illetve tömbközösségből való származásától. Megállapították, hogy a „kisregiók” magyar fiataljai számára magától értetődőbb az átjárás az ország nyelve és az anyanyelv között, míg a „nagyregiók” ifjai többnyelvű környezetben történő kommunikációjukkor szívesebben használnak nemzetközi presztízsnak örvendő közvetítőnyelveket (pl. az angolt, 24.).

A szinkron kutatás ugyanakkor páratlan diakroniával is bír, hiszen a tavaly kiadott volumen a 2001-ben végzett *Mozaik2001*-kutatást egy évtized után több vonatkozásában megismétlő felmérésekről számol be, amelyek a társadalomtudósoknak kitűnő lehetőségeket biztosítanak arra, hogy észleljék a magyar fiatalok nyelvhasználati szokásainak, életviteli jellegzetességeinek változását. A 2002-ben megjelent *Mozaik2001. Gyorsjelentés* című kötetet Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László és Nemeskéri István szerkesztette, és Felvidék, Kárpátalja, Belső-Erdély, Székelyföld és Vajdaság területén zajlott kérdőíves felmérések eredményét közölte; a 2013-ban publikált kutatásnál a szerzők nagyobb mértékben tértek ki a magyar kisebbségekhez tartozó ifjak életének gazdasági vonatkozásaira. Ez azért jelentős, mert a 2001-es kutatás azt állapította meg, hogy a Kárpát-medence magyar ifjai számára a gazdasági gondok a legnyomasztóbbak.⁴

Mivel a 2011-es fókuszcsoportos felmérés nem fektetett ekkora hangsúlyt a közvetlen, anyagi determináltságú életkörülményekre, ezt az aspektust nem lehet változásában/„fejlődésében” szemlélni ezekben a tanulmányokban, de a Galács Anna és Ságvári Bence által jegyzett *A nyelvi kultúrák és közösségek a digitális bennszülött fiatalok körében* (275–288.) kitűnő összesítés azt derítette ki (kvantitatív kutatásokra is támaszkodva), hogy a vizsgált régiókban nagymértékben különböznek a digitális kommunikációs eszközkhöz való hozzáférési lehetőségek.⁵ A „digitális lefedettség” viszonylag magas aránya, valamint a Dániel Botond által írt *Erdélyi magyar fiatalok jövőterveinek, munkaerőpiaci helyzetének, etnikai fogyasztásának vizsgálata* című, kimerítő tanulmányának következtetései arra utalnak: jóllehet az anyagi gondok meghatározzák a magyar ifjak nyelvhasználati szokásait is, nem legfontosabb determinánsai annak; a magyarságtudatot ugyanis tágabb dimenziók határozzák meg, nem csupán a „gazdasági etnocentrizmus” (196–197.) fogalmával jellemezhetőek; emellett még a lokálisan (Er-

délyben) előállított, erdélyi magyarságukat igazoló védjeggyel ellátott termékek és szolgáltatások fogyasztása esetében is azonosíthatóak „morális okok” (197.).

A kötetből kiderül, hogy a vizsgált régiók anyanyelvhasználatára, anyanyelv-tudatossága erős eltéréseket mutat. Míg a viszonylag nyugodt gazdasági és politikai helyzetben élő burgenlandi (őrvidéki) magyarok többségben osztrákokként tekintenek magukra, addig a folyamatos gazdasági, de esetenként fizikai fenyegetettségben is élő vajdasági magyarok összetartó erőként tekintenek a magyar nyelvre (amelyet digitális térben felszabadultabban használnak, mint a mindennapi életben), míg a kárpátaljai magyarok⁶ számára nagyon fontos a magyar nyelvtudás átörökítése, és a magyarságukat büszkeséggel vállalják. Erdély esetében a tömbmagyarság minimálisan érintkezik csak a többségi nemzettel (a románokkal), főleg hivatali ügyintézés alkalmával – amelyek során rendszeresnek tekinthető a problémák előfordulása; ezzel szemben az erdélyi szórványmagyarság számára nem jelent gondot a kétnyelvűség⁷ sem. Érdekes megállapítása a kutatóknak az is, hogy amíg a dél-baranyai magyarok a megfelelő horvát nyelvtudásra törekednek, és ezt az érvényesülés egyik legfontosabb eszközének tekintik, addig például a székelyföldi tömbmagyarság számára nem imperatívusz a román nyelv – legalább alapszintű – elsajátítása sem, mivel a (magyar) közösségek ezen kompetencia nélkül is megfelelő életközéget tudnak biztosítani.

A kötetünkben publikált kutatások elvégzése előtt egy évvel fogadta el a magyar Parlament a kettős állampolgárság törvényét. A szerzők hangsúlyosan rákérdeztek ennek a lehetőségnek az implikációira is. A beszélgetésekből kiderült, hogy sokak számára nemcsak kulturális emancipációra adna lehetőséget a magyar állampolgárság, hanem jóval gyakorlatiasabb célokra is felhasználható lenne,⁸ a marosvásárhelyi csoport kitért a *valahová tartozás* érzelmi vonatkozásaira is (123.). Ugyanitt kell megemlítenünk, hogy a máramarosi „interjúalanyok” kiemelték a külföldi munkavállalás lehetőségét is (123). Valószínű, hogy most, 2014 tavaszán a könnyített honosítással magyar állampolgárságot igényelt és kapott közel félmillió magyar új szempontokat is behozna az interjúkba. Feltételezhetjük, hogy az itt hangoztatott potencialitások pragmatikusabb megközelítésben kerülnének terítékre; ugyanis már arra is lehetne következtetni, hogy az eléggé jelentős számú új állampolgárok hány százaléka vette igénybe ezt az adminisztratív könnyítést tanulmányai

kiteljesítésére, hányan kerestek új munkalehetőségeket ezzel, hányan kezelik csak amolyan szimbolikus elégtételként.

A kutatók kitérnek a magyarságtudat, a magyar nyelvhasználat és a családi élet kapcsolatainak a vizsgálatára is. A különböző kultúrájú országokban folytatott beszélgetésekből az a következtetés szűrhető le, hogy míg a nyelvi-kulturális szempontból szinte teljesen asszimilálódott őrvideki magyarok nem tekintenek idegenként az osztrák társra, férjre, feleségre (40), addig a vajdasági magyar kisebbség esetében az elnyomottság érzetéből fakadó okok is szerepet játszanak mind a párválasztásban, mind pedig a házasságban. „A mai tizenéves lányok egy része a folyamatosan konfliktuskerülő magyar fiúkat nem tartja eléggé férfiasnak. A szerb fiúk magabiztosabbnak, erősebbeknek tűnnek a szemükben” (148) – írja Szabó Ákos a Vajdaságot bemutató tanulmányában. Érdekes, hogy a *megnyerhetetlen etnikai konfliktusok* feltételezhető kirobbanásától való félelem miatt több lehetséges társadalmi megnyilvánulás terén cselekvésképtelenné tett, kiszolgáltatott magyar kisebbségek közvetlenül nem minden esetben alkalmazott hatalomgyakorlási mechanizmusoknak esnek áldozatul, és érzelmi téren is, nemcsak a munkapiacra vagy tanulmányaik alatt – amint az várható lett volna. Sajnos, Székely Tünde Erdélyről készített felmérése nem tér ki részletesen erre a problematikára, de szövegéből megtudhatjuk, hogy a haza fogalma az otthon (tehát a családot) idézi elsősorban, és nem az államot, annak adminisztratív berendezkedéseit.

A fókuszcsoportos beszélgetések feldolgozása mellett a kötet még tartalmazza Bodó Barna *Kisebbségi magyar fiatalok identitás-*

változata című tanulmányát, amely alaposan elemzi a tömbmagyarság és a szórványban élők identitásépítésének különbségeit, valamint azt is, hogy a kisebbségi lét sajátosságai (illetve ezek többség által történő értelmezése) mennyire válhatnak konfliktusok forrásaivá.

Déri András *A Mozaik2011 kutatás eredményeinek politikai dimenziói* című írásában a kettős állampolgárság kérdéskörét járja körül, és kiemelten szól a Magyarország határain kívül élő magyarok kettős állampolgárságát elutasító, 2004-es népszavazás véleményformáló hatásáról is. (Érdemes lenne konklúzióit összevetni a 2014-es magyarországi országgyűlési választások eredményeiből leszűrhető következtetésekkel.)

Következtetésképpen megállapítható: nemcsak politikai vagy egyéb gyakorlati szempontból fontos az, hogy *tudjunk egymásról*, hogy megértsük a kisebbségi sorban élő magyarok anyanyelvhasználathoz, magyar kultúrelemekhez való viszonyulását; ugyanakkor egyértelmű, hogy lokális sajátosságok ismeretében bármelyik politikai párt (esetleg egyéb érdekszövetség is) hatékonyabban tud eljuttatni információkat az adott közösségekhez. Reméljük, hogy e kötet is hozzásegíti a Kárpát-medencében szétszórta magyar kisebbségeket a kölcsönös megismeréshez, magyarságtudatuk erősítéséhez.

Végezetül felvetődik az a kérdés, hogy vajon milyen impaktja lenne annak, ha ezt a kötetet lefordítanánk a *többségek* nyelvére. Vajon az, hogy a jelenleginél jobban megismernének *minket*, segíthetne abban, hogy hatékonyabb párbeszéd alakuljon ki a többségek és a számos közép-európai államba szétforgácsolt magyar kisebbségek között?

Péter Árpád

■ JEGYZETEK

1. Nem áll sem módunkban, sem szándékunkban részletes listát írni erről, hanem csak utalunk Havasréti József *Ifjúságkutatás Magyarországon különös tekintettel az ifjúsági kultúrák, a kulturális fogyasztás és a média jelentőségére* című, 2013-ban Pécsen kiadott kimerítő tanulmányára, amelyben alapos könyvvezetést találhatunk erről a kérdéskörrel. (Forrás: <http://www.google.ro/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.zgeneracio.hu%2FgetDocument%2F531&ei=DwRZU7HkBqBP4QS3xYDgAg&usq=AFQJCNFDxxbnnfSfUUhF55PEOF13fvVSVw>)

2. Lásd pl. a Balázs Ferenc Intézet által 1996-ban végzett kisebbségkutatást (Dobos Ferenc–Sorbán Angella: *Összehasonlító szociológiai kutatások a határon túli magyarság körében. Asszimilációs folyamatok*. A kutatás támogatói: Illyés Közalapítvány, Művelődési Minisztérium. 1997. október.). A legfrissebb erdélyi ifjúságkutatás szerzői Barna Gergő és Kiss Tamás, akiknek az *Erdélyi magyar fiatalok – 2013. Kutatásjelentés* című, Kolozsváron, 2013-ban megjelent (2013 tavaszán elvégzett kutatásokat feldolgozó), impozáns volumene széles körű tájékoztatást nyújt az erdélyi magyar ifjak életaspektusainak számos vonatkozásában. Külön említésre méltóak még a nagymintás *Magyar ifjúság-felmérések*. (A negyedik magyarországi nagymintás ifjúságkutatás eredményeit összefoglaló kötet 2012-ben jelent meg, Székely Levente szerkesztésében.) Kiemelkedő fontosságú a Bárdi Nándor, Fedinec Csilla és Szarka László által szerkesztett, nemzetközi kiadónál publikált történettudományi monográfia is (*Minority Hungarian Communities in the Twentieth Century*, Columbia University Press, 2011.), amely immár nemcsak magyar ajkú kutatók számára teszi hozzáférhetővé a kisebbségekben élő magyar közösségek sorsleírását.

3. Tehát ahol a magyar kisebbség az ország lakosságának kb. 5 százalékát teszi ki, és 100 ezernél nagyobb lélekszámú. A szerzők a kistrégonak minősülő Muravidéken (Szlovénia), Órvidéken, Eszéken

(Dél-Baranya) végeztek kutatásokat, míg a nagyregiók közé Erdélyt (Székelyföld, Partium, Bánát), Vajdaságot, Kárpátalját és Felvidéket sorolták.

4. Szabó et al.: *Mozaik2001. Gyorsjelentés*, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Bp., 2002. 40.

5. Horvátországban, Szlovéniában és Ausztriában 90% körüli, míg Magyarországon és Romániában alig 70%.

6. Aiket a közelmúltban nem traumatizáltak olyan szörnyű események, mint amelyek a Jugoszlávia széteséséhez vezető háborúk során zajlottak le a Balkán-félsziget nyugati részén.

7. Amely azonban sajnós az asszimiláció egyik első lépcsőfokának tekinthető.

8. Pl. magyar állampolgársággal sokkal könnyebben lehetne emigrálni más európai országokba (83.) – jelzik az Ukrajnában élő magyarok.

BÚCSÚ A „HÜTLEN FEKETE FÖLDTŐL”

Mák Ferenc: *Vesztégzár. Jugoszlávia és utódállamai – Szerbia, Horvátország és Szlovénia – magyarságának sorstörténetéből*

■ Mák Ferenc kötetbe gyűjtötte mindazokat az írásokat, amelyek a rendszerváltozás utáni magyarság helyzetét tükrözik a három jugoszláv utódállamban, ahol ma élnek. Őt tanulmányt és számos olyan portrévázlatot/recenziót olvashatunk, amelyek végigvezetnek a délszláv állam „rövid 20. századi” történetén, ugyanakkor az itteni magyarság sorsfordulóiba ágyazottan bemutatják azoknak a közösségteremtőknek, közéleti személyeknek a munkáját, akik tetteik és tenni akarásuk által rávilágítanak a kisebbségi sors párhuzamaira és csomópontjaira.

Kisebbségiként kézbe venni, olvasni, írni egy olyan kötetről, amelyik ugyanazon néphez tartozó, más államba szakadt kisebbség történeti sorsfordulatait taglalja – akaratlanul is kettős érzést kelt: a (talán) jobb megértés és az együttérzés fuvalmát.

A délvideki kolonizáció és az agrárreform (1918–1941) címet viselő tanulmány az első világháború utáni helyzetet vázolja, és a címben is jelzett két nagy témát dolgozza föl. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után megalakult, jelentős területekkel gyarapodott utódállamoknak nemcsak a politikai, adminisztratív, gazdasági sokszínűséget kellett orvosolniuk, az állami apparátust működőképessé tenniük. Az „örökölt” nemzeti kisebbségek (főleg a magyar) gazdasági erejének a kibillentése, s így a gazdasági potenciálok/viszonyok átalakítása egzisztenciális szükséglet volt. A világháborút követő években az agrárreform a délszláv államban nem egyedi. Közelebb áll hozzánk Nagy-Románia agrárreformja, az Averescu-kormány földtörvénye, mely a romániai földalap 20,6 százalékát sajátította ki. Ha a romániai agrártör-

vény egyike volt Európában a legradikálisabbnak, akkor a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság vagy Csehszlovákia esetében sem beszélhetünk sokkal enyhébb törvénykezésről: nemcsak a gazdák, de a történelmi egyházak javainak nagy részét is elvették. A valódi – meg nem fogalmazott – cél nemcsak a kisebbségi földbirtokos javait elvenni, hanem az iskolafenntartó egyházakat is működésképtelenné tenni, s így sunyi módon a kisebbséget arra kötelezni ki nem mondottan, hogy az állam iskoláiban neveltesse a jövő nemzedékeit. Az agrárpolitikák kifejezetten nemzeti jellegűek voltak, egzisztenciális kiszolgáltatottságot teremtettek, s ugyanakkor azt is célozták, hogy a kisebbségi politikai elitet ellehetetlenítsék, utánpótlás-nevelését megakadályozzák. Minden törvény mögött emberek vannak. Emberek, akiket mindez érint, akik kisebbségiként csókkal váltak meg a „hütlén fekete földtől”, mint azt a tanulmány egyik kis narratívájával Molnár gazda esete érzékelteti, s amelynek metaforája burkolva végigvonul a tanulmányon, elvezet napjainkig, bemutatja a kolonizáció árnyoldalait.

A szakadék szélén, Jugoszlávia öröksége, A szerb nemzetpolitika stratégiai célkitűzései és a Vajdaság mint politikai probléma, Lövészárkok fogságában. Magyarok Horvátországban 1991–2004 és A muraközi magyarság története (1990–2005) négy olyan tanulmány, amelyek eseménytörténet a legközelebb állnak hozzánk. Az 1989 év Jugoszláviában az országon belüli konfliktusok kiéleződésének éve volt, amelyet aztán véres harcok követtek, s végül az „összerakott” ország széteséséhez vezettek. A tanulmányok nem csupán a magyar kisebbség hirtelen számbeli

fogyását, gondjait mutatják be, hanem fényt vetnek arra a katasztrofális mértékben romlott gazdasági helyzetre is, amely 2010-re kialakult. A gazdasági mutatók minden tekintetben katasztrofális mértékben romlottak; a munkanélküliség arányai rideg, ijesztő számok. Kisebbségként izgalmas a magyar kisebbség érdekérvényesítési lehetőségeiről, érvényesüléséről, útkereséseiről, felekezeti problémáiról olvasni. A muravidékiek asszimilálódása csak évek kérdése már. Szlovénia és Horvátország magyarsága a délszláv háborúban nemegyszer veszítette el otthonát.

A kötetzáró kilenc portrévázlat, recenzió olyanok írásait közli, akik valamilyen módon kötődnek az itteni kisebbségi sorban élő magyarság sorsához, és tudósokként, közösségszervezőkként, írókként ragadtak tovább. A kiadvány végén a Mák Ferencsel folytatott beszélgetés valamit visszahoz abból a már szinte kézzel fogható pesszimizmusból, amelyet az egyes tanulmányok számadatai és sorsképletei sugallnak: „nem kamatozott a befektetett kegyetlenség”.

Fábián Róbert-Donát

„LEGYEN NEKED A HITED SZERINT!” *Mítoszaink nyomában.* Szerk. Kovács Kiss Gyöngy

A kultiváltság eltörölt minden mítoszt és legendát és helyébe a történetet tette. Ez pedig nem szájról szájra jár, hanem megírják és az iskolában tanítják. A történet a mítosznál erőlenebb.

HAMVAS BÉLA: Az öt géniusz

■ A mítosz, legenda, toposz, tévhit, tévképzet, áltudományos interpretáció stb. fogalmak szemantikai értelme gyakran egybemosódik. A klasszikus tudományos és hétköznapi értelmezés szerint e fogalmak tartalmi köre a racionalitás ellentettjeként ragadható meg, azonban tágabb értelmezés szerint a mítoszok „igazságértéke” nem vonható kétségbe, hiszen kifejezésre juttatja az azt megalkotó társadalmak, társadalmi csoportok identitásának lényegi elemeit. A mítoszok ennél fogva kétféleképpen tehetők tudományos értekezések tárgyává: egyrészt az episztemológiai szabályoknak megfelelően konstruált múlt, azaz a kanonizált történelmi elbeszélés tartalmi elemeivel ütköztetve, másrészt meg oly módon, hogy a mítoszt a jelen műlthasználatként értelmezzük. Míg az első esetben a kutatók figyelme a történelmi múltra és annak dokumentumaira irányul, addig a második esetben a figyelem a múltat megalkotó közösségeket, illetve a műltről szőtt narratívákat, a műlthasználat módozatait és rítusait helyezi előtérbe, a szubjektivitást nem gyarlóságként vagy legalábbis „szükséges rosszként”, hanem többetként értelmezve.

A *Mítoszok nyomában* című kötetben közölt tizennégy tanulmány nem valamely feledés homályába süllyedt mítoszt kíván élő tudássá tenni – amiként azt a cím némi-

leg sejteti –, hanem nagyrészt a mítoszszelvezés „klasszikus” formáját választva ütköztette a nagyon is élő mítoszok által közvetített „valóságot” az „ellenőrzött tudással”, azaz az „akadémikus történetírás” álláspontjával. A szerzők és a szerkesztői munkálatokat el látó Kovács Kiss Gyöngy a tanulmánykötet összeállítása során mindvégig a magyar történelmi múlt jelentősebb eseményei és személyiségei iránt érdeklődő nagyközönség igényeit tartotta szem előtt, kronológiai rend szerint közzétéve a magyar történelem nevesebb eseményeiről és személyiségeiről élő mítoszokat tárgyaló tanulmányokat. A kötetben megjelentetett tizennégy szöveg felöleli az őskortól egészen a rendszerváltásig tartó intervallum egészét. A kiadvány egységességét azonban némileg megbontja a szerzők jegyzetelési módjának a különbözősége, illetve – egyes tanulmányok esetében – a jegyzetek használatának a hiánya.

Valahányszor a magyar történelem legkorábbi időszakának témakörében tudománynépszerűsítő előadásra kerül sor, a hallgatóság részéről szinte tárgytló függetlenül fogalmazódnak meg kérdések a magyar őstörténet egy-egy fejezetére vonatkozóan, például a hun-magyar azonosság hitének vagy a nyeregben puhított hús képzetének a hitelességét illetően. Fodor István kötetben közölt írása (*Hiedelmek és tévhitök legkoráb-*

bi történelmünkrol) a magyar őstörténetre vonatkozó „hazai és import” téveszmék legnépszerűbb tételeit teszi elemzés tárgyává, felvázolva azok elterjedésének historiográfiatörténetét. Fodor István írása annak az „ars poeticának” a nevében született, mely szerint a történészeknek kötelessége felhívni a nagyközönség figyelmét arra, hogy egyes hitelesként interpretált események nem rendelkeznek tudományos síkon védhető állásponttal, vagy legalábbis hitelességük nyomós érvekkel megkérdőjelezhető. A szöveg egy, a mítoszelemzéssel kapcsolatos tágabb kérdést is felvet, ugyanis Fodor István a mítoszok terjedésének és továbbélésének a nyomon követekekor a szépirodalom műfajába tartozó szövegeket is bevonja, történelmi hitelességet kérve számon azok szerzőitől. Az eljárást a művészeti alkotások céljait és az alkotók feltételezhető szándékait figyelembe véve esetenként kifogásolhatónak tartom, ugyanis a szépirodalmi művek esetében, a „valóság” hű ábrázolásának számonkérése az alkotó szándékaitól alkalmanként idegen elvárás is lehet. Míg a történész – a kortárs történetelméleti írások megvilágításában is – a múlt rekonstrukciójára törekszik (igaz, ennek lehetőségei végesek, természetesen), addig a művészeti jellegű alkotások egyértelműen a mindenkori jelenre reflektálnak a múltat *eszközként* használva a jelen valamely problémájának a felismeréséhez, illetve felismertetéséhez. Illyés Gyula *Árpád* című versének a „hitelessége” nem a magyar honfoglalás korának a valósághű ábrázolásában áll, hanem a két világháború közötti magyar politikai és társadalmi valóságnak a hiteles (megjegyezniem, hogy a kifejezést a „valósághű” jelentés mellett), etikai konnotációjával együtt használat) megragadásában.

Az új magyar Alaptörvény a Szent Koronát személyiségként, elvont fogalmak megtestesítőjeként írja körül. Marosi Ernő tanulmánya (*A létező Szent Korona mítizálása*) ezzel szemben a Szent Koronát a maga tárgyi mivoltában, művészettörténeti szempontból teszi elemzés tárgyává, kritikai ismertetését nyújtva a koronához kapcsolódó mitikus (tév)képzeteknek. A szerző érzálta a 18. század legvégén színre lépő, a Szent Koronát mint objektumot tárgyának tekintő hagyomány örökébe lép. A Marosi Ernő és Kovács Éva nevével fémjelezhető kutatói alapállásnak magyarországi viszonylatban azonban nem jósolható túlságosan optimista jövő, ugyanis a magyarországi művészettörténeti oktatás nem alkalmas a korona szak- és tárgyszerű történetének a feltérképezéshez, a külföldön tanult kutatók pedig – tudniillik akik a tudományosságot a nemzeti mítoszok

elé helyezik – nagy eséllyel számíthatnak az „idegenszívűség” vádjára – olvasható a tanulmányban.

Hermann Gusztáv Mihály tanulmányában (*Székelységtudat – mítoszokkal és mítosztalanul*) a székely történeti tudattal összeforrt mítoszokat elemzi, helyenként a néprajztudomány eszköztárát igénybe véve, a székelység regionális térségekre jellemző mítoszainak a feltárása mellett az egyes mítoszok 20. századi továbbélésének a módzatait, gyakorlati megnyilvánulásait is vizsgálva. Hermann Gusztáv tanulmánya a székelység regionális különbségeit felülíró közösségi identitásának az elemeire kérdez rá, eljutva a mítoszok világához, amelyeknek – ilyenformán – identitásformáló ereje kerül előtérbe. A szövegben a szerző részletesebb elemzés tárgyává teszi a hun–székely eredet koncepciójának a kialakulását, terjedését és napjainkban is élő hagyományát, felvázolva a mítoszok jelenben való használatának néhány pozitív és negatív példáját.

Szöcs Tibor tanulmánya (*Nándorfehérvár hőse: Dugovics Titusz*) a nándorfehérvári csata diadalához kötődő mítoszok egyikéről, a hősi halált halt Dugovics Titusz személyiségének történelmi hitelességéről szól. A tanulmány historiográfiatörténeti elemzés révén mutat rá arra a folyamatra, amelynek révén fiktvit vagy csak részleteiben igaz valóságselemekből építkezve kirajzolódtak a nándorfehérvári csata hőseinek ma ismert körvonalai. Szöcs Tibor következtetése szerint „Dugovics Titusz nem létezett”, azonban Dugovics Titusz létezésének tagadása mellé legalább annyi megjegyzés szükséges, mint amennyi a személyiségének létezése melletti érveléshez szükséges. A mítosz üzenete és etikai példázata miatt „nem baj, ha a köztudatban óerte is szól az a bizonyos »déli harangszó«”.

Pálosfalvi Tamás írásában (*Igazságos volt-e Mátyás király?*) a Mátyás királyhoz kötődő, köztudatban élő képzetnek a sztereotíp jellegére mutat rá, eljutva ezzel ahhoz a következtetéshez, mely szerint Mátyásnak azért kellett „jónak” lennie a közösségi tudat szintjén, mert az igazságosság (iustitia), a kegyesség (pietas) és a könyörületesség (misericordia) a keresztény királyság és királyeszmé kialakulását követően olyan erények voltak, amelyekkel minden uralkodónak rendelkeznie kellett. A Mátyásról szóló narratívumok történeti forrásokkal való ütköztetése Mátyás jósága helyett az uralkodó „emberibb” tulajdonságait domborítja ki. S hogy miért éppen Mátyás személyiségéhez kapcsolódnak a pozitív tulajdonságok népmesei toposzai? „Minden bizonnyal azért, mert ő volt az utolsó erre alkalmas uralkodó

a magyarság viharos történelmében”, nem beszélve arról, hogy Mátyás volt a magyarság utolsó ún. „nemzeti királya”.

A Várkonyi Gábor tanulmánya (*A sárkány árnyékában*) által elemzés tárgyává tett Báthory Erzsébet nem volt olyan „szerepcsés”, mint Mátyás, hiszen az 1729-ben, Thuróczy Lajos jezsuita szerzetes által írt, Magyar Királyságot és uralkodóit bemutató könyve révén személye a magyar történelem egyik legkegyetlenebb nőalakjainak az egyikévé vált. A Báthory Erzsébet köré fonódó legenda a 19. század során tudományos igényű munkák révén is továbbörökítődtől egészen addig, amíg a történészek a Báthory Erzsébetet terhelő vádaknak már nem az okait keresték, hanem a vádakot kritikai elemzés alá nem vették. Ebben a folyamatban Szádeczky-Kardoss Irma kutatásai képezik a fordulópontot.

B. Szabó János tanulmányában (*Mohács-„legendáink” nyomában*) a Mohácshoz kötődő legendák sorának tudományos érvekkel való cáfolatát nyújtja. A nándorfehérvári diadallal ellentétben a mohácsi csata a magyar történelem nem a dicsőséges, hanem a drámai fejezeteinek egyik legsúlyosabbika, az eseményhez kapcsolódó mítoszok sora azonban nem kevésbé jellemző. A mohácsi csata elvesztését követően igen hamar közszájon kezdtek forogni a csatavesztés okainak alternatív „magyarázatai”. A mohácsi csata elvesztésével kapcsolatos narratívák jellegzetessége a köldöknézés, a vádaskodás és a külvilágtól való elfordulás. A különböző okokra rámutató magyarázatok elsősorban a tankönyvek révén időről időre átörökítődnének, annak ellenére, hogy szakmai körökben számos oldalról bizonyították már azok hiteltelenségét.

Kalmár József tanulmánya (*Károlyi Sándor „árulása”*) az összeesküvés-elméletek egyikének a megdöntését tűzte ki célul. A Rákóczi-szabadságharcot (1703–1711) lezáró, 1711-ben létrejött szatmári békekötés feltételeinek a kidolgozásában közreműködő Károlyi Sándort először feltehetően Rákóczi Ferenc nevezte hitszegőnek és hazáárulónak. A későbbiek során – jellemző módon – Károlyi Sándor személyének a megítélését illetően a politikai klíma és az ítéletet mondó személyek pártállása lényegesen nagyobb szerepet kapott, a kuruc seregek lehetőségeinek a mérlegelésénél. A Károlyi Sándor személyének ingatag és változó ítéleteket közvetítő elbírálásának historiográfiatörténete olyan érzetet kelt „mintha csak az eredményesebb »piár«-tevékenységen múltna, hogy kinek sikerülhet a vétkes helyét a vádlóéra cserélni ...”

Hermann Róbert írásában (*Az áruló Görgei mítosza és a tények*) a közvélekedés

színtjén Károlyi Sándoréval hasonló elbírálásban részesülő Görgei Artúr az 1848–1849-es szabadságharc során játszott szerepével, illetve szerepének a megítélésével foglalkozik. Görgeinek a szabadságharcban való gyors felemelkedését követően a forradalom bukásáért egy személyben kellett felelősséget vállalnia. Kortársai számára Görgei erkölcsi megítélését illetően csupán az képezte vita tárgyát, hogy „pénzért vagy merő passzióból és gonoszszágból árulta-e el a szent ügyet”. Hermann Róbert tanulmányában arra keresi a választ, hogy mi vezetett el arra a pontra, amelyen egyes-egyedül Görgei vált a szabadságharc „árulójává”. A kérdés megválaszolására érdekelően a szerző Görgei fegyverletételének a körülményeit ismerteti, illetve az árulási vád körvonalazódásának a kontextusát eleveinti fel. A tanulmány alapkonceptója nem Görgei hadviselés tekintetében kifejtett működésének a hibák alóli felmentésén, hanem azon alapul, hogy a hibákat nem készakarva követte el. Hermann Róbert tanulmánya a kötetben közölt írások közül talán a legsikerültebbnek tekinthető.

Krúdy Gyula egyik szövegére hivatkozva Gali Máté Károlyi Mihály megítéléséről szóló tanulmányában (Károlyi Mihály „bűnei”: vádak és a valóság) megjegyzi, hogy „mi, magyarok szeretjük a történelmi tragédiáinkért bűnbakokra hárítani a felelősséget. Ilyen bűnbakszerepbe került a Rákóczi-szabadságharcot a kompromisszumos 1711-es szatmári békével lezáró Károlyi Sándor, az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc bukása után árulónak kikiáltott Görgei Artúr, valamint az első világháborút követő összeomlásért és a történelmi Magyarország elvesztéséért felelőssé tett Károlyi Mihály.” Károlyi Mihály egyike a 20. századi magyar történelem legmegosztóbb személyiségeinek, akinek bűneit és érdemeit ugyancsak tetteitől majdhogynem teljes mértékben elszakadva mérik. Politikai pályafutása a jobb- és baloldal számára egészen más jelentéssel és jelentőséggel bír. Károlyi negatív elbírálásának gyökerei a két világháború közötti időszakban, Tormay Cécile és Herczeg Ferenc pamfletjeiben keresendők, azonban a démoni jelenségként megfestett Károlyi-kép napjainkban is gyakran visszatérő motívuma a közéletnek. Gali Máté írásának célja a Károlyi Mihállyal kapcsolatban kialakult előítéleteknek a „történeti valósággal” való ütköztetése és egy kevésbé ideológiák mentén megfogalmazott Károlyi-kép *megalkotása* volt. A Károlyi Mihály, illetve a 20. századi magyar történelem szimbólumértékűvé merévitett és pártállásos alapon kanonizált személyiségei körüli

viták nyugvóponthoz éréséig azonban még bizonyára számíthatunk szoborvándorlásokra és keresztelésekre.

Az összeesküvés vádaknak hangot adó mítoszoknak a logikájához hasonló elemekből építkezve rajzolódnak ki a jelentős történelmi személyiségek halálához kapcsolódó legendák is. Borián Elréd a Zrínyi Miklós halálához kötődő mítoszoknak a történelmi tudással való egybevetését vállalta magára (*Zrínyi Miklós halálának politikai fátuma*). A tanulmány szerint a Zrínyi Miklós szándékos emberölésével kapcsolatban széles körben elterjedt mítoszoknak nincs valóság alapja. A tévhitek megalapozója Zrínyi Péter volt, aki politikai szándékoktól vezérelve és pszichológiai tényezőkre visszavezethető okok miatt hintette el a Zrínyi Miklós meggyilkolásával kapcsolatos állításokat.

Csorba László tanulmányában (*A halál tényei, avagy a tények halála?*) a „legnagyobb magyar” halálának körülményeit tényekkel alátámasztható ismertetésére vállalkozott. A Széchenyi halálhírével egy időben életre kelt mítosz szerint a bécsi udvar tevőlegesen fellépését és nem öngyilkosságot kell keresni a Gróf 1860 áprilisában bekövetkezett halálának hátterében. Csorba László kategorikus állásfoglalásának az értelmében a politikai pártállás által erősen meghatározott álláspont tudományos szempontból, aktuális ismereteink fényében nem tekinthető tartható álláspontnak.

Csorba László és Ablonczy Balázs (*Teleki Pál halálai*) kötetben megjelenő tanulmányai nem csupán a szofisztikált és frappáns címadásban, hanem a tematika tekintetében is hasonlóak. Ablonczy Balázs a Teleki Pál öngyilkossága, illetve meggyilkolása mellett

szóló érveket veszi lajstromba, adatokkal ellenőrízve az egyes álláspont mögé felsorakoztatható érveknek a történelmi hitelességét. Ablonczy Balázs, nem zárva ki teljes mértékben a gyilkosság lehetőségének az esélyét, a Teleki meggyilkolásáról szóló elméleteket azonban „önfelmentésnek” és a „felelősséggel való szembenézés hiányának” tekinti.

Paksa Rudolf írása (*A rózsadombi paktum*) a rendszerváltással kapcsolatos mítoszok egyikét, az ún. „rózsadombi paktum” legendájának a születését követi nyomon 1992. február 20-tól – a „paktumról” szóló híradás első megjelenésétől – napjainkig. A történelmi alapot nélkülöző „rózsadombi paktum”, mely szerint „Reagan úgymond felszabadította a kommunista országokat, míg Gorbacsov megőrizte a kommunisták befolyását az új, demokratikus keretek között”, egyike azoknak a mítoszoknak, melyeknek létrejöttében döntő szerepet játszott a rendszerváltásban való általános csalódottság. A „rózsadombi paktum” sztereotíp példája az összeesküvés-elméleteknek, ily módon pedig a kötetben közölt mítoszok közül talán a legkönnyebben cáfolható legendák közé tartozik.

A kérdés ezek után már csak az, hogy a történelmi eszköztárral és az értelmiségi szerepkörök közéleti felelősségének tudatos vállalásával született kötet, mennyiben fogja majd cáfolni Ernst Cassirer azon állítását, mely szerint „a mítosz bizonyos értelemben sebezhetetlen. Ellenáll a racionális érveknek, nem cáfolható szillogizmusokkal.” Ez azonban már az Olvasókon múlik.

Both Noémi Zsuzsanna

A NIMFÁKTÓL A ZOMBIINVÁZIÓIG

Bényei Tamás: *Más alakban. A metamorfózis lehetséges poétikái és politikái*

■ Bényei Tamás irodalomtörténész, kritikus és műfordító neve bizonyára nemcsak a brit kultúra és irodalom kutatóinak cseng ismerősen, hiszen eddig megjelent könyveiben nem csupán az angol irodalomtörténettel foglalkozik, hanem a világirodalom és a világkultúra különféle művei közt is otthonosan mozog.

Más alakban című legújabb könyvében évszázadok, sőt évezredek átváltozásait fog-

lalja össze, hogy bebizonyítsa: a metamorfózis motívuma ugyanolyan szigorúan alakítja jelenlegi kultúránkat, mint azt időszámításunk előtti időkben tette. Korunk talán legmeghatározóbb trendje az átváltozás – kiborgok, mitikus ikonok, szürrealista metamorf alakok és zombik uralják posztthumán társadalmunk képvilágát. Bényei egyik célja, hogy hidat építsen az ovidiusi mítoszok és a posztmodern, feminista és posztgyarmati át-

változás-történetek közé, ami lehetővé teszi, hogy megértsük, hogyan alakult és értelmeződött át a metamorfózis toposza az ókortól napjainkig. Ugyanakkor a szerző arra is választ próbál adni, hogy miért szükségszerű a kortárs művészet és kultúra számára az átváltozás. Könyvében így három törzsfelvezetben különböző ovidiusi mítoszokból indul ki, amelyeknek legfontosabb mozgatórugóit későbbi, akár kortárs, mai műalkotásokban leplezi le.

„[O]lyan átalakulásokat tekintek metamorfózissnak, amelyeknek során egy élettelen tárgy, élőlény vagy ember nagy hirtelenséggel létmódot vált – akkor is, ha ennek nincsenek azonnal látható jelei.” (11.) Bényei meghatározása nem tűnik bonyolultnak, ám az író az átváltozást igyekszik minél több szempontból szemügyre venni. Elemzi például az emberi metamorfózis traumatikus jellegét is, hiszen ontológiai szempontból az átváltozás mindig egyfajta lefokozást jelöl, az emberi lény ugyanis elveszti addigi testét. A legtöbb átváltozást talán a groteszk fogalma jellemzi leginkább, hiszen az újonnan létrejött alak és a belső énkép közti konfliktus teszi a metamorfózist dehumanizálóvá. A trauma ugyanakkor ábrázolhatatlanságot is jelöl, így az átváltozás folyamata egyfajta emlékezetkiesésként jelenik meg az átváltozó személy számára. A metamorfózis még egy külső szemlélő számára is leírhatatlan, elmondhatatlan.

Bényei szerint a metamorfózis a test metaforája, amely a szubjektum egy lehetséges jelentését tárja elénk. Az író a metamorfózis végbemenetelének jellemzőjeként három kulcsszót határoz meg. Az első az „alteritás”, miszerint egyetlen átváltozás sem ismétlődhet meg, egyetlen átváltozásból sem következtethetünk a következő átváltozás logikájára, mert az átváltozás mibenléte a pillanatnyi helyzettől és a szubjektum tulajdonságaitól függ. A metamorfózissnak sem nyelvtana, sem egységes retorikája sincs. A második kulcsfogalom, a „teofánia” Bényeinél egy külső szakrális erő jelöl, amelynek köszönhetően végbemehet az átváltozás. A metamorfózis kettős kínna jár: egyrészt a fizikai csonkítás kínjáról beszél Bényei, másrészt, mivel átváltozások csak a test torzul el, a lelket az átváltozott test másfajta korlátok közé zárja. A széttépettség, a feldarabolt test jelenségének leírására Bényei a klasszikus tragédiák és a dionüszoszi rítusok nyomán a „sparagmos” kifejezést alkalmazza.

Bényei nemcsak a szűk értelemben vett átváltozástörténeteket elemzi, gondolatait kivetíti a valóság posztbiológiai metamorfózisaira is: minden ember kameleontulajdonsággal rendelkezik. Az ember biológiai tulaj-

donságai, testének lehetséges sajátosságai szimbólumokká alakulhatnak, és politikai jelentéssel ruházódhatnak fel. A „homo sacer” fogalma így Bényei könyvében azt jelöli, ahogy az egyén „kiközösített emberré” válik.

Az átváltozástörténetek alaposabb megértése érdekében Bényei párhuzamot von a metamorfózis fogalma és különböző trópusok közt. Véleménye szerint a metamorfózist leggyakrabban metaforaként értelmezhetjük, hiszen az átváltozások egy részénél fellelhető néhány ok-okozati összefüggés az alapértelmezett és az átváltozott lény között. De mint Bényei példákkal is illusztrálja, az átváltozásnak nem mindig alapja a hasonlóság, ezért a metamorfózis többször tekinthető allegóriának, mint metaforának. Továbbá, ha a metamorfózis folyamata az átváltozandó lénynek az átváltozást megelőző, pillanatnyi helyzetéből táplálkozik, akkor a metamorfózist színekdochéként is értelmezhetjük. Mivel a metamorfózis mindig egyfajta antropomorfizáció, megszemélyesítésként, prozopopeiaként is felfoghatjuk. Az átváltozás lényege nemcsak a természettel való egyesülést, hanem egy új szimbólum létrejöttét is biztosíthatja, tehát kiazmus. Bényei olyan átváltozásról is beszámol, amely során a végső állapot még nem létezett, ezért a metamorfózisra mint egyfajta képzavarra, katakrézisre is tekinthetünk.

A könyv első részében Bényei Daphne mítoszáat veszi alapul. Daphne metamorfózisa Bényei meglátása szerint elsősorban identitásvesztést és Apollo győzelmét jelenti, hiszen a babérrá változás Daphne számára nemcsak azért dehumanizáló, mert a nimfa elveszti emberi alakját, hanem azért is, mert a babér semmiféleképpen nem kapcsolódik a szubjektum eredeti azonosságához. Ugyanakkor a babér Apollo legjellemzőbb attribútumává is válik, tehát Daphne szubjektumának és átváltozásának lényegét és jelentését Apollo testesíti meg. Bényei a mítosz további értelmezéséhez Antonio Pollaiuolo (*Daphne és Apollo*), John Waterhouse (*Daphne és Apollo*), Anton Räderschmidt (*Apollo és Daphne*) és Paul Klee (*Metamorfózis*) festményeit, valamint Giovanni Lorenzo Bernini (*Apollo és Daphne*) és Kate McDowell (*Daphne*) szobrait hívja segítségül, hogy a női test fává változásának monstuózus pillanatát és az ez okozta traumatikus élményt megragadja. Daphne ábrázolása egyben az abjekció megragadása is: nemcsak a nő-faszobor ikon jelzi a nimfa szubjektumának instabilitását és a test heterogeneitását, hanem az a folyamat is, amely során a nő a férfi eszközzé válik.

A második részben a szerző bevezetőként Narcissus és a Pieriszek történetét idézi

fel, segítségül híva Salvador Dalí (*Narcissus metamorfózisa*) és Gustave Moreau (*A Pierisek*) festményeit. A két festmény az átváltozások ábrázolhatóságának nehézségeit igazolja: Moreau anyagtalanná teszi szereplőit, míg Dalí Narcissusa már-már fossziliává válik. A defiguratív ábrázolásmódon keresztül a festők az átváltozást a szubsztancia halálának látják. A metamorfózist mint képi jelenséget Bényei a szimulákrumhoz hasonlítja. Elgondolását Alcyone és Ceyx mítoszával bizonyítja, amelyben álomallegória helyettesíti Ceyx halálát. Ebben a részben ír Bényei Arachne mítoszaról is, melynek legfontosabb alakító eleme az istenek és az emberek közötti konfliktus. Arachne történetében a konfliktus kiváltó oka egy ekfrázis, egy Ovidius-történetekkel díszített faliszőnyeg, így a metamorfózis ebben a kontextusban moralizáló jelleggel bír. Az Arachne és Ovidius közti párhuzamot Bényei Edmund Spencer *Muipo-tomos* allegorikus-komikus hőseposzával illusztrálja, míg Arachne mítoszának képzőművészeti ábrázolásához Diego Velázquez *A szövönők* című festményét választja. Velázquez ugyanis a mise-en-abyme nagymestere, és képe kitűnő példa egy sokrétű mítosz ábrázolásához. Bár mindhárom ontológiai sík Minerva esztétikáját és politikáját képviseli, Bényei értelmezésében a festmény az emberi művészet győzelmét is hivatott ábrázolni. A mítosz „továbbszövéséért” tehát istenek és emberek egyaránt felelősek. Bényei Arachne mítoszáat feminista szemszögből is vizsgálja, ebben az értelmezésben a pók az alkotó nő metaforájává válik, aki saját testéből táplálja művét.

A könyv harmadik része a metamorfózis visszafordíthatatlanságát cáfolja: Bényei Io többszörös metamorfózisával és a mítosz határsértő elemeivel ismerteti meg az olvasót, első lépésben Bartolomeo di Giovanni *Io mítosza* című festményét elemezve. Io a

metamorfózis paradoxonának megtestesülése: teste átváltozik, de elméje és lelke emberi marad. Bényei hasonló átváltozást lát Julio Cortázar novellájában (*Axolotl*), Marie Darrieussecq (*Malacpüder*) és Franz Kafka (*Az átváltozás*) írásaiban, Charlie Chaplin *Aranyláz* című filmjében, a *Zénó* gyurmafilm-sorozatban, valamint Edit Rimmington festményében (*A csali*). Ezekben az alkotásokban a metamorfózis a civilizáció legnagyobb ellensége, igazi abjekció: természettel való azonosulást, mimikrit jelent. Bényei szerint az átváltozás ezáltal magába foglalja a kannibalizmus lehetőségét is, amit a metamorfózis végső bűneként jelenít meg. A metamorfózis tehát betegség-metafora. A járvány ábrázolását mint az átváltozás biopolitikai metaforáját Bényei Joan Miró festményében (*Személyek egy metamorfózis jelenlétében*) és Eugène Ionesco drámájában (*Rinocéroszok*), Ovidius történetében (*Az utolsó világ*), Bram Stoker regényében (*Drakula*) éri tetten. A fejezetet két Man Ray-fotóval zárja le, a mítoszok, szimbólumok és ikonok fontosságát emelve ki a szürrealizmus formátlanságainak értelmezéséhez.

Bényei Tamás lexikonnyi műveltség-anyagot felvonultató munkája azáltal válik nagyszabásúvá, ahogyan az összegyűjtött metamorfózisokkal kapcsolatos kritikák, gondolatok, művészi alkotások egy egészzé válnak. A szerző a végtelennek tűnő arachnei fonalat addig fűzi lépésről lépésre haladva, logikai összefüggéseket teremtve, amíg a vászon tükrözni nem kezdi kultúránk legfontosabb átváltozásait. Nem említ elméletet, nem von párhuzamot, nem cáfol meg semmit anélkül, hogy azt valamiképpen ne illusztrálná. Az olvasó, akárcsak Io, több metamorfózison is át fog esni, de végül visszanyeri emberi alakját, és az átváltozás tapasztalataival gazdagabbá válik.

Sütő Zsuzsa

CSEKE PÉTER AJÁNlja

■ Harmadik folyamunk szerkesztése során az 1991. évi 11-es számunkban hívtuk fel először nagyobb nyomatékkal szórványgondjainkra a figyelmet. Kozma Zsolt és Vetési László a két világháború közötti szakirodalomra (Imre Lajos, Juhász István, Szigethy Béla és Tavasz Sándor munkáira) támaszkodva gondolta újra 1989 utáni teendőinket. Van-e megoldása a szórványkérdésnek, és mi lehet az? Ez a kérdés visszhangzik bennünk ma is, amikor a szigetek szórványosodásának, a szórványok elzárványosodásának szeretnénk – tudományos feltárásokon alapuló stratégiaeremtéssel és gyakorlati építőmunkával – gátat vetni. Az újabb szakirodalom immár az összmagyar szórványprogram kidolgozásának folyamatáról tanúskodik, felelősségteljes építőmunkára ösztönöz. Ezért is kerülhetett lapszámunk fókuszpontjába a határokon átívelő szórványmentés.

■ Bodó Barna (szerk.): *Jelen és jövő a szórványkutatásban*. A Sepsisílyefalván megtartott 1996. márciusi szórványtanácskozás előadásai. Szórvány Alapítvány, Temesvár, 1996.

■ Uő: (szerk.): *Nagyvárosi szórványok*. A Nagyszalontán megtartott az 1997. januári tanácskozás anyaga. Helicon, Temesvár, 1998.

■ Uő: *Szórvány és nyelvhatár*. Lucidus Kiadó, Bp., 2009.

■ Uő: (szerk.): *Szórvány és iskola*. Az Iskola Alapítvány szervezésében Kvárt megtartott 2001. áprilisi konferencia anyaga. RMKT, Kvár, 2001.

■ Ilyés Sándor (összeáll.): *A moldvai csángók bibliográfiája*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár, 2006.

■ Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel: *Folyamatok és léthelyzetek – kisebbségek Romániában*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, Kvár, 2009.

■ Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. RMDSZ Ügyvezető Elnökség – Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2004.

■ Kosztándi Tímea Ildikó (szerk.): *Tíz év Moldvában*. Csángó oktatási program 2000–2010. Zeligor Kiadó, Kézdivásárhely, 2010.

■ Papp Z. Attila: *Peremlét és megmaradás*. Szórvány Füzetek. Temesvár, 1997.

■ Szilágyi N. Sándor: *Miegymás*. Közéleti írások. Kalota Könyvkiadó, Kvár, 2003.

■ Tánczos Vilmos: *Keletnek megnyílt kapuja*. Néprajzi esszék. Komp-Press – Korunk Baráti Társaság, Kvár, 1996.

■ Varga E. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*. (Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez). Regio – MTA Történettudományi Intézet, Bp., 1992.

■ Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Püski, Bp., 1998.

■ Vetési László: *Juhaimnak maradéka*. Anyanyelv, egyház, peremvilág: sorskérdések a nyelvhatáron. Komp-Press – Korunk Baráti Társaság, Kvár, 2001.

■ Uő: *Ne csüggedj el, kicsiny sereg! Lelkipásztori barangolások küszködő nyelvi tájakon*. Kalota Könyvkiadó, Kvár, 2002.

AZ ÖNAZONOSSÁG-TUDAT ÉBRENTARTÓJA

■ A Székelyföld Alapítvány által Csíkszeredában kiadott – XXIV. évfolyamát jegyző – *Moldvai Magyarság* alcíme szerint *Gazeta Ceangăilor Maghiari din Moldova*. Vagyis: nemcsak magyarul ad hírt a moldvai magyarok életéről, hanem azokhoz is fordul, akik csángó-magyar identitásukat számon tartják ugyan, de románul olvasnak. Ebben a lapszámban a *Tanulmány/Studiu* rovat szól hozzájuk. Iancu Laura *Moldva a XIX. században* című írása folytatásokban jelenik meg románul: *Moldova în secolul al XIX-lea* (fordította Bartha György). Megtudjuk, hogy Havasalföld és Moldva 1859-es egyesülése után az oktatás nyelve a román lett, mert az újonnan megalakult román állam megkísérelte beolvasztani a nem román etnikumú népességet. Ezzel egy időben Magyarországon megalakult a Szent László Társulat, amely megpróbálta elősegíteni – nem sok sikerrel – a moldvai magyarok anyanyelvi oktatását. Annak ellenére, hogy a 19. század végére Moldvában 65 000 katolikus élt, mindössze 26 plébánia létezett, amelyekben 23 pap szolgált, többnyire idősek. Az olasz misszionáriusok moldvai gyerekeket küldtek római noviciátusba tanulni. Ez a próbálkozás sem volt szerencsés, mivel többnyire olyan gyerekek vállalkoztak a külföldi tanulmányútra, akik nem annyira elhivatottságot éreztek, mint inkább anyagi hasznot reméltek.

A lapszám Weöres Sándor *Újvíz* köszöntőjével indít. A *Hírek*ből megtudjuk, hogy a budapesti Művészetek Palotájában immár tizenegyedik alkalommal átadott Prima Primissima-díjak egyikét – a népművészet és közművelődés kategóriában – Petrás Mária moldvai csángó származású népdalénekes vehette át, aki kezdetben grafikusnak képelte magát, ma pedig az éneklés mellett figurális kerámiával és üvegplasztikával is foglalkozik. Beszámolót olvashatunk arról is, hogy a Magyar Országgyűlés Hivatala és a Magyar Vöröskereszt budapesti szervezete hogyan ajándékozta meg a Moldvai Csángó Magyar Oktatási Programban tanuló gyermekeket; az ajándékokat hivatalosan a pusztinai gyermekek és tanítóik vehették át.

A laptest törzsanyagából kiemelkedik a *Siculicidium* rovat. A madéfalvi veszedelem 250. évfordulója alkalmából Halász Péter („Édes hazám, mit vétettem?”) áttekinti azokat az eseményeket, amelyek meghatározó-

ak a csángó-magyarok életében. Ilyen volt a madéfalvi veszedelem, a Siculicidium, azaz a székelyek lemészárlása. A szerző rávilágít arra, hogy volt pozitívuma is a tragikus történelmi eseménynek: enélkül „ma aligha lenne Moldvában magyar ember, de talán még katolikus sem”. Az 1696. évi adatok ugyanis azt mutatják, hogy a moldvai magyarságnak kevés esélye volt a megmaradásra: „Ily módon a 250. esztendeje bekövetkezett madéfalvi veszedelem nemcsak a székelység kollektív tragédiája, hanem a későbbi bukovinai székelység, valamint a magyarság néhány újabb népcsoportjának kezdete is.” A *Vélemény* rovatban *Hogyan tovább, csángó-magyar önazonosság?* címmel Gyöngyössy Lajos és Lakatos Demeter szól hozzá a 2013-ban a Vác melletti Verőcén a *Csángó önazonosság* című konferencia előadásaihoz, illetve a lap hasábjain erről zajlott disputához. Jelesül Berszán Lajos paptanárnak, a gyimesfelsőlaki Árpád-házi Szent Erzsébet alapítójának és nyugalmazott igazgatójának előadását idézik, amely arról szólt, milyen szerepe van az iskolának és a papnak, vallási nevelésnek, templomnak abban, hogy a moldvai csángó gyermekek megőrhessék nyelvüket. A tanulás, tanítás a témája Borbáth Erzsébet beszámolójának is: *A Domokos Pál Péter Alapítvány hozzájárulása a moldvai csángómagyar értelmiség ki-neveléséhez a 2012–2013-as tanévben*.

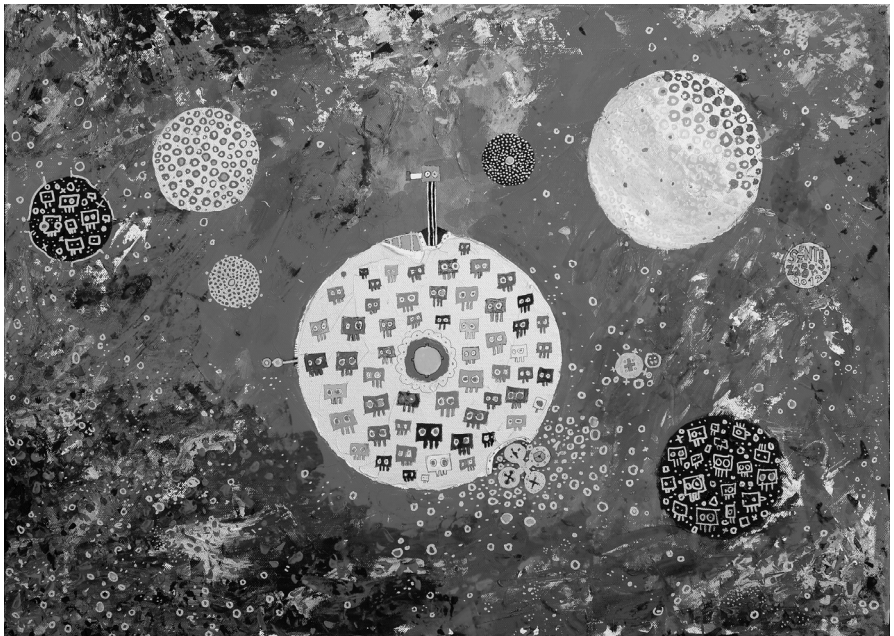
A *Hagyományaink* rovatban Halász Péter *Hiedelmek a moldvai csángóknál* című írását olvashatjuk (az előző lapszámban megjelent rész folytatása). A szerző olyan hiedelmekről ír, amelyeket csángó-magyar barátaitól, ismerőseitől gyűjtött. Érdekességeket tudhatunk meg: mit gondolnak a moldvai csángók a tisztítóhelyről, a pokorról, a szivárványról, természetfölötti lényekről, de olvashatunk az áldott állapothoz kapcsolódó hiedelmekről is. (Egy kis szemelvény a pokorról: „Mehalt egy ember, s elment oda, hol Szent Péter törvényezi a lelkeket. S ez a pártban volt kommunyiszt, s csinált gyülekezéseket. S ott volt egy nagy hordó pakurával...”)

A *Huszita Biblia, János evangélista könyvéről* címen részlet olvasható az első magyar bibliafordításból (*Régi Magyar Nyelvműlékek*). Borbáth Erzsébet *Népi gyermekjáték-vetélkedő*-beszámolója a Szeret–Klészze

Alapítvány népi hagyományokat visszatartó programjáról szól. A *Csángó Cimborá* rovatban *Az én családom* címmel általános iskolás gyerekek mutatják be röviden a családjukat, meg lehet csodálni a csángó nyelvjárás ízeit: „Csíkfaluba ülök a nagyszüleimvel, mert édesanyám nem él, édesapám Itáliában dolgozik... Sokszor sérik e szívem, mikor kell beszélni e családról...” (Duma Andrea, V. osztály).

A folyóirat záró írása ismét irodalmi ízeletet nyújt, ezúttal a csángó-magyar születésű, Magyarországon élő alkotó, Iancu Laura *Szeretföld* című regényéből: *A menetben az asszonyok és a gyermekek.* (Moldvai Magyarorság – *Gazeta Ceangăilor Maghiari din Moldova*. 2014.1.)

Gál Katalin

ABSTRACTS

Barna Bodó

■ ***On the Diaspora: A Different Perspective***

Keywords: *diaspora, community, identity, discourse, party politics, national policy, public policy*

The internal diaspora is nowadays a trendy topic. What is trendy is appreciated, it is demanded by the readers, and it is considered proper. But what is valuable, what is proper concerning the internal diaspora? In fact, the internal diaspora is characterized by fading community values, where assimilation occurs, the community dwindles, the sense of identity and belonging is replaced by assimilation, and the individual's consciousness of his ancestry is on trial: a new identity replaces the previous one. Despite this, or maybe just because of this: there are many different discourses on internal diaspora. In fact, there are too many. There is no clear theoretical framework that that would replace the usual moralizing with a public policy approach, where helping intention would dominate instead of sadness and mere lamentation. It is time to change the discourse on our problems: discourse on treatments and resolutions should replace the simple talk about the existing problems. If someone asks what the discourse was about until now, the answer is in many cases simply the reassurance of ourselves and self-justification. The first part of the paper deals with concept use, the development of the internal diaspora and its typology, and with assimilation. The second part focuses on political responsibility, areas of action, aims and instruments of policies concerning the internal diaspora. The main argument of the paper is that the question of the internal diaspora is not a question of party politics, but a national political question, where all factors – political actors, civil organizations, the representatives of science and experts – should join forces not merely to assign tasks, but to provide an area for action or a framework for managing the situation.

Örs Csete

■ ***Endurance and multiculturalism***

Keywords: *Hungarian minorities, multiculturalism, Romania, Hungary, majority, ethnic groups*

The conviction of the author, writing from Hungary, is that the interest of Hungarian national minorities living in different countries surrounding Hungary, involved in a continuous relationship with the majority population, does not consist in isolation

and self-centeredness, but in opening up and a positive approach towards the larger community. Consequently, and even paradoxically, the ideology of multiculturalism is the one which can serve best the endurance of the Hungarian diaspora.

János Péntek

■ ***Language Islands and Dispersed Communities: Situations and Processes***

Keywords: *Hungarian language, Romania, national minority, linguistic island, community, diaspora*

In Romania only the Hungarian dialect in Moldova can be considered a linguistic island, which is exterior to Hungarian linguistic territory, as it was pointed out by the geographical linguistic researches in the 20th century. Southern and Northern Transylvanian linguistic islands consist of settlements or settlement groups of isolated linguistic remains. The concept of linguistic island, and especially of dispersed linguistic communities is a term of ecolinguistics and cultural ecology, which is a characteristic of linguistic and cultural otherness. In Hungarian the term for autochthonous community living for centuries at a certain territory (*szórvány*) differs from the term used for denoting emigrant, scattered ethnic and linguistic groups (*diaszpóra*). The essay analyses the differences between the various types of dispersed linguistic communities. It makes a distinction between rural and metropolitan situations, between dispersed communities in housing estates and work settlements. The sociolinguistic researches reveal that these differences are obvious in the following fields: bilingualism, language shift and the conditions of language maintenance. In the latter problem, education, the choice of language of instruction and language teaching programs have a capital importance.

László Vetési

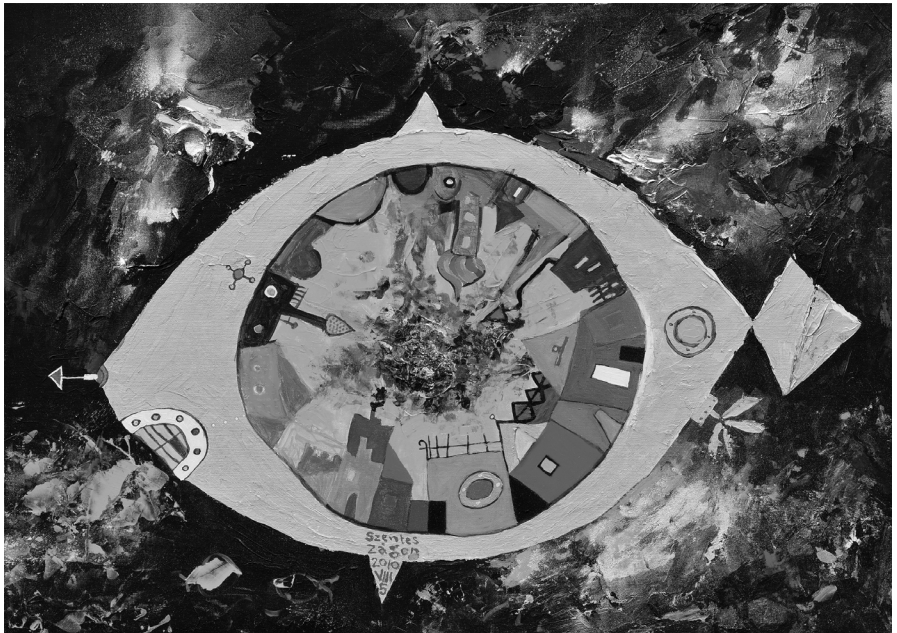
■ ***Metropolitan Diaspora and Community Building by the Church***

Keywords: *Transylvania, Hungarian minority, diaspora, urban life, Christian church, metropolis*

The ethnic processes taking place in the major cities of Transylvania entered into the focus of Hungarian scientific research from Romania in the last one-and-a-half decades. Similarly, our major Transylvanian cities have acquired the status of metropolis during the last decade, and very suddenly. The structure of these cities and their population also changed completely. The competition between different languages,

cultures and values has become fiercer than ever, and it also manifests itself in conflicts regarding the occupation of symbolical spaces, ethnic values and linguistic publicity. The inherited values of the urban ethnic minority become superfluous, the use of its mother tongue becomes restricted, and the symptoms of crisis manifest themselves at the level of the family, in the choice of partners and spouses, the consumption of culture, the choice of schools and education opportunities, and even in the most intimate aspects of the religious sphere. The papers deals with questions such as: what does it mean for the members of an ethnic and religious

minority group to be the citizen of a constantly changing Transylvanian metropolis? How does the majority population affect the minority? What kinds of strategies for survival do these minority communities use? What are the ways in which the churches of the national minorities can help these communities in the context of a country caught in the process of modernization, but still one among the least secularized countries of Europe? According to the author, the historical churches of Transylvanian Hungarians offer spiritual assistance in their mother tongue, as well as an encompassing program for community building.

SZÁMUNK SZERZŐI

A lapszámot szerkesztette:

Cseke Péter

Ambrus Atila (1965) – újságíró, főszerkesztő, Brassói Lapok

Bakó Botond (1940) – ny. középiskolai tanár, Bethlen Gábor Kollégium, Nagyenyed

Balázs-Bécsi Attila (1966) – a Szamosújvári Téka Alapítvány igazgatója

Balázs-Bécsi Gyöngyvér (1964) – a Választói Kallós Zoltán Alapítvány elnöke

Bodó Barna (1948) – politológus, egyetemi docens, Sapientia – EMTE (Kolozsvár), a bán-

sági szórványkutató csoport vezetője, Temesvár

Both Noémi Zsuzsanna (1990) – mesterképzős

hallgató, BBTE, Kolozsvár

Csete Örs (1996) – az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő Hivatal főigazgatója, Budapest

Dáné Tibor Kálmán (1954) – művelődés-szervező, főszerkesztő, Művelődés, Kolozsvár

Elek Tibor (1962) – irodalomtörténész, PhD, főszerkesztő, Bárka, Békéscsaba

Fábián Róbert-Donát (1987) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár

Gál Katalin (1986) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár

Hermann Gusztáv Mihály (1955) – történész, PhD, egyetemi oktató, BBTE, Székelyudvarhely

Iancu Laura (1978) – költő, író, néprajzkutató, PhD, MTA BTK Néprajzi Kutatóintézet, Budapest

Kántor Lajos (1937) – irodalomtörténész, az MTA külső tagja, Kolozsvár

Kányádi András (1971) – egyetemi docens, Párizs

B. Kovács András (1949) – újságíró, szociográfus

Kötő József (1939) – színháztörténész, PhD, ny. egyetemi oktató, BBTE, Kolozsvár

László Erdei Edit (1959) – rádiószerkesztő, egyetemi oktató, PhD, Marosvásárhely

László Szabolcs (1987) – mesterképzős hallgató, CEU, Budapest

Ódor László (1945) – egyetemi tanár, Corvinus Egyetem, Budapest

Oláh-Gál Elvira (1954) – újságíró, rádió-tudósító, Csíkszereda

Péntek János (1941) – nyelvész, egyetemi tanár, BBTE, Kolozsvár, a MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottságának elnöke

Péter Árpád (1981) – kritikus, PhD, Kolozsvár

Sütő Zsuzsa (1989) – mesterképzős hallgató, SzTE, Szeged

Széman Emese Rózsa (1988) – doktorandusz, BBTE, Kolozsvár

Szentes Zágon (1976) – képzőművész, Kolozsvár

Szilágyi Aladár (1943) – újságíró, író, szociográfus, Nagyvárad

Vetési László (1953) – szociográfus, az Erdélyi Református Egyházkerület Szórványmissziói Szolgálatának vezetője

Visniec, Matei (1956) – költő, dramaturg, Franciaország

TÁMOGATÓK

nka

Nemzeti Kulturális Alap

BETHLEN GÁBOR
Alap

Primitia și Coastal Local
Cluj-Napoca

VISET CLUJ
No Name of Institution

KOLOZSVÁR
2015

CONSILIUL JUDEȚEAN
CLUJ

EUROPA
IFJÚSÁGI
FÓRUMOK

CONSILIUL JUDEȚEAN
CLUJ

„A legutóbbi, 2011-es romániai népszámlálás adatai riasztó trendet jelenítenek meg: miközben többen, Székelyföldön jelentős városok – pl. Sepsiszentgyörgy – magyar lakossága némileg növekedett 2002-höz viszonyítva, miközben a többen élő magyarság esetében a helyi demográfiai százalékos mutatók javulnak vagy stagnálnak, a szórványnak minősülő megyékben a magyarok lélek- és arányszáma drasztikusan csökken. [...] Minél kisebb és erőtlenebb a helyi közösség, annál erősebb a szórványosodás, az asszimiláció. Mennyire és miért van így... [...] Ezekről a kérdésekről nemcsak beszélni kell. Nemzetstratégiai lépésekre van szükség, a szándéktól el kellene jutni olyan közpolitikai programok megfogalmazásáig, amelyek mögött egyrészt világosan azonosítható a (kisebbségi-nemzeti) közösségi szerepvállalás, másrészt a megvalósulás feltételei is biztosítottak.”

(Bodó Barna)

ISSN 1222 8338

9 771222 283304 1 4 0 0 6

5 LEJ
500 FT

INSULELE DIASPOREI INTERNE
ISLANDS OF INTERNAL DIASPORA